

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ERKEN YAŞTA EVLENDİRİLEN ERKEKLERİN EVLİLİK
DENEYİMLERİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ**

YASEMİN GEZER TUĞRUL

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. İbrahim MAZMAN**

KIRIKKALE – 2023

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ERKEN YAŞTA EVLENDİRİLEN ERKEKLERİN EVLİLİK
DENEYİMLERİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ**

Yasemin GEZER TUĞRUL

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. İbrahim MAZMAN

KIRIKKALE – 2023

KABUL VE ONAY

Yasemin GEZER TUĞRUL tarafından hazırlanan “ERKEN YAŞTA EVLENDİRİLEN ERKEKLERİN EVLİLİK DENEYİMLERİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. İbrahim MAZMAN

İmza.....

Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan: Doç. Dr. Esra GEDİK

İmza.....

Sosyoloji Anabilim Dalı, Yozgat Bozok Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

İmza.....

Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Prof. Dr. Zeynep TEZEL

İmza.....

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Doç. Dr. Selda TUNCER

İmza.....

Sosyoloji Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 11/07/2023

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- o Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- o Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- o Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- o Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- o Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yasemin GEZER TUĞRUL

11/07/2023

ÖZET

ERKEN YAŞTA EVLENDİRİLEN ERKEKLERİN EVLİLİK DENEYİMLERİ VAN İLİ ÖRNEĞİ

Kırıkkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi
Danışman: Prof. Dr. İbrahim MAZMAN
Haziran 2023, 233 sayfa

Erken yaşta evlilikler dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Türkiye’de de halen önemli bir toplumsal problem olmaya devam etmektedir. Kız çocukları daha fazla maruz kalmakla birlikte erkek çocuklar da bu evliliklerin diğer tarafını oluşturmaktadır. Erken yaşta evliliklerin devamlılığını sağlayan en temel araçlardan biri ilk olarak aile içinde sosyalizasyon süreciyle inşa edilen geleneksel toplumsal cinsiyet rolleridir. Genel olarak erken yaşta evlilikler kız çocukları özelinde çalışılmaktadır. Ancak erken yaşta evliliklere kız çocukları kadar olmasa da erkek çocukları da maruz kalmaktadırlar. Bu nedenler erken yaşta evlilikleri daha bütünlüklü olarak anlamamanın yolu, erkek çocuklarının evlilik deneyimlerini anlamak ve onları bu sorunun çözümüne dâhil etmektir.

Bu araştırmanın amacı, Van’da erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin evlenme deneyimlerinin ve evlilik süreçlerinin nasıl gerçekleştiğinin, erkekliğin inşasında, aktarılmasında ve yeniden üretilmesinde ne tür toplumsal araçlar kullandıklarının ortaya konmasıdır. Araştırma, evlilik içerisinde erkeklik bilincinin nasıl inşa edildiğini sorunsallaştırırken bunun aile içi ilişkilerine ve bu ilişkilerin biçimlenmesine nasıl yansıdığını da ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amaçla bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik araştırma deseni benimsenmiştir. 27 erkek ve eşleri olan 23 kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Kadınlarla görüşmeler erken yaşta evlilik sorununun çözümüne daha bütünsel ve ilişkisel olarak katkı sağlayacağı ve kadınların erkekliğin inşasında nasıl bir rol oynadıklarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre, erken yaşta evlenen erkekler, çocukluk dönemlerinde farklı biçimlerde de olsa kız çocukları gibi istemedikleri, onaylamadıkları bir evliliği yaşamak zorunda kalmış ve bu evliliğin bireysel sonuçlarını ağır bedeller –intihar etme düşüncesi, madde bağımlılığı, psikolojik sorunlar, duygusal yoksunluk- ödeyerek yaşamışlardır. Ancak cinsiyet temelli iktidar ilişkilerinin öznesi olan erkekler, kadınlardan farklı olarak erkekliğin onlara sunmuş olduğu imtiyazları kullanarak mağdur konumlarını ikinci evlilikler yaparak, eğitimlerine devam edip meslek sahibi olarak olumlu yönde dönüştürebilmişlerdir. Erken yaşta evlendirilerek yetişkin statüsü verilen, toplumsal ve bedensel bir inşa sürecinden geçen erkekler, evlilik içerisinde erkeklik konumlarını kadınlar ve çocuklar üzerinden inşa edip sürdürmeye çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Erken Yaşta Evlilik, Erkeklik, Erkeklik Deneyimleri, Toplumsal Cinsiyet, Ataerkil Yapı

ABSTRACT

MARRIAGE EXPERIENCES OF MEN WHO ARE MARRIED AT EARLY AGE THE CASE OF VAN

Kırıkkale University Social
Sciences Institute
Department of Sociology, PhD Thesis
Supervisor: Prof. Dr. İbrahim MAZMAN
June 2023, 233 pages

Early marriages continue to be a social problem in Turkey, as in many parts of the world. While girls are more exposed to early marriages, boys also form the other side of these marriages. One of the fundamental factors that sustain early marriages is gender roles within society. Masculinity and femininity, within the context of gender roles, are initially constructed during the socialization process within the family. To comprehensively understand early marriages, it is necessary to understand the experiences of boys who have been married at an early age and involve them in finding solutions to this issue.

This study aims to investigate how men who marry at a young age in Van develop and maintain their idea of masculinity and also seeks to determine the societal factors that influence their behavior and shape their relationships. This research problematizes the construction of masculinity within marriage and attempts to reveal how it manifests in intra-family relationships. To achieve this goal, a qualitative research design known as phenomenological research design was adopted. In-depth interviews were conducted with 27 men who were married at an early age and 23 women who were their spouses. Interviews with women were conducted to contribute to a more holistic and relational understanding of the issue of early marriages and to reveal the role women play in the construction of masculinity.

According to the research findings, men who married early were forced to enter into undesirable and disapproved marriages, similar to girls in some ways. They experienced the personal consequences of these marriages, such as heavy burdens, including thoughts of suicide, substance addiction, psychological problems, and emotional deprivation. It is imperative to acknowledge that men have utilized their social advantages to overcome their victim position in gender-based power dynamics. They have accomplished this by obtaining higher education, remarrying, and establishing successful careers. Nevertheless, it is crucial to recognize that women have been deprived of the same opportunities to utilize their social advantages similarly. Men who were granted adult status through early marriage underwent a demanding social and physical maturation process. In order to establish their masculinity within the context of marriage, men often exercise their dominance over women and children.

Keywords: Early Marriage, Masculinity, Masculinity Experiences, Patriarchal Structure

TEŞEKKÜR

Bu tez araştırmasının planlanma aşamasında değerli fikirleri ile tezimin şekillenmesine katkı sunan ancak ilerleyen süreçte ayrılmak zorunda kaldığımız çok değerli hocam Prof. Dr. Sıtkı YILDIZ'a çok teşekkür ederim. Daha sonra danışmanlığımı yapmayı kabul eden ve teze sunmuş olduğu katkılardan dolayı çok değerli tez danışmanım Prof. Dr. İbrahim MAZMAN'a çok teşekkür ediyorum.

Lisans eğitimim sırasında her zaman örnek aldığım, lisans bitirme tezimde bana rehberlik ederek bugünkü akademik hayatımın mimarı olan, doktora eğitimim boyunca bana kendisine çekinmeden ulaşabilme fırsatını veren, her zaman büyük bir nezaketle sorularımı yanıtlayan, yol gösteren Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün en değerli emektarlarından ve Tez İzleme Komitemde olan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Dolunay ŞENOL'a büyük bir şükran ve minnet borçluyorum.

Önerileri ile tezime vermiş olduğu katkılardan dolayı Tez İzleme Komitemde yer alan değerli hocam Prof. Dr. Zeynep TEZEL'e de beni cesaretlendiren, motive eden, sıcacık yaklaşımı ve eksilmeyen güler yüzü için çok teşekkür ediyorum. İyi ki bu vesile ile yollarımız kesişti ve kendisini tanıma ayrıcalığına sahip oldum.

Tez savunma jürisinde olan çok değerli hocalarım Doç. Dr. Selda TUNCER ve Doç. Dr. Esra GEDİK'e tezin daha iyi olmasını sağlamak adına vermiş oldukları yapıcı eleştiriler ve öneriler için çok teşekkür ediyorum.

Tez süreci boyunca fikir alış verişinde bulanabildiğim, beni sabırla dinleyen canım dostum Belde BAYINDIRLI'ya, yapıcı eleştirileri ile tezimin olgunlaşmasına yardımcı olan, beni yüreklendiren, motivasyonumun diri kalmasında çok emekleri olan değerli arkadaşım Dr. Erdem OKLAY'a tüm desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca beni hiçbir zaman sınırlamayan, bana inanan, güvenen ama ne yazık ki şuanda aramızda olmayan kıymetli babam Şehmus GEZER'e ve varlığına şükrettiğim annem Vasfiye GEZER'e vermiş oldukları tüm emeklerinden dolayı şükran doluyum. Ayrıca ailemin diğer kıymetli üyelerine, hayatımın birçok safhasında yanlarında olamadığım ama beni her zaman anlayışla karşıladıkları için çok teşekkür ederim.

Bu çalışmaya katılıp bana yüreklerini samimi bir şekilde açan ve benimle deneyimlerini büyük bir içtenlikle paylaşan, çok güzel ilişkiler geliştirdiğim erkek ve kadın katılımcılarıma şükranlarımı sunuyorum. Benim için unutamayacağım bir deneyim oldu. Hepsine minnettarım.

Tez sürecim boyunca kendisi de doktora sürecini yürütürken benden desteğini, sevgisini eksik etmeyen, en stresli, yorgun zamanlarımda yükümü hafifleten sevgili eşim Fatih TUĞRUL'a beni anlayışla, sabırla karşıladığı için çok teşekkür ederim. Tez sürecimin başladığı anda varlığını öğrendiğim, bugüne kadar da tüm süreci beraber yürütmeye çalıştığım biricik oğlum Doruk Ege'ye varlığından dolayı teşekkür ediyorum.

Yasemin GEZER TUĞRUL

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. EVLİLİK KURUMU VE ERKEN YAŞTA EVLİLİKLER	8
2.1. Evlilik Kurumu	8
2.2. Erken Yaşta Evliliklerin Nedenleri	10
2.2.1. Ekonomik Nedenler	11
2.2.2. Sosyokültürel Nedenler	13
2.3. Erken Yaşta Evliliklerin Sonuçları	16
2.4. Erken Yaşta Evliliğe İlişkin İstatistikler	19
2.4.1. Dünyada Erken Yaşta Evlilikler	19
2.4.2. Türkiye’de Erken Yaşta Evlilikler.....	22
2.4.3. Van’da Erken Yaşta Evlilikler.....	30
2.5. Evliliğin Hukuksal Boyutu	37
2.5.1. Ulusal Mevzuatta Erken Evlilik ve Karşılaşılan Sorunlar	37
2.5.2. Uluslararası Mevzuatta Erken Evlilik.....	39
2.5.3. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	40
2.5.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi	40
2.5.5. Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı	41
3. KURAMSAL CERÇEVE	43
3.1. Sembolik Etkileşimcilik: Ailede Benliğin İnşası.....	43

3.2. Fenomenojik Yaklaşım: Gerçekliğin Sosyal İnşası	46
3.3. R. W. Connell'in "Erkeklikler" Teorisi	51
3.4. Farklı Erkeklik Biçimleri	54
3.5. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Feminist Teori.....	61
3.6. Evlilik Kurumunda ve Ataerkil Kültürde Erkekliğin İnşası	67
3.7. Van'da Erkeklik ve Erkeklik Halleri	72
<u>4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....</u>	<u>77</u>
4.1. Araştırmanın Amacı.....	77
4.2. Araştırmanın Önemi.....	79
4.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	81
4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	83
4.5. Araştırmanın Yöntemi	83
4.6. Veri Toplama Araçları	85
4.7. Sahaya Dair Notlar.....	86
4.7.1. Gözlem Protokolü.....	89
4.8. Verilerin Analizi	90
4.8.1. İçerik Analizi	91
<u>5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUM.....</u>	<u>92</u>
5.1. Katılımcılarla İlgili Sosyo-Demografik Bilgiler	92
5.2. Evlilik Öncesi Süreç	97
5.2.1. Erken Yaşta Evliliğin Gerekçeleri ve Evlilik Süreçleri.....	97
5.2.2. Evlilik ve Akrabalık İlişkisi.....	101
5.2.3. Erken Yaşta Evlilik Kararı Nasıl ve Kimler Tarafından Alınmıştır104	
5.2.4. Evlilik Kararlarında Aşiretin Etkisi.....	109
5.2.5. Başlık Parası Geleneği.....	113
5.2.6. Erken Yaşta Evliliklerde Rıza	115
5.2.7. Uygun Evlenme Yaşı.....	117
5.2.8. Evlilikte Aile Planlaması	120
5.3. Evlilik Sonrası Yaşam Deneyimleri.....	122
5.3.1. Erken Yaşta Evliliğin Sonuçları	122
5.3.1.1. Çocukluğun Sonu	122
5.3.1.2. Eğitim Hayatının Sona Ermesi	125

5.3.1.3. Erken Yaşta Evliliğin Sağlık Riskleri ve Sonuçları	128
5.3.1.4. Madde Bağımlılığı.....	131
5.3.1.5. Yaşanılmayan Duygular “Sevgi ve Aşk”	134
5.3.1.6. Çok Eşli Evlilik Yapma Gerekçeleri	136
5.4. Evlilik İçerisinde Erkekliğin İnşası.....	146
5.4.1. Erkeklik Rollerini Nasıl İnşa Edilmekte ve Yeniden Üretilmektedir 146	
5.4.2. Erkeklik Nedir ve Nasıl Tanımlanmaktadır.....	147
5.4.3. Erkeklik Evlilik Aracılığıyla Nasıl İnşa Edilmektedir	151
5.4.4. Erkeklik Rollerinden Kaçış	153
5.4.5. Erkeklik Rollerinin Yaratmış Olduğu Kriz Anları	156
5.4.6. Erkekliğin İnşasındaki Aşamalar.....	157
5.4.6.1. Erkeklik İnşasında Birinci Aşama: Sünnet.....	158
5.4.6.2. Erkeklik İnşasında İkinci aşama: Askerlik	159
5.4.6.3. Erkeklik İnşasında Üçüncü Aşama: İş Sahibi Olma.....	160
5.4.6.4. Erkeklik İnşasında Dördüncü Aşama: Evlilik	161
5.4.6.5. Erkeklik İnşasında Beşinci Aşama: Babalık.....	163
5.5. Aile İçinde Erkek ya da Kız Çocuk Sahibi Olmanın Erkeklikle İlişkisi....	165
5.6. Farklı Erkekliklere Bakış Açısı.....	167
5.7. Erkeklik ve Karar Mekanizmaları.....	171
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	175
<u>KAYNAKLAR</u>	<u>188</u>
<u>EKLER.....</u>	<u>206</u>
EK-1: Bilgilendirme ve Onam Formu	206
EK-2: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu 1 (Erkekler İçin)	208
EK-3: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu 2 (Kadınlar İçin).....	210
EK-4: Gözlem Protokolü.....	212
EK-5: Etik Kurul Beyanı	213
<u>ÖZGEÇMİŞ.....</u>	<u>214</u>

ÇİZELGELER DİZİNİ

Sayfa

1: Cinsiyete Göre 16-17 Yaş Grubunda Evlenen Çocuk Sayısı ve Toplam Evlenenler İçindeki Oranı, 2002-2022	26
2: Cinsiyet, İBBS 1. Düzey ve Üç Büyük İle Göre İlk Evlenme Yaşı, 2021	27
3: Erkek ve Kadın İçin Uygun Görülen İlk Evlenme Yaşı, 2021	29
4: Türkiye’de ve Van’da 2002-2022 Yılları Arasında 16-17 Yaş Grubunda Evlenenlerin Toplam Evlenmeler İçindeki Sayı ve Oranı.....	30
5: Van’da 16-17 Yaş Grubunda Evlenen Kız Çocuklarının Yıllara Göre Oran ve Sıralaması	31
6: 2021 Yılında Van’da 18 Yaş Altı ve Üstü Evlenen Erkek ve Kadınların ilk Yaş Oranları	33
7: Erkek Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri	93
8: Kadın Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri	95

KISALTMALAR

ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
BMOP	Birleşmiş Milletler Kadınların ve Kız Çocuklarının Haklarının Korunması Ortak Programı
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)
ÇEZE	Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evlilikler
ÇHK	Çocuk Hakları Komitesi
ÇHDS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
ÇKK	Çocuk Koruma Kanunu
DHS	Demographic and Health Surveys (Nüfus ve Sağlık Araştırmaları)
EEİİ	Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi
HIV	Human Immunodeficiency Virus (İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü)
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MERNİS	Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi
MICS	Multiple Indicator Cluster Surveys (Çoklu Gösterge Küme Anketleri)
NVİGM	Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü
ODKA	Orta Doğu ve Kuzey Afrika
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TAYA	Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TMK	Türk Medeni Kanunu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
UNCRC	The United Nations Convention on the Rights of the Child

	(Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi)
UNFPA	United Nations Population Fund (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu)
UNICEF	The United Nations Children's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
VYEEP	Van Yerel Eşitlik Eylem Planı
WBG	World Bank Group
WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

1. GİRİŞ

Ataerkil değer yargılarına ve geleneksel toplum yapısına sahip toplumlarda daha yaygın olarak görülen erken yaşta evlilikler, dünyanın birçok ülkesinde yaygın olmaya devam eden (World Bank Group [WBG], 2016) küresel bir soruna dönüşmekle birlikte az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın olarak görülen toplumsal bir sorundur (Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu [UNFPA], 2013). Girls Not Brides'in¹ (2016) *Çocuk Evlilikler* raporuna göre her yıl 15 milyon kız çocuğu 18 yaşına gelmeden evlendirilmektedir. Erken yaşta evlilik 18 yaşından küçük, sosyal gelişimini ve olgunlaşmasını tamamlamamış bireylerin yapmış olduğu evliliklerdir (Şenol ve Mazman, 2012, s. 502). Küresel ölçekte kabul gördüğü üzere 18 yaşın altındaki her birey *çocuk*dur (UNFPA, 2020a, s. 18). Dolayısıyla bu yaşın altında meydana gelen evlilikler çocuk yaşta yapılan evlilikler olarak ifade edilmektedir. Erken ve çocuk evlilik kavramları ulusal ve uluslararası platformlarda birbirinin yerine de kullanıldığını belirtmek gerekmektedir².

Türkiye'de de erken yaşta evlilik sorunu, sosyokültürel (Aydemir 2011; Orçan ve Kar 2008; Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen 2012), ekonomi (Çakmak 2009), sağlık (Giray ve Kılıç 2004; Tezcan ve Adalı 2012; Özcebe ve Küçük-Biçer 2013), psikoloji (Aslan, 2019) ve insan/çocuk hakları (Ova, 2014) gibi yönleriyle bazı araştırmalara konu olmuştur. Erken yaşta evliliklerin farklı nedenlerle gerekçelendirilmeleri ve toplumsal bir sorun olarak görülmemesi bu evliliklerin devamlılıklarını sağlamaktadır. Gelenekler, görenekler, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyoekonomik ve kültürel koşullar, yerleşim yeri, eğitim olanaklarının yetersizliği, yasal boşluklar, savaşlar,

¹ Girls Not Brides" dünya çapında 100'den fazla ülkede çocuk evliliklerini sona erdirmek için çalışan her tür ve büyüklükteki 1.600'den fazla üye kuruluşun küresel bir ortaklığı ile kurulan bir yardım kuruluşudur. Kuruluş, kadınların erkeklerle eşit statüye sahip olduğu ve hayatlarının her alanında tam potansiyellerine ulaşabildikleri, çocuk yaşta evliliklerin olmadığı bir dünyayı hep beraber inşa etmenin mümkün olduğuna inanmakta ve bu yönde çalışmalar yürütmektedir.

² "Çocuk" ve "erken evlilik" kavramlarının tanımları kaynağına göre farklılık gösteriyor olsa da küresel ölçekte, 18 yaş altı "çocuk" ve bu yaştan önce yapılan evlilikler de "erken evlilik" olarak değerlendirilmektedir (UNFPA ve UNICEF, 2019). "Erken evlilikler" terimi çocuk evlilikleri de kapsayan bir kavram olarak 18 yaşın altında yapılan evlilikler anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu tez çalışmasında "erken yaşta evlilik" kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

insani krizler, evliliğin ailede ve toplumda hem kadına hem de erkeğe rol ve statü kazanımı sağlaması (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [UNICEF], 2020), dini uygulamalar, aile içi şiddet, mülkiyet unsuru, toplum baskısı (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, 2009) erken yaşta evliliklerin gerekçeleri olarak sıralanabilmektedir. Bu gerekçeler ile meydana gelen sosyal, ekonomik, psikolojik ve bunun yanında sağlık sorunları yaratan bu evlilikler önemli bir toplumsal soruna neden olabilmektedir.

Erken yaşta evlilikler çocuğun bedensel, zihinsel, sağlık ve ruhsal gelişimi açısından olumsuz sonuçları (Özarlan, 2020, s.252) nedeniyle hem kız hem de erkek çocuklar için bir ihlal durumudur. UNICEF, 2011 yılında *Türkiye’de Çocukların Durumu Raporu*’nda erken evliliğin, cinsiyet ve yaş yönünden eşitlik hakkı, evlenme ve aile kurma hakkı, yaşama hakkı, mümkün olan en yüksek sağlık standardına erişme hakkı, eğitim ve gelişme hakkı ve kölelikten uzak yaşama hakkı gibi pek çok hakkın ihlali anlamına geldiğini de ifade etmektedir. Hak ihlalinin olmaması ancak gerekli yasal düzenlemeler ile mümkün kılınabilir. Ancak Türkiye’de erken yaşta evlilikler ile ilgili mevzuata baktığımız zaman kanunlar arasında çelişkili ifadelerin varlığı göze çarpmaktadır. Örneğin 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun (TMK) (2001) 124. maddesine göre, erkek veya kadın 17 yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple 16 yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’na (ÇKK) göre 18 yaşını dolduran ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’na (TCK) göre ise 15 yaşını bitirmiş olan çocukların evlenmelerinin yolu açıktır. 18 yaşın altındaki her bireyin çocuk kabul edilmesine rağmen yasalardaki düzenlemeler ile evlilik izninin veriliyor olması T.C. yasalarının imzalamış olduğu uluslar-arası sözleşmelerle uyumsuzluğunu ortaya koymakta ve aynı zamanda bu uyumsuzluk, çocuğun korunmasını gerektiren durumu da ortadan kaldırmaktadır.

Türkiye’de evliliklere ilişkin resmi verilerin büyük bir kısmına Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK), yaş büyüterek gerçekleştirilen evliliklere ilişkin verilere ise Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğünden (NİGM) ve 2006 yılından bu yana T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı³ (ASHB) tarafından yapılan ve beş yılda

³ 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı adıyla kurulan ilgili bakanlığın ismi, 2018 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile birleştirilerek “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” ve 21 Nisan 2021’de “Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir.

bir tekrarlanan Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) raporlarından ulaşmak mümkündür. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün yapmış olduğu 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nın (TNSA) sunmuş olduğu raporlar da bize çocuk yaşta evliliklerin Türkiye'de hala bir sorun olmaya devam ettiğini gösteren veriler içermektedir. Bunun yanında, 1951 yılından bu yana Türkiye'deki çocuklar ve gençlerin haklarını korumak için çalışan UNICEF Türkiye, çocuk yaşta evlilikleri engellemek, bununla mücadele ve bunlara müdahale etmek amacıyla kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleriyle birlikte politika yapımı, uygulamaları, kaliteli hizmet sunum ve programlarının izlenmesinde çalışmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışmaların çıktıları da oldukça önemli veri kaynakları oluşturmaktadır. Ancak, erken yaşta evlilikler ile ilgili sunulan istatistiklerin resmi kayıtlara geçmiş veriler olduğunu ve kayıt dışı evliliklerin bu verilere dahil edilmediğini de belirtmek gerekmektedir.

Yapılmış olan akademik çalışmalar kayıt dışı yapılmış erken yaşta evlilikler ile ilgili verilerin olmadığı söylemini güçlendirmektedir. Bu çalışmalardan bir tanesi Şenol ve Alp'in Kırıkkale'de 2003-2009 yılları arasında erken yaşta yapılan resmi evliliklerin sayısını ve cinsiyete göre ortaya koydukları farklılıkları belirlemeye çalıştıkları araştırmadır. Araştırmanın bulguları 18 yaşını doldurmadığı halde, zorunluluk durumunda hâkim kararıyla yapılan erken yaş evlilikleri de kapsayan verileri içermektedir. Bu nedenle dini nikâhla kısılan evliliklerin günümüzde kayıt altına alınamıyor olmasının ve 18 yaşının altında, hâkim kararı dışındaki evlilikleri devletin tespit etmesi durumunda taraflara ve nikâhı gerçekleştirenlere ceza veriliyor olmasının, gerçek sayıya ulaşmayı neredeyse imkânsız hale getirdikleri ifade edilmiştir (Şenol ve Alp, 2012, s. 257). Dolayısıyla erken evliliklerin yaygınlığını ve zaman içindeki değişimini daha sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için resmi olmayan evlilikleri de dikkate alarak çözüm önerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü 18 yaşın altında öncelikle hâkim kararı sonrasında ise anne-babanın ya da yasal vasinin izni ile çocukların evlenmelerine izin veren kararlar göz önünde bulundurulduğunda bu evliliklerin hala ciddi bir oranda sürdürüldüğü söylenebilir.

Ailede başlayıp toplum içinde devam eden sosyalleşme sürecinde kadınlara ve erkeklere cinsiyet rolleri öğretilmektedir. Hem kız hem de erkek çocuklar ataerkil ve geleneksel toplum yapısının bir sonucu olarak kendilerine yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle çocuk yaşta, erken yaşta riski ile karşı karşıya bırakılmaktadırlar

(Tuna Uysal, Eren ve Şimşek, 2019, s.197). 18 yaşından önce evlenen kız çocuklarının aile içinde daha fazla şiddete, taciz ve zorla cinsel ilişkiye maruz kalma, psikolojik sorunlar yaşama, cinsel sağlık, üreme sağlığı ile ilgili sorunlarla karşılaşma, adölesan (ergenlik) hamilelik gibi riskleri daha yüksek olabilmektedir (Sarı, 2016). Kısacası bu evliliklerin onların yaşamını büyük ölçüde olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Kız çocuklarının erken yaşta evlendirilme oranlarının daha fazla olduğu bilinmekle birlikte (UNFPA-UNICEF, 2019) bu olgunun diğer tarafını oluşturan erkek çocukların da bu evliliğe zorla itildikleri toplumsal bir gerçeklik ve sorun olarak karşımızda durmaktadır. Kız çocukları arasında erken yaşta evlilik uygulaması -yaygınlığının daha fazla olmasından dolayı- yaygınlığı, belirleyicileri ve kız çocukları üzerindeki etkileri de dahil olmak üzere kapsamlı bir şekilde araştırılmaktadır. Ancak erkek çocuklar arasında erken yaşta evliliklerin durumuna ve yaygınlığına dair nispeten az araştırma bulunmaktadır. Çünkü kız çocuklarının maruz kaldığı erken gebelik ve doğumdan kaynaklanan olumsuz sağlık sonuçlarının erkek çocuklar için aynı riski taşımaması, erkek çocuklar arasında erken yaşta evliliklere dair araştırmaların daha az olmasının nedenlerinden biri olabilmektedir. UNFPA ve UNICEF'ya göre (2019), erken yaşta evliliklerden kız çocukları erkek çocuklarına göre daha orantısız bir şekilde etkilense de 18 yaşından önce evlenenlerin yaklaşık % 18'ini erkekler oluşturmaktadır.

Ataerkinin yalnızca kadınların değil erkeklerin de sorunu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Connell'e göre (1998) erkekler, ataerki toplum yapısında kendilerine verilen iktidardan beslenirken, erkek olmanın bazı ağır bedellerini ödeyen çoğu erkek, toplumun beklentileri doğrultusunda erkeklere ait davranış kalıplarını memnun olmasa bile benimsemek zorunda kalmaktadır. Erkeklik devamlı denetlenen, takip edilen bir statü olduğu için erkekler bunun ispatı devamlı bir çabanın içerisinde olabilmektedirler; ancak erkeklerin ataerkiden aldıkları pay, kadınlara göre çok daha fazla olduğu için erkeği güçlü kılan ancak kadının daha fazla tabi kılınmasına yol açan bir ezme ve ezilme ilişkisinde erkek, kadına göre toplumsal düzlemde daha avantajlı konumdadır.

Ataerki toplum yapısında cinsiyet ve verili olan toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı kadınlığa nazaran erkekliğin daha imtiyazlı olduğu söylenebilir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki kadınlık ve erkeklik birbirini karşılıklı olarak belirlemekte ve ilişkisel olarak inşa etmektedir. Connell (2001) genel olarak patriyarkal sistem içerisinde ezen-ezilen

ilişkisi açısından ikincil konumda bulunan kadını anlamaya çalışırken, aynı zamanda ayrıcalıklı konumda olan birincil konumdaki erkeği de anlamak gerektiğini vurgular. Sancar'a göre (2013, s. 15) de kadınların ezilmişliği nasıl yaşadığını, buna nasıl boyun eğdiğini anlamak kadar, erkeklerin eril iktidar konumlarını nasıl sürdürdüklerini ve tahakkümü nasıl inşa ettiklerini anlamak da o derece önemlidir.

Eril iktidar yapısının sürdürülmesinde geleneksel toplum yapısının etkisi göz ardı edilemez. Gelenekselliğin varlığını daha fazla hissettirdiği kırsal bölgelerdeki sosyal yapı bize o bölge ile ilgili önemli veriler sunabilmektedir. Sosyal yapı, bireyler arası ilişkilerin ortaya çıkardığı kurumlar, topluluklar, örgütler ve gruplardan meydana gelmektedir (Gündoğan, 2019, s. 58).

Bu araştırmanın yapılacağı Van ilinin sosyal yapısı da bize erken yaşta evliliklerin nedenleri ve yaygınlığı ile ilgili bilgi vermektedir. Yoğun olarak İran, Afganistan, Irak ve Suriye'den göç alan (TÜİK, 2016) Van'ın sosyal yapısının, ağırlıklı olarak aşiret örgütlenmesinden meydana geldiği ve aşiret yapılanmasının ağırlığının bugün dahi hissedildiğini söyleyebiliriz (Parin, 2019). Buradan hareketle bu çalışmada aşiret yapısını göz önünde bulundurmanın araştırmayı eksik bırakacağı düşünülmektedir. Evlenme yaşının, yalnızca bireysel değil aynı zamanda toplumsal etkileri olduğu için uygulamanın nedenleri, etki ve sonuçları sosyolojik bir analizi ve çalışmayı hak etmektedir. Aynı zamanda uygulamanın yaygınlığı, belirleyicileri ve kız çocukları üzerindeki etkileri nedeniyle kızlar arasında erken yaşta evlilik uygulaması kapsamlı bir şekilde çalışılmıştır. Ancak, erken yaşta evlilikler sorununu anlamak, analiz etmek, bu soruna daha bütüncül bir bakış açısı ile çözüm önerileri geliştirmek için erkeklerin de çalışması ve sürece dahil edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Sancar (2013, s.11) modern kapitalist toplumların egemen cinsiyet rejimlerini anlamının ancak toplumsal iktidar ilişkilerinin hem öznesi, hem de nesnesi olmak durumunda olan erkeklik deneyimlerini anlamakla mümkün olabileceğine dikkat çekmektedir. Toplumsal cinsiyet düzeninin erkekliği nasıl beslediğini, güçlendirdiğini erkeklere nasıl ayrıcalıklar verdiğini araştırmak kadar, nasıl kısıtladığını, zorladığını, kriz anları yarattığını ve nasıl bedeller ödemek zorunda bırakıldıklarını ortaya koymanın gerekliliğine inanılmaktadır.

Bu ana fikirden hareketle yapılacak olan bu çalışmada, Van'da erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin evlilik deneyimleri, evlilik sürecinde ve sonrasında

karşılaştıkları sorunlar, evlilik içerisinde erkekliğin hangi değişkenler üzerinden inşa edildiği ve nasıl yeniden üretildiği, erkeklerin ataerkil sistemden aldıkları pay, dezavantajlı konumlarını avantaja dönüştüren erkeklerin bunu yaparken kullandıkları araçlar anlaşılmaya çalışılacaktır.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin uzun yıllar yalnızca kadınlar üzerinden tartışılmasının ataerkil yapılanma arasındaki iktidar ilişkilerini bütünsel olarak anlayabilmek ve çözümleyebilmek için yeterli olmadığı görülmüştür. Erkekliğin doğası gereği ilişkisel olduğunu ifade eden Connell'e göre (2019, s. 136), erkeklik ancak kadınlık ile karşıtlığı üzerinden var olabilmektedir. Aynı zamanda hem kadınlık hem de erkeklik birbirini dışlayan bir unsur olmaktan çıkarılmalıdır. Çünkü kadınlık ve erkeklik birbirleriyle ilişki içinde iken anlam kazanmaktadırlar. Dolayısıyla evliliğin erkek ve kadının birlikteliğinden doğan toplumsal bir kurum olması ana fikrinden hareketle araştırmanın bulgular bölümünde kadınlardan alınan görüşlere de yer verilmiştir.

Dört bölümden oluşan tezin birinci bölümde evlilik kurumu ve erken yaşta evlilikler başlığı altında ilk olarak mevcut literatürde aile ve evlilik kurumunun ne olduğu detaylı şekilde ele alınmıştır. Evlilikte evlilik yaşının öneminden hareketle erken yaşta evliliklerin nedenlerine, sonuçlarına, Dünyada, Türkiye'de ve Van'da erken yaşta evliliklere ilişkin istatistiklere yer verilmiştir. Bölümün sonunda evliliğin hukuksal boyutu bağlamında ulusal ve uluslararası mevzuatta erken yaşta evliliklerin nasıl ele alındığının bilgisi verilmiştir. Bununla birlikte İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı'nda erken yaşta evliliklere ilişkin ne tür yasal düzenlemelerin yer aldığına değinilmiştir.

Tezin kuramsal çerçevesinin ele alındığı ikinci bölümde, sembolik etkileşimci yaklaşımla ailede benliğin nasıl inşa edildiği ve fenomenolojik yaklaşımla da gerçekliğin sosyal inşasının nasıl olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Evlilik içerisinde erkekliğin nasıl inşa edildiğini daha iyi analiz edebilmek için ise Connell'in erkeklikler teorisine yer verilmiştir. Bununla birlikte eleştirel erkeklik çalışmaları ve feminist teori arasındaki ilişkiye ve son olarak Van'da erkeklik ve erkeklik hallerinin nasıl olduğuna değinilmiştir.

Tezin üçüncü bölümü, araştırmanın amacı, önemi, yöntemi, sınırlılıkları, çalışma grubu, veri toplama araçları, araştırmada karşılaşılan zorluklar ve veri analiziyle ilgili bilgilerin yer aldığı kısımdan oluşmaktadır.

Tezin dördüncü ve son bölümde ise saha çalışması kapsamında yapılmış olan görüşmelerden elde edilen verilerin sonuçları sunularak bulgular ilk üç bölümde yer alan kavramsal ve kuramsal çerçeve bağlamında fenomenolojik bir analize tabi tutularak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. EVLİLİK KURUMU VE ERKEN YAŞTA EVLİLİKLER

2.1. Evlilik Kurumu

Aile kurumunun, sosyalleşmenin, toplumsal cinsiyet rollerinin ilk öğrenildiği ve içselleştirildiği kurum olması açısından oldukça önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Toplumsal değişimler yaşansa da ailenin önemi ve aileye yüklenen anlam korunmaktadır Çok yönlü bir olgu olan ailenin biyolojik, ekonomik, eğitim, dini, psikolojik doyum sağlama, sevgi, toplumsallaşma gibi birbirinden farklı ve önemli işlevleri bulunmaktadır (Gökçe, 1976). Aile kurumu, tarihsel süreçte dikkate alındığında işlevleri ve özellikleri açısından toplumun en küçük ancak en temel kurumu (Canatan, 2011) olması nedeniyle en eski toplumsal kurumu kabul edilmektedir. Toplumun bir arada olmasını ve devamlılığını sağlayan ekonomi, eğitim, sağlık, hukuk, din gibi toplumsal kurumlar içinde aile kurumuna ayrı bir yer verilmekte ve anlam yüklenmektedir (Can, 2014, s.51-52). Aile en genel tanımıyla, insan neslinin devamını biyolojik ilişkiler sonucu sağlayan, sosyalleşme sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, toplumların o güne kadar sahip oldukları maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birim olarak tanımlanabilir (Sayın, 1990).

Farklılıklara karşın, çocuğun yaşamında önemli bir yere sahip olan aile, olağan olarak bebeklikten ergenlik ve ötesine süren toplumsallaşmanın önemli bir eyleyeni konumundadır (Giddens (2012, s. 204-205). Sosyologların genellikle toplumsallaşmanın, değişik toplumsallaşma eyleyenlerini içeren iki genel aşamada gerçekleştiğini ifade eden Giddens, toplumsallaşma eyleyenlerini, önemli toplumsallaşma süreçlerinin içerisinde gerçekleştiği gruplar ya da toplumsal bağlamlar olarak tanımlamaktadır. Ona göre, birincil toplumsallaşma, bebeklik ve çocukluğun ilk döneminde gerçekleşmekte ve kültürel öğrenmenin en yoğun dönemini oluşturmaktadır. Bu dönem, çocukların daha sonraki öğrenmeleri için temel oluşturacak olan dil ile temel davranış kalıplarını öğrendikleri dönemdir ve aile de bu

aşamadaki birincil toplumsallaşma eyleyenidir. İkincil toplumsallaşma ise, çocukluğun sonraki dönemi ile olgunluk döneminde gerçekleşmektedir. Bu aşamada da toplumsallaşmanın diğer eyleyenleri -okullar, akran grupları, örgütler, kitle iletişim araçları- sorumluluğun bir bölümünü aileden devralarak bireyler için toplumsallaşma güçleri haline gelebilmektedirler.

Aile kurumuna ilişkin bakış açısının kutsallık içerdiği, ailenin toplumun en küçük ama en önemli kurumu olarak kabul edildiği toplumlarda ailenin kurulması ve toplumun daha sağlıklı olması için *evlilik sözleşmesinin*⁴ gerçekleşmesi oldukça önemlidir (Yıldırım, 2011, s. 66). Çünkü ailenin temelini evlilik oluşturmakta, aile birliğinin kurulması ve sürdürülmesi ilk adımı teşkil eden evlilik akdinin gerçekleşmesi ile mümkün olabilmektedir. Turner (1999, s. 364) evliliği, resmî bir evlilik töreni veya ritüeliyle birleşen insanlar arasındaki hukuki ilişkilerin bir sonucu ve en nihayetinde cinsel ilişkiyi meşrulaştıran ve düzenleyen bir kurum olarak tanımlamaktadır. Evliliğin aileye göre daha belirgin bir kavram olduğunu ifade eden Özgüven, ailenin bir grup veya örgütü, evliliğin ise karşı cinsten iki kişinin birlikte yaşamak ve yaşantıları paylaşmak, çocuk sahibi olmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla yaptıkları bir sözleşme olduğuna dikkat çekmektedir (Özgüven, 2010, s. 60).

Literatür incelendiğinde evliliğin farklı tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Giddens (2012a, s. 247) evliliği, iki yetişkin birey arasındaki toplumsal olarak kabul edilen ve onaylanan bir cinsel birleşme olarak tanımlarken, Birleşmiş Milletler (2001) ise evliliği kadın ve erkeğin yasal olarak birleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Evlilik ile ilgili tanımlara bakıldığı zaman dikkat çeken nokta, karşıt cinsten iki yetişkin bireyin cinsel ilişkilerinin toplum tarafından onaylanmasının yasal yollar ile evliliğe kazandırdığı meşruluktur. Ancak kültürel bir olgu olan evlilik, beraberinde kan bağı ile oluşan akrabalığı ve hısımlığı getirdiği için kadın ve erkek arasında gerçekleşen bir sözleşme olmaktan da çıkmaktadır. Evlilik, eşler açısından, hem kendileri hem dünyaya getirecekleri çocuklar hem de gelecek nesiller için son derece büyük sorumlulukların kabul edildiği yeni bir başlangıcın taahhütü olarak görülmektedir (Şenol ve Mazman, 2012, s. 501). Evliliğin kişilerin cinsel yaşamını düzenlediği, doğurganlığın en önemli belirleyicilerinden biri olduğu söylenebilir ancak, cinsel

⁴ Canatan'a göre (2011, s. 57) "Evlilik ya da nikâh, gerek geleneksel İslam hukukunda gerekse modern Batılı hukukta bir akit (sözleşme) olarak nitelendirilmiştir". Çeşitli kaynaklarda sözleşme ve akit kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığını belirtmek geerkmektedir.

ihtiyaç ve üremeden öte sosyal ve kültürel öğeler içeren geniş bir içeriğinin olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Russell (2009, s. 50) da evliliğin, yalnızca cinsel birleşmeden ibaret olmadığına dikkat çeker. Evlilik, yasal yönü esas olmak üzere hem yasal hem de dini bir kurumdur. Resmi bir sözleşmeye dayanarak kadın ile erkek arasındaki oluşturulan evliliğe, toplumun yapısı, dini kurallar, ahlaki düzen de eşlik etmektedir.

Evliliğin bireylere yüklemiş olduğu sorumlulukları alabilmek ve sağlıklı bir evliliği gerçekleştirebilmek için bireylerin yetişkin olmaları oldukça önemlidir. Dolayısıyla birçok sorumluluğu barındırmasından dolayı evlilik yaşı da önem arz etmektedir. Bir bireyin soyut düşünceyi de kapsayacak şekilde düşünebilmesi, karar verebilmesi ve sorumluluğunu üstlenerek belirli bir olgunluğa ulaşması fizyolojik olarak 18 yaşına kadar devam etmektedir (Özcebe ve Biçer, 2013, s. 86-87), Erken evlilik de bireyin bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişiminin yeterli olmadığı 18 yaşından önce yapılmış evliliklerdir. Ancak BM'nin de ifadesiyle (2021, s. 9-10) erken evlilik aynı zamanda her iki eşin de 18 yaşında olduğu veya 18 yaşından büyük olmalarına rağmen fiziksel, duygusal, cinsel ve psikolojik gelişim düzeyleri ya da kişinin yaşam seçenekleri ile ilgili bilgi eksikliği gibi diğer faktörlerin bu kişileri evliliğe rıza göstermeye hazırlıksız hale getirmesini içermektedir. Dolayısıyla 18 yaşından büyük olup evlilik için belirtilen yeterli olgunluğa ulaşılmadığında gerçekleşen evlilikler de erken evlilikler olarak nitelendirilmektedir.

2.2. Erken Yaşta Evliliklerin Nedenleri

Erken yaşta evlilikler, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de belirtilen hayatta kalma, sağlık ve gelişme hakkı; şiddetten, istismardan korunma hakkı, eğitim hakkı, aile, kültürel, sosyal hayata katılım hakkı gibi hakların ihlal edilmesine yol açmaktadır (UNICEF, 2004). Bir insan hakkı ihlali olan erken yaşta evlilikler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren, insan haklarının uygulanmasını engelleyen, sosyal ve ekonomik kalkınmanın önünde engel teşkil eden, cinsiyet eşitsizliğine dayanan ve çocukları -başta eğitim olmak üzere- temel haklarından yoksun bırakan önemli bir toplumsal sorundur. Erken yaşta evlilik uygulamasının tek bir nedeni olmamakla birlikte karmaşık, dinamik ve aynı zamanda birbiriyle bağlantılı faktörler tarafından belirlendiği söylenebilir. Bunlar arasında ataerkillik, gelenekler, ekonomik yoksulluk,

sosyal ve kültürel normlar, dini inanç, değerler, toplumsal cinsiyete dayalı normlar, beklentiler, ayrımcılık, ebeveynlerin ve çocuklarının eğitim durumu gibi faktörler yer almaktadır.

2.2.1. Ekonomik Nedenler

Ulusal ve uluslararası yapılan birçok çalışma, erken yaşta evliliklerin daha fazla görüldüğü ülkelerde yoksulluğun (UNFPA, 2020a), bu evlilikleri artıran en önemli nedenlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan 55 ülke üzerinde yapılan bir analiz (WBG, 2016) yoksul hanelerde yaşayan kızların 18 yaşından önce evlenme olasılığının, yüksek gelirli hanelerdeki kız çocuklarına göre iki kat daha fazla olduğunu ve kırsal kesimde yaşayan kızların kentsel alanlarda yaşayan kız çocuklarına göre iki kat daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Parsons vd. (2015) 'ne göre, son 15 yılda çocuk evliliklere katkıda bulunan bazı faktörler ve bunun sonuçları hakkında önemli araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, en yoksul ülkelerin en yüksek çocuk evlilik oranlarına sahip olduklarını, bu evliliklerin kız çocukları için alternatif seçeneklere yatırım yapma konusunda daha az kaynak ve fırsata sahip olan yoksul ülkeler arasında yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Yoksul topluluklarda evlilik, bir ailenin mali güvenliğini sağlamak için mevcut en iyi seçenek olarak görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayanan eşitsizliklerin daha fazla yaşandığı ataerkil toplumlarda kız ve erkek çocuklarına ekonomik bir birim olarak bakılmaktadır. Ancak burada da kız ve erkek çocuklar için farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin aile için ilk etapta kız çocukları ev içi alanda çalıştırılan, bebek ve yaşlı bakımından sorumlu biri olarak emeğinden yararlanan kişidir. Ergenliğe geçişle birlikte UNFPA'nın (2012) da belirttiği gibi, kız çocukları alternatif olarak ekonomik bir yük, bir meta olarak veya ailevi borçları, anlaşmazlıkları çözenin, sosyal, ekonomik ve politik ittifakları sağlamanın bir aracı olarak görülebilmektedirler. Bunun dışında pek çok anne-baba, evliliğin kızlarının geleceğini güvence altına alacağına ve bunun onların yararına olduğuna inanmaktadır.

Yapılan birçok çalışma (Aktepe ve Atay 2017; Aydemir 2011; Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen 2012; Özcebe ve Biçer 2013;) erken yaşta evliliğin temelini oluşturan en önemli faktörlerden birinin yoksulluk olduğunu ve ekonomik durum yükseldikçe çocuk yaşta evliliklerin sayısının azaldığını (Özcebe ve Biçer 2013) ortaya koymaktadır. Pek çok toplumda, insanların evlenme yaşını belirlemede ailenin

ekonomik durumu önemlidir (Bracher ve Santow, 1998). Hem ekonomik olarak yoksul olmaktan hem de geleneksel bir öğreti olarak istenilen başlık parası da aileler için bir gelir kaynağına dönüşmüş durumdadır. Murdock ve Richards'a göre başlık, ailenin kızının üretime katkısını kaybetmesine karşılık aldığı bir tazminat olarak görülmektedir (akt. Balaman, 1982). Kasapoğlu (2020) Türkiye genelinde kırsal ve kent arasında farklı uygulamaların olmasıyla birlikte %18,1 oranında başlık parası geleneğinin devam ettiğini belirtmiştir. Ona göre, bu oran kentlere nazaran (%14,1) kırsal kesimde daha yüksek (%27,1) olmaktadır. Başlık parasının en yaygın olduğu bölgeler ise sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu yani Doğu Karadeniz Bölgesi (%45,5), Doğu Anadolu (%41,1) ve Güneydoğu Anadolu (%40,9) Bölgesidir. Ailelerin kız çocuğu için hazırlayacakları çeyiz harcamaları için istenilen, ailenin yükünü de hafifleten halk arasında süt hakkı, baba hakkı gibi sembolik ödemelerin istendiği yaygın geleneksel bir öğreti olan başlık parası geleneğinin Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaygınlığını koruduğu söylenebilir. Aynı zamanda kız çocuğu için alınan başlık parası evin erkek çocuğunun evliliği için de bir garanti niteliğindedir. Bu da çocuk yaşta evliliklerinin teşvikini etkileyen önemli unsurlardan sayılmaktadır.

Kız çocukları dışında erkek çocukların evliliklerinin de bir tarafı ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Erkeğin evlilik ile erkekliğini ispatlaması hanenin geçimine katkı sağlaması zorunluluğunu da ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında erkeğin evlendiği kızın ev içi emeğinden ücretsiz yararlanması ve evde bakım hizmetlerini üstlenme durumuna da ekonomik bir gelir olarak bakıldığını ifade etmek mümkündür.

Erken evliliklerde yoğun olarak akraba temelli görücü usulü ve berdel evliliklere rastlanılmaktadır. Akraba evliliklerinin temelinde ekonomik nedenler, aileler arasındaki sorunların evlilik aracılığıyla çözülmeye çalışılması ve geleneksel olarak akrabaya kız vermeye yüklenen özel anlamlardır. Berdel evliliklerin de erken yaşta evliliklerin devam ettirilmesinde önemli rolü olduğu söylenebilir. Berdel evlilik, Dündar'a göre (2016, s. 44) "evlenecek yaşta oğlu ve kızı olan iki ailenin, aralarında anlaşarak kızlarını, oğullarına alacakları kızın ailesine vermeleri yani değişiklik yapmalarıdır". Karşılıklı bir değiş tokuş sonucu meydana gelen berdel evliliklerin Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yaygınlığını koruduğu yapılan çalışmalar (Yıldız ve Avcı 2014; Akyüz 2018; Elmacı ve Ertem 2010) ile

ortaya konulmuştur. Bu evliliklerin yapılma nedenleri ise, aile bağlarını güçlendirmek, düğün masraflarını daha aza indirmek ya da aileler arasındaki sorunların -kız kaçırma, toprak davaları gibi- çözüleceğinin düşünülmesidir (Gezer Tuğrul, 2018, s. 14-15). Berdel evliliklerde her iki tarafın da ekonomik çıkarları ön planda olduğu için evliliğin güvencesine dönüşen başlık parası ödenmemektedir. Başlık sorununa bulunan alternatif çözümler ise iki tip evlenme biçiminin ortaya çıkmasının da yolunu açmıştır. Levirat (yenge ile evlilik) yani kocası ölen kadının kocasının kardeşi ile (kayınbirader), Sororat (baldızla evlilik) yani karısı ölen kocanın karısının kız kardeşi (baldızı ile evlilik) ile evlenmesi durumudur. Elbette ki bu durum kardeşini kaybeden erkeğin, yengesiyle evlenme zorunluluğunun olması birden fazla kadınla evlenmesine dolayısıyla çok eşli olmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak küresel olarak, çocuk yaşta evliliklerin yaygınlığı, mevcut yoksulluk ve kötü ekonomik koşullarla doğru orantılıdır (UNICEF, 2017).

2.2.2. Sosyokültürel Nedenler

Dünyadaki erken yaşta evliliklerin sosyokültürel nedenleri toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir. Sosyokültürel yapının erken yaşta evlilikler ile ilişkisinin, gelenek ve göreneklerin, eğitimin ve dinin erken yaşta evlilikler üzerindeki etkisi, kadının ve erkeğin toplumdaki konumu, toplumsal cinsiyet rolleri, evliliğin nasıl kurulduğu gibi çok boyutlu olduğunu ifade etmek gerekmektedir (Yıldız ve Avcı, 2014)., Ataerkil ve geleneksel toplum yapısının baskın olduğu, eğitim ve sosyokültürel düzeyin düşük olduğu toplumlarda (UNICEF, 2001) erken yaşta evliliklere daha fazla rastlanıldığı söylenebilir. TBMM'nin *Erken Yaşta Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu*'na göre, erken yaşta evliliklerin eğitim seviyesi düşük ve düşük sosyokültürel yapıya sahip ailelerin çocuklarında daha sık yaşanmaktadır (TBMM, 2010b). Genel eğilimin erkek çocuklarının belirli bir düzeyde eğitim görüp, askerlik yaptıktan ve bir iş sahibi olduktan sonra evlenmeleri yönünde olması erkeklerin kız çocuklarına oranla nispeten ileriki yaşlarda evlenmelerine yol açmaktadır. Ayrıca bölgesel olarak Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bu evliliklerin daha yaygın olduğu bilinmekle birlikte yapılan çalışmalar (Çaha, Aydın ve Çaha, 2014; Orçan ve Kar, 2008) diğer bölgelerde de olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde ataerkil kültürel normların ve geleneklerin baskınlığının erken yaşta evlilikleri pekiştirdiği böylece çocukları temel haklarından yoksun bıraktığı

görülmektedir. Özellikle kız çocukları eğitimlerini erken yaşta bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Çünkü ailenin kısıtlı olan ekonomik kaynakları daha çok erkek çocukların eğitimi için harcanmaktadır. Kız çocuklarının eğitim hakkından yoksun bırakılmalarının temelinde evlilik bulunmaktadır. UNICEF (2007), ortaokul mezunu kızların çocukken evlenme olasılığının, az eğitilmiş veya hiç eğitimsiz kızlara kıyasla altı kata kadar daha az olduğunu ortaya koymaktadır.

Geleneksel toplumlarda eğitim hakkının kız çocukları için engellenmesi, erkek çocukları için de kısıtlanması, çocukların geleceğinin gasp edilmesi anlamına gelmektedir. Eğitim düzeyinin düşük olduğu ailelerde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitsizliğin kız çocuklarda çok daha keskin olduğu söylenebilir. Eğitim düzeyinin düşük olması, yalnızca çocuk yaşta evliliklerde evlenen/evlendirilen çocuklar açısından değil, ebeveynlerin eğitim düzeylerinin de bu konuda belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (UNFPA, 2020b). Aynı araştırmaya göre son altı araştırmanın sonuçları, 20-24 yaş grubunda olup 18 yaşından önce evlenen kadınların, annelerinin ve babalarının eğitim düzeylerinde bir değişimin olmadığına işaret etmektedir. Bu evliliklerde kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha erken eğitim hayatlarından koparıldığını belirtmek gerekmektedir.

Kan bağıının ve dolayısıyla akrabalık ilişkilerinin oldukça önemli olduğu, dayanışmaya dayalı sosyal ilişkilerin baskın olduğu aşiret yapılanmalarında (Erdoğan, 2017) çoğunlukla kuzenler arası evlilik biçimine dayalı akraba evliliklerinin yaygın olduğu görülmektedir. Akraba evliliğine dayalı evlilikler, aşiretlerde daha yaygın olan evlilik türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Ökten, 2009). Ökten, aşiret kimliğinin sürdürülmesinde soy içi evliliklerin, güçlü bir biz algısının oluşturulması ve soyun birliğinin dayanışması noktasında önemli işlevleri olduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla akraba evlilikleriyle aşiret biçimindeki toplumsal örgütlenme arasında bağlantı kurulabilir. Çünkü akrabalık ilişkilerinin ve sosyal dayanışmanın baskın olması, soy içi evliliği öncelemektedir. Akraba grubunu homojen tutmak, ailenin sahip olduğu mal varlığının aile içinde kalmasını sağlamak (Yüksel ve Yüksel, 2014), toprağın parçalanmamasının yanı sıra soyun özelliklerinin koruma düşüncesi (Tezcan, 2020), ailenin statüsünün yükseltilmesi, akrabalık bağlarının güçlendirilmesi (Aktepe ve Atay, 2017) amca çocuklarının evliliğinin aile içinde en çok tercih edilen, beklenen evlilik olmasının nedenleri arasında sayılabilir. Evlilik aracılığıyla farklı aşiretlerden kız alıp vermeler de söz konusu olmakla birlikte bunun temelinde evliliğin

aşiretlerde ekonomik, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin temelini oluşturmasıdır. Toplumsal, siyasal, ekonomik ve bölgeye özgü yerel faktörlerin de bu evliliklerin kurulmasında etkili olduğu söylenebilir. İlişkileri pekiştirmek ve aile içi husumetleri sonlandırmak amacıyla da evlilikler yapılmaktadır.

Erken yaşta evliliklerin hem nedenleri hem de olası tüm sonuçları göz önünde bulundurulduğunda bu evliliklerin devamlılığını sağlayan önemli bir kültürel aktarım aracı da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlığıdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin varlığı, kızların ve erkeklerin ne zaman, kiminle evleneceğinin de önemli bir belirleyicisi konumundadır. Bu rollerinin içselleştirerek, hayatın doğal bir kanunu veya parçası olarak öğretilmesi ve sunulması erken yaşta evliliklere olan bakış açısının da olumlanmasına yol açabilmektedir. Toplumsal cinsiyet; bireyin içinde doğduğu kültürün, biyolojik cinsiyetinden bağımsız bireye yüklemiş olduğu görevler, roller ve sorumluluklar ile hayatına devam ettirip, toplumdaki onay almasını sağlayan bir toplumsal olgudur (Şenol ve Kaya, 2018, s. 3). Kız ve erkek çocuklar için belirlenmiş olan bu roller çocuk yaşta evliliklerin özendirilmesine ve bunun hem bir gereklilik hem de bir görev, zorunluluk ve de saygı göstergesi olduğunun düşünülmesine yol açmaktadır (Plan UK, 2011).

Ayrıca akran baskısı, ergenlerin evlenme arzusunda etkili olan bir başka olası faktördür. Çünkü akranlar, arkadaşlıklara, sosyal onaya ve genel olarak toplum arasında kabul görmeye büyük önem verirler. Ergenlerin ayrıca akranlarının çocuk yaşta evlilikleri de içeren eylem ve davranışlarından oldukça etkilenmeleri söz konusu olabilmektedir. Yalçın Heckmann'ın (2016) Hakkâri köylerinde yetişkinlerin, genç kızlar ve erkekler toplumsallaşmaya başlar başlamaz, evliliği arzu edilir bir konum olarak sunduğunu, 11-12 yaşındaki kızların birbirleriyle şu ya da bu ailenin buke'si (gelin) oldukları konusunda şakalaştıklarını ifade etmektedir. Heckmann, ergenlik çağında, diğer cinsiyete karşı merakın, evlilik, gelinler ya da damatlar hakkındaki şakalar dışında açığa vurulmadığını, bunun ise genç erkeklerin, özellikle de büyüklerin yanında doğru düzgün davranmasına ilişkin katı kodlardan kaynaklandığını aktarmaktadır.

Erken yaşta evliliklerin yaygınlığının bir başka nedeni de bu evliliklerin dini söylemler ile temellendirilmesidir. Her ne kadar aile ve din birbirlerinden bağımsız kurumlar olsalar da ikisi arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Aile birliğinin ve evlilik akdinin gerçekleşmesinde dini nikahın resmi nikahla beraber

yapılması dinin ne kadar önemsendiğinin göstergesidir. Dinin referans alınması ile erken yaşta evliliklere de kazandırılan meşruiyet dini nikâh kıyılarak sağlanmaktadır. Din temelli uygulamalar ataerkil toplumlarda erken evlilikleri pekiştirmekte ve bu durum dine onaylayıcı bir işlev yüklemektedir UNFPA'nın (2020b) *Türkiye'de Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evlilikler: 1993-2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları Veri Analizi* raporu nikâhın biçimi ve sırası ile ilgili önemli veriler sunmaktadır. Rapora göre, kız çocuklarının 1993 yılında %78 düzeyinde olan her iki nikâhlı olma oranı, 1993-2013 yılları arasında artarak 2013'te %95'e ulaşırken, 2018 yılında %89'a gerilemiştir. Sadece resmi nikâhın olduğu evliliklerin oranı zaman içinde bir değişim göstermez iken, sadece dini nikâh ile yapılan evliliklerin oranının ise son 25 yıllık dönem dikkate alındığında azaldığı, ancak son araştırmada az da olsa bir artma eğilimine girdiği rapor edilmiştir. Sonuç olarak, sosyokültürel normlar, dini söylemler, gelenek ve görenekler, eğitim düzeyi, verili toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal yapı erken yaşta evliliklerin sürdürülmesindeki belirleyici faktörler olarak sıralanabilir.

2.3. Erken Yaşta Evliliklerin Sonuçları

Erken yaşta evliliğe neden olan toplumsal ve kültürel faktörler birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Erken yaşta evliliğin kişilerin beden ve ruh sağlığı başta olmak üzere ailelerin refahı ve bir bütün olarak toplum için önemli toplumsal ve kültürel sonuçları bulunmaktadır. Erken yaşta evliliklerin hem kız hem de erkek çocuklar için sonuçları da farklılaşmaktadır. Ergenlik döneminde yaşanan sorunların erken yaşta evlilik ile derinleşmesi, çocukların eğitim haklarından yararlanamamalarına, zorla cinsel ilişkilerin ve istenmeyen gebeliklerin yaşanmasına, çocukluk çağının tam olarak yaşanamamasının yarattığı travmatik durumların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Güneş ve arkadaşları, 2016).

Bulut ve arkadaşlarının (2015), Türkiye'de erken yaşta evlendirilen ve psikolojik muayenesi yapılan, fiziksel ve ruhsal sağlık durumları incelenmiş olan 19 kız çocuğu ile yürüttükleri çalışmanın sonuçları, erken yaşta evliliklerin sosyal ve ruh sağlığı açısından önemli bir risk faktörü olduğunu, ekonomik ve kültürel sebeplerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Çocukların örgün eğitime erişiminin engellenmesi, okuryazarlık becerilerini ve gelecekteki kazanç potansiyellerini

sınırlanması da erken yaşta evlilikle güçlü bir şekilde ilişkilidir. Çünkü çocukların okulu bırakma ve okuma yazma bilmeme olasılığı daha yüksek olabilmektedir. Böylece, düşük eğitim düzeyinden dolayı da işgücüne katılım ve kazanç daha düşük olabilmekte, özellikle de erken yaşta evlenen kızların aile içinde karar verme süreçlerine etkileri neredeyse olmamaktadır. UNICEF (2017, s. 27-35), kız çocukları için eğitimin önemsiz kabul edilmesinin onların ekonomik bağımsızlık kazanma fırsatlarını da sınırladığını ifade etmektedir. Okulda olmak kızlara sayısız koruma avantajı sağlamaktadır. Örneğin, çocuk olarak algılanmaya devam edilen kız çocukları için okul, onların sosyal ağlar geliştirmelerine, kendi kararlarını almalarına, hayatta başarılı olmalarına yardımcı olacak gerekli bilgi ve becerileri kazanmalarına olanak sağlamaktadır.

ÇEZE'nin pek çok açıdan olumsuz sonuçlar yaratmasının ve hayat boyu süren etkilerinin olmasının en temel nedeni, bu dönemin ergenlik dönemine denk gelmesidir. Bu dönemde ergen, bir yandan fiziksel değişimler, büyüme ve gelişme sorunları ve cinsel kimlik edinme ile boğuşmakta diğer taraftan da psikososyal gelişim ile ilgili sorunlarla karşılaşabilmektedir (Aktepe ve Atay, 2017, s. 415). Ergenlik, kimi zaman küçük yetişkinlik olarak algılanmakta ve ergenliğe geçişle birlikte meydana gelen fiziksel değişimler çocuğun evliliğe hazır olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak UNFPA'ya göre (2020a) evlilik, yaşamın en kritik dönemlerinden biri olan ergenlikte çocukların fiziksel, ruhsal, cinsel ve sosyal gelişimini sekteye uğratmaktadır.

Erken yaşta evlilikler, bireysel ve toplumsal olarak pek çok sağlık riskini barındırmakta ve dolayısıyla bir halk sağlığına dönüşebilmektedir (UNFPA, 2020a). Çocuklar özellikle de kız çocukları açısından yol açtığı en önemli sorunların başında, oluşan gebeliğin riskli olması nedeniyle anne-çocuk sağlığının da tehlikeye düşme durumunun yaşanmasıdır. Erken yaşta evlilikler, kız çocukları kadar onların çocuklarını ve ailelerini de olumsuz etkileyen bir uygulamadır. Son kanıtlar, erken evliliğin sadece genç kızlar için değil, aynı zamanda doğurdukları çocuklar için de olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ortaya koymaktadır (Montazeri vd., 2016, s. 2). Henüz anatomik, fizyolojik ve ruhsal gelişim sürecini tamamlayamayan kız çocuğunun gebe kalmasının yaşam boyu olumsuz etkileri söz konusu olabilmektedir. Kişinin yetişkin olmasını gerektiren veya kişiyi yetişkin kılan evlilik sürecine girmek, bir hazır olma durumunu gerektirmektedir (UNFPA, 2020b). Bunun olmadığı durumlarda çocuk yaşta gerçekleştirilen evlilikler, kadınlarda psikolojik

rahatsızlıkları, travmaları hatta çok ağır depresyon, anksiyete bozuklukları ve intihara varabilen sonuçları beraberinde getirmektedir (Kaya vd., 2022).

Tıbbi ve psikososyal sorunlara yalnızca ergen annelerde değil bebeklerinde de karşılaşılmaktadır. Örneğin annelerde, öğretim kurumlarına devam edememe, sosyal aktivitelere katılımın sınırlandırılması, iş fırsatlarına erişim kaybı, yoksulluk, boşanma, sosyal yalnızlık, stres/depresyon ve madde kullanımı gibi psikososyal etki ve sonuçları ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte bebeklerde de düşük doğum ağırlığı, erken doğum, bebek ölümleri, gelişme geriliği, istismar, davranış bozuklukları ve madde kullanımı, okul başarısızlığı, okulu bırakma, işsizlik ve yoksulluk gibi çok ciddi sorunlar yaşanabilmektedir (Özcebe ve Biçer, 2013, s. 88). Bu durum erken yaşta evliliklerin sonuçlarının derin ve uzun süreli olduğunu göstermektedir.

Özellikle kadınların, evlilik ile fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalma riski ile karşı karşıya kaldıklarını World Health Organization'ın (WHO) (2021) 2018 yılındaki raporunun verileri desteklemektedir. Kız ve erkek çocukların, ihtiyaçlarını ele almak, yalnızca bireysel kazançları için değil, aynı zamanda toplumsal sağlığı sağlamak, refah yaratmak, insan haklarını yerine getirmek ve küresel hedeflere ulaşmak için de gereklidir. UNICEF (2001, s. 9), erken evlilikler sonucu yaşanan bu travmaların dünyanın çeşitli bölgelerinde “hayatın kaçınılmaz bir parçası” olarak görüldüğünü rapor etmektedir. Ancak somut olmayan bu etkilerin yarattığı hasarın değerlendirilmesi zor olabilmektedir.

Erken yaşta evlilikler, çocuk ile insan hakları ihlali olması yanında çocuk istismarını meşrulaştıran bir araç durumundadır. Çocukların istismara maruz kaldığı kişilerle evlendirilmesi ise cinsel istismara yasal yollarla zemin oluşturmaktadır. TCK'da (2004, s. 84) “Çocukların Cinsel İstismarı” na yönelik yapılan kanun düzenlemesinin 103. maddesinde cinsel istismar “On beş yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış” şeklinde ifade edilmektedir. Kanunda açıkça belirtilmesine rağmen Türkiye’de, erken yaşta evlilikler -kayıtlara geçmemiş olan erken yaşta evlilikler de dikkate alınacak olursa- halen önemli oranda yapılmaktadır. Bu da erken yaşta evliliklerin yaratmış olduğu bireysel ve toplumsal sorunların devamlılığında itici bir güç olmaktadır. Ancak kızların fiziksel olarak istismar edilmediği durumlarda, erken yaşta evlendirilmelerinin yaratmış olduğu psikolojik etkinin derecesini ölçmek zor olsa da travmatik sonuçlar (UNFPA, 2020a)

yaratabileceği söylenebilir. Kız çocuklarının ailede yok sayılmasının yaratmış olduğu özgüven eksikliği, onların dışardan gelebilecek tehlikelere veya yoksulluğa karşı güçsüzlüğünü ve savunmasızlığını artırabilmektedir.

2.4. Erken Yaşta Evliliğe İlişkin İstatistikler

Hem küresel ölçekte hem de Türkiye’de erken yaşta evlilik oranlarına bakmanın erken yaşta evliliğin mevcut durumunun analizine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu kısımda Dünyada, Türkiye’de ve özelde Van’da erken yaşta evliliklerin genel durumunu ortaya koyan bir çerçeve sunulmuştur.

2.4.1. Dünyada Erken Yaşta Evlilikler

18 yaşından önce yapılan erken yaşta evlilik, küresel ölçekte kız ve erkek çocuklarını sağlık, güvenlik ve eğitim haklarından mahrum bırakan, BM İnsan Hakları Konseyi tarafından da “insan haklarını ihlal ve suistimal eden zararlı bir uygulama” olarak kabul edilmektedir (BM, 2015, s. 2). Uygulamanın bir insan hakları ihlali olarak bu şekilde ifade edilmesi BM’nin (1948, s. 5) “reşit olan erkek ve kadının, ırk, milliyet veya din sınırlaması olmaksızın evlenme ve aile kurma hakkına sahip olduklarını” belirten daha önceki sözleşmeleri ve beyanları üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla reşit olan kadın ve erkek, ırk, milliyet veya din sınırlaması olmaksızın evlenme, aile kurma hakkına, evlilik sırasında ve evliliğin sona ermesinde eşit haklara sahiptirler. Dünya genelinde her beş kız çocuğundan birini ve gelişmekte olan ülkelerde ise her üç kız çocuğundan birini etkilediği tahmin edilen ve küresel bir sorun olan bu uygulama, ulusal yasalara rağmen yaygınlığını korumaktadır (UNFPA ve UNICEF, 2019).

UNICEF’in (2020c) *Child Marriage Around The World* raporuna göre, küresel olarak 20-24 yaşlarında olan genç kadınların yaklaşık %21’i 18 yaşından önce evlenmiştir. 650 milyon kadının evlenmesi anlamına gelen bu oran, her yıl 18 yaşın altında 12 milyon kız çocuğunun evlenmesi demektir. Erken yaşta evliliklerden kız çocukları orantısız bir şekilde etkilense de UNICEF (2019), 115 milyon erkek çocuğunun 3 milyonunun, evlendiklerinde 15 yaşından küçük olduğuna dikkat çekmektedir.

Dünya genelinde 18 yaşından önce yapılan çocuk yaşta evliliklerin, ülke ve bölgelere göre dağılım oranlarına ilişkin veriyi UNICEF, Multiple Indicator Cluster Surveys (MICS), Demographic and Health Surveys (DHS) ve diğer ulusal araştırma

sonuçlarından alan *Girls Not Brides 'in* araştırmasına göre; 18 yaş altı kız çocuklarının evliliklerinde en yüksek yaygınlığa sahip ilk üç ülke sırasıyla Nijer %76, Orta Afrika Cumhuriyeti %68 ve Çad % 67 iken, 15 yaş altı evliliklerde ise en yüksek orana sahip ilk üç ülke sırasıyla %30 Çad, %29 Orta Afrika Cumhuriyeti ve %28 ile Nijer'dir. 18 yaş altı evlendirilen erkek çocuklarının evlilik oranlarında ise Orta Afrika Cumhuriyeti %28 ile ilk sırada yer almaktadır.

Bu uygulamanın yüksek olduğu ülkelerin belirli bölgelerde yoğunlaşma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bölgesel bazda, kızlar arasında çocuk evliliklerinin en yaygın olduğu bölgeler ise sırasıyla Güney Asya (%46) ve Batı ve Orta Afrika (%41)'dir (UNFPA, 2012). Özellikle Güney Asya'daki çocuk evliliklerinde son 10 yılda % 50'den %30'a doğru belirgin bir azalma olduğunu aktaran UNICEF (2018), bu azalma oranına rağmen, Güney Asya'nın, küresel yükün %40'ından fazlası ile en fazla sayıda çocuk geline ev sahipliği yapmaya devam ettiğini belirtmektedir. Bu yaygınlığın nedeni, hem miras yoluyla nesiller boyu aktarılan çocuk yaşta evliliklerden hem de bölgenin geniş nüfusundan kaynaklanmaktadır. Erken yaşta evlilik, küresel bir olgu olsa da yaygınlık oranları ve sayıları, ekonomik, politik etkilerin yanı sıra sosyokültürel değerler, normlar, dini inançlar ve uygulamalardaki farklılıkların etkisiyle hem ülkeler arasında hem de ülkeler içinde farklılık gösterebilmektedir.

Gastón, Misunas ve Cappa'nın 2007 ve 2017 yılları arasında erkek çocuklar arasında çocuk yaşta gerçekleşen evliliklere ilişkin yedi bölge ve 82 ülkeden almış oldukları araştırma sonuçlarına göre (2019), (i) çocuk yaşta evlilikler erkekler arasında kızlara göre daha az yaygındır ve (ii) erkek çocukların evlilikleri bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca, (iii) yaklaşık 21 genç erkekten 1'i çocuk yaşta evlenmiş ve (iv) erkek çocuklar ile kız çocukların evliliklerinin yaygın görüldüğü bölgeler birbirinden farklılaşmıştır. Sonuç olarak (v) 25 yıllık süre içinde kız ve erkeklerde erken evlilik oranlarında azalma gözlenmiştir.

UNFPA (2012), dünyanın gelişmekte olan kırsal kesimlerinde yaşayan kız çocuklarının (%44), kentte yaşayan akranlarına (%22) göre iki kat daha fazla evlenme veya birliktelik kurma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bazı ülkeler ya kentsel ya da kırsal alanlarda veya her ikisinde de çocuk yaşta evlilik olaylarını azaltmayı başarmıştır (UNFPA, 2012). Buna karşılık UNICEF (2015) bu ülkelerden elde edilen kanıtların varlığının, dünya çapında çocuk evlilik oranlarını düşürmede çok az ilerleme kaydedildiğini göstermektedir. Bazı ülkelerde çocuk evliliklerinin yaygınlığındaki

düşüşe rağmen, UNICEF (2017), küresel yaygınlık rakamlarının son on yılda nispeten sabit kaldığına dikkat çekmektedir.

UNICEF (2022) dünyanın, 650 milyon, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın (ODKA) ise yaklaşık 40 milyon çocuk yaşta geline ev sahipliği yapmakta olduğunu belirtmektedir. Orta Doğu'daki, 40 milyon çocuk yaştaki geline her yıl 700.000 daha eklenmektedir. En yüksek oranlara sahip ülkeler ise Sudan ve Yemen sahiptir. Kırsal kesimde yaşayan daha yoksul hanelerden ve daha az eğitilmiş olan kız çocukları arasında çocuk yaştaki gelinlerin oranı daha yüksektir. Zorunlu göç ve savaş yoluyla yerinden edilmeler, erken yaşta evlilik geleneğinin sürdürülmesini sağlamaktadır.

Erken yaşta evliliklere ilişkin küresel ölçekte yapılan çalışmalara bakıldığında erken yaşta evlenen erkek çocukların evliliklerine dair araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Elbette ki kız çocuklar arasındaki erken yaşta evliliklerin, nedenleri, yaygınlığı, risk faktörleri ve sonuçları bu alanda yapılan çalışmaların nedenini de açıklamaktadır. Çok uzun yıllardır erken yaşta evlilikler ile mücadele eden UNICEF (2019), ilk derinlemesine *Çocuk Damat* raporunu sunmuştur. Bu rapora göre, dünya çapında tahmini olarak 115 milyon çocuk ve yetişkin erkek, çocuk yaşta evlenmiştir. Bunların 23 milyonu yani her 5 çocuktan 1'i 15 yaşından önce evlenmiştir. "Çocuk damatlar" üzerine yapılan bu ilk analiz, küresel çocuk evlilik rakamlarını 650 milyondan 765 milyona çıkarmıştır. 82 ülkeden toplanan verileri kullanan bu çalışma, erkek çocuklar arasında çocuk evliliğinin Sahra altı Afrika, Latin Amerika ve Karayipler, Güney Asya ile Doğu Asya ve Pasifik'i kapsayan dünyanın çeşitli ülkelerinde yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Verilere göre, Orta Afrika Cumhuriyeti %28 ile erkekler arasında en yüksek çocuk evliliği yaygınlığına sahip ülke iken, onu %19 ile Nikaragua ve %13 ile Madagaskar takip etmektedir.

1 Aralık 2019 tarihinde ilk olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve küresel bir sağlık krizine dönüşen COVID-19 salgını, günlük yaşamı derinden etkilemiştir. Covid-19, mevcut sosyal ve ekonomik krizleri daha da şiddetlendirmiş ve yeni eşitsizlikler yaratmıştır. Salgının olumsuz etkileri arasında erken yaşta evlilikler de bulunmaktadır. UNICEF'e göre (2021, s. 9), COVID-19 salgını beş ana faktörle çocuk yaşta evlilik riskini artırmaktadır. Bunlar, eğitimin kesintiye uğraması, ekonomik şoklar, program ve hizmetlerin kesintiye uğraması, hamilelik ve bir ebeveynin ölümüdür. UNFPA (2020c, s. 2), COVID-19 salgının erken yaşta evliliği sonlandırmaya yönelik planlı çabaları kesintiye uğrayacağını aynı zamanda geniş

kapsamlı ekonomik sonuçları ortaya çıkaracağını rapor etmektedir. Dolayısıyla salgın dolayısıyla pek çok ülkede hayata geçirilen sosyal izolasyon tedbirlerinin erken yaşta evlilikleri ciddi ölçüde olumsuz etkileyeceği görünmektedir. UNFPA (2020) salgın öncesinde, erken yaşta evliliği azaltmaya yönelik bir müdahale paketinin geliştirilmesinin planlandığını ancak paketin planlanan zamanda hayata geçirilemediğini belirtmektedir. Şayet paketin, planlanan zamanda uygulanması durumunda, 2020 ve 2030 yılları arasında erken yaşta evliliklerin sayısını yaklaşık olarak 60 milyon azaltacağı yönünde öngörüler mevcuttur. Bu paketin uygulanmasının yalnızca bir yıl gecikmesi, 7,4 milyon erken yaşta evlilik vakasının daha gerçekleşeceği anlamına gelmektedir.

Dünyayı etkisi altına alan küresel ölçekteki COVID-19 salgınından sonra 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'nin 11 ilinde meydana gelen depremlerin yıkıcı etkileri ile Türkiye karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan depremler sonrası Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023, s. 126), yaşanan afet, deprem, kriz durumlarında çocukların, ebeveynsiz kalma, sağlık sorunları yaşama, erken ve çocuk yaşta evliliklere maruz kalma, okuldan/eğitimden uzaklaşma ve istismar vakalarında artış gibi pek çok risk ve sorunla karşı karşıya kalma ihtimallerinin olduğunu rapor etmiştir. Sonuç olarak, erken yaşta evlilikler, ekonomi, sağlık, eğitim ve birçok ülke tarafından insan hakları belgelerinin kabul edilip uygulamadaki ilerlemelere rağmen, sosyo-kültürel, etnik, coğrafi ve demografik farklılıkları aşan bir sorun olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte erkek çocukların erken yaşta evliliklerine ilişkin az sayıda yapılmış olan çalışmalar, erkek ve kız çocuklar arasında çocuk yaşta evliliklerin en yaygın olduğu ülkelerin, coğrafi olarak çeşitli ve birbirinden farklı ülkeler olduğunu ortaya koymaktadır.

2.4.2. Türkiye'de Erken Yaşta Evlilikler

Türkiye'de önemli bir toplumsal soruna dönüşen erken yaşta evlilik sorununun kökenleri oldukça eski olmasına rağmen, 2000'li yıllarla birlikte daha fazla çalışma yapıldığı görülmektedir. Gezer Tuğrul'un da belirttiği gibi (2018), Türkiye'de erken yaşta evlilikler ile ilgili sorun, 2006 yılında Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği'nin yapmış olduğu çalışmalar ile daha fazla görünür olmaya başlamış ve ülke gündemine taşınmıştır. Sivil alanda daha çok kadın kuruluşlarının çalışma alanlarından biri haline gelen erken yaşta evlilik sorunu, üniversitelerin, kamu kurum

ve kuruluşlarının, uluslararası sözleşmelerin, uluslararası ve bölgesel kuruluşların yapmış oldukları araştırmaların etkisi ile çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bu sorun ilk kez 2009 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altında özel olarak ele alınmış ve buna ilişkin bir rapor hazırlanmıştır. Raporda çocuk hakları açısından hem kız hem de erkek çocuklar için bir ihlal olmasına rağmen kız çocuklarının erkek çocuklardan daha fazla erken yaşta evlendirilmelerinin söz konusu olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu evliliğin sonuçlarının kız çocukları açısından daha ciddi sonuçlarının olması raporun kız çocuklar üzerinde daha fazla yoğunlaşmasına sebep olduğu da belirtilmiştir (TBMM, 2010a).

Türkiye’de, 1927 yılından itibaren derlenen evlenme olaylarına ilişkin bilgilere TÜİK, medeni durum bilgisine de Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü MERNİS (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi) veri tabanından ulaşılabilmektedir. MERNİS veri tabanında sunulan medeni durum bilgisinin kişilerin yasal durumlarını gösterdiği belirtilmelidir. Dolayısıyla belediyeler, bucak ve köylerde muhtarlıklar aracılığı ile derlenen bu veriler dışında kayıtlara geç(e)meyen medeni durum bilgileri, konu ile ilgili analiz ve değerlendirmeler yaparken göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü Türk Medeni Kanunu’na göre (2001) evlenme, yetkili bir memur ve ayırt etme gücüne sahip ergin iki tanığın önünde açık şekilde yapılan bir sözleşmedir. Bu tanım, doğal olarak resmi olmayan imam nikâhı ya da dini nikâh ile evlenmiş kişileri kapsam dışı bırakmaktadır. Çünkü sayıları tam olarak bilinmeyen bu kişiler sözü edilen resmi istatistiklerde evli olarak görünmemektedirler. Bu durum birden fazla eşle yapılan evlilikler için de geçerlidir. İlk kez 2006 yılında TÜİK tarafından yapılmaya başlanılan ve beşer yıllık aralıklarla tekrarlanan TAYA raporları erken yaşta evliliklere dair önemli veriler sunmaktadır. Buradan hareketle bu kısımda 2006-2021 TAYA verilerine yer verilecektir.

2006-TAYA verilerine göre (2014, s. 34), 18 ila 29 yaş arasında gerçekleşen evliliklerin toplam oranı %77 olup, 18 yaşından önce evlenenlerin oranı %20’dir. 18 yaşından önce evlenenlerin oranı kentte %17 iken, bu oran kırdaki biraz daha artarak %24’e ulaşmaktadır. Bölgesel dağılıma bakıldığında, 12 bölge içinde 18 yaşından önce evlenenlerin oranının İstanbul (%13) ve Batı Marmara (% 15) bölgelerinde daha düşük olduğu görülmektedir. Bölgesel dağılımdaki sıralama ise şu şekildedir: Ortadoğu Anadolu (% 29) ve Kuzeydoğu Anadolu (%27), Orta Anadolu (%26), Güneydoğu Anadolu (%25) ve Batı Karadeniz (%24)’dir. 18 yaşın altında cinsiyete göre ilk

evlenme yaşı ise kadınlarda %31, erkeklerde %7 oranındadır. Bu araştırmanın önemli bir verisi de, cinsiyete göre ideal evlilik yaşının ne olması gerektiğine ilişkindir. Bireylerin büyük çoğunluğu (%61), kadınlar için 20-24 yaş, erkekler için 25-29 yaş ideal evlilik yaş aralığı saymaktadırlar. Erkekler için 15-19 yaş aralığının ideal evlenme yaşı olduğunu düşünenlerin oranı düşüktür. Bu yaş aralığının erkekler için ideal olduğunu söyleyenlerin oranı %3 iken kadınlar için bu oran %13'tür. Bu veri cinsiyetin ilk evlenme yaşının belirlenmesinde önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

2011-TAYA sonuçlarına göre, evliliklerin %18,2'si 18 yaşından küçük yapılmıştır. Cinsiyete göre ilk evlenme yaşının kadınlarda %29,2, erkeklerde de %6,5 olduğu belirtilmektedir. İlk evlenme yaşı ortalaması, Batı Anadolu'da erkekler ve kadınlar için sırasıyla 23,1 ve 19,7 iken Orta Anadolu'da 22,7 ve 19,0'dur. Batı Karadeniz'de ise erkekler için 22,7, kadınlar için 19,7, Kuzeydoğu Anadolu'da erkekler için 23,2 ve kadınlar için 19,3'tür. Erkeklerin ilk evlenme yaş ortalamaları Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da Türkiye ortalamasının altında fakat kırsal ortalamasının üzerindedir. Bu bölgelerdeki ilk evlenme yaş ortalaması kadınlar için ise 18,9'dir ve bu oran hem Türkiye ortalamasının hem de kırsal bölge ortalamasının altındadır.

2016-TAYA verilerine göre (TAYA, s. 38), 18 yaş altı evlenmiş olanların oranı %18'dir. 18 yaş altı evliliklerin cinsiyetlere göre dağılımı kadınlarda %28,2 erkeklerde %5,6 şeklindedir. 17 yaş ve altı evlilik yapanların oranı Batı bölgelerinden Doğu bölgelerine doğru gidildikçe artmaktadır. 17 yaş ve öncesinde evlenen kadınların oranı Batı Marmara'da %26'dır ve bu oranın Kuzeydoğu Anadolu'da %37'ye yükseldiği görülmektedir. 17 yaş ve altında evlenen erkeklerin oranı ise Batı Karadeniz'de %10, Akdeniz'de %4'tür.

2018-TAYA'ya göre, Türkiye'de ilk evlenme yaşı, hem kadınlar hem de erkekler için özellikle son 20 yıldır düzenli olarak artmaya devam etmektedir. İlk evlenme yaşının TAYA-2006'da erkekler için 21,96, kadınlar içinse 18,64'den, TAYA-2016'da sırasıyla 24,05 ve 20,15'e yükseldiği görülmektedir. Bu sonuçlar, erkeklerin ilk evlenme yaşında 10 yıllık dönem içinde iki yıldan fazla bir artış olduğunu, kadınlarda ise bir buçuk yıl ile sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Son 60 yıllık dönemde (2016'dan önceki 60 yıl) erkekler arasında ilk evlenme yaşı 18,68'den 27,55'e, kadınlar arasında ise 16,36'dan 23,77'ye yükselmiştir. 2018-TAYA (2018) sonuçlarından hareketle, ilk evlilik yaşlarında sırasıyla erkeklerde 9, kadınlarda 7 yıllık bir artış yaşandığı söylenebilir.

Türkiye’de erken yaşta evliliklerin çoğunlukla, ataerkil ve geleneksel değerlerin aynı zamanda aşiret ilişkilerinin de baskın olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha yaygın görüldüğüne dair yaygın bir kanının olduğu söylenebilir (Gezer Tuğrul, 2018, s. 4). Ancak nedenleri birbirinden farklı olsa da yapılan çalışmalar, bu uygulamanın Türkiye’nin diğer bölgelerinde de görüldüğünü destekleyen veriler sunmaktadırlar. Örneğin Çaha, Aydın ve Çaha (2014, s. 93)’nın, Türkiye’nin 26 ilinde yürütmüş oldukları araştırmanın bulguları, çocuk yaşta evliliklerin genel olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yoğunlaştığına dair kanaatin gerçeği yansıtmadığını, bu tür evliliklerin yalnızca bu iki bölgede değil, Türkiye’nin başka bölgelerinde de görüldüğünü ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularına göre, 15 yaşından küçük evliliklerin en fazla yoğunlaştığı dört bölge sırasıyla Ortadoğu Anadolu (Malatya, Van), Orta Anadolu (Kayseri, Kırıkkale) ve Kuzeydoğu Anadolu (Erzurum, Ağrı) ve Güneydoğu Anadolu (Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin) bölgeleridir. Doğu Karadeniz (Trabzon), Batı Marmara (Balıkesir, Tekirdağ) ve Ege (Aydın, İzmir, Denizli) bölgelerinde 15 yaşından küçük evlilikler düşük olsa da farklı gerekçelerle görülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB] (2015, s. 35)’nin *Türkiye’de Evlilik Tercihleri* raporuna göre de erken yaşta evlenen kız çocuklarının bölgesel dağılımlarına bakıldığında toplam evlenmeler içindeki oranlarının bölgesel olarak farklılık gösterdiği belirtilmiştir. İstanbul bölgesi %11,5 ile evlenen kız çocuklarının toplam evlenmeler içindeki oranının en düşük olduğu bölgesi iken, en yüksek olduğu bölge % 10,9 ile Orta Anadolu Bölgesidir. Onu da Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi takip etmektedir. Bu verilerden hareketle sorunun, belli bölgelerde yoğunlaşmakla birlikte, Türkiye’nin birçok bölgesinde yaşanmakta olduğunu ortaya koymaktadır.

TÜİK’in 2002-2021 tarihleri arasında Türkiye’de *Cinsiyete Göre 16-17 Yaş Grubunda Evlenen Çocuk Sayısı ve Toplam Evlilik İçindeki Oranı*’nı gösteren Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1: Cinsiyete Göre 16-17 Yaş Grubunda Evlenen Çocuk Sayısı ve Toplam Evlenenler İçindeki Oranı, 2002-2022

Yıl	Toplam Evlenme Sayısı		Evlenen Çocuk Sayısı		Evlenen çocukların toplam evlenmeler içindeki oranı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız
2002	510 155	510 155	2 592	37 263	0,5	7,3
2003	565 468	565 468	2 236	45 981	0,4	8,1
2004	615 357	615 357	2 168	49 280	0,4	8,0
2005	641 241	641 241	2 270	51 944	0,4	8,1
2006	636 121	636 121	2 315	50 366	0,4	7,9
2007	638 311	638 311	2 279	50 723	0,4	7,9
2008	641 973	641 973	2 214	49 703	0,3	7,7
2009	591 742	591 742	2 072	47 859	0,4	8,1
2010	582 715	582 715	2 000	45 738	0,3	7,8
2011	592 775	592 775	1 860	42 700	0,3	7,2
2012	603 751	603 751	1 903	40 428	0,3	6,7
2013	600 138	600 138	1 866	37 481	0,3	6,2
2014	599 704	599 704	1 670	34 629	0,3	5,8
2015	602 982	602 982	1 483	31 337	0,2	5,2
2016	594 493	594 493	1 319	27 637	0,2	4,6
2017	569 459	569 459	1 081	23 906	0,2	4,2
2018	554 389	554 389	1 029	20 809	0,2	3,8
2019	542 314	542 314	940	17 058	0,2	3,1
2020	487 270	487 270	726	13 014	0,1	2,7
2021	561 710	561 710	770	13 139	0,1	2,3
2022	574 358	574 358	688	11 520	0,5	2,0
Genel Toplam	12 311 546	12 311 546	35 481	742 515	6. 6	124.7

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2022

Çizelge 1'e göre, 2002-2021 yılları arasında 16-17 yaş aralığında evlenen erkek ve kadınların toplam evlenmeler içindeki oranının genel olarak bir azalma eğiliminde olduğu söylemek mümkündür. Bu yıllar arasında 18 yaşından önce evlenen toplam kız çocuklarının sayısı 730.995 iken erkek çocukların sayısı 34 793 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu veriler kız çocuklarının evlenme sayısının erkek çocuklarının evlenme sayısının 21 katı olduğunu ortaya koymaktadır. Oransal olarak bakıldığında ise kadınların toplam evlenme oranlarının (122,7) erkeklerin toplam evlenme oranlarının

(6,1) yaklaşık 20 katı olduğu sonucu da çıkarılabilir. 2021 yılında toplam evlenme sayısı 561.710 olarak kayıtlara geçmiştir. 16-17 yaş grubunda evlenen kız çocuk sayısı 13.139 olup kız çocuklarının evliliklerinin toplam evlenmeler içindeki oranları %2,3'tür. Aynı yaş grubunda olan erkek çocuk sayısı 770 ve erkek çocuk evliliklerinin toplam evlenmeler içindeki oranı ise %0,1'dir. 16-17 yaş grubunda olan kız çocukları resmi evlenmelerinin toplam evlenmeler içindeki oranına bakıldığında 2020 yılında bu oran % 2,7 iken bu oranın 2021 yılında %2,3'e düştüğü, yine aynı yaş grubunda olan erkek çocuklarının resmi evlenmelerinin toplam evlenmeler içindeki oranı 2020 yılında %0,1 iken bu oranın 2021 yılında değişmediği görülmektedir. Kadınların evlenme oranlarının 2002-2009 yılları arasında istikrarlı bir artma veya azalma eğiliminde olmadığı ancak 2010 yılı itibariyle daha istikrarlı bir biçimde azalma eğilimi içerisine girdiği görülmektedir. Erkeklerin evlenme oranlarında da bazı yıllarda değişimler görülmese de bir azalma eğilimi olduğu söylenebilir.

TAYA'nın Nisan 2022 tarihinde yayınlanan 2021 verilerine göre *ilk evlenme yaşını cinsiyete, üç büyük ile ve bölgelere göre* gösteren Çizelge ise aşağıda sunulmuştur.

Çizelge 2: Cinsiyet, İBBS 1. Düzey ve Üç Büyük İle Göre İlk Evlenme Yaşı, 2021⁵

	İlk Evlenme Yaşı					
	18 yaş altı	18-19	20-24	25-29	30-34	35+
Türkiye	15,0	16,5	36,9	23,5	6,1	2,0
Cinsiyet						
Erkek	4,4	8,9	39,6	34,8	9,6	2,8
Kadın	24,2	23,0	34,6	13,9	3,0	1,3

⁵ TÜİK'in TAYA-2021 raporuna göre, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması 1. Düzey'de 12 bölge bulunmaktadır. Çizelgede verilen bölgesel kısaltmaların açılımı şu şekildedir:

TR1 İstanbul: İstanbul

TR2 Batı Marmara: Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale

TR3 Ege: İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak

TR4 Doğu Marmara: Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova TR5 Batı Anadolu: Ankara, Konya, Karaman

TR6 Akdeniz: Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye

TR7 Orta Anadolu: Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat TR8 Batı Karadeniz: Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya

TR9 Doğu Karadeniz: Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane

TRA Kuzeydoğu Anadolu: Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan

TRB Ortadoğu Anadolu: Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari

TRC Güneydoğu Anadolu: Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Çizelge 2: (Devamı) Cinsiyet, İBBS 1. Düzey ve Üç Büyük İle Göre İlk Evlenme Yaşı, 2021

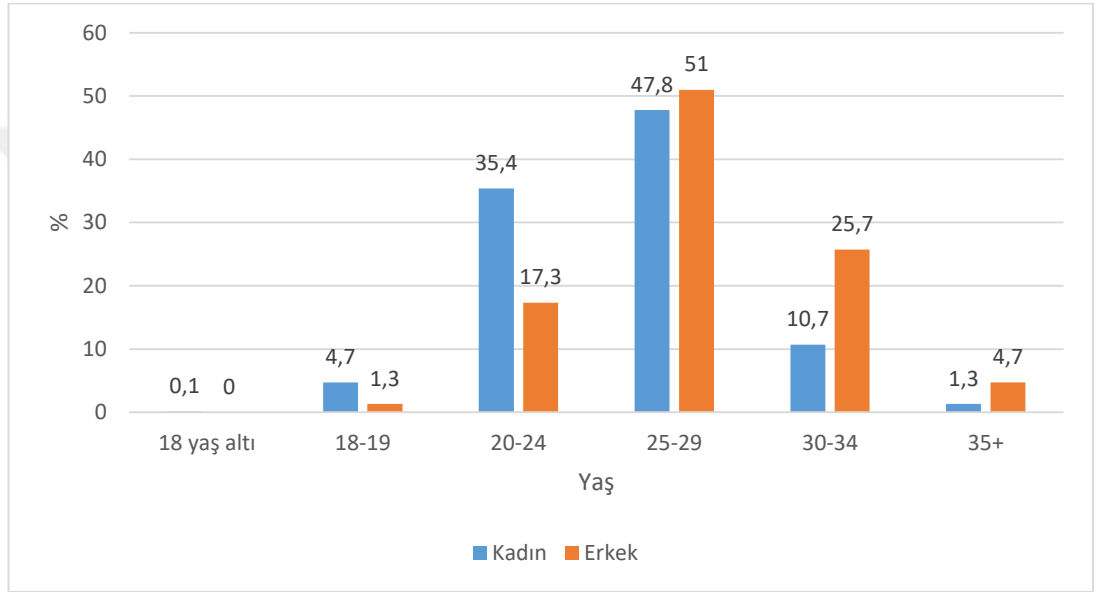
	İlk Evlenme Yaşı					
İBBS 1. Düzey						
TR1 İstanbul	10,1	14,6	36,0	28,3	8,3	2,7
TR2 Batı Marmara	13,0	16,3	38,8	24,1	5,9	1,8
TR3 Ege	15,1	16,1	37,2	22,7	6,6	2,3
TR4 Doğu Marmara	13,5	16,1	37,2	22,7	6,6	2,3
TR5 Batı Anadolu	13,0	16,9	37,8	24,1	6,1	1,8
TR6 Akdeniz	14,6	15,8	36,6	24,3	6,0	2,7
TR7 Orta Anadolu	21,4	18,5	36,8	18,8	3,3	1,2
TR8 Batı Karadeniz	20,4	18,9	37,1	18,8	4,0	0,9
TR9 Doğu Karadeniz	16,8	19,2	34,0	22,3	5,8	1,8
TRA Kuzeydoğu Anadolu	19,8	17,6	36,2	20,6	3,8	2,0
TRB Ortadoğu Anadolu	21,1	15,8	35,6	21,3	5,1	1,2
TRC Güneydoğu Anadolu	18,8	17,9	37,6	20,4	4,1	1,3
Üç Büyük İl						
TR100 İstanbul	10,1	14,6	36,0	28,3	8,3	2,7
TR510 Ankara	13,0	15,7	34,3	26,9	8,2	1,9
TR310 İzmir	12,5	13,2	36,6	26,8	8,0	2,9

Kaynak: TÜİK, TAYA 2021

Türkiye’de ilk evlenme yaşı 18 yaş altı olanların oranının %15 gibi azımsanmayacak bir orana sahip olduğu söylenebilir. 18-19 yaş aralığında evlenenlerin oranı % 16,5 iken 20-24 yaş aralığındaki evliliklerin Türkiye’de hem bölgeler hem de üç büyük il baz alınarak % 36,9 ile en yüksek orana sahip olduğu ve Batı bölgelerinden Doğu bölgelerine doğru gidildikçe 18 yaş altı evlilik oranlarının arttığı görülmektedir. 18 yaş altı evliliklerin oranına bölgeler açısından bakıldığında, ilk sırayı %21,4 ile Orta Anadolu, ikinci sırayı %21,1 ile Ortadoğu Anadolu ve üçüncü sırayı ise %20,4 ile Batı Karadeniz Bölgesi almaktadır. Üç büyük iller sıralamasında da ilk sırada %13,0 ile Ankara, ikinci sırada %12,1 ile İzmir ve üçüncü sırada ise %10,1 ile İstanbul bulunmaktadır.

TAYA-2021'e göre, 18 yaş altı evlilik yapanların toplam oranı %15'dir. İlk evlenme yaşının cinsiyete göre ayrımına bakıldığında ise; 18 yaş altı evlilik yapan erkeklerin oranı %4,4, kadınların oranı ise %24,2'dir. Türkiye ortalamasında ise % 15'e denk gelmektedir. Türkiye'de ilk evlenme yaşının 1950'li yıllardan bu yana giderek yükseldiği ancak evliliğin halen sosyal bir kurum olarak varlığını yaygın bir şekilde koruduğu ve sürdürdüğü gözlenmektedir. Türkiye'de erkek ve kadınlar için uygun görülen ilk evlenme yaşının ne olması gerektiğine ilişkin grafik aşağıda sunulmuştur.

Çizelge 3: Erkek ve Kadın İçin Uygun Görülen İlk Evlenme Yaşı, 2021

Kaynak: TÜİK, Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021

Türkiye'de bireylerin erkek ve kadınlar için uygun gördükleri ilk evlenme yaş aralığı 25-29'tir. Cinsiyete göre dağılıma bakıldığında ise bu yaş aralığının %51 ile erkekler için %47,8 ile kadınlar için uygun görülen ilk evlenme yaş aralığı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak 2006-2021 arası TAYA verilerine göre, 18 yaşından önce evlenenlerin oranında (%20'den %15'e) bir azalma olduğu söylenebilir. Benzer şekilde cinsiyete göre dağılıma bakıldığında kadınlarda %31'den %24,2' ye erkeklerde %7'den %4,4' e bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu sonuçlar Türkiye'de erken yaşta evliliklerle mücadelede yapılan çalışmaların dikkate değer olduğunu ancak daha etkili çalışmaların yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

2.4.3. Van'da Erken Yaşta Evlilikler

Bu araştırmanın alan çalışmasının yürütüleceği Van'da erken yaşta evliliklerle ilgili kurumsal ve sivil alanda ne tür çalışmaların yapıldığına değinmenin, erken yaşta evliliklerin yerelde ne düzeyde olduğunu analiz edebilmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ancak öncelikle Türkiye'de ve Van'da 16-17 Yaş Grubunda Evlenenlerin cinsiyetlerine göre sayılarına, Van'ın Türkiye'deki erken yaşta evliliklerde hangi oran ve sıralamaya sahip olduğuna bakılacaktır.

Çizelge 4: Türkiye'de ve Van'da 2002-2022 Yılları Arasında 16-17 Yaş Grubunda Evlenenlerin Toplam Evlenmeler İçindeki Sayı ve Oranı

Yıl	Türkiye'de Evlenen Çocuk Sayısı			Van'da Evlenen Çocuk Sayısı			Van'da Evlenen Çocuk Sayısının Türkiye'de Evlenen Çocuk Sayısına Oranı		
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam
2002	2 592	37 263	39855	39	526	565	1,5	1,4	1,4
2003	2 236	45 981	48217	45	799	844	2	1,7	1,7
2004	2 168	49 280	51448	52	908	960	2,3	1,8	1,8
2005	2 270	51 944	54214	67	1149	1216	2,9	2,2	2,2
2006	2 315	50 366	52681	73	1215	1288	3,1	2,4	2,4
2007	2 279	50 723	53002	97	1293	1390	4,2	2,5	2,6
2008	2 214	49 703	51917	81	1409	1490	3,6	2,8	2,8
2009	2 072	47 859	49931	87	1368	1455	4,1	2,8	2,9
2010	2 000	45 738	47738	78	1303	1381	3,9	2,8	2,8
2011	1 860	42 700	44560	61	1188	1249	3,2	2,7	2,8
2012	1 903	40 428	42331	49	1182	1231	2,5	2,9	2,9
2013	1 866	37 481	39347	73	1289	1362	3,9	3,4	3,4
2014	1 670	34 629	36299	63	1191	1254	3,7	3,4	3,4
2015	1 483	31 337	32820	49	1130	1179	3,3	3,6	3,5
2016	1 319	27 637	28956	48	1025	1073	3,6	3,7	3,7
2017	1 081	23 906	24987	24	947	971	2,2	3,9	3,8
2018	1 029	20 809	21838	24	829	853	2,3	3,9	3,9
2019	940	17 058	17998	15	688	703	1,5	4	3,9
2020	728	13 035	13763	7	489	496	0,9	3,7	3,6
2021	770	13 168	13938	6	491	497	0,7	3,7	3,5
2022	688	11 520	12 520	-	-	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, Evlenme İstatistikleri, 2002-2022

Van'da 2002-2022 yılları arasında 16-17 yaş grubunda evlenen kız çocuklarının sayılarına bakıldığında 2002'den 2008 yılına kadar artış, 2009 yılından itibaren genel olarak düşüşe geçtiği görülmektedir. 16-17 yaş grubunda evlenen erkeklerin sayılarına bakıldığında ise 2002-2013 yılları arasında zaman zaman artma ve azalma eğilimleri gösterdiği ancak 2014 yılı itibariyle yalnızca azalma yönünde bir eğilim gösterdiği söylenebilir. Türkiye'de 16-17 yaş aralığında evlenen kız ve erkeklerin toplam sayılarına baktığımızda ise kız çocuklarının toplam sayılarının erkek çocukların toplam sayılarının 21 katı olduğu söylenebilir. Van'da 2002-2022 yılları arasında evlenen toplam kız ve erkek çocukların evlenme sayılarına bakıldığında, 2002-2013 yılları arasında hem kız hem de erkek çocuklarının evlenme sayılarında bir dalgalanmanın olduğu, ancak 2014-2022 yılları arasında düzenli bir azalma yaşandığı söylenebilir.

Cinsiyete göre dağılıma bakıldığında ise Van'da erken yaşta evlenen 16-17 aralığındaki kız çocuklarının Türkiye'de evlenen kız çocuk sayısına oranının genel olarak yüksek olduğu söylenebilir. 16-17 aralığındaki erkeklerin ise 2002-2013 yılları arasındaki erken yaşta evlilik oranlarının artma ve azalma yönünde değişiklik gösterdiği ancak 2014 yılı itibariyle azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. TÜİK'in 2015-2021 tarihleri arasındaki *Evlenme İstatistikleri* raporlarının verilerine göre, Türkiye'de erken yaşta evliliklerin en yaygın olduğu iller sıralamasında Van'ın oran ve sıralamasını gösteren Çizelge ise aşağıda verilmiştir⁶.

Çizelge 5: Van'da 16-17 Yaş Grubunda Evlenen Kız Çocuklarının Yıllara Göre Oran ve Sıralaması

Yıllar	Van'ın İllere Göre Oranı	Van'ın İllere Göre Sıralaması
2015	11.4	12
2016	10.9	10
2017	10.8	8
2018	9.9	7
2019	8.6	6
2020	7.6	8
2021	6.2	9
2022	4.6	12

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2022

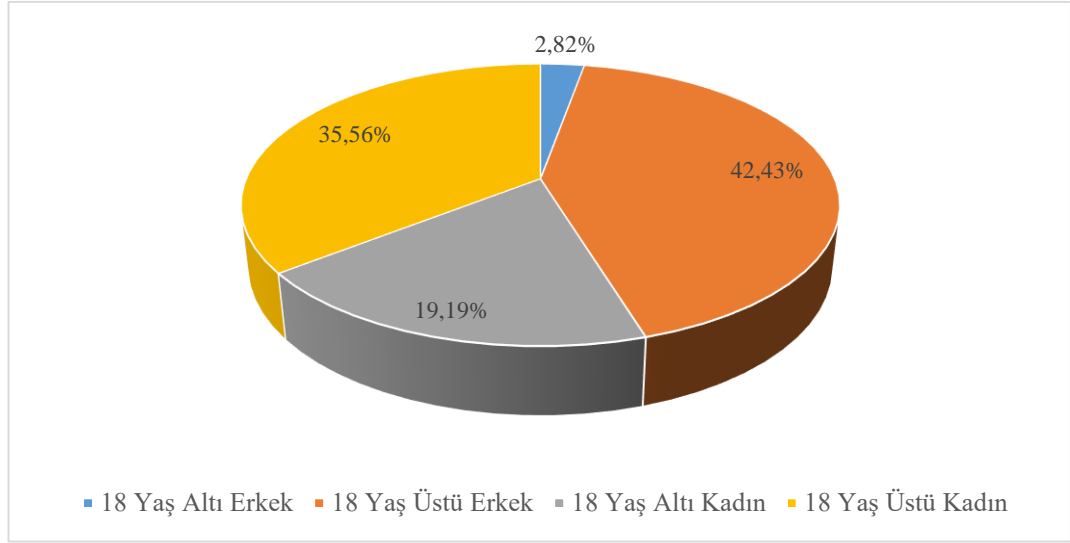
⁶ Bu Çizelge TÜİK'in *İllere göre 16-17 yaş grubunda evlenen kız çocuklarının sayısı ve oranı*'ni gösteren raporlarındaki illerin sıralaması yapıldıktan sonra veriler bir araya getirilerek oluşturulmuştur.

TÜİK'in 2015-2022 tarihleri arasındaki verilerine göre, Van'ın erken yaşta evlilikler oranında bir düşüş yaşandığını görülmektedir. 2015 yılında %11,4 olan erken yaşta evlilikler oranı, 2022'de %4,6'ya düşmüştür. Ancak sıralama açısından değerlendirildiğinde, 16-17 yaş aralığında gerçekleşen evlilik oranlarının en yüksek olduğu iller sıralamasında Van'ın 2015 yılında 12. sırada yer aldığı ve sonraki yıllarda sıralamada iniş ve çıkışlar yaşadığı söylenebilir. Bu dalgalanmalar, diğer illerle kıyaslandığında Van'da erken yaşta evliliklerin göreceli olarak daha yüksek seyrettiğini göstermektedir. En güncel veri olan TÜİK'in 2022 yılı verilerine göre Türkiye'de 16-17 yaş aralığında gerçekleşen kız çocuklarının evlilikleri sıralamasında 12. sırada yer alan Van için, bu sıralamanın da oldukça yüksek olduğunu ve erken yaşta evliliklerin Van'da hala önemli bir toplumsal sorun olmaya devam ettiği söylenebilir.

Bu oranların erken yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının oranını gösterdiğini erkeklerin bu sıralamada olmadığını belirtmek gerekmektedir. Ancak 2020 ve 2021 tarihlerinde ise *16-17 Yaş Grubunda Evlenenlerin Toplam Evlenmeler İçindeki Oranı (%)* cinsiyetlere göre ayrı ayrı verilmiştir. Diğer yıllarda yalnızca kız çocuklarının evlenme sayısı ve oranları bulunmaktadır. 2020 ve 2021'de erkek ve kız çocuklarının oranlarının toplamı da alınmış ve toplam oranın Van'ın iller sıralamasındaki yerini değiştirmedeği teyit edilmiştir. Dolayısıyla verilerin görece eksikliği, erkek çocuklar arasında çocuk yaşta evlilik yaygınlığına ilişkin olası daha yakın tahminlerin yapılabilmesini de güçleştirmektedir.

TÜİK'in *Evlenme İstatistiklerine* göre (2022) "16-17 yaş grubunda olan kız çocuklarının resmi evlenmelerinin toplam resmi evlenmeler içindeki oranı 2002 yılında %7,3 iken bu oran 2022 yılında %2,0'ye düştü. Diğer taraftan, aynı yaş grubunda olan erkek çocukların resmi evlenmelerinin toplam resmi evlenmeler içindeki oranı 2002 yılında %0,5 iken bu oran 2022 yılında %0,1 oldu". Bu oranlardan hareketle TÜİK erken yaşta evliliklerde azalma olduğunu belirtiyor olsa da kendi raporlarında da özellikle ifade ettiği üzere bu veriler resmi olarak kayda geçmiş evlilikleri kapsamaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı evliliklerin oranı bilinmemekle birlikte alanda yapılan projeler, akademik çalışmalar ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri bu evliliklerinin oranının hala yüksek olduğunu göstermektedir.

Çizelge 6: 2021 Yılında Van'da 18 Yaş Altı ve Üstü Evlenen Erkek ve Kadınların ilk Yaş Oranları

Kaynak: TÜİK, Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021

2021 Türkiye Aile Yapısı Araştırması'na ait veriler⁷ Türkiye'nin tüm illerini kapsayan veriler içermektedir. Bu araştırmanın özel olarak erken yaşta evlilikler ile ilgili yapılmış bir araştırma olmadığı belirtilmelidir. Bu araştırma için *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Mikro Veri Seti 2021*'de yer alan *Hanehalkı Listesi Değişkenleri*'nden yalnızca biri olan *evlilikte ilk yaş* değişkeni dikkate alınmıştır. Van'daki evlilik sayılarının incelenmesi sonucunda hem kadınlar hem de erkekler için 18 yaş altı evliliklerin sayıları bu veri seti içinden ayrıştırılmıştır. Bu verilerin SPSS programı aracılığıyla oransal olarak analizi yapılmıştır. Van'da 383 erkek 399 kadın olmak üzere toplamda 782 kişinin yer aldığı araştırmada evli olanların sayısı 568'dir ve 568 kişinin 24'ü çifttir. İlk evliliklerini 18 yaş altı yapan erkeklerin sayısının 16, kadınların sayısının ise 109 olduğu görülmüştür. Oransal olarak erkeklerin %2,82' si kadınların % 19,19'u 18 yaş altı evlilik yapmışlardır.

Erken yaşta evliliklerin daha çok kırsal bölgelerde yaygın olduğu bilinmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi Van hem kent hem de kır özelliklerini bir arada barındıran bir sosyal yapı özelliğine sahiptir. Dolayısıyla kültürel inançlar, gelenekler ve

⁷ 2021 Türkiye Aile Yapısı Araştırması'na ait verilerin yer aldığı detaylı ham mikro veri seti TÜİK'ten 25.08.2022 tarihinde talep edilmiş olup, kurumsal yazışmalar sonucunda mikro veri talebi araştırmacıya verilmiştir.

toplumsal normlar, eğitim düzeyinin düşüklüğü erken yaşta evliliği besleyen faktörlerdir. Kız çocukları arasında erken yaşta evliliğin bu kadar yüksek olmasının en büyük nedenlerinden biri eğitim fırsatlarının sınırlı ve eğitime erişimin zor olduğu bölgelerde, kızların okula devam edememeleridir. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizliği de kız çocuklarının daha fazla bu evliliğe maruz kalmasına yol açmaktadır. Ancak kız çocuklarına ilişkin oranların erkek çocuklarına göre daha yüksek olması erkek çocukların evliliklerini ve bunun yarattığı olumsuzlukları görmezden gelinmesine yol açmamalıdır. Çünkü erkek çocukların evliliklerinin de yalnızca bireysel değil aynı zamanda -ilk olarak yine evlilik içerisindeki diğer önemli aktör olan kadını- toplumsal etki ve sonuçları olabildiği dikkate alınmalıdır.

Erken yaşta evliliklerle ilgili resmî veriler TÜİK, İçişleri Bakanlığı NVİGM gibi resmî nikâhla gerçekleştirilen evlilikleri kayıt altına alan kurumlardan edinilebilmektedir. Bu nedenle TÜİK verilerinin yalnızca resmi kayıtlara geçmiş evlilikleri baz aldığı dikkate alındığında kayda geçmeyen erken yaşta evlilikler ile bu oranların çok daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de 2003 yılında kız çocuklarının eğitime dahil edilerek okullaşmasına destek vermek amacıyla *Haydi Kızlar Okula* kampanyası Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve UNICEF’in işbirliği ile gerçekleştirilmiş ve kampanya çok sayıda kız çocuğunun eğitime katılımını yıllar içerisinde başarmıştır. Kampanya, 6-14 yaş grubunda en düşük okuryazarlık oranına sahip 10 ilde başlamış olup bu illeri Ağrı, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak ve Van oluşturmuştur (UNICEF ve MEB, 2003b). UNICEF ve MEB’in (2003b) yayınlamış oldukları rapora göre, kampanyanın sürekli genişlediği yıllar 2004-2006 yılları olmuştur. Raporda kampanyanın özellikle de Siirt ve Van illerinde diğer illere göre daha fazla başarıya ulaştığı vurgulanmaktadır. Ancak Van’da kız çocuklarının eğitime daha fazla dahil edilmesi ve okullaşma oranlarının artmasına rağmen 2003-2008 yılları arasında 16-17 yaş aralığında evlenen kız çocuklarının sayısı 2008 yılına kadar, erkek çocuklarının sayısı ise 2007’ye kadar artmaya devam etmiştir.

Uzun yıllardır yerelde bu evliliklerin önlenmesine ilişkin çalışmaların Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kurumlar, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, üniversite aracılığıyla yapıldığı bilinmektedir. Van merkezde erken yaşta evlilikler ile mücadele kapsamında hangi çalışma ve faaliyetlerin yapıldığına yer vermek bugün gelinen noktayı anlamak açısından önemlidir. Bu nedenle Van Aile ve Sosyal

Hizmetler Müdürlüğü ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nden elde edilen görüşme verileri ve raporlar ışığında yerelde yapılan çalışmaların kısa bir özeti sunulacaktır. Aralık 2005'te BM Türkiye Ofisi'nin yerelde kadın ve kız çocuklarının haklarının korunması ve güçlendirilmesini hedefleyen ve İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon ve Van olmak üzere belirlenen 6 pilot ilde iki yıllık *BM Kadınların ve Kız Çocuklarının Haklarının Korunması Ortak Programı (BMOP)* gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Temelde ulusal düzeydeki ve İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon ile Van'daki yerel karar alıcıları, sivil toplum örgütlerini -kadın örgütlerini- ve genel olarak tüm halkı hedef kitlesi olarak gören bu program, İçişleri Bakanlığı'nın ortaklığında ve Hacı Ömer Sabancı Vakfı'nın desteğiyle yürütülmüştür.

Van Yerel Eşitlik Eylem Planı'nın (VYEEP) hedefine ulaşması için 2006 yılı içinde Van ilinde kamu kurumları, yerel yönetim birimleri, kadın kuruluşları temsilcileri ile çalışmaları yapılmış, Haziran 2007 yılında program taslağı hazırlanmış ve faaliyetlerin Eylül 2007 yılı itibariyle yapılması planlanmıştır. Bu program kapsamında Van'da 2008-2013 yılları arasında erken ve zorla evlilik ile akraba evliliğinin zararları hakkında çeşitli eğitim, bilinçlendirme faaliyetleri yapılmıştır. Söz konusu bu yıllar içerisinde ve sonrasında erken yaşta evlilikler ile mücadele devam etmiştir. Örneğin, ASPB tarafından 2018 yılında *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Eylem Planı Koordinasyon Toplantıları* gerçekleştirilmiştir. 81 ilin 26'sında yapılması planlanan bu eylem planının içinde Van da bulunmaktadır. 2018 yılında bu eylem planı kapsamında *Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planına* ilişkin toplantılardan biri Van'da yapılmıştır. Van'ın 26 ilden biri olmasının bir tesadüf olduğu söylenemez. TÜİK'in İstatistiklerle Çocuk (2022) raporuna göre, % 10,8 oran ile kız çocuk, %0,3 ile erkek çocuk evlenmelerinin toplam evlenmeler içindeki oranının en yüksek olduğu iller sıralamasında Van 8'inci sırada yer almaktadır. Van'da 2017 yılında gerçekleşen 8 bin 779 evliliğin 947'sini kız çocukları 24'ü erkek çocukları olmak üzere toplam 971'i erken yaşta evlilik şeklinde gerçekleştirilmiştir (TÜİK,, İstatistiklerle Çocuk, 2017).

ASHB tarafından 11 Ocak 2018 yılında bir saha ziyareti yapılmış olup 10 Mart 2018 yılında *Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planı* hayata

geçirilmiştir⁸. 2018 yılında Van ASHB Müdürlüğü tarafından bu eylem planı kapsamında çeşitli kurum/kuruluş ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) temsilcilerinden oluşan 70 kişiye *Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele* konusunda eğitim düzenlenmiştir. Bunun yanında Van'ın Tuşba, Gürpınar, Gevaş, Muradiye, Başkale, Erciş ve İpekyolu ilçelerinde görev yapmakta olan muhtarlara, din görevlilerine, kanaat önderlerine, okul müdürleri ve rehber öğretmenlerine, İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından merkez ve ilçeler olmak üzere toplam 5084 öğrenci ve veliye yönelik eğitim ve seminerler gerçekleştirilmiştir. Van ASHB İl Müdürlüğü tarafından Sosyal Hizmet Merkezine bağlı sosyoekonomik destekle desteklenen 1181, Engelli Evde Bakım Hizmeti alan 593, 594 şehit ve gazi aile üyesine ve Aile Eğitim Programı (AEP) tarafından 1407 anne ve babaya yönelik seminerler düzenlenmiştir. Bu çalışmaların yanında İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından İpekyolu, Başkale ve Çaldıran ilçesinde toplam 2254 kız çocuğuna yönelik rol model buluşmaları gerçekleştirilmiştir.

Van'da 2017 yılında ilki gerçekleştirilen *Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planı*'na ilişkin bazı faaliyetler 2021-2025 yıllarını kapsayan *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Van İl Eylem Planı*'na dâhil edilerek sürdürülmektedir. Ancak Van Aile ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü yetkileri ile 18 Mayıs 2022 tarihinde yapılan görüşmede *Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planı*'nın bağımsız olarak yeniden yapılması için hazırlıklar yapıldığı ve sözü edilen iki eylem planının ayrı ayrı yürütüleceği ifade etmişlerdir.

2019 ve 2020 yıllarında da Van Aile ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Milli Eğitim Müdürlüğü, paydaş kurumlar ve STK'lar ile ortak çalışmalar yapılmış olup, birçok farklı gruba bilgilendirme, farkındalık geliştirmeye yönelik seminerler verilmiş, çeşitli programlara katılımlar sağlanmıştır. UNFPA Türkiye ve Sabancı Vakfı desteğiyle 2018 yılında Nevşehir'de hayata geçirilen *Çocuk Yaşta Evliliklerin Önlenmesi* projesi 2021 yılı itibarıyla Van'da da uygulanmaya başlanmış olup bugün proje hala devam etmektedir. Söz konusu proje, Van'ın merkez köylerini kapsamaktadır. 23 Mayıs 2022 tarihinde de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, BM, UNİCEF, sivil toplum kuruluşları ve diğer kurum temsilcileri bir araya

⁸ Van'daki erken yaşta evlilikler ile mücadeleye ilişkin yapılmış ve yapılmakta olan mevcut çalışma bilgilerine Van Aile ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü aracılığıyla 06.05.2022 tarihinde yapılan yüz yüze görüşmeler ile ulaşılmıştır. "Van İli Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planı Değerlendirme Raporu" aynı müdürlük tarafından araştırmacıya verilmiştir.

gelerek *Van'da Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planlarının Desteklenmesi Eğitimleri*' ne ilişkin dört gün süren bir eğitim gerçekleştirmişlerdir.

Kurumsal ve sivil alanda Van'da erken yaşta evliliklerin önlenmesine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar oldukça önemli olmakla birlikte, erken yaşta evlilik oranlarının neden yüksek olduğu tartışma konusudur. Yerelde günümüze kadar bu uygulamayı sonlandıracak ya da en azından en asgari düzeye indirebilecek çalışmaların yapılmış ve yapılmakta olduğu gerçeği oldukça önemlidir. Ancak Van Aile ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü İl Müdür Yardımcısı Nesibe Yılmaz ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Sema Sancak ile yapılan görüşmelerde erken yaşta evlilikler ile ilgili sahada birçok faaliyet yürütmelerine rağmen, kurumsal işleyişlerde aksaklıkların yaşandığı, paydaşlar ile alanda yeterince işbirliği sağlanmadığı, masa başında alınan kararların alanda yeterince karşılık bulmadığı, katı gelenek ve göreneklerin sürdürülmesinde halkın direnç gösterdiği dile getirilmiştir.

2.5. Evliliğin Hukuksal Boyutu

Erken yaşta evlilikleri besleyen yalnızca ataerkil, geleneksel ve kültürel normların varlığı değil aynı zamanda yasalardaki boşlukların varlığı da bu uygulamaların sürdürülmesini sağlayan bir araca dönüşmektedir. Uluslararası mevzuatta yapılan çocuk tanımı ve dolayısıyla erken yaşta evlilikler ile evlilik yaşı hakkında ortak tanımlamalar ve beyanlar bulunsa da, ulusal mevzuatta farklılıklar olduğu görülmektedir. Ulusal ve uluslararası mevzuattaki kanun maddelerine ve söz konusu erken yaşta evliliklere ilişkin sözleşmelere değinmek mevcut durumun tespiti ve alınması gereken önlemler bakımından önemlidir.

2.5.1. Ulusal Mevzuatta Erken Evlilik ve Karşılaşılan Sorunlar

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 6/1-c maddesi uyarınca 18 yaşını doldurmamış herkes çocuktur. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun (2005) üçüncü maddesine göre de çocuk, daha erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış kişiyi ifade eder. Bu ifadelerden 18 yaşını doldurmuş olan kişinin ergin (reşit) olduğunun kabul edildiği anlaşılmaktadır. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenîsi yürürlükten kaldırılarak 1 Ocak 2002'de yürürlüğe giren 4721 sayılı

yeni Türk Medeni Kanunu'nun "Fiil ehliyetinin genel koşulları" nı düzenleyen 10. maddesine göre;

"Ayırt etme gücüne sahip ve kısıtlı olmayan her ergin kişinin fiil ehliyeti vardır."

"Erginlik" başlıklı 11. maddesine göre "Erginlik 18 yaşın doldurulmasıyla başlar. Evlenme kişiyi ergin kılar."

"Ergin kılınma" başlıklı 12 nci maddesine göre ise;

"15 yaşını dolduran küçük, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabilir."

Medeni Kanun'a göre, ergin olma yaşı 18 olmasına rağmen bazı hallerde "erken ergin olma" olarak ifade edilen durumlar ile de karşılaşılmaktadır. *Erken ergin olma* da iki şekilde olmaktadır. Bunlar evlenme ve mahkeme kararı ile ergin kılınma durumudur.

Türk hukuk sistemindeki kanunlar incelendiğinde, evlenme ehliyetinin koşullarından biri olan *yaş* koşulu ile ilgili farklı düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Evlilik yaşı koşulu, Türk Medeni Kanunu 124. maddesinde düzenlemiştir (2001). Buna göre;

"Erkek veya kadın 17 yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple 16 yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak buldukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir."

Kanun maddesinde belirtilen *olağanüstü durumların* tam olarak neler olduğuna dair bir ifade bulunmamaktadır. Hâkimin anne-babanın rızasını alması şart değilse de hakim, anne-baba veya vasiyi dinledikten sonra 16 yaşını doldurmuş bireylerin evlenmesine izin verebilme yetkisine sahiptir. Ancak bu kanun maddesinin yürürlüğe giren yaş sınırlaması ile 17 yaşını doldurmuş fakat reşit olmayan bireyler anne ve babanın rızasıyla evlenebilmektedirler. Aksi takdirde 17 yaşın altındaki kişilerin evlendirilmesi, ailelerin ve küçüklerin rızası dahi olsa olağanüstü durumlar olmadıkça yasaklanmış ve kanunla güvence altına alınmıştır.

Medeni Kanun'un 124. maddesinde olduğu gibi TCK'nın 104. maddesinde de 18 yaşın altında gerçekleşen evliliklere şikayet unsuru olmadığı sürece herhangi bir cezai yaptırım uygulanmamaktadır. Bu da aslında üstü örtük bir biçimde hukuki olarak evlenme ehliyeti olmayan bireylerin erken yaşta evlenmelerinin yolunu açmakta ve evlilik yaşını düşürmektedir.

Erkek ve kız çocukları için belirlenen yasal asgari evlilik yaşının arzu uyandırıcı değil caydırıcı olması gerekmektedir. TCK, TMK ve ÇKK'da çocuk tanımına rağmen, erken yaşta evliliklerin yasal bir dayanakla 18 yaşın altına indirilmesi bu evliliklerin sürdürülmesine olanak sağlamaktadır. Yaş engeli dolayısıyla resmi olarak evliliğin gerçekleşmesinin mümkün olmadığı durumlarda evlilik sözleşmesi, dini nikâh yoluyla yapılmaya çalışılmaktadır. Kanunlarda var olan ifadeler ve uygulamalar, erken yaşta evlilik olgusuna yönelik alınması gereken tutarlı politikaların üretilmesine, çocukların korunmasına da engel olmaktadır.

2.5.2. Uluslararası Mevzuatta Erken Evlilik

Erken yaşta evlilikler, uluslararası hukukta bir insan hakkı ihlali olarak kabul edilmektedir. UNİCEF'e göre (2017) birçok uluslararası belge, çocuk yaşta evliliklere ilişkin hükümler içermektedir. Çocuk evliliklerinin kızlar ve çocukları üzerindeki zararlı etkisinin giderek daha fazla kabul görmesiyle birlikte, birçok ülke yasal olarak evlilik için bir asgari yaş belirlemiş ve küçük yaşta evlilikleri yasaklamıştır.

3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren CEDAW'ın 16. maddesine göre; "Özgür olarak eş seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı. Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesinin hiçbir kanuni etkisi olmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için, yasama dahil gerekli tüm önlemler alınacaktır" denilmektedir. Dünyada evlilik için asgari yaşın ne olması gerektiği ile ilgili mevzuatlar ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Pew Araştırma Merkezi'nin ABD Dışişleri Bakanlığı ve BM'nin çocuk yaşta evlilikler ile ilgili 198 ülke ve bölge hakkındaki verilerini analiz ederek yapmış olduğu yeni bir analize göre, Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere en az 117 ülke, ebeveyn izni veya hâkim kararıyla 18 yaşın altındakilerin evlenmesine izin vermektedir. Bu ülkelere Türkiye de dahildir. Ancak birçok ülkede 18 yaş, yasal olarak çocukluğun sonunu işaret ederken, evlilik yaşı her zaman -yasal veya başka bir şekilde- reşit olma yaşı ile uyuşmamaktadır.

UNICEF'e göre (2003a), ÇHK tarafından özellikle vurgulanan bir nokta da, devletlerin kendi yasalarında asgari evlilik yaşını belirlerken, Sözleşme'de yer alan belirli ilkeler bağlamında bunu yapmak durumunda olduklarıdır. UNICEF (2003a) Çocuk Hakları Komitesi, ulusal yasalarda erkek ve kızlar için farklı asgari evlilik yaşının belirlenmesi, annesinden ya da babasından izin alınması durumunda ise 14

yaşındaki kızların evlenmesine olanak sağlanması konusunda endişeli olduklarını dile getirmişlerdir. Bu tür durumların, ayırım gözetmeme ve çocuğun yüksek yararı (madde 3) ilkelerine uygun muamele bakımından sorun yaratabildiği belirtilmektedir. Çünkü, bu tür durumlarda söz konusu çocuklar yetişkin sayılacaklarından ÇHDS geçen korumalardan yararlanamama durumları ortaya çıkabilecektir.

2.5.3. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilmiştir. Bakanlar Kurulu Kararı ise 27 Mayıs 1949 tarihinde 7217 Sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, evliliğin kuruluşunun “tam ve özgür irade ile gerçekleştirilmesinin” bir hak olduğu ve buna uyulması gerektiği belirtilir. Beyanname'nin 16. maddesine göre;

Madde 16:

1. Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, uyrukluk veya din bakımından hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkına haizdir. Her erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hakları haizdir.
2. Evlenme akdi ancak müstakbel eşlerin serbest ve tam rızasıyla yapılır.

Madde 16 (2)'de evlenme akdinin iki tarafın da serbest ve tam rızasıyla olması gerektiğine dair ifade de 18 yaş altı gerçekleşen evliliklerde “ tarafların rızasının olduğu ve özgür iradeleri ile karar verildiği” şeklindeki bir beyan kabul edilebilir mi sorusunu akla getirmektedir. Kabul edildiği takdirde çocuk yaşta evliliklerin meşruiyetinin yolu açılmaktadır. Bu gerekçe ile erken yaşta evliliklere onay verildiğini de belirtmek gerekmektedir. Taraflardan biri fiziksel, ruhsal ve bilişsel gelişimi tamamlamamış ve karar vermek için yeterli olgunluğa ulaşmamış ise orada kişinin özgür ve tam iradesi de söz konusu değildir ve olmamalıdır. Dolayısıyla her ne gerekçe olursa olsun ulusal ve uluslararası kanun ve sözleşme maddelerinde bu evliliklerin yolunu açacak maddelere yer verilmemesi gerektiği savunulmaktadır.

2.5.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

BM Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde imzalanan ve 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe giren BM Çocuk Hakları Sözleşmesi 193 ülkenin taraf olarak

onayladığı en geniş insan hakları belgesidir. Bu sözleşme Türkiye tarafından da 14 Eylül 1990 yılında imzalanmış olup, 4 Mayıs 1995'te Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme çocukların korunması ve durumlarını iyileştirmesi için evrensel standartları belirlemekte, çocukları merkeze alan programlar için bir hukuki zemin oluşturmaktadır (UNICEF, 2004, s.22).

ÇHDS'nin 1. Maddesi uyarınca “Çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır. 12. Maddesine göre, “Taraflar Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar”. Çocukların korunmasının ve üstün yararının öncelikli olduğu uluslararası belgeler gereğince, üye olan tüm ülkelerin çocuklar için gereken tüm tedbirleri olmaları da zorunludur.

Sözleşmenin 3. maddesinde “çocuğun yüksek yararının, çocuğu ilgilendiren bütün girişimlerde gözetilecek başlıca husus olması” ve çeşitli maddelerinde açıkça ifade edilmese de çocuğun yüksek yararına ilişkin maddeler vurgulanmaktadır. 54 maddeden oluşan sözleşmenin ilk 41 maddesinde belirtilen haklar çocuğun yüksek yararını gözetmektedir. Bu nedenle 3. maddenin Sözleşme'deki diğer maddelerle ilişkilendirilmesi beklenmektedir. Bununla birlikte taraflar devletler çocuğun yüksek yararını korumakla yükümlü bulunmaktadırlar. 18 yaşın altındaki her birey çocuk olarak kabul edildiğinden dolayı erken yaşta evliliklerin 3. madde gereğince de önlenmesi taahhüt altına alınmış olmaktadır.

2.5.5. Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı

Birinci Dünya Kadın Konferansının ilki, BM tarafından 1975 yılında, İkinci Dünya Kadın Konferansı, 1980 yılında ve Üçüncü Dünya Konferansı ise 1985 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. *Dünya Kadın Konferansı: Eşitlik, Kalkınma ve Barış için Eylem* adıyla düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ise 4-15 Eylül 1995'te Pekin'de gerçekleştirilmiştir. O güne dek yapılan kadın konferanslarının en büyüğü olan *Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı* 15 Eylül 1995'te 189 üye devletin imzasıyla iki belge şeklinde kabul edilmiş olup Türkiye her iki belgeyi de imzalamıştır. Anıl vd.'nin de (2001) belirttiği gibi, 189 ülkeyi temsilen 17,000 delegenin katıldığı resmi konferansta

uluslararası kadın hareketi, hükümetler arası oturumlara paralel bir Kadın Forumu düzenlemişlerdir.

Türkiye'nin Eylem Planı'ndaki taahhütlerinden biri, gerekli yasal düzenlemelerin yapılarak ilk evlilik yaşının hem erkekler hem kızlar için 18'e yükseltilmesiyle erken evliliğin önlenmesidir. TBMM 22. Dönem "*Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla* bir meclis araştırması açılmasına ilişkin önergede Pekin+5 Bildirgesi ile namus suçları ve zorla evlendirmeler kadına karşı şiddet kapsamına alındığı ve bu suçların önlenmesi konusunda Türkiye'nin de taahhütlerinin bulunduğu belirtilmiştir. Namus suçları ve zorla evlendirmeler böylece ilk kez bir uluslararası anlaşma metninde yer almış ve kadına karşı şiddet olarak tanımlanmış olmaktadır.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın odak noktası erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin evlilik deneyimi ve bu evlilik içerisinde erkekliğin nasıl inşa edildiği, yeniden üretildiği ve pekiştirildiğidir. Bu bağlamda araştırmanın teorik çerçevesini sembolik etkileşimci teori, fenomenolojik yaklaşım ve Conell'in erkeklikler teorisi oluşturmaktadır. Sembolik etkileşimci teoride ailede benliğin, fenomenolojik yaklaşımda ise bilinç, deneyim, gerçekliğin sosyal olarak nasıl inşa edildiğine ilişkin bakış açıları sunulmuştur. Erkeklik rollerinin ve erkeklik bilincinin inşasında sosyalizasyon sürecinin nasıl bir etkisinin olduğu, evlilik ile aile kurumu içerisinde nasıl yeniden inşa edildiği ve üretildiği sembolik etkileşimcilik ve fenomenolojik yaklaşım üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca erkekliğin hangi toplumsal, kültürel kodlar ile ataerkil kültürde inşa edildiği ve yeniden üretildiği ise Conell'in erkeklikler teorisi bağlamında temellendirilmiştir.

3.1. Sembolik Etkileşimcilik: Ailede Benliğin İnşası

1950'ler itibariyle çağdaş sosyolojide ön plana çıkmaya başlayan sembolik etkileşimcilik birey-toplum ilişkisini odağına alan bir teoridir. Teorinin kökleri psikolojik geleneğe dayanıyor olsa da Şenol'un ifadesiyle (2017, s.48) "teorinin kavramsal temelleri, aslında pragmatizmde bulunur". George Herbert Mead ve Herbert Blumer tarafından sistemleştirilen simgesel etkileşimcilik terimi, Blumer tarafından ilk olarak 1937'de kullanılmıştır (Wallace ve Wolf, 2012). Mead ve Blumer'in yanı sıra birçok sembolik etkileşimcinin Chicago Üniversitesi'ne mensup olması nedeniyle teori, Chicago Okulu ya da Chicago Geleneği olarak da anılmaktadır (Marshall, 1999, s. 395). Charles Horton Cooley, George Herbert Mead, Herbert Blumer, William I. Thomas ve Erving Goffman bu teorinin önemli düşünürleridir (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s. 335). Bireyi merkeze koyan, onun eylemlerini, diğer bireylerle olan ilişki ve etkileşimlerini inceleyen sembolik etkileşimcilik (Kızılçelik, s. 98) Richter'e göre, bireye, bireyin bilincine odaklanmıştır (Richter, 2012). Ancak teorinin önemli

temsilcilerinden Cooley, birey-toplum arasında karşılıklı bir etkinin olduğuna vurgu yaparak birey-toplum düalizmini (ikiciliğini) reddetmiştir. Çünkü ona göre, birey ile toplum birbirinden ayrılmaz bir bütündür (Kızılcılık, 2015, s. 97-100).

Çevresini anlamlandırma ve de sorgulama çabasında olan insan, toplumsallaşma süreci boyunca gündelik yaşantısını sürekli yeniden inşa etmekte, anlam dünyasını başkalarıyla paylaşarak bir bütünsellik kurmaya çalışmaktadır (Çiftçi, 2021, s. 181). Sembolik etkileşimcilik, daha çok mikro süreçlere odaklanarak bireyin gündelik yaşamda toplumla ilişkisine, bu ilişki içerisinde geliştirdiği benliğe ve anlamlandırma süreçlerine odaklanmaktadır (Kaya, 2018, s. 113). Daha çok yapıya ve yapının işleyişine odaklanan işlevselcilerin aksine sembolik etkileşimciler, bireye odaklanmışlardır. Diğer bir ifadeyle toplumsal süreçleri mikro boyutlarda anlamlandırmaya çalışan sembolik etkileşim teorisinde, birey ve bireylerin sosyal eylemlere yükledikleri anlamlar büyük önem taşımaktadır (Oklay, 2020, s. 16).

Kocadaş'a göre (2020, s. 48) sembolik etkileşimci teorisinin cevaplamaya çalıştığı temel soru, "bireysel farklılıklara rağmen nasıl oluyor da benzer davranışlar oluşabiliyor ve bir sosyal düzen oluşabiliyor" sorusudur ve bu sorunun cevabı sosyalizasyon süreci ile açıklanmaktadır. Sosyalizasyon, duyuşal, sosyal, bilişsel ve kişisel alanlarda rollerin, kuralların, değerlerin ve standartların edinildiği bir süreçtir (Grusec ve Hastings, 2007, s. 1). Bu süreç, bireyin öğrenme süreci olup, kendini sürekli inşa ettiği ve diğer insanlarla etkileşim halinde olduğu bir dönemdir. Benliğin gelişimi sosyalizasyon sürecinde gerçekleştiği için benliğin oluşumu merkezi bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla sembolik etkileşimcilik, benliğin oluşumunu açıklamaya çalışırken, çocuğun sosyalizasyon sürecine ve çocukluk dönemine yoğunlaşmaktadır (Kaya, 2018, s. 113). Şenol'un da dikkat çektiği gibi (2017, s.119), birey ve toplum bütünlüğünü kabul eden sembolik etkileşimci teorisyenler, bireyin nasıl bir sosyalizasyona uğradığına ve toplum içinde nasıl şekillendiğine vurgu yapmaktadırlar. Dolayısıyla sosyalleşme sürecinin en etkin aracısı durumunda olan aile kurumu, merkezi bir önem taşımaktadır. Sembolik etkileşimcilik, mikro düzeyde aile bireylerinin kendi aralarındaki etkileşimlerine odaklanmaktadır (İzci ve Mazman, 2021, s. 153).

Sembolik etkileşimci yaklaşımın öncü isimlerinden biri olan Cooley'e göre "Benlik ve toplum, ikiz kardeşlerdir". Dolayısıyla birey ve toplum ancak ve ancak birbirleriyle ilişki içinde anlaşılabilir ve bir kişinin benliği, kişinin ötekilerle alışverişi yoluyla

gelişmektedir (Coser, 2008, s. 271). Cooley çalışmalarında, aile ilişkileri ve birincil gruplarla yakından ilgilenmiştir. Benliğin bir grup içinde geliştiğini ifade eden Cooley'e göre, benliği geliştirmenin asıl yeri, bireylerin yüz yüze bir araya geldiği ve iş birliğine girdiği birincil gruplardır (Kızılcılık, 2015, s. 100). Birincil gruplar, daha karmaşık sosyal ilişkiler için yapıtaşları, benliğin evrimleştiği mekanizmalar ve sosyal düzen ile bireyler arasındaki bağlantı noktaları oldukları için benliğin gelişimi açısından önemlidirler (Berberoğlu, 2009). Cooley, birincil grupları, sık, yoğun, içten ve samimi ilişkilerin yer aldığı, biz bilincinin güçlü olduğu, yüz yüze ve sürekli ilişkilerin, iş birliğinin olduğu gruplar olarak nitelendirmektedir (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2012, s. 509). Cooley'e göre, birincil gruplara en iyi örnek aile, oyun grupları ve komşuluktur (Coser, 2008, s. 274). Sosyal gerçekliğin açıklanmasında etkileşim ve benlik kavramlarını temel alan sembolik etkileşimcilikte birincil grup olarak aile, hem etkileşimin hem de benliğin kaynağı konumunda olduğu için diğer kurumlardan daha fazla öne çıkmıştır (Akın, 2019, s. 1).

Mead'in düşüncesinde de sosyal etkileşim ve sosyal süreçler ayrı bir öneme sahiptir. Öyle ki Mead, *Self, Mind and Society* adlı eserinde dil, benlik, zihin, kimlik ve sosyal yapı gibi olguların tek kaynağının sosyal etkileşim ve süreçler olduğunu ileri sürmektedir. İnsanların hem zihninin hem de benliğinin olduğunu belirten Mead'de benlik, kritik öneme sahip bir kavramdır (Ritzer ve Stepnisky, 2012, s. 117). Mead'in benlik ile ilgili görüşleri simgesel etkileşimciliğin esasını oluşturmaktadır (Wallace ve Wolf, 2012, s. 202). Benliğin zihinsel bir süreç olduğuna vurgu yapan Mead, benliği bilinç içine oturtma fikrine karşı çıkmakta, onu toplumsal deneyim ve toplumsal süreçler içine yerleştirmektedir. Ona göre, tüm toplumsal süreçler, içinde yer alan bireylerin deneyimlerinin sonucunda meydana gelmektedir (Ritzer, 2011, s. 220-221). Mead'e göre, bireyde doğum esnasında benlik yoktur. Bu nedenle sosyal deneyim sürecinde bireyin diğerleri ile ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan benlik, gelişen bir şey (Kızılcılık, 2015, s. 98) bir aktör ve bir süreçtir (Wallace ve Wolf, 2012, s. 202).

Mead'e göre, benliğin özne ve nesne olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Benliğin oluşumu, düşünen ve eyleyen özne benin tek başına belirleyici olmadığı bir süreçtir ve özne ile nesnenin sürekli etkileşimiyle açıklanmaktadır. Benliği bireysel ve sosyal benlik olarak ikiye ayıran Mead'e göre benliğin aktif kısmı bireysel benliği, pasif ve şekillendiren kısmı ise sosyal benliği oluşturmaktadır (Kızılcılık, 1996). Birbirleriyle

ilişki içinde olan bu iki benlikte bireysel benlik, bireyin eylemlerine odaklanırken, sosyal benlik toplumla ilişkisini ifade eder (Miller, 1973). Akın (2019, s. 3-4) benliğin nesne yönünü de dikkate almanın onun sosyal benlik olarak tanımlanmasına olanak sağladığını ifade etmektedir. Akın'a göre aile içindeki özel iletişim, üyelerin sosyal benliklerinin gelişmesine ve sosyal gerçekliğin sürdürülmesine olanak sağlamaktadır. Aile, sosyal benliği ilk kuşatan gerçekliktir. Ailenin sosyal benlik üzerindeki etkisi sadece bebeklik ve çocukluk yıllarıyla sınırlı değildir. Ailenin sosyalliği inşa edici rolü, bütün hayata yayılmakta ve bu süreçte sosyal benlik, sosyal gerçekliğin hem bir ürünü hem de üretimi haline gelmektedir.

Sosyalizasyon kültürel normların ve rollerin edinilmesine, kültürün içselleştirilmesine olanak sağlamaktadır (Biçer ve Olgun, 2021, s. 519-523). Ancak sosyalizasyon, bireylerin ve toplumların gelişmesine imkân sağlama potansiyeline de sahiptir. Bir kültüre ait değerler, bireylerin o kültürü içselleştirmesi yoluyla bireyde somutlaşmaktadır ve bunu toplumsal yaşamın hemen her alanında görmek mümkündür. Sosyalizasyon çocukluk döneminde başlayıp bireyin ergenlik ve yetişkin çağı boyunca devam eden bir süreci ifade etmektedir (Uzun ve Uzun2017, s. 506).

3.2. Fenomenojik Yaklaşım: Gerçekliğin Sosyal İnşası

Modern sosyoloji teorilerinde sembolik etkileşimden etkilenen ve bu nedenle pek çok ortak özelliği bulunan yaklaşımların başında, Alfred Schutz'un sosyolojik fenomenoloji yaklaşımı ile Harold Garfinkel'in etnometodoloji yaklaşımı yer almaktadır. Yorumlayıcı olarak bilinen bu üç yaklaşıma göre amaç insan eylemine odaklanıp, eylemi anlamak, anlamlandırmak ve yorumlamaktır (Şavran, 2013, s. 117). Bu yaklaşımların benzer noktaları olmakla birlikte önemli farklılıkların da olduğunu söylemek gerekir. Haralambos ve Holborn'a göre, yorumlayıcı yaklaşımlar içinde fenomenoloji ve fenomenolojik düşünceden gelişen etnometodoloji, toplumsal eylemin nedensel açıklamasını reddettikleri için pozitivist metodolojiden ve yapısalcı yaklaşımlardan en radikal biçimde ayrılan yaklaşımlar olarak kabul edilmektedir (Akt. Şavran, 2013, s. 118). Fenomenoloji, pozitivist sosyolojinin birey ve toplum anlayışına ve yöntemine karşı çıkarak bireylerin eylemlerinin amaçsal eylemler olduğunu ve de dış koşullar tarafından belirlenmediğini savunmaktadır (Slattery, 1991, s. 145).

Simgesel etkileşim gibi mikrososyolojik bakış açısına sahip olan fenomenoloji, gerçekliğin öznel yönleri ile ilgilenmektedir (Wallance, 2018, s. 399). Fenomenolojik sosyoloji ise, fenomenoloji yaklaşımını kullanarak bireylerin öznel dünyalarını tam olarak anlamaya ve bu anlayışı sosyolojik bağlamda derinlemesine yorumlayarak anlamlandırmaya çalışan bir yaklaşımdır (Kozak ve Kale, 2023, s. 72). Fenomenolojik sosyolojide, birey sosyal bir aktör olarak kabul edilir ve kendi kimliğini inşa eder. Fenomenolojik sosyolojide, deneyim, yaşam dünyası, öznelarasılık gibi farklı boyutlar bulunmaktadır. Berger ve Luckman, sosyolojide fenomenolojik yaklaşımın etkili iki temsilcisidir ve Schutz'un düşüncelerinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir (Erbaş, 1992).

Hem bir felsefi bakış açısı hem de bir araştırma yaklaşımı olan fenomenoloji, felsefi bir akım olarak ilk defa 20. yüzyılın başlarında filozof Edmund Husserl tarafından geliştirilmiştir. Fenomenoloji, gündelik yaşamda sorgulamadan verili olarak kabul edilen gerçekliğin bilincimiz tarafından nasıl inşa edildiğini anlamaya çalışmaktadır (Scubar, 2005, s. 557). Schutz tarafından sosyolojik bir yaklaşım hâline getirilen ve doğrudan deneyimin önemi vurgulayan fenomenolojiyi sosyolojiye taşıyan isim ise Alfred Schutz'dur. Schutz, fenomenolojinin, bir felsefe akımı olarak bilinci dil ve diğer önyargılarda arındırarak en saf haliyle incelemeyi amaçladığını ifade etmektedir (akt. Allan, 2020, s.116).

Schutz, Mead gibi, toplumsal gerçekliğin sürekli bireylerin günlük eylemleriyle yeniden kurulan bir süreç olduğunu vurgulayarak, öznenin yaratıcı ve aktif bir rol oynadığını vurgulamaktadır (Swingewood, 1998, s. 314). Kültürel yaşamın irdelenmesinde pozitivist yöntemleri reddeden Schutz, bireyin anlamlı eylemlerine yönelmektedir. Fenomenolojik sosyoloji, insanların ortak kabul gören sağduyusal bilgilerinden hareketle deneyimler ve yaşantılar üzerinde odaklanmaktadır (Sofuoğlu, 2023, s. 72). Fenomenoloji ve fenomenolojik sosyolojide deneyim merkezi bir öneme sahiptir. Dolayısıyla deneyim ve bilinç arasındaki ilişki de fenomenolojik araştırmaların önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Husserl, Schutz ve Habermas'ın çalışmalarında yer alan lifeworld kavramı, Türkçe'de yaşam dünyası, yaşantı-dünyası ya da yaşama evreni şeklinde çevrilebilmektedir (Şavran, 2013, s. 123). Yaşam dünyası kavramını ilk olarak geliştiren Husserl, gerçeklik ve normallik inançlarımızı yönlendiren kuralların temelinde yaşam dünyasının kültürel uyumu sağladığını öne sürmüştür (Turner, 2006, s. 339). Ancak,

ortak yaşam dünyasında meydana gelen deneyimlerin toplumsal ve kültürel boyutlarına pek fazla vurgu yapmamıştır.

Fenomenoloji, insan deneyimlerinin tümünü araştırarak insan niyetselliğinin, bilincin ve yaşam dünyasının (lifeworld) temel yapılarını ortaya çıkarmayı hedefleyen bir felsefi yaklaşımdır (Slattery, 1991, s, 143). Schutz ise başkalarının değer yargılarına dayalı olarak gerçekleşen eylemler için gündelik yaşam dünyası (world of everyday life) terimini kullanmaktadır (Erbaş, 1991, s. 161). Schutz'a göre, yaşam dünyası kavramı, insanların günlük etkileşimlerle inşa ettikleri gündelik ve sosyal dünyayı ifade eden bir terimdir. Başka bir ifadeyle, yaşam dünyası günlük yaşamın gerçekleştiği çevredir ve bireyin deneyimlediği, paylaşılan ortak bir kültür dünyasını içermektedir. Bu dünyada birey, pratik amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken bu dünyayı sorgulamamaktadır (Lechte, 1994, s. 209).

Schutz, toplumsal dünyanın öznel olmadığını ve öznelerarası olduğunu savunmaktadır. Yani Schutz'a göre insanlar, dış dünyayı anlamlandırma ve sınıflandırma süreçlerinde tamamen öznel değillerdir. Aksine, toplumsal dünya özneler arası, sağduyu bilgisi aracılığıyla paylaşılan ortak bir dünyadır (Schutz, 1962, s. 312). Öznelerarasılık, öznellik ve nesnellik arasında bir köprü işlevi gören bir durumdur (Şavran, 2013, s. 129). Bir olay ya da olgunun birden fazla özne tarafından bireysel ve öznel olarak deneyimlendiği bir durum olarak düşünülebilir. Her birey dünyayı, çevresindeki nesnelere, olayları öznel olarak deneyimler. Ancak bu deneyim yalnızca kendisine özgü değildir, diğer insanlarla da paylaşılır. Bu nedenle, öznellik ve nesnellik arasında, benlik ile diğerleri arasında bir köprü vardır. Schutz'a göre günlük yaşam, başka bireylerle/aktörlerle etkileşim yoluyla paylaşılan özneler arası bir alandır (Slattery, 1991, s. 143).

Birey karşısında yapıyı yücelten, yapının birey üzerinde mutlak bir belirleyici olduğunu iddia eden (Kızılcıkelik, 2015, s. 63) yapısal işlevselcilikte birey, sosyal gerçekliğin faili veya şekillendiricisi olmaktan ziyade, ilişkilerin pasif bir ürünü olarak algılanmıştır (Cevizci, 2002). Yorumlayıcı sosyologlara göre ise birey, toplum karşısında aktif, üretken olup toplumun oluşmasına ve biçimlendirilmesine katkı sağlamaktadır (Mayatürk Akyol, 2015, s. 15).

Toplumsal İnşacılık, fenomenolojik yaklaşımdan etkilenen Berger ve Luckmann tarafından geliştirilmiş bir teoridir. Yorumlayıcı sosyologlar içerisinde yer alan Berger

ve Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası teorisine göre (2008) toplum insani bir ürün, insan da sosyal bir üründür. Dolayısıyla aralarında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır ve insan edilgen değil etken bir varlıktır. Gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini belirten Berger ve Luckmann'a göre (2008, s. 92), bu inşa sürecinde birey ve toplum arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla birey, bir yandan toplumu ve inşa sürecini etkilerken diğer yandan bu inşa sürecinden etkilenmektedir (Yücedağ, 2013, s. 18). Dünyanın çoklu gerçekliklerden oluştuğunu ifade eden Berger ve Luckmann (2008, s. 31-53), kendini en üstün gerçeklik olarak sunan gerçekliğin gündelik hayat gerçekliği olduğunu dile getirmişlerdir. Gündelik hayatın, insanlar tarafından yorumlanan ve tutarlı bir dünya olması anlamında onlara sübjektif olarak anlamlı gelen bir gerçeklik olarak kendini sunduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre, insanlar gündelik yaşamı anlamlandırarak ve yorumlayarak kurgulamakta ve sonrasında bu dünya nesnel bir dünya haline dönüşmektedir. Gündelik hayatın gerçekliği, sadece nesnelleşmelerle dolu olmakla kalmaz; onun varlığı, ancak bu nesnelleşmeler sayesinde mümkündür. Bu nesnel dünya da bireyin aktif katılımı ile oluşmaktadır. Gündelik hayatın inşa sürecinde öznel ve nesnel etkenler bulunmaktadır. Gerçekliğin inşası, dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme arasındaki diyalektik ilişki ile mümkün olmaktadır. Bu üç evre, Berger ve Luckmann'a göre insan eylemi, toplumsal kurumlar ve öznel bilinç arasındaki karşılıklı ilişkiyi analiz etmek için kullanılan üç temel kavramdır (Johnson, 2008, s. 156). Şavran'ın da belirttiği gibi (2018, s. 162) bu üç evre birbirlerine bağımlıdır. İnsanlar, kültür aracılığıyla dünyayı yaratır ve dışsallaştırır. Çünkü kültür, insanları neye inanacakları ne düşünecekleri, ne hissedecekleri, ne yapacakları, ne üretecekleri ve ne kullanacakları konusunda yönlendirir. Böylelikle birey ve toplum arasındaki bağlantıyı sağlar. Gerçekliğin inşasının başlangıcı dışsallaştırmadır. İnsani varoluş, sürekli bir dışsallaştırma sürecidir. İnsan kendini dışsallaştırdığında, dışsallaştırdığı dünyayı da inşa etmiş olur (Berger ve Luckmann, 2008, s. 151). Dışsallaştırma sürecinde insanlar bir yandan teknoloji ve teknik araçlar üreterek nesnel kültürü, diğer yandan da dil, imaj ve değerler üreterek belirleyici/anlam ifade eden kültürü yaratmaktadırlar (Allan'dan akt. Şavran, 2006, s. 32).

Dışsallaştırmadan sonra nesnelleştirme süreci gelmektedir. Berger ve Luckmann (2008, s. 91) gündelik hayat gerçekliğinin, kurumsallaşma süreciyle kendini var ettiğini ve bunu yaparken nesnelliği temele aldığını ifade etmektedirler. Nesnelleştirme,

insan faaliyetinin dışsallaşmış ürünlerinin nesnellik niteliği kazandığı bir süreçtir. Berger ve Luckmann (2008, s. 91-92), kurumsal dünyanın nesnelliğinin insani olarak üretilmiş yani inşa edilmiş bir nesnellik olduğuna da dikkat çekmektedirler. Kurumsal dünya, insan faaliyetinin nesneleşmiş hali olup her bir kurum için geçerlidir. Dolayısıyla kurumsal dünya, insan eyleminden bağımsız olarak var olamazlar, bireyden ayrı bir varoluşa sahip değildir ve de ontolojik bir statüleri yoktur. İnsan ile sosyal dünya arasındaki ilişki diyalektiktir. Yani bunlar birbirleriyle etkileşim halindedirler. Dışsallaşma ve nesnelleşme, bu diyalektik sürecin aşamalarıdır (Berger ve Luckmann, 2008, s 92).

Toplumsallaşma sürecinde gerçekleşen içselleştirme süreci, sosyalizasyon sürecinde nesnel bir gerçeklik olarak öğrenilir ve böylece öznel gerçeklik olarak içselleştirilir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 100). Toplumsal inşacılığa göre insan gerçekliği, içselleştirilmiş bir gerçekliktir. İnsanlar kültürü önce inşa eder ve dışa yansıtır, sonra nesneleştirir ve daha sonra toplumsallaşma aracılığıyla içselleştirirler. Sonuç olarak, kültür doğal, gerçek ve içinde doğduğumuz verili bir şey gibi algılanır (Şavran, 2018, s. 168). İçselleştirme, bireyin hemcinslerini anlamasında ve dünyayı anlamlı, sosyal bir gerçeklik olarak kavramasında temel bir niteliğe sahip olmaktadır Birey içselleştirme sayesinde toplumun bir üyesi haline gelmekte ve içselleştirme süreci, bireyi sosyalizasyona dâhil etmektedir (Yücedağ, 2013, s. 22).

Sosyal dünyanın makro ve mikro boyutları arasında köprü kurmaya çalışan fenomenolojiye göre birey, kendisi dışındakilerin toplumsal dünya ile ilgili varsayımlarını sosyalleşme sürecinde edinmektedir. Böylece diğer insanların çeşitli kavramlara hangi anlamları yüklediklerini öğrenen birey, bu kavramlar hakkında bir fikre sahip olmaktadır (Şavran, 2013, s. 119). Birey, toplumun bir üyesi olarak değil, sosyal olma eğilimiyle doğar ve zamanla toplumun bir parçası haline gelir (Berger ve Luckmann, 2018, s. 190). Onlara göre (2018, s. 191) birey, yeterli içselleştirme derecesine ulaştığı zaman toplumun bir üyesi olabilmektedir. Buna yol açan otogenetik süreç ise sosyalizasyondur. Sosyalizasyon Berger ve Luckmann tarafından, bireyin toplumun bir kesitinin nesnel dünyasına tutarlı ve kapsamlı biçimde girmesi olarak nitelendirilmektedir.

Gerçekliğin kuruluşunun sosyal bir inşa olduğunu ifade eden Berger ve Luckmann, sosyalizasyon sürecini aslî/birincil sosyalizasyon ve tâli/ikincil sosyalizasyon olmak üzere iki süreç olarak ifade etmektedirler (Biçer-Olgun, 2021, s. 509). Asli

sosyalizasyon, bireyin çocukluk döneminde yaşadığı ve onu toplumun bir parçası haline getiren ilk süreçtir. Tali sosyalizasyon ise, zaten sosyalleşmiş olan bireyin, kendi toplumunun nesnel dünyasındaki yeni unsurlara uyum sağladığı sonraki süreçleri ifade eder (Berger ve Luckmann, 2008, s. 191).

Berger ve Luckmann, sosyalizasyon tanımlarının büyük oranda Mead'çi sosyalizasyon teorisine dayandıklarına dikkat çekmektedirler. Asli sosyalizasyon çocuğun aile içerisindeki, tali sosyalizasyon ise okul ile çalışma hayatındalı sosyalizasyondur. Berger ve Luckmann'a göre, asli sosyalizasyon birey açısından en önemli sosyalizasyon iken tali sosyalizasyonun temel yapısının da asli sosyalizasyonunkine benzemesi gerekmektedir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 192). Bireyin ilk dünyasının asli sosyalizasyonda inşa edildiğini belirten Berger ve Luckmann, benliğin oluşumunun temel olarak ailede gerçekleştiğini, anne, baba veya çocuğu yetiştiren diğer bireylerin rol ve tutumlarının benliği biçimlendirdiğini ifade etmektedirler. Nitekim anne, baba ve çocuğu yetiştiren diğer bireyleri anlamlı ötekiler olarak nitelendiren Berger ve Luckmann'a göre, çocuğun anlamlı ötekileri seçmek gibi bir seçeneği olmamaktadır. Dolayısıyla çocuk, "Kaderin onu yanına koyduğu ebeveynlerle yetinmelidir" (Berger ve Luckmann, 2008, s. 193-198).

Toplum, ancak bireyler ona dair bir bilinç taşıdığı için vardır ve bireysel bilinç sosyal olarak belirlenmiştir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 115). Diğer bir ifadeyle toplum tek başına var olmayan bireyin eylemleriyle anlam kazanan bir gerçekliktir. Bireyin aktif olduğu toplumu inşa sürecinde kurumsal yapı da bireyi şekillendirmektedir. Burada karşılıklı bir etkilenme söz konusudur. Kurumsal düzen, ancak icra edilen rollerde gerçekleştirildiği müddetçe gerçek olur; ama diğer yandan roller de karakterlerini tanımlayan ve içinde nesnel bir anlam kazandıkları kurumsal düzenin temsilcileridir.

3.3. R. W. Connell'in "Erkeklikler" Teorisi

Tarihsel bir olgu olan erkekliğe ilişkin bugüne kadar yapılmış çalışmalardan hareketle ortak ve geliştirilebilir bir tanımının yapılamadığını söylenebilir. Çünkü erkeklik, toplumdan topluma, kültürden kültüre değişebilmekte ve dolayısıyla erkeklik algısı da farklılık gösterebilmektedir. Bosson ve Vandello (2012, s. 82) antropoloji, sosyoloji, siyaset bilimi ve psikoloji dahil olmak üzere çeşitli disiplinlerdeki teorisyenlerin,

erkeklığı hem anlaşılması güç hem de belirsiz bir sosyal statü olarak tasvir ettiklerini belirtmektedirler. Erkeklik kavramının oldukça yeni, en fazla birkaç yüz yıllık bir tarihsel ürün gibi görüldüğünü ifade eden Connell'e göre (2005, s. 67-68) erkeklik, hakkında genelleştirici bir bilime zemin üretilebilecek kadar iç tutarlılığa sahip bir nesne değildir. Çünkü tüm toplumların toplumsal cinsiyete ilişkin kültürel betimlemeleri bulunduğu için her toplumda erkeklik kavramı yoktur. Dolayısıyla erkeklikten söz ederken, toplumsal cinsiyeti kendi kültürel kodlarımıza göre daha spesifik bir şekilde 'imal ediyoruz' dur ve bunun unutulmaması gereklidir.

Connell (2005, s. 68-71), erkeklığın farklı tanımlamalarında dört temel stratejinin birbirinden kolaylıkla ayırt edilebilirliğine değinmektedir. Bu tanımlardan ilki genel olarak eril olanın özünü tanımladığı düşünülen bir özellik seçip erkeklerin hayatlarını o eksen etrafında anlamaya çalışan özcü yaklaşımlar, ikincisi psikolojik farklılıkları daha fazla öne çıkaran ve erkeklığı erkeklerin gerçekte olduğu şey olarak tanımlayan pozitivist tanımlardır. Üçüncüsünü toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlar ve erkeklerin farklılıklarını açık bir şekilde ifade eden ve erkeklığı erkeklerin olması gereken şey olarak ele alan normatif tanımlar ve son olarak erkeklığın, aslında dişil olmama olarak tanımlayan, fallusun ana gösteren olduğu sembolik düzen ve farklara atıfta bulunan semiyotik tanımlar olarak sıralamak mümkündür.

Tüm bu tanımlamaların yanında Whitehead ve Barrett, (2001) erkeklığı, belirli kültürel ve örgütsel konumlarda var olan, genellikle erkeklerle ilişkilendirilen ve bu nedenle kültürel olarak kadınsı olmayan olarak tanımlanan davranışlar, diller ve uygulamalar olarak tanımlamışlardır. Başka bir ifadeyle erkeklığın en önemli özelliklerinden biri kadınsı olandan uzak durmaktır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta erkeklığın kadınsılık, bir bakıma öteki üzerinden tanımlanmış olmasıdır. Benzer şekilde erkeklik üzerine çalışmalar yapan Kimmel (2004) de erkeklığı ne olduğundan ziyade ne olmadığı üzerinden açıklamayı daha yararlı ve fonksiyonel bulmaktadır. Ona göre, ırk, sınıf, yaş, etnik köken veya cinsel yönelime göre farklılıklar ne olursa olsun, erkek olmak *kadınlar gibi olmamak* anlamına gelir. Bu kadınlık karşıtı nosyon, tarihsel olarak erkeklik kavramlarının kalbinde yer alır ve dolayısıyla erkeklik kişinin kim olduğundan çok ne olmadığıyla tanımlanır. Tarihsel olarak erkeklik, kadınsılıktan kaçış, kadınlığın reddi, eşcinsellikten korkma ve geleneksel erkeklik kavramlarının dışında kalan *öteki* olarak nitelendirilen kimlikleri dışlama, onlardan uzaklaşma olarak tanımlamıştır.

Erkekliklerin biyolojik temelli olduğu görüşünü savunanların yanı sıra genel olarak bunların sosyal ve tarihsel olarak inşa edildiklerini diğer bir ifadeyle erkekliğin sosyal ve kültürel bir kurgu olduğunu savunanlar (Brittan 1989; Hearn ve Morgan 1990, 4; Hearn ve Collinson 1994) da bulunmaktadır. Örneğin Sancar (2009) erkekliği bir iktidar inşası olarak nitelendirmektedir. Connell'e göre (2000, s. 14) erkeklikler belirli tarihsel koşullarda yaratılır. Tarihsel koşullar değiştikçe bunlara itiraz edilebilir, bunlar yeniden yapılandırılabilir veya yerinden edilebilirler. İnşa edilen erkeklik bir erkeğin çocukluğundan itibaren başlayıp, hayatının sonuna kadar devam eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Gedik, Çakır ve Coşkun, 2020, s. 86). Erkek, kendisine yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri ve görevlerini yerine getirildiği ölçüde toplumsal kabul sağlanmakta ve değer görmektedir. Diğer taraftan Lynne Segal (1992, s. 15) *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler* adlı çalışmasında erkeklik kavramının, erkeklerin ve erkeklik pratiğinin tarihsel süreçte nasıl değişim gösterdiğini çözümlenmeye çalışmaktadır. Ona göre, günümüzde birçok tarihçinin belgelediği gibi, erkekliğin ifade biçimlerinin, erkeklik tarzlarının ve ritüellerinin zamanla değiştii doğrudur. Ancak ister erkeklerin ve erkekliğin tarihin başlangıcından bu yana değişmediğini ister her zaman değiştiiğini düşünsek de bu düşüncelerin toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin hala yerinde olduğu gerçeğini değiştirmediiğini de dile getirmektedir. İnşanın her bir aşamasında erkeğe ilişkin normatif kodlar gizlenmektedir (Güneş, 2016, s. 275). Erkekler kendilerine dayatılan aidiyet, sahiplik, cesaret, güç gibi davranış kodlarına ilişkin sorumlulukları yerine getirdikleri ölçüde toplumsal onay almakta ve böylece bir erkeklik inşa sürecinden geçmektedirler.

Erkeklik de tıpkı kadınlık gibi toplumsal ve kültürel kodlar aracılığıyla üretildiği için bu kodların farklılaşması farklı erkeklikleri de üretmektedir. Connell (2019) *Erkeklikler* adlı kitabında ataerkillikten farklı derecelerde pay alan erkeklik tiplerini hegemonik erkeklik, suç ortağı erkeklik, madun erkeklik ve marjinal erkeklik olacak şekilde sistematize etmiştir. Connell, bütün erkeklerin erkek egemenliğinden eşit ölçüde, aynı şekilde, aynı yollarla yarar sağladii bir ataerkillik fikrinin yerine, farklı stratejiler kuran erkeklik inşaları olarak farklı ve çoğul erkeklikleri yerleştirerek son derece özgün ve dinamik bir ataerkillik kuramı ortaya koymaktadır (Bozok, 2019).

Connell (2005) toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite ve sınıf gibi değişkenlerin varlığının, her ne kadar erkeğin cinsiyet rolü tartışmalarında görmezden gelinse de farklı erkeklikleri tanımlamayı mümkün hale getirdiiğini ifade etmektedir. Böylece bir siyah

erkeğin ya da işçi sınıfı erkeğinin varlığından da kolaylıkla söz edilebilir (Connell, 2019, s. 149). Dolayısıyla buradan hareketle bu farklı erkekliklerin erkeklik pratiklerinin de ırk, etnisite ve sınıf temelinde farklılık gösterebileceği söylenebilir.

3.4. Farklı Erkeklik Biçimleri

Bireyler tarafından olduğu kadar aile, hukuk, ekonomi, din, eğitim ve medya gibi kurumlar tarafından da pekiştirilerek yeniden üretilen erkeklik, tarihsel ve politik olarak inşa edilmekte ve tanımlanmaktadır. Erkeklik, erkek olmanın sosyal beklentilerini de içermektedir. Ataerki düzen bir bakıma farklı erkeklikler arasındaki iktidar mücadelelerini de içinde barındırır. Farklı erkeklikler çünkü erkeklik sabit, değişmez, biricik olmayan, bunun aksine süren, varlığını farklı şekillerle ortaya koyan ve ataerkinin avantajlarından yararlanarak iktidar kazanan, bu iktidardan pay alandır. Erkeklikler, sosyal etkileşimden önce ne genlerimizde programlanmıştır ne de sosyal yapı tarafından sabitlenmiştir. Belirli bir sosyal ortamda mevcut olan kaynaklar ve stratejiler kullanılarak aktif olarak üretilirler (Connell, 2000, s. 12). Connell, farklı erkeklik biçimlerinin varlığını açıklarken onları değişmez kategoriler olarak ele alınmaması gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü toplumsal cinsiyeti inşa eden ilişkilerin dinamik olduklarını kabul etmek gerekmektedir (Connell, 2005, s. 86). Beynon'a göre (2002, s. 1-2) erkeğin ortak noktası erkek bedeni olsa da erkeklik kültürden bağımsız açıklanamaz. Kültürel olarak açıkladığımızda ise onun çeşitli, hareketli hatta istikrarsız bir yapıda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, erkeklik tekdüzelik üzerinden değil tam tersine çeşitlilik ve parçalanma üzerinden okunmalıdır.

Uzun yıllar toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bütünlüklü bir sosyolojik betimlemesini yapmaya çalıştığını ifade eden Connell (2019, s. 11), 1987'de *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* çalışmasından sonra erkekliklerin çokluğu üzerine eğilmenin kaçınılmaz olduğunu dile getirmektedir. Connell, *The Men and the Boys* adlı kitabında her yerde bulunan tek bir erkeklik modeli olmadığına vurgu yapmaktadır (Connell, 2000, s. 10). Bir bütün olarak yeni sosyal araştırmalardan açıkça görülüyor ki, her yerde bulunan tek bir erkeklik modeli yoktur. Güç (2020, s. 12), erkeklik çalışmaları ile hegemonik erkeklik tartışmalarının toplumsal cinsiyet temsillerinin geçici, değişken, akıcı ve performansa dayalı olarak gerçekleştirildiği, böylece aynı erkeğin farklı koşullarda farklı erkeklik performansları sergileyebileceği dolayısıyla ataerkinin ve erkekliklerin

yekpare bir yapı olmadığı tartışılmalarının ufuk açıcı sonuçları olduğuna dikkat çekmektedir.

Toplumsal cinsiyet düzeninin meşruiyetinin sağlanmasında erkekliklerin ne derece etkili olduklarını anlamaya ve erkekler arasında da cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerini kuramlaştırmaya ihtiyacımız vardır (Connell, 2019, s. 19), Farklı erkekliklerin varlığını bilmek kadar bunlar arasındaki iktidar ilişkilerini, egemenliği veya bazıları arasındaki ittifakı da anlamak önemlidir. Farklı erkeklikler arasındaki hegemonik ilişki günümüzde hem *maduniyet* ve *ötekilik* hem de *iktidar ve güç* gibi kavramların kendisine ilişkin bir sorgulama ile birlikte tartışılmıştır (Akca ve Tönel, 2011, s. 25).

Sonuç olarak, tarihsel bağlamda çok sayıda erkeklik bulunmaktadır. Beynon (2002, s. 17) bunlardan bazılarının hegemonik olduğunu ve daha zayıf ve tabi kılınmış biçimlerle ilişkili olarak inşa edildiğini dolayısıyla normal veya doğal olarak meşrulaştırıldığını ifade etmektedir. Hegemonik erkeklik, madun erkeklik, suç ortağı erkeklik ve marjinal erkeklik biçimlerinin ataerkil yapıdan farklı oranlarda pay aldıklarını ve ataerkil düzen içerisinde anlam kazandıkları söylenebilir. Ancak Connell'e göre (2019), kadınlar üzerinde kurulan iktidar, farklı erkekliklerin ortaklaştıkları noktadır ve bu erkeklikler kendilerini hegemonik erkeklik kimliğine göre konumlandırmaktadırlar. Araştırmanın bu kısmında Connell'in sistematize ettiği erkeklik türlerine ayrı ayrı yer verilecektir. Erkeklik çalışmaları literatürü incelendiğinde hegemonik erkeklik dışında kalan erkeklik biçimlerinin akademik anlamda daha az çalışıldığını belirtmek gerekmektedir. Connell'in de ifade ettiği gibi (2005, s. 36-37), farklı erkeklik türleri arasındaki ilişkileri tanımak yetmez. Bunlara arasındaki ittifak, tahakküm ve tabi olma ilişkilerini de anlamak gerekmektedir. Bu nedenle farklı erkeklikler arasındaki ilişkileri de irdelemenin önemli olduğu düşünülmektedir.

Erkeklik biçimlerinden olan hegemonik erkeklik, kültürel olarak üretilmiş, yüceltilmiş ve ideal olarak karakterize edilmiş erkeklik biçiminin bir yansıması olarak tanımlanabilir. Hegemonik erkekliğin pek çok tanımı yapılmaktadır. Hegemonik erkeklik, ataerkinin meşruluğu sorununa halihazırda kabul gören yanıtı somutlaştıran toplumsal cinsiyet pratiğidir ve belirli bir yerde, zamanda kültürel olarak diğerlerine göre yüceltilen bir erkeklik biçimidir (Connell, 2005, s. 77-78). Bu anlayış toplumda erkeklerin baskın konumunu, kadınların ise tabi kılınmasını garanti altına almaktadır. Sancar'a göre (2013, s. 30) ise hegemonik erkeklik "genç, kentli, beyaz, heteroseksüel,

tam zamanlı bir iş sahibi, makul ölçülerde dindar, spor dallarının en az birisini başarılı olarak yapabilecek düzeyde aktif bedensel performansa sahip erkeklerin temsil ettiği erkeklidir”.

Connell toplumsal yapı içerisindeki hiyerarşik bir düzlemde en tepeye hegemonik erkeklığı yerleştirmiştir (Sığın ve Canatan, 2018, s. 1). Connell’in yapısal cinsiyet kuramı için kilit bir öneme sahip olan ve dört erkeklik tipinden biri olan hegemonik erkeklik kavramı ilk kez 1982 yılında Avustralya’daki liselerde yürütülen ve kendisinin de dahil olduğu bir alan çalışmasının raporunda kullanılmıştır. Antonio Gramsci’nin Hapishane Defterleri’nde yer alan *hegemonya* kavramından ve sınıf ilişkileri analizinden hareketle oluşturulan bu kavram, Tim Carrigan, Bob Connell⁹ ve John Lee’nin (2004) *Toward a New Sociology of Masculinity (Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru)* adlı makalelerinde kullanılmıştır. Burada kullanılan *hegemonya* acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlüktür. Ancak burada üstünlük olarak nitelendirilen şey, Connell’in de ifadesiyle (1998, s. 244-247), zor kullanmak veya tehdit yoluyla egemenlik kurmak değildir. Bundan ziyade dinsel öğretiler, medya mesajlarının içeriği gibi kültürel dinamikler içerisinde şekillenen bir yapıdır. Hegemonik erkeklığın, erkeklik kitaplarındaki öz açıklamalarının önerdiğinden çok daha karmaşık olduğunu belirten Carrigan ve diğerlerine göre (2004, s. 154) bu tanım daha ziyade, belirli erkek gruplarının güç ve zenginliği nasıl ellerinde bulundurduklarını, egemenliklerini oluşturan toplumsal ilişkileri nasıl meşrulaştırdıklarını ve yeniden nasıl ürettiklerini anlamak amacıyla oluşturulmuş bir kavramdır.

Gramscici hegemonya kavramında, tahakküm ve rıza hegemonyanın iki temel boyutunu oluşturmaktadır (Duran, 2012, s. 309). Hegemonya içerdiği sınıfların ilişkilerine göre farklı biçimler alabilmekte ve genel olarak, zorlama sonucu değil, kendiliğinden rızaya dayalı olarak oluşturulan bir ilişki sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, toplumsal cinsiyet çalışmalarında kadın ve erkek arasındaki ilişkileri açıklamak için de kullanılmaktadır. Hatta toplumsal cinsiyet

⁹ Transseksüel bir kadın olan Avustralyalı sosyolog Connell’in bazı eserleri Bob ya da Robert adı altında yayımlanmıştır. Ancak 2006’dan beri her çalışması Raewynn William Connell adı altında yayımlanmaktadır.

çalışmalarında hegemonya kavramı daha fazla erkeklikle birlikte anılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Connell'in hegemonik erkeklik terimi, erkekliğin kadınlık üzerindeki egemenliğini sürdürmeye yardımcı olduğu görülen baskın bir erkeklik biçimini ifade etmek için yaygın olarak kullanılan bir tanım haline gelmiştir. Ancak Connell'in, hegemonik erkeklik kavramı erkekliğin kadınlarla ilgili olduğu kadar, ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle de ilişkili olarak inşa edildiği üzerine kuruludur. Ona göre farklı erkeklik biçimleri arasındaki etkileşim, ataerkil bir düzenin işleyiş biçiminin de ayrılmaz bir parçasıdır (Connell, 1998, s. 245).

Hegemonik erkeklik, genel olarak toplumda baskın ve yaygın olan dolayısıyla toplumdaki farklı erkeklikler arasında ataerkil iktidardan daha fazla pay alan, gücü elinde tutan erkeklik anlayışı olarak da yorumlanmaktadır. Ancak, Connell (2000, s. 11) hegemonik formun, erkekliğin en yaygın biçimi olmasını gerektirmediğini belirtir. Ona göre birçok erkek, kültürlerinin veya toplumlarının hegemonik erkeklikleri ile bir tür gerilim veya mesafe içinde yaşamaktadır. Hegemonik erkekliğin çok katmanlı bir yapı olarak inşa edildiğini belirten Connell'e göre, erkekler hem ataerkil sistemin konfor ve ayrıcalıklarından yararlanmakta hem de ataerkil sistem tarafından yaralanmaktadırlar. Hegemonik erkekliğe sahip olan erkeklerin, ayrıcalıklarını ve konumlarını korumak için canla başla çalışmaları da gerekebilmektedir. Sancar (2013, s. 32) da hegemonik erkeklik kavramının, küçük bir azınlık erkeğin nasıl olup da bütün iktidar ve gücü ellerinde tuttuğunu ve bunu nasıl meşrulaştırıp tahakkümü yeniden inşa ettiklerini açıklamaya çalıştığını belirtmektedir. Connell'in bakış açısına katılan Sancar'a göre iktidarı elinde bulunduran erkek grubu olan hegemonik erkekler sayıca çok az olmalarına rağmen bu durum geniş bir erkek grubunun onayı ve suç ortaklığı ile beslenen hegemonik bir oluşumdur. Nitekim hegemonik erkeklik pratiklerini onaylamak, onlara katılmak veya ses çıkarmamak farklı erkekliklere hem maddi kazançlar hem de ayrıcalıklar sunabilmektedir.

Hegemonik erkeklik bir toplum tarafından idealize edilmiş erkeklik biçimidir ve toplumda var olan diğer erkeklik rollerinin kendilerini bu erkeklik tipine göre konumlandırmasını ister (Gedik vd., 2020, s. 87). Devlet, yasalar, ticari şirketler, işçi sendikaları, heteroseksüel aileler, ulusal ordu gibi olmazsa olmaz kurumların varlığı hegemonik erkekliğin üretiminde oldukça önemlidir (Sancar, 2013, s. 32). Çünkü bu kurumlar sayesinde ekonomik ve kamusal faaliyetler homofobik-heteroseksüel

erkeklik değerleri ile yoğrularak meşru ve arzulanır, ilan edilip ödüllendirilir. Dünya ölçeğinde hegemonik erkekliğin, yani bir bütün olarak toplumsal cinsiyet düzeninde erkeklerin egemenliğini somutlaştıran, örgütleyen ve meşrulaştıran baskın bir erkeklik biçiminin üretilmesi için koşullar üretilmiştir ve mevcuttur (Connell, 2000, s. 46). Bir grup erkeğin diğer erkekler üzerindeki hakimiyetine göndermede bulunan hegemonik erkeklik algısı aile, okul, din, ekonomi, siyaset, ordu ve medya gibi toplumsal kurumlar aracılığı ile sürekli yeniden üretilir. Kendi özel tarihsel koşullarıyla şekillenen küresel yapı içindeki her toplum, çeşitli kurumlar aracılığıyla erkeklerin kadınlardan üstünlüğünü öngören ve bu dengesizliği gözeten, o topluma ait cinsiyet düzenleri geliştirmektedir (Özbay, 2013, s. 186).

Erkekler, ideal erkelik rollerine ulaşmak için kaçınılmaz olarak şiddet, tahakküm ve eşitsizlik üzerine kurulu ataerkil değer ve normları, aile, eğitim, din, politika, militarizm, medya, sanat ve üretim ilişkileri gibi kurumsallaşmış yapılar aracılığıyla yeniden üretir ve yaygınlaştırır (Güç, 2020, s. 12). Dolayısıyla erkeklerin, ataerkinin dayatmış olduğu rolleri benimseyip kabullenmeleri de yine bu kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Toplumsal yapıya göre erkeklik kalıplarını farklılaşan biçimlerde toplumsallaştıran ritüeller, dinin, geleneklerin, ailenin ve siyasal yapının da zorunlu bir durağı olarak kabul edilmektedir (Selek, 2008, s. 22). Bu da ataerkinin diğer iktidar mekanizmaları ile iç içe olduğunun göstergelerinden biridir. Sonuç olarak erkekliğin tanımlanmasında hegemonik erkeklik kavramı öne çıksa da farklı erkekliklerin de olduğu ve hegemonik erkekliğin tek bir erkeklik biçimi olmadığı yeniden vurgulanmalıdır.

Connell (2019, s. 152) hegemonyanın toplum genelindeki kültürel tahakküm ile bağlantılı bir olgu olduğunu ve erkek grupları arasında da toplumsal cinsiyetten kaynaklanan belirli bir takım egemenlik ve madunluk ilişkilerinin yer aldığını dile getirmektedir. Connell, Çağdaş Avrupa/Amerika toplumlarındaki en önemli sorunu, heteroseksüel erkeklerin tahakkümünü ve eşcinsel erkeklerin madunlaştırılmasını buna örnek olarak göstermektedir.

Eşcinselleri madun erkeklikler kategorisine alan Connell (2019, s. 153) baskının eşcinsel erkekleri, erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin en altına yerleştirdiğini ancak eşcinsel erkekliğin yegâne madun erkeklik olmadığını, bazı heteroseksüel erkeklerin ve oğlanların da söz konusu olan ataerkil meşruiyet alanından dışlandığını ifade etmektedir. Ona'e göre, bu dışlamaya hakaret içerikli ifadeler –

pısırik, hanım evladı, mıymıntı, sümsük, korkak, muhallebi çocuğu, çıtkırıldım, tabansız, dönek, ılık, mıymıntı, ana kuzusu, süt oğlan, ödle, dört göz, korkak, mülayim, beceriksiz vb. gibi- eşlik etmektedir. Bu ifadelerden de yola çıkarak, geleneksel olarak bir erkekten beklenen rol ve davranışları sergilemeyen erkeklerin madun erkeklik kategorisine yerleştirildikleri söylenebilir. Madun erkeklik bir bakıma makbul görülen hegemonik erkeklik rollerinin tersini sergileyen erkekler için kullanılmaktadır. Akca ve Tönel (2011, s. 25) de toplumsal cinsiyet rolü paradigmasının ortaya koyduğu rollerin, beyaz, Batılı, orta-sınıf, heteroseksüel erkekler ve erkekliklere işaret ettiğini belirtmektedirler. Bu noktada da, siyah erkekler, çalışan/işçi sınıfına ait erkekler, gey erkek ve erkeklikler; beyaz, Batılı, orta-sınıf, heteroseksüel erkekler ve erkekliklerin madunu ve hatta onlar tarafından sömürülenler olarak görülmektedirler. Madunlaştırılan erkeklik, cinsel yönelimleri veya hâkim olan toplumsal cinsiyet rollerinden ötürü farklılaşan ve ataerkilliğin toplumsal ayrıcalıklarından en az şekilde faydalanan erkeklik biçimidir (Bozok, 2019, s. 203).

Connell, hegemonik kalıpları katı bir biçimde ve tüm yönleriyle uygulayan erkeklerin sayısının az olmasına rağmen, erkeklerin büyük bir çoğunluğunun hegemonyadan kazanç sağlamaya devam ettiklerini söylemektedir. Çünkü ona göre erkekler, ataerkil yapılanmanın nimetlerinden diğer bir ifadeyle kadınların genel olarak tabii kılınması ve madunlaştırılmasından avantaj sağlamaktadırlar. Connell, ataerkinin ön saflarında mücadele etmenin neden olacağı gerginliklerden ve risklerden uzak durarak ataerkil kazançtan pay sahibi olacak şekilde inşa edilmiş erkeklikleri suç ortağı erkeklikler olarak tanımlamaktadır (Connell (2019, s. 154). Ataerkilliğin inşasında suç ortağı erkeklikler, hegemonik erkeklikler kadar aktif bir rol üstlenmese de ataerkil yapılanmaya onay vererek kadınların ikincilleştirilmelerinden ve ezilmelerinden faydalanırlar (Bozok, 2011, s. 47). Suç ortağı erkekliklerin özelliği, hegemonik olmamaları ancak ataerkil paydan ellerini kirletmeden yararlanmalarıdır. Erkeklerin büyük çoğunluğunu, hegemonik erkeklik karşısında bir seyirci rolü üstlenen suç ortağı erkeklikler oluşturmaktadır (Connell, 2019, s. 155).

Ataerkinin nimetlerinden ve ayrıcalıklarından faydalanan bazı suç ortağı erkekler, kadınlara karşı bir otorite sergilemekten ziyade onlarla uzlaşım tavizler vermeye meyillilerdir. Bu nedenle Connell eşlerine, annelerine saygı gösteren, kadınlara karşı asla şiddete başvurmeyen, yumuşak, duyarlı ve ev işlerini paylaşmaya alışık, ataerkinin nimetlerinden yararlanan bu erkeklerin suç ortağı erkeklikler olarak

nitelendirmektedir. Suç ortağı erkeklik, bir şekilde hegemonik erkekliğin tahakkümünü sürdürmesine katkıda bulunan yardımcı erkeklik formlarına, imgelerine, değerlerine atıfta bulunmaktadır (Türk, 2011, s. 167). Suç ortağı erkekleri, bir taraftan erkekliğin ayrıcalıklarından yararlanan ama diğer taraftan eril tahakküm pratiklerine mesafeli olan ve bu pratiklere sesini çıkarmayan erkekler olarak tanımlayabiliriz. Suç ortağı erkekler, hegemonik erkeklikten farklı olarak ataerkil düzenin erkeklere vermiş olduğu evi geçindiren erkek, başarılı erkek, disipline edici erkek, iktidar sahibi erkek gibi çeşitli rollerin her birinin kusursuz bir taşıyıcısı olma zorunluluğunu hissetmeyen ancak ataerkil toplumsal yapının tüm ayrıcalıklarından faydalanandır (Eroğlu, 2021, s. 290). Kısaca ifade etmek gerekirse suç ortağı birçok erkek, hegemonik erkeklik idealine uyum sağlayamasa da erkeksi kimliklerinin sağlamış olduğu konfordan faydalanmaktadır. Erkekler için iktidarı kurmak da zorlu bir çabayı gerektirdiğinden erkeklerin büyük bir bölümünün bu zorluğa katlanmak yerine hegemonik erkeklik ile iş birliği yaparak, ataerkil sistemden paylarını alarak buna rıza göstermektedirler.

Hegemonya, madunluk ve suç ortaklığının toplumsal cinsiyet düzeni dahilinde kurulan ilişkiler olduğunu söyleyen Connell'e göre (2019, s. 155) toplumsal cinsiyetin sınıf ve ırk gibi diğer yapılarla olan etkileşimi, erkeklikler arasında daha fazla ilişkiler yaratmaktadır. Connell, ırk, sınıf ve cinsiyet temelinde dezavantajlı konumda olan erkekleri de marjinal erkeklikler olarak hiyerarşinin diğer basamaklarına yerleştirir. Diğer bir ifadeyle ırk, sınıf, etnik köken, yaş ve cinsiyet temelinde azınlık durumunda olan bireyler bir tür ötekileştirilmeyle karşı karşıya kalabilmekte Messerschmidt'in de belirttiği gibi (2019, s. 61) önemsizleştirilmekte ve/veya ayrımcılığa uğrayabilmektedirler. Connell, ideal olmasa da marjinalleşme terimini egemen ve madun sınıflardaki veya etnik grupların erkeklikleri arasındaki ilişkilere atıfta bulunmak için kullanmıştır. Connell'e göre, marjinalleşme her zaman egemen grubun hegemonik erkekliğinin yetkilendirilmesine bağlıdır (Connell, 2005, s. 80-81). Bu nedenle, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde, belirli siyah atletler hegemonik erkekliğin örnekleri olabilmektedirler. Ancak bu yıldızların bireysel şöhretlerinin ve zenginliklerinin bir özelliği yoktur ve genel olarak siyah erkeklere sosyal otorite sağlanmamaktadır. Farklı toplumsal özellikler sınıf, etnisite, engellilik durumu gibi toplumsal cinsiyet dışı unsurlara sahip olan erkekler, toplumsal konumlanışları açısından standardın veya idealin dışında kabul edilerek marjinal erkeklik kategorisine dahil edilebilir (Sığın ve Canatan, 2018, s. 169). Marjinalleştirilen erkekler belirtilen

özellikler nedeniyle ataerkil düzenden daha az pay alan ve daha dezavantajlı konumda olan erkekliklerdir.

Sonuç olarak, tüm bu farklı erkeklik biçimlerinin genel olarak aile ve evlilik içerisinde, özelde de erken yaşta evliliklerde kendisini nasıl ürettiği ve yeniden inşa ettiği, hangi tür erkekliğin daha baskın, otoriter veya işbirlikçi olduğu, araştırmaya katılan katılımcıların ifadelerinden hareketle ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.5. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Feminist Teori

Erkeklik çalışmalarının feminist çalışmaların bir ürünü olduğu düşüncesinden hareketle çalışmanın bu kısmında erkeklik çalışmalarının nasıl ortaya çıktığına ve bu çalışmaların feminizm ile olan ilişkisine yer verilecektir.

Erkeklik uzun yıllar sosyal bilimlerde irdelenmeyen bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak 1970'ler itibariyle eleştirel erkeklik çalışmalarının, feminist teori, kadın hareketi ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve bu dönemin bir dönüm noktası olduğunu söyleyebilir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyete özgü kaygılarla ilgili tartışmaların odak noktası olarak erkekler neden feminist teoride yer almamıştır? Toplumsal cinsiyet çalışmalarının kadınların toplumdaki mağdur ve öteki konumlarından dolayı bugüne kadar kadın/kadınlık üzerine yoğunlaştığı ve erkeklik çalışmalarına daha az rastlanıldığı bilinmektedir. Ancak erkekliğin de tıpkı kadınlık gibi bir toplumsal cinsiyet rolü olarak algılanması ile bu alanda daha fazla çalışma yapılmaya, erkekler açısından üstünlük gibi görülen rollerin, alanların hem mağduriyetleri tartışılmaya hem de erkekliklere ilişkin eleştirel bir bakış açısı gelişmeye başlanmıştır.

Erkeklik çalışmaları ile Feminist teori, erkekliğin analizi ve inşasına ilişkin temel soruları ele alarak, erkekliği de toplumsal cinsiyetçi ideoloji olarak görünür kılmış ve erkeğin konumunu sorunsallaştırmıştır. Günümüzde toplumsal cinsiyetin daha bütünlüklü şekilde analizi için kadın ve kadınlığı anlamak kadar, erkek ve erkeklikleri de anlamının o derece önemli olduğunun farkına varılmıştır. Ancak Feminist perspektif içinden yürütülen erkeklik çalışmalarının oldukça yeni olduğu söylenebilir. Uzun bir süredir sosyal bilimlerin önemli araştırma konularından olan toplumsal cinsiyet, günümüzde erkekler ve erkeklikler bağlamında yapılan çalışmalar ile konu yelpazesini genişletmekte ve zenginleştirmektedir. Erkeklik çalışmaları, 20. yüzyılın

son birkaç on yılında bir çalışma konusu olarak ortaya çıkan, disiplinler arası bir alandır. Dolayısıyla erkeklik kavramı çok hızlı bir şekilde popüler hale gelmiş ve erkeklığe ilişkin çalışmalara da son otuz yıldır yoğunlaşmıştır.

Cinsiyet eşitsizliğine karşı mücadelede, sadece kadınlara bırakılmış bir siyaset alanı olduğu ve erkeklerin arka planda durması gerektiğini savunan feminist anlayışın günümüzde artık geçerliliğini yitirdiği düşünülmektedir (Sancar, 2013, s.265). Cinsiyet eşitliği için herkesin eşit sorumluluk ve aktif katılım göstermesi gerektiği, toplumsal cinsiyet normlarına meydan okuyan ve tüm bireylerin haklarını destekleyen daha kapsayıcı bir yaklaşım önem kazanmaktadır. Bunun yanında cinsler arasındaki adalet ve eşitliğin sağlanmasında erkeklerin özellikle olması gerektiği yönündeki politik görüş kabul görmektedir. Erkekler, toplumsal cinsiyet analizinin bir nesnesi olarak feminist teoride büyük ölçüde yer almasalar da feministler, erkeklere güç ve egemenliğin nasıl verildiğine ve pekiştirildiğine, karmaşık bir dizi kurum, sosyal normlar, kültürel yapılar, resmi yasal kurallar aracılığıyla nasıl işlediğine odaklanmışlardır.

Erkeklığe bilimsel bir açıklama getirmeye ilişkin ilk adımın, yüzyılın başında Freud'un kurucusu olduğu derinlik psikolojisi çerçevesinde atıldığını belirten Connell (2019, s. 39), erkeklığe oluşturan unsurları sorgulamaya girişmenin mümkün ve şart olduğunu ortaya koyan kişinin de Freud olduğunu ifade etmektedir. 70'lerden önce daha çok biyoloji ve psikolojinin konusu olan erkeklik çalışmaları, yapısalcı ve postyapısalcı eleştirilere maruz kaldıktan sonra toplumsal bir boyut kazanmıştır. Tim Edwards (2006), *Cultures of Masculinity* adlı kitabında, özellikle erkeklığın biyolojik temellerinin sorgulanmasını, bilişsel ya da davranışçı psikolojik modellere göre bilimsel bir analiz yapılmasını bekleyen herkesi büyük bir hayal kırıklığına uğratacağını ifade etmektedir. Çünkü Edwards, kitabının biyoloji veya psikoloji değil, sosyoloji ve kültürel çalışmaların bir eseri olduğunu dile getirmektedir. Edwards, erkeklik çalışmalarını da bu bağlamda ele almıştır.

Erkeklerin zaten bir tarihi olduğu için Feministler 1970'lerde kadınların tarihini yazmak için kuvvetli bir harekete girişmişlerdir (Connell, 2019, s. 70). Ancak cinsiyet rollerinin karşılıklı ilişki içerisinde kurulduğu varsayımından hareketle bu karşılıklı zemine erkeklerin tarihinin de yeniden yazılmasına ihtiyaç olduğu sonucuna varılması ile 1970'lerin sonlarına doğru bu fikir uygulanmaya başlanmıştır. Connell, erkeklerin bu yeni tarihinin ana izleğinin, erkeklerin toplumsal cinsiyetsiz tarihinde

eksik olan erkeklik fikri olabileceğini de belirtmektedir. Edward (2006, s. 12-13) sosyolojik çalışmalar ve feminist teori içerisindeki yerini alan eleştirel erkeklik çalışmalarının tıpkı feminist çalışmalar gibi üç teorik dalga şeklinde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Eleştirel erkeklik çalışmaları Feminist çalışmaların ikinci dalgasıyla aynı döneme denk gelen bir disiplindir. Eleştirel erkeklik çalışmalarının ilk dalgasında Edward'ın da belirttiği üzere, 1970'lerde toplumsal cinsiyet pratiklerinin kadınlar için olduğu gibi, erkekler için de ele alınması ve tartışmaların (David ve Brannon, 1976; Farrell, 1974; Tolson, 1977) "ideal bir erkeklik" hali üzerinden yapılması gerektiği savunulmuştur. Bir dereceye kadar farklılık gösterse de, bu çalışmaların temel vurgusu Edward'a göre, ilk olarak erkekliğin sosyal olarak inşa edilmiş doğasını, onun sosyalleşme, cinsiyet rolü öğrenme, sosyal kontrole olan bağımlılığını göstermekti. İkincisi ise, bu süreçlerin kendi psikolojik ve hatta fiziksel sağlıkları açısından erkekleri nasıl sınırladığını, hatta belki de zararlı olduğunu belgelemeye çalışmaktı.

1970'li yıllarda erkeklik çalışmalarında öne çıkan argümanlardan biri de erkeklerin de kadınlar gibi ezildikleri, baskı altında olduklarıdır. Erkekliğe dair eleştirel çalışmaların ikinci dalgası 1980'lerin sonlarında esas olarak birinci dalganın yoğun eleştirisinden ortaya çıkmıştır. Cinsiyet rolü paradigmasının hem politik hem de teorik olarak tek bir erkeklikten değil farklı erkekliklerden söz etmesinin gerekliliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda, ikinci dalga erkeklik çalışmalarında, ataerkil yapılanmadan erkeklerin her zaman için pay almadıkları ve erkeklerin bütünüyle ittifak halinde olmadıklarının sorgusu yapılmıştır. Erkeklik çalışmalarının üçüncü dalgası 1990'lı yıllara denk gelmektedir. Bu dönemin erkeklik çalışmalarının daha çok profeminist bir bakış açısıyla ele alındığı bir dönem olduğunu söyleyebiliriz. Bu tarihten sonra erkeklik çalışmalarının gelişimi, medya, kültür ve edebiyat çalışmaları gibi disiplinlerarası alanı kapsayan çalışmalar ile hız kazanmıştır.

Avustralya'da Raewyn Connell, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Michael Kaufman, Michael Kimmel ve İngiltere'de ise Victor Seidler, Anthony Brittan, gibi isimler feminist mücadeleye destek verirken yapmış oldukları çalışmalar ile erkeklik ideolojisinin temel varsayımlarına ve kökenlerine eleştirel bir bakış getirerek alana katkı sunmuşlardır. Aynı zamanda erkekliğin tarihini ve değişimini ele alan sosyal tarih yazımının da katkılarını göz ardı etmemek gerekmektedir. Söz konusu bu çalışmalara Foxhall ve Salmon'un (1998) derledikleri *Thinking Men*, Bourke'nin

(1996) *Dismembering the Male*, Mosse'nin (1998) *Image of Man The Creation of Modern Masculinity* adlı çalışmaları örnek gösterilebilir.

Erkeklik çalışmaları alanının kurucularından biri olarak kabul edilen Connell, *Erkeklik Teorisi*'ni ortaya atarak erkeklik çalışmalarının kuramsal çerçevesini oluşturmuş ve bu alandaki çalışmalarda en fazla anılan, alana katkı sağlayan isimlerden biri olmuştur. Connell'in 1985 yılında Tin Carrigan ve John Lee ile birlikte *Theory and Society* dergisinde yayımlanan *Toward a New Sociology of Masculinity* başlıklı makalelerinde akademik olarak ilk kez hegemonik erkeklik tartışmasını yapmışlardır. Daha sonra Connell, 1987 yılında *Gender and Power* ve 1993 yılında da *Masculinities* başlıklı kitabında bu kavrama daha fazla yer vermiş ve kavramı olgunlaştırmıştır. Connell'in hegemonik erkeklik tartışması, birçok açıdan zihin açıcı ve sarsıcı olmuştur. O zamana kadar sürdürülen erkeklik tartışmaları ve ataerkil ilişkileri Connell, ilk kez belli bir yöntemsel analiz ve kuramsal bir çerçeveye oturtmayı başarmıştır (Güç, 2020, s. 12).

1970'li yıllarda akademik anlamda Kuzey Amerika'da erkek çalışmaları *men's studiea* adıyla çalışılmaya başlanmış fakat daha sonra erkeklik çalışmaları *masculinity studies* olarak devam etmiştir. Feminist çalışmaların Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde elde ettikleri kazanımlar ve çalışmalar hem erkekler üzerine konuşmayı başlatmış hem de erkeklerin, erkeklikle yüzleşmelerine de yol açmıştır. Böylece erkekler, yalnızca kadınlar ve erkekler arasında hegemonik bir ilişki olmadığını aynı zamanda bu ilişkinin farklı erkeklik halleri arasında da var olduğunu keşfetmişlerdir (Akca ve Tönel, 2011, s. 13).

Atay (2004, s. 13), gündelik hayat içerisinde erkekliğin, özellikle kadınlar açısından zararlı yanlarını daha fazla gözlemlediğimizi ancak ne kadar erkeğin erkeklikten muzdarip olduğunu, kendini verili erkeklik rollerinden sakınma yolunda ne ölçüde çaba sarf ettiğini ve yine çaresizlik içinde bu erkekliği yeniden üretme durumunda kaldığını bilmediğimizi ifade etmektedir. Bir antropolog olan Gilmore (1991, s. 11) ise, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet üzerine feminist yazıların artmış olmasının kadınların rolleri hakkındaki bilgimizi geliştirdiğini ancak bu süreçte erkeklik kültürüne ve kodlarına neredeyse dokunulmadığına dikkatimizi çekmektedir. Çoğu toplumun gerçek erkeklik hakkında bir fikre sahip olduğunu deneyimleri ile keşfeden Gilmore göre, erkekler her yerde benzer kavramlar ve kaygılarla meşguldü ve bu benzerlikler keşfedilmeye değer görülüyordu. Bu nedenlerden dolayı, erkekliği kültürel bir kategori olarak ele alan çalışmaların oldukça az olduğunu ifade eden

Gilmore'nin *Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity* adlı çalışması ile alana önemli bir katkı sunduğu söylenebilir. Coltrane (1994, s. 55) ise, cinsiyete dayalı etkileşimin ve gücün sosyal olarak nasıl yapılandırıldığını aydınlatmak için, araştırmacıların erkeklerin bakış açılarını (a) erkeklerin duygularına odaklanarak, (b) erkekleri gruplar halinde inceleyerek ve (c) erkeklerin deneyimlerini yapısal bir bağlama yerleştirerek, toplumsal cinsiyet çalışmalarına dahil etmeleri gerektiğini önermektedir. Coltrane'ye göre, bunun için ilk olarak erkekleri, duygusal yaşamları hakkında ayrıntılı olarak konuşturmak gerekir. Erkeklerin duygularını nasıl deneyimlediğine, organize ettiğine ve duyguları hakkında konuştuğuna bakarak, etkileşimci, psikodinamik ve iktidar temelli toplumsal cinsiyet teorileri arasında köprüler kurmaya başlanabilir.

Coltrane, erkeklerle ilgili çalışmaların çoğunluğunun otobiyografik veya itiraf niteliğinde olduğunu ancak erkeklere rekabetçi olmanın öğretildiği ve duygularını ifade etmekte zorlandıkları görüşünün nadiren unutulduğunu dikkat çekmektedir. Onun da belirttiği gibi, duygular ve bedensel deneyimler de genellikle güç ve tahakkümün hizmetinde sosyal olarak inşa edilir. Bu nedenle araştırmacılar, epistemolojik olarak ayrıcalıklı olduğu için değil, erkekler için olan ve olması gereken arasındaki aydınlatıcı bir fay hattı olabileceği için erkeklerin duygusallığına odaklanmalıdır.

Kadınlık ve erkekliği hem birbirini dışarıda bırakan hem de bütünleyen iki farklı kimlik kategorisi olarak tanımladığımızda, bu kategorilerin kendilerini nasıl kurguladıklarını anlayabilmek için aslında her ikisine ilişkin kodları da tespit etmemiz gerekmektedir (Akca ve Tönel, 2011, s. 11). Bu iki rolün karşılıklı ilişki içinde olduklarını unutmamak gerekir. Erkeklik çalışmaları erkekleri tek bir varlık olarak görmek, yalnızca tahakküm ve güç açısından tanımlamak yerine egemen cinsiyet sisteminin erkekler arasında nasıl tabi kılındığını ve farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yalnızca erkeklerin daha karmaşık bir portresini ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda kadınlar için toplumsal cinsiyetin inşasının anlaşılmasını da geliştirmektedir (Dowd, 2010, s. 4-5). Çünkü kadının ve erkeğin tabi kılınması, erkeğin ayrıcalıklı olduğu ataerki sisteminde iç içe geçmiştir. Çoğu erkeğin güçlü olmaktan çok güçsüz hissettiği gerçekliği açığa çıkaran erkeklik çalışmalarının, feminist teoriyi de zenginleştirebileceği ifade edilebilir.

Erkeklik çalışmaları uluslararası literatürde 1970’li yıllarda çalışılmaya başlanırken Türkiye’de ise sınırlı sayıda çalışma (Kandiyoti, 1988 ve 1994; Onaran, Bürker ve Bir, 1998; Sinclair-webb, 2000) yapılmış ve bu süreç 2000’li yılları bulmuştur. Erkekliğin psikolojik, zihinsel, duygusal ve sosyokültürel alt yapısının da çalışılması gerektiğinin farkına varılmış olmasına rağmen Türkiye’de erkek ve erkekliklere ilişkin bugüne değin yapılmış çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Eleştirel erkeklik incelemeleri alanı dünyada ve Türkiye’de erkekliklerin toplumsal ve kültürel bağlamlardaki inşalarını iktidar ilişkileri bağlamında eleştirel bir perspektifle ele alarak, şiddet, cinsellik, spor, milliyetçilik, babalık, gençlik, öznellik... gibi erkeklerin hayatının farklı alanlarına uzanan temaları tartışma ve analiz etme fırsatı sunmuştur Bozok (2015, s. 35). Türkiye’de akademik çalışmalar dışında erkekliklerin eleştirisini yapan bazı inisiyatif oluşumlar da bulunmaktadır. Örneğin, 2008 yılında erkekler tarafından kurulan *Biz Erkek Değiliz İnişiyatifi* barış gelini olarak da bilinen İtalyan sanatçı Picca Bacca'nın barış yürüyüşü nedeniyle geçtiği Kocaeli'nin Gebze ilçesinde tecavüz edilerek öldürülmesinden sonra bir tepki hareketi olarak kurulmuştur. 2013 yılında kurulan *Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnişiyatifi (EEİİ)* ise “sosyoloji, psikoloji, edebiyat, siyasal bilimler, medya çalışmaları gibi farklı alanlarda çalışan araştırmacıların ve aktivistlerin oluşturduğu bağımsız bir çalışma grubu” olduğunu ifade etmektedir.

Günümüzde toplumsal cinsiyet odaklı çalışmalar yalnızca ataerkil yapılanma tarafından verili kadınlığı değil aynı zamanda erkekliği de ele almaya başlamıştır. Erkeklik çalışmalarının en önemli argümanlarından biri, kadın gibi erkeğin de baskı altında olduğu ve ezildiğidir. Ataerkil sistemin erkekler açısından da ne anlama geldiği artık tartışılmakta ve erkeklik yeniden tanımlanmaktadır. Hatta daha da öteye giderek yeni erkeklikler nispeten tartışılmaya ve anlaşılmaya çalışılmaktadır. Kadını ezen bir toplumsal sistem olan ataerkilliği, ataerkil pratikler aracılığıyla yeniden üreten ve ezen taraf olan erkek, bu yapıyı nasıl inşa etmektedir, toplumsal cinsiyet düzeni içerisinde neden görünmezdir ve ataerkil yapılanma sadece kadını mı ezmektedir? Erkeklik biricik midir? Erkeklerle verilen ayrıcalıklar ve güç nasıl oluşmaktadır? Bu gibi sorular artık toplumsal cinsiyet çalışmalarında erkeğe de yer vermenin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Erkeklerin bakış açılarını hesaba katmanın bir yolu, erkeklerin nasıl fark yarattığına, kadınları nasıl dışladığına, ayrıcalıklı bilgileri nasıl kullandığına odaklanmak ve kadınları nasıl ve neden dışladıklarını bulmaktır. Erkekler ve erkek grupları üzerinde araştırma yapmak, erkeklerin iç hiyerarşi kurduğu, kadınları ve

makbul olmayan erkekleri dışladığı, küçümsediği, tahakküm altına aldığı, damgaladığı süreçleri belirlemek için oldukça önemlidir. Eksik ve yanlış bir şekilde evrenselleştirici olsa da erkeklerin bakış açılarını araştırmak, erkeklerin iktidarının kullanımının anlaşılmasına katkıda bulunabilecek ayrıcalıklı bilgi kaynaklarının incelenmesine olanak tanır.

3.6. Evlilik Kurumunda ve Ataerkil Kültürde Erkekliğin İnşası

Bedensel ve toplumsal aşamalardan geçen erkeklik inşası, bir erkeğin çocukluğunda başlamakta ve ölene kadar devam eden bir sürece dönüşebilmektedir. Çünkü erkek, bu inşayı tamamlasa dahi bu kez onu yaşamı boyunca korumak ve gelecek nesillere aktarmak zorunda kalabilmektedir. Erkeklik pratiğinin toplumsal olarak inşa edilmesinde rol oynayan kurumların analizi, erkekliği anlamak açısından oldukça önemlidir (Şenol ve Erdem, 2017, s. 292). Ataerkil toplumlarda erkekliğin ve kadınlığın hem ispatında hem de inşasında aile ve evlilik kurumunun önemli bir yeri bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında evliliğin işlevlerinin kadına ve erkeğe çeşitli rol ve sorumluluklar yüklediği unutulmamalıdır. Kadına ev işleri, anne olma, çocuk bakımı, erkeğe ise evi geçindirme, baba olma (Yılmaz, 2018, s. 3) ve tüm bunları yaparak erkekliğini ispatlama gibi görev ve sorumluluklar yüklenmektedir. Bu sosyalleşme sürecinde erkekliğin toplumsal bir rol olarak öğretilmesi ataerkil ve geleneksel toplumların sürekliliğini sağlamada oldukça önemlidir.

Evlilik, emeğinden başka satacak bir şeyi olmayan mülksüz erkeklerin, üzerinde otorite sahibi olacak bir ailenin geçimini sağlayarak o aileye *reis* olunca, toplumda saygın bir statü elde ettikleri bir kurumdur (Sancar, 2013, s. 63). Dempsey (2002, s. 91), yapısal, radikal, eleştirel, materyalist gibi farklı feminist grupların evliliğin kadınlardan çok erkeklere fayda sağladığı ve genellikle kadınların zararına olduğu görüşlerini destekleyen önemli miktarda çalışmaya dikkat çekmektedir. Dempsey de 45 kadın ve 40 erkekten oluşan çalışmasında, evliliğin erkeğe mi kadına mı daha çok fayda sağladığı sorusuna yanıt bulmaya çalışmaktadır. Bu çalışmanın verilerine göre de ev içi iş paylaşımı, çocuk bakımı, boş zaman etkinlikleri, ücretli istihdam noktasında erkekler evlilikten daha karlı çıkmaktadırlar. Geleneksel erkeklik rolleri erkeği güçlendiren kadını ise ikinci plana atan birçok parametreyi barındırmaktadır.

Erkeklik, toplumsal, tarihsel ve kültürel olarak belirlenmiş bir kimlik ve rol tanımıdır (Sancar, 2013). Dolayısıyla evlilikte erkekliğin üretimi, toplumsal cinsiyet rollerinin uygulamasına bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Evlilik içerisinde bu roller etkilidir ve belirli görevler, davranışlar, beklentiler erkeklik kimliğinin oluşmasına katkı sağlayabilmektedir. Bu süreç, erkeklerin evlilik öncesi hayatlarındaki deneyimleri, kişisel deneyimleri, aile geçmişleri, kültürleri ve toplumsal cinsiyet normları gibi faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Erkek kimliğinin, doğuştan gelen bir nitelikten ziyade, edinilen bir anlam olduğuna vurgu yapan Gedik'e göre (2016) erkek olma girişimi, bireyin kültürel alana adım atmasıyla başlamakta ve yaşam boyu devam eden bir sürecin başlangıcı olabilmektedir. Erkekliğin ispatının önemli aşamalarından biri olarak kabul edilen evlilikte erkeklik üretimi, erkeklere yüklenen belirli görevler ve beklentilerin yerine getirilmesi ile gerçekleşebilmektedir. Bu da toplumun kültürel ve sosyal yapısına bağlı olarak değişebilir. Genel olarak, erkeklerin toplumsal olarak erkeklik rollerine uygun davranmaları ve bu rolleri yerine getirmeleri beklenilmektedir. Bu roller arasında evin geçimini sağlamak, ailenin lideri olmak, karar alma süreçlerinde rol almak, koruyucu bir rol üstlenmek ve ailelerine karşı sorumluluklarını yerine getirmek gibi görevler yer alabilmektedir. Bununla birlikte erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantılı olarak, duygularını bastırmaları, güçlü, cesur olmaları (Sancar, 2013) beklenirken bu özellikler, erkeklik kimliğinin belirli bir şekilde tanımlanmasına ve evlilik içinde nasıl davranması gerektiği konusunda belirli beklentilerin oluşmasına neden olabilmektedir. Elbette ki bu beklentiler, erkeklerin aileleri tarafından ve toplumun genel beklentileri doğrultusunda şekillenebilmektedir.

Erkek, evlilik içindeki iktidarını karısı ve çocukları üzerinden kurabilmekte ve yeniden üretebilmektedir (Demren, 2014). Demren, kocanın öznellik konumunun ve iktidarının ancak karısının onu tanıması, kabullenmesi ve de ona karşılık verip yeniden üretmesiyle söz konusu olabileceğine işaret etmektedir. Kadının buna direnç göstermesi, erkeği tanımayı ve kabullenmeyi reddetmesi erkeğin hem iktidarının hem de öznellik sürecinin yeniden üretimini aile içerisinde sekteye uğratması anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla erkekliğin yeniden üretiminde kadının konumu ve erkeğe karşı pozisyonu da oldukça önemlidir. Kadından beklenen evlilikte erkeğin iktidarını onaylamak ile onun ev içindeki ve dışındaki itibarını ve onurunu korumaktır. Böylece evlilikte erkekliğin inşası ve yeniden üretimi mümkün olabilmektedir. Bu konuda

yapılmış bazı araştırmalar (Connell 1987; Kimmel 2000; Pleck 1985), erkeklik rollerinin evlilikte geleneksel olarak yeniden üretildiğini göstermektedir.

Erkekliğin güçlü bir göstergesi de erkeğin uyguladığı şiddettir. Connell (2005) erkek egemen yapının ayrılmaz bir parçası olarak görülen şiddetin erkeklik iddiasıyla devam ettiğini belirtir. Erkeklerin iktidarı çeşitli biçimlerde ihlal ve şiddet içermekte ve fiziksel güce dayalı aile-içi şiddet erkeklik normları içinde övgüye değer bir unsur olarak yerini alabilmektedir (Kardam ve Yüksel-Kaptanoğlu, 2021, s. 59-60). Dolayısıyla bu hegemonik erkekliğin iktidarını sürdürebilmesi bakımından şiddete başvurulması anlamına gelebilir. Erkeklerin ataerkil otoritelerini pekiştirmek için evde şiddeti bir baskı aracı olarak kullandıkları çeşitli çalışmalarda görülmektedir (Altınay ve Arat, 2007; Kardam ve Yüksel-Kaptanoğlu, 2021). Kısacası şiddetin erkek iktidarının sürdürülmesinde, gücün elde edilmesinde ve de korunmasında bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir.

1970’li yıllarda yaygın şekilde kullanılmaya başlanılan ve çeşitli tanımları bulunan *ataerki* kavramı, daha çok toplumsal cinsiyete dayalı tahakküm sistemine vurgu yapmak için kullanılmıştır. Okpe, (2005) ataerkilliğin, toplumdaki ezici sayıda üst konumların işgal edildiği veya kontrol edildiği, siyasi, ekonomik, sosyal, dini, kültürel, endüstriyel ve finansal alanların erkeklerin egemenliğinde olduğu geniş bir hiyerarşik örgütlenme ağı veya sistemi olduğunu ileri sürmektedir. Ataerkil ideolojiye, sisteme, değerlere ve onu yeniden üreten pratiklere meydan okuyan Feminist teoriler, erkeklerin kadınlara uyguladığı baskının kökenlerini ve koşullarını analiz etmek için yirminci yüzyılın ikinci yarısında ataerkillik anlayışını yeniden tanımlamış, güncellemiş ve genişletmişlerdir. Ataerkillik, toplumsal cinsiyet çalışmalarında temel olarak önemli bir kavram olmuştur. Ataerki teriminin toplumsal cinsiyetli tahakküm sistemini ifade etmek adına 1970’li yıllarda daha yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Connell, 2019).

Hayatın her alanında öğretilen ataerkillik en fazla aile kurumu aracılığıyla öğretilmekte ve kuşaktan kuşağa aktarım yolu ile yeniden üretilmektedir. Aile, hiyerarşik bir sistemin oluşturulmasında önemli bir rol oynar çünkü siyasi veya ekonomik sistemden bağımsız olarak, hiyerarşik bir sistemde işlev görebilen kişilik türü, ataerkil aile içinde yaratılır ve beslenir (Gerda Lerner, 1986). Bu nedenle aile, gelecek neslin ataerkil değerler içinde sosyalleşmesi için önemlidir. Çünkü bireyin ilk sosyalleştiği alan ailenin kendisidir. Ailenin toplumun en temel kurumlarından biri

olarak kabul görmesinin nedenlerinden biri de bireyin sosyalleşmesi üzerinde en etkili kurum olması ile açıklanabilir. Genel olarak Türkiye’de erkek(lik)ler ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, erkekliğin ailede başlayan sosyalizasyon süreci ile başladığını, yaşam boyu devam ettiğini, sünnet olmanın, askere gitmenin, iş sahibi olmanın, evliliğin, baba ve erkek çocuk sahibi olmanın erkekliğin ispat edilme aşamalarında çok önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Erkekliğin inşasında toplumsal ve kültürel farklılıklar olmakla birlikte Türkiye özelinde de erkekliğin inşasını tamamlamak için bir takım bedensel ve toplumsal normların yerine getirilmesi gerekmektedir. Türkiye erkekliğinin ispat aşamalarına kısaca değinmek Türkiye’deki erkekliği anlamak açısından faydalı olabilir.

Selek (2014) *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* adlı kitabında Türkiye’de geleneksel olarak kabul gören erkeklik kademesine varmak için dört temel aşamayı geçmek zorunlu olduğundan söz eder. Bunlar sünnet, askerlik, iş bulma ve evliliğin gerçekleşmesidir. Benzer şekilde Avşar (2017, s. 230) da erkekliğin inşa sürecini, anne karnından ayrılış, sünnet, askerlik, çalışma, evlenme ve baba olma süreçleri şeklinde sıralamaktadır. Erkeklik ve erkeklikler ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak erkeklik inşasının dört aşaması zikredilirken Barutçu (2015, s.132), bu aşamalara cinselliği de dahil etmektedir. Sünnetin, erkek bedeninde kalıcı bir etki yaratmasından dolayı bedensel bir aşama olduğunu belirten Barutçu’ya göre, cinsellik erkek bedenini etkileyeb ve aynı zamanda bu bedenin beslendiği bir aşama olarak görülebilir. Ayrıca, başarılı bir cinsel hayatın erkeğin yaşamı boyunca sürdürülmesi beklentisi nedeniyle hem bedensel hem de toplumsal bir süreç olarak ele alınabilir. Bu nedenle cinselliği, bu dört temel aşama kadar önemli ve kritik görmekte ve sıralanan bu beş temel adımın varlığının Türkiye erkeklerinin egemen erkeklik konumuna erişmek için aşması gereken zorunlu adımlar olarak değerlendirmektedir. Türkiye erkeklerinin bu zorunlu adımları gerçekleştirme sıralamasında cinselliği, sünnetle askerlik arasına koymayı uygun bulmaktadır.

Erkek çocuklarının erkekliklerinin ilk ispatı olarak kabul edilen bedensel eylem sünnettir. Erkek olma yolunda atılan ilk önemli ve büyük adım olarak da nitelendirilen sünnet, yalnızca erkek çocuğun cinsel organına yapılan bir müdahale değildir. Bu gelenek erkek çocuğunun *erkek* kimliğini kazanmaya başlamasının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Günümüzde hala oldukça yaygın olan bu anlayışın erkeklik inşasının temelini oluşturduğu da söylenebilir. Çocuğun bedeni üzerinde toplumun

tahakkümü ve bunun sonucunda çocuğun iradesinin hiçe sayılarak yapılan müdahale, kültürel bir inşa süreci olan erkekliğe yaşam boyu kalıcı izler bırakmaya yönelik bir eylemdir (Şenol ve Erdem, 2017, s. 294).

Erkekliğin ispatının ikinci aşaması olan askerliğe gelinceye kadar, erkek çocuklar ailede başlayan daha sonra yakın çevre ve de başka kurumlar ile desteklenen tüm sosyalizasyon süreci boyunca erkek olmanın gereklerini öğrenir. Çocukluktan çıkıp gençliğe adım atıldığı dönemin başlangıcında erkeğin gücünü vatanı ve milleti korumak adına kullanabileceği askerlik görevini yerine getirmesi erkekliğin başka bir ispat biçimine dönüşür. Morgan'a göre (1994, s. 165) erkekliklerin inşa edildiği, yeniden üretildiği ve konuşlandırıldığı tüm alanlar arasında, savaş ve orduyla ilgili olanlar en doğrudan etkili olanlardan bazılarıdır. Şenol ve Erdem (2017, s. 294), erkekliğin inşasındaki bu ikinci aşamada, askerliğe davullu zurnalı bir şekilde uğurlanan erkek için askerliğin, erkeklik pratiklerinin en yüksek oranda temsil edildiği yer olduğuna dikkat çekmektedirler. Askerlik görevi erkeğin olgunlaşması için önemli bir basamak olarak görülmektedir. Askerliğin erkek için bir deneyim alanı olarak görüldüğünü belirten Selek'e göre (2008, s. 226) erkek ne kadar deneyim yaşarsa, kendinden beklenen toplumsal cinsiyet rol kalıplarına da o kadar uygun hale gelir. Çünkü çemberin dışını tanıyan erkek, çemberi daha iyi korur, geçindirir ve yönlendirir. Erkek askerlik süresince emir-komuta zincirine uyarak ve itaat ederek olgunlaşmayı öğrenmekte veya öğreniyor gibi yapmaktadır.

Erkekliğin ispatının üçüncü aşaması, erkeğin düzenli gelir getiren bir işinin olmasıdır. Erkek kimliği açısından kapitalist çalışma dünyasında çalışmanın erkek olmak, kabul edilmek bakımından çok önemli bir yer tutmaktadır (Sancar, 2013, s. 58). Erkek olmak herkes tarafından onay alınabilecek bir çalışma ahlakına sahip olarak çalışan erkek olmayı başarmak anlamına gelmektedir. Erkekler kendilerini icra ettikleri iş üzerinden tanımlamakta ve var etmektedirler. Sancar (2013, s. 47-90), *Erkeklik: İmkansız İktidar* isimli çalışmasında, kendilerini çalışarak yaratan erkekler ve genel anlamda erkeklerin çalışma hayatları ayrıntılı biçimde erkek katılımcıların kendi ifadeleri üzerinden irdelenmektedir. Erkeğin evin geçiminden sorumlu tutulması ve dolayısıyla *eve ekmek getiren* konumda olması erkekliğin onaylanması açısından oldukça önemlidir. Çünkü erkek hem aile üyeleri hem de toplum tarafından bir baskı mekanizmasına maruz kalabilmektedir. Böylece erkekler için iş sahibi olmak, maddi ve manevi boyutta erkekliğin ispatında önemli bir basamağı temsil etmektedir. Çünkü iş sahibi olmak ve

para kazanmak erkekler için, erkekliklerini sürdürmenin de en önemli stratejilerden biri olabilmektedir. Bu durum iş sahibi olan bir erkeği evliliğe, evli olan bir erkeği ise geleneksel babalık rolüne yaklaştırmaktadır.

Egemen erkekliğin devamını sağlayan bir başka aşama evliliğin gerçekleşmesidir. Evlilik, erkeğin toplumsal konumunun tamamlayıcı unsurlardan biri iken aile, bir erkeğin iktidarını tanımlayabileceği, yaşatabileceği ilk, elzem ve mikro alandır (Demren, 2008, s. 83). Erkeğin iktidarının nüvesi olan evlilikte ilişkisellikler ve karşılıklı birbirine bağımlı olan öznel konumları erkeğin iktidarını kuran ana etmenlerdendir. Connell (1998, s. 249), çağdaş hegemonik erkekliğin en ayırt edici özelliğinin heteroseksüel oluşundan ve evlilik kurumuyla da sıkı sıkıya bağlantılı oluşundan söz etmektedir. Buradan hareketle evlilik kurumunun da erkekliğin gerçekleştiği bir alan olduğu söylenebilir. Toplumsal cinsiyet normlarına uymayarak, toplumsal dışlanma yaptırımlarıyla karşı karşıya kalan erkek, bu yaptırımlardan kaçınmak için toplumun kendisinden beklediği tutum ve davranışları gerçekleştirerek erkekliğini ispat etmeye çabalamaktadır. Bu nedenle evlenip aile reisi pozisyonu almak, baba olmak ve erkek çocuk sahibi olup soyun devamlılığını sağlamak da erkekliğin bir nevi ispat edilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü bu çaba da erkekliğini ispat etmenin bir yoludur. Erkek çocuk sahibi olmak, soyun devamlılığı dışında erkek çocuğun gelecekte ailenin ekonomik sorumluluğunu ve yaşlı üyelerin bakımını yükleneyeceği için oldukça önemli görülmektedir.

Erkekliğin inşa süreci, erkekliğin muhafaza edildiği, beslendiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Avşar, 2017, s. 30). Erkekliğin inşasında olmazsa olmaz aşamalar olarak sıralanan bu pratikler birbirine bağımlı olmakla birlikte, tek başlarına yeterli olmamakta bu adımların yan rollerle desteklenmeleri ve güçlenmeleri gerekmektedir (Barutçu, 2015, s. 132). Böylece erkekliğin yeniden üretimi sağlanmaktadır.

3.7. Van'da Erkeklik ve Erkeklik Halleri

Van'da erkeklik ve erkekliklerin hangi toplumsal parametreler ile inşa edildiği ve varlığını nasıl sürdürdüğünün fotoğrafını sunmadan önce Van'ın toplumsal yapısının nasıl olduğuna değinmek önemlidir. En nihayetinde toplumsal yapının nasıl

olduğunun ve gündelik hayatta nasıl karşılık bulduğunun erkek ve erkeklikleri de etkilediği düşünülmektedir.

Köklü bir tarihsel geçmişe sahip olan, birçok medeniyete beşiklik eden, Türkiye'nin en doğusunda İpekyolu üzerinde kurulan ve bir sınır kenti olan Van, bölgesel anlamda önemini günümüzde de koruyan önemli merkezlerdendir. Van'ın toplumsal yapısı, Çiçekli'nin de belirttiği gibi (2019) aşiret dokusunun varlığını hala koruduğu hem geleneksel özellikleri barındıran hem de sosyo-ekonomik göstergeler itibarıyla modern bir yapıya sahip bir kent özelliği sergilemektedir. Ancak Yılmaz (2019, s. 359) söz konusu Van olduğunda Van'ı merkez veya taşra olarak tanımlamanın güçlüğüne dikkat çekmektedir. Yılmaz'ın da belirttiği gibi, Türkiye'nin batısından gelenlere Van bir taşra olarak görülürken, doğudaki illerden gelenler için ise Van büyük, bir anlamda farklı uluslar ve ırklardan olanları bir araya getiren kozmopolit yapıya sahip önemli bir merkez konumundadır. Van'ın Doğu Anadolu Bölgesi'nin en fazla göç alan ve aynı zamanda göç veren bir şehri olduğunu söyleyebiliriz. Göç edenlerin büyük bir kısmının Türkiye'nin batısına ve büyük şehirlerine göç ettikleri, Van'a gelen göçlerin de çevresindeki kırsal alanlardan olduğu bilinmektedir.

Ağçakaya (2022, s. 224) *Van'ın Sosyo-Ekonomik Dönüşümü (1963-2013)* adlı doktora çalışmasında Van'ın, nüfusunun ülke ortalamasının üstünde artıyor olsa da bunun kentleşme düzeyine etki eden demografik değişkenlerle aynı doğrultuda ilerlemediğini ortaya koymaktadır. 2012 yılında kır-kent dengesinin neredeyse yarı yarıya olduğuna dikkat çeken Ağçakaya, Van'ın yoğun nüfus oranına ve çevresindeki birçok ile göre gelişmiş bir kent özelliği göstermesine rağmen kent özelliklerinden ziyade büyük ölçüde kırsal yapı özellikleri barındırdığını ifade etmektedir. Van'da yüksek doğurganlık, hane büyüklüğü ve dışarıya göç gibi değerler yüksek olmayı sürdürürken, okuryazar nüfus, ortaöğretim okullaşma oranı, öğretmen başına düşen öğrenci sayılarında Van'ın ülke ortalamasının gerisinde olduğu bilgisi de çalışmanın önemli çıktılarından. İlköğretimin zorunlu olmasından dolayı ilköğretim okullaşma oranının ortalamanın üzerindedir. Bölgedeki hakim sosyokültürel yapıyı oluşturan gelenek ve göreneklerin, geleneksel yaşam tarzlarının, aile yapılarının, aşiret sistemlerinin ve toplumsal ilişkileri düzenleyen töreler kentlerde çözülmeye başlamış olmakla birlikte hala kendisini hissettirmektedir (Deniz ve Etlan, 2009, s. 487).

Van kent merkezinde bireylerin kendilerini aşiretleri üzerinden ve kolektif bir kimlik ile tanımlamaları sık rastlanılan bir durumdur. Parin'in (2019, s. 84-85) 2018 yılında

Van kent merkezinde aşiret mensubu kişilerin aşiret içi ilişkilere ve kimliğine nasıl baktıklarını ortaya koymak amacıyla yapmış olduğu çalışma bu ifadeyi destekler niteliktedir. Çalışmanın verileri, Van kent merkezinde bir aşirete mensup olarak yaşayan bireyler için % 66,6 oranında bir aşirete mensup olmanın halen önemli olduğunu ortaya koymaktadır. % 62,1 oranında kişiler için aşirete mensubiyet güçlü ve korunaklı alanda olmak anlamına gelmektedir. Aktaş'ın da belirttiği gibi (2019) aşiret üyeleri ile fikir ayrılığına düşüp aşiretten dışlanmamak adına çoğunluğun kararlarına uymak daha fazla tercih edilen bir durum olabilmektedir. Dolayısıyla bu durum bir taraftan bireysel özgürlükleri törpülerken diğer taraftan aşiretler bireye ait olma duygusu da kazandırmaktadır.

Aşiret içi sosyal yaşamda erkekliğin ispatının birçok göstergesi bulunmaktadır. Örneğin Bruinessen (2013, s. 133), misafirhanede misafir ağırlamanın aşiret liderinin¹⁰ konumunu yansıttığını ve itibarının temelini oluşturduğunu dile getirmektedir. Cömertlik, bir ağadan beklenen en önemli özelliklerden biridir. Bir önderin itibarının büyük ölçüde misafirhanesine bağlı olduğunu söyleyen Hay'a göre (1921, s. 47) önderin misafirperverliği ne kadar cömert olursa *erkek* olarak adlandırılma iddiası o kadar büyük olmaktadır. Erkekler arasında da belli bir hiyerarşinin olduğu aşiret yapılanmalarında yaşlı erkekler güçlü bir sosyal denetim mekanizması rolü üstlenmektedirler. Erkeklerin daha yoğun olarak bir araya geldikleri ve sadece erkeklerin bulunduğu oturma meclislerinde yaşlı erkekler, genç erkeklere nasıl davranmaları konusunda örnek olur iken, genç erkeklerden misafirlere hizmet etmeleri, yaşlılar konuşurken dinlemeleri, gençlerin aralarında konuşmalarını beklenmektedir. Genç erkekler, kapı eşiğinde durarak misafirlere sunulacak ikramları sürekli olarak kontrol ve ortamı organize etmekten sorumlu olmaktadırlar. Genel olarak oturmalarına izin verilmez.

Erkekliğin zayıflık ile bağdaştırılmadığı düşüncesinden hareketle Bruinessen (2013, s. 136), aşiretlerde erkeklerin zayıflık izlenimi vereceği endişesi ile duvara yaslanmadıklarını bunun yerine bağdaş kurarak dik oturmayı tercih ettiklerini ifade etmektedir. Ayrıca Bruinessen, genç erkeklerin beğenilmeyen davranışlarının herkes önünde eleştiriye maruz bırakıldığına, genç erkeklerin fikirlerini açıkça söylemelerine

¹⁰ Bruinessen (2013), Kürtçe terminolojide aşiret, kabile sülale reisleri arasında bir ayrım yapılmadığını hepsi için ağa teriminin kullanılabilirdiğini belirtmektedir. Bu nedenle ağa ve aşiret reisi ya da lideri unvanları benzer anlama gelmektedir.

izin verilmediğine de dikkat çekmektedir. Bu durum genç erkekler üzerindeki baskıyı daha da artırmaktadır.

Aşiretlerin en üst basamağında aşiret reisi en alt basamağında ise aile yer almaktadır. Geleneksel ve ataerkil aile tipinin baskın olduğu aşiretlerde aile, aşiret içi hiyerarşideki en küçük birimdir. Evlilik, erkeğin kocalık, babalık otoritesini sergilediği, kadın ve çocuk üzerinde bir denetim mekanizması geliştirdiği bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Erkeğin evliliğinin ilk yıllarında ayrı bir eve çıkmasına pek sıcak bakılmamaktadır. Erken yaşta evlendirilmiş erkekler için bu durum bir zorunluluğa dönüşmüş durumdadır. Çelişkili bir biçimde bir taraftan çocuk yaştaki erkeğe, evlilik gibi büyük bir sorumluluk yüklenirken diğer taraftan evin geçimini sağlayamayacağı bu nedenle de baba evinde uzun yıllar kalması gerektiği belirtilmektedir. Elbette ki erkeğin baba evinden koparılmasının başka bir nedeni de eve gelen gelinin iş gücünden yararlanılmak istenilmesidir. Van'daki aşiretlerin varlığının, toplumsal hayatın birçok noktasında –siyasi, ekonomik, kültürel- hissedildiği ve etkili olduğu, genel olarak erkekliğin oluşumunda etkili olan parametrelerin Van'daki erkeklerde ve erkekliklerde de kendisini gösterdiği söylenebilir.

Erkekliğin yeniden üretilmesinde ve erkeklerin sosyalleşmesinde mekanların da önemi olabilmektedir. Örneğin genel olarak erkek alanı olarak bilinen kahvehaneler Demren'in de belirttiği üzere (2014) erkek öznelliğinin oluşumunun ve yeniden inşasının sağlandığı, kadınların ise giremediği mekanlardır. Yalnızca erkeklerin gittiği ya da gidebileceği mekân işlevi gören kahvehane mekânı, cinsiyete dayalı kültürel kodlamaların etkisi altınca kalmış ve belli bir cinsiyete özgü anlamlarla ilişkilendirilmiştir (Önen ve Naz, 2022, s. 184). Kahvehanelerin homososyalliğine vurgu yaparak, kahvehaneleri erkek sosyalliğinin çekim merkezi ve erkekler evi üzerinden tanımlamaktadır (Desmet-Gregorie'den akt. Saraçgil, 1999). Van'da yapılan saha gözlemlerinden ve görüşmelerden hareketle erkek homososyalliğinin baskın olduğu ve kadınların girmesinin çok da mümkün olmadığı mekânların başında kahvehaneler ve çay ocakları gelmektedir. Erkeklerin daha ağırlıkta olduğu kısmi de olsa kadınların da görüldüğü bir diğer sosyal mekânı ise okey salonları oluşturmaktadır. Erkeklerin de kadınların da ağırlıkta olduğu üçüncü mekânı ise Van'da son yıllarda artan kafeler oluşturmaktadır.

Özel ve kamusal alan arasında olan kahvehaneler Türkiye'de erkek homososyalliğinin inşa edildiği cinsiyetlendirilmiş erkek mekanlarının başında gelmektedir (Sancar,

2013, s. 263). Sancar, kahvehaneleri, erkeklerin içsel erkeklik arzularına dair travmaların bir şekilde ifade edildiği ve bu duygusal yükün hafifletildiği alanlar olarak tanımlamaktadır. Bu mekanlar erkeklerin kadınları ve hatta yabancı erkekleri dahil etmedikleri, toplumsal cinsiyet rollerinden bir nebze de olsa sıyrıldıkları ya da kaçtıkları mekanlar olabilmektedir. Özkök (2019, s. 39) kahvehanelerde üretilen söylem ve davranışlardan hareketle kahvehanelerin erkekliğin inşası ve yeniden üretilmesi ile yakından bir ilişki içerisinde olduğuna vurgu yapmaktadır. Van kent merkezinde bulunan kahvehanelerin de kadınları dışarıda bırakan, erkekler arasındaki hiyerarşiyi en aza indirgese de tam olarak ortadan kaldırmadığı söylenebilir. Çünkü oyun oynamak ve oyunu kazanmak da erkekler arasında bir hiyerarşi oluşturmaktadır (Özkök, 2019, s. 66).

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Ataerkil toplum yapısının daha baskın olduğu toplumlarda erken yaşta evlilikler, geçmişe oranla bir azalma eğiliminde olsa da varlığını günümüzde hala korumaktadır. Bugüne kadar yapılmış birçok çalışma ve mücadele ile elde edilen kazanımlar olsa da 2019 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID 19 salgını ve özelde Türkiye’de 6 Şubat 2023’te olan deprem felaketi yaşanan bu kazanımların kaybedilme riskini artırmaktadır. Bu nedenle, erken yaşta evlilikler ile ilgili mücadele çalışmalarının devam etmesi, çözüm önerilerinin sunulması ve hayata geçirilmesi önemlidir.

Türkiye’de erken yaşta evlilik oranlarının yüksek olduğu illerimizden biri de Van’dır. Ancak; Van’da bugüne kadar erken yaşta evlilikler ile ilgili yapılmış çalışmaların (Baran, 2006; Dağdelen, 2011; Rasimgil, 2007; Ölçer, 2014) kız çocuklarını kapsadığı söylenebilir. Buna karşılık kız çocuklarına nazaran az sayıda da olsa zorla evlendirilen erkek çocuklar da bulunmaktadır. Literatür taramasında erken yaşta evlendirilen erkek çocuklarla ilgili Türkiye genelinde yapılmış bazı çalışmalara (Büke Okyar ve Öğüt, 2021; Kılıç ve Tütüncü, 2021; Yıldız, 2018) rastlanmıştır.

Bu araştırmanın ana amacı; Van’da erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin evlilik deneyimlerini ve bu evlilik içerisinde erkekliği nasıl inşa ettiklerini fenomenolojik bir bakış açısıyla ortaya koymaktır. Bununla birlikte Türkiye’de erkeklerin yetişkinlik statüsü kazanmalarında ve erkekliği inşalarında evlilik oldukça önemli bir aşama olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle erkeklerin erkekliği nasıl tanımladıkları, evlilik kurumu içerisinde erkekliği nasıl inşa ettikleri, toplumsal ve kültürel olarak erkeklere yüklenen rollerin erkeklerin gündelik hayatını nasıl etkilediği ve yönlendirdiği, evliliğin erkeklere ayrıcalıklı bir konum kazandırıp kazandırmadığını anlamak bu araştırma açısından önem arz etmektedir. Böylece evlilik ile erkeklik arasında nasıl bir ilişki olduğu irdelenmeye çalışılacaktır. Bu amaçlara ulaşılmaya çalışılırken erkeklerin bu evlilik ile erkekliği inşa ederken evlilikte kadının rolünün neler olduğu, kadının

evlilik deneyiminin erkeğin deneyimi ile nasıl ve ne şekilde farklılaştığı, erkeklik inşasında kadınların erkekliği tamamlamada nasıl bir tamamlayıcı rol üstlendikleri ve nasıl bir rol oynadıkları da ortaya konulmaya çalışılacaktır. Toplumsal cinsiyet pratiklerinin ilişkisel oluşu, erkekten söz ederken kadından da söz etme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü erkeklik ve kadınlık birbirleri ile ilişki içindeyken anlam kazanmaktadırlar. Dolayısıyla *Erkekler bu evliliği kiminle yaşıyor ve erkekliği kimin üzerinden inşa ediyorum cevabı kadınlardır*. Bu nedenle araştırmanın merkezinde erkekler olmak ile birlikte saha çalışmasında kadınların da erken yaşta evlilik deneyimlerinin nasıl olduğunu, erkeklik inşasında nasıl bir rol oynadıklarını ortaya koymanın sorunun daha bütünsel ve ilişkisel olarak çözümüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü kadınlar ve erkekler aynı evliliği farklı şekilde deneyimlemektedirler. Bu nedenle görüşme yapılan 27 erkeğin 23'ünün eşleri ile de görüşmeler sağlanmıştır. Araştırmanın ana amaçları doğrultusunda alt amaçları şu şekilde sıralanabilir:

1. Erken yaşta evlilik yapma gerekçeleri ve sonuçları nelerdir?
 - a. Erken yaşta evliliklerin bireysel ve toplumsal nedenleri nelerdir?
 - b. Erken yaşta evlilik kararı nasıl ve kimler tarafından alınmıştır?
 - c. Erken yaşta evliliklerin hem bireysel hem de toplumsal ne tür sonuçları olmaktadır?
2. Erkeklik evlilik içerisinde nasıl inşa edilmektedir?
 - a. Erkekliği besleyen en önemli kurumlardan biri olan ailede erkeklik nasıl inşa edilmektedir?
 - b. Erkekliğin yapılanmasında evliliğin nasıl bir işlevi olmaktadır?
 - c. Erkekliğin inşasındaki kritik aşamalar – sünnet, askerlik, işe sahip olmak, evlilik ve babalık- bu süreçte nasıl devreye girmektedir?
 - d. Farklı gerekçeler ile dezavantajlı konumlarını avantaja dönüştüren erkekler, ataerkil sistemin hangi araçlarını kullanmaktadırlar?
 - e. Evlilik içerisinde hangi tür erkeklikler baskın olmaktadır, bunun gerekçeleri nelerdir?
 - f. Erkekler iktidardan nasıl pay almakta ve bu mekanizmayı nasıl üretmektedirler?
 - g. Ataerkil yapılanmada iktidarın öznesi olan erkek, doğumdan önce başlayan ve hayatı boyunca devam edecek bu iktidarı nasıl kazanmakta ve korumaktadır?

4.2. Araştırmanın Önemi

Dünyada ve ülkemizde erken yaşta evliliklerin yaygınlığı bu konuya ilişkin çalışma yapılmasının ve bu bağlamda çözüm önerileri geliştirmenin önemini ortaya koymaktadır. Örnek vermek gerekirse; Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler Raporu (2014), artan toplumsal farkındalık ve sosyal politika uygulamalarına rağmen, 2011 yılında evli olan yaklaşık her beş kişiden birinin ilk evlenme yaşının 18'in altında olmasını, üzerinde durulması gereken bir olgu olarak değerlendirmiştir. Raporda Türkiye'de ilk evlenme yaşı 18'in altında olan erkeklerin oranının % 6 olduğu belirtilmiş ve bu oranın önemli bir veri olduğu ifade edilmiştir. Aynı raporda erken evlilikleri tartışırken *çocuk damatların* da önemli bir oranda olduğunu ortaya koymanın, geliştirilmesi planlanan sosyal politikaların verimli olabilmesi adına önem arz ettiği vurgulanmaktadır.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de kız çocuklarının erken yaşta evlilik gibi yaşam hakkı ihlaline daha fazla maruz bırakıldıkları ve dolayısıyla sonuçlarının kız çocukları açısından daha ciddi sakıncalar ortaya çıkardığı söylenebilir. Türkiye özelinde yapılan literatür taramasından hareketle bugüne kadar çocuk evlilikler, erken yaşta veya zorla evliliklerle ilgili çalışmaların genelde kız çocuklar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Aşiret yapılanmasının ve dolayısıyla geleneksel yapının hala baskın şekilde varlığını sürdürdüğü Van kent merkezi ve ilçelerinde erken yaşta evliliklerle ilgili çalışmaların da kız çocuklarını kapsadığı görülmüştür. Örneğin Ölçer'in (2014) *Erken Yaşta Kadın Evlilikleri Üzerine Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Bir Çözümleme: Van Kent Merkezi Örneği* adlı yüksek lisans tezi, erken yaşta kadın evliliklerinin kentsel bağlamda sosyal, ekonomik ve kültürel nedenleri üzerine yoğunlaşmıştır. Dağdelen'in (2011), *Early Marriage: The Case of Van Province in Turkey* adlı yüksek lisans tezi, Van'da erken yaşta evlendirilmiş olan kadınların evlilik deneyimlerini, kadının ev içi emeği, toplumsal yaşama katılımı, kadına yönelik şiddet, cinsellik, annelik ve çocuk bakımı başlıkları altında, feminist bir bakış açısıyla sorgulamaktadır.

Baran'ın (2006) "*Muradiye İlçesi ve Çevresinde Erken Yaşta Evlenen (<18) ve Çok Sayıda Çocuğa Sahip (≥5) Kadınlarda Gövdeye Ait Antropometrik Ölçümler*" adlı yüksek lisans tezi ise, "Van'ın Muradiye ilçesinde yaşayan, erken yaşta evlenen ve çok çocuklu kadınlarda bazı antropometrik ölçüm değerlerinin saptanmasını"

amaçlamaktadır. Son olarak Rasimgil'in (2007) "*Van Yöresinde Erken Yaşta Evlenen Normal ve Çok Çocuklu Kadınların Alt Ekstremitte Ölçümleri Üzerine Karşılaştırmalı Çalışma*" aslı yüksek lisans tezi de "erken yaşta (<18) evlenen ve çok doğum yapan kadınların, erken yaşta evlenmenin ve çok doğum yapmanın alt ekstremitte ve pelvis'in ölçüm ve oranlarına ne gibi etkiler oluşturduğunu" ortaya koymayı hedeflemiştir.

Genel olarak yapılan çalışmaların kız çocukları ile ilgili olduğu görülmektedir. Oysa kız çocukları kadar bu evliliğe maruz kalmasalar da erkek çocukların da çocuk evlilikler ile karşı karşıya bırakıldıkları bilinmektedir. Ancak, yalnızca erkek çocukların evlilik süreçlerine, deneyimlerine, aile içi ilişkilerinin nasıl olduğuna, bu evliliğin sonraki yaşamlarını nasıl etkilediğine, erkekliğin hangi toplumsal ve kültürel dinamikler ile nasıl kurulduğuna ve yeniden inşasına dair kapsamlı bir çalışmanın varlığına rastlanılmamıştır. Bu alanda daha önce belirtilen Büke Okyar ve Ögüt'ün (2018) "*Gömülü Teorinin Sosyal Bilimlerdeki Kullanımı: Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Çocuk Evlilikler Örnelemi*" başlıklı çalışmaları, Suriyeliler arasında yaygın olduğu düşünülen çocuk evlilikleri, hem kız hem de erkek çocukların erken evlilikleri üzerinden ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak bu çalışmada katılımcı grubu erken yaşta evlenen kadın ve erkeklerden değildir. Gaziantep'te faaliyet gösteren Suriyeli sivil toplum örgütleri ve Adana'daki geçici barınma merkezi, Adana'nın Dağlıoğlu ile Gülbahçesi mahallerinde yaşayan Suriyeli çocuk sahibi aileler ile odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Kılıç ve Tütüncü'nün (2021) "*Gelir ve Eğitim Düzeyinin Erken Yaşta Evlilikler Üzerine Etkisi: Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi*" isimli çalışmaları, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde gelir düzeyi ve eğitim seviyesinin erken yaşta evlilikler üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Çalışma, bu bölgedeki evliliklerin yaş, gelir ve eğitim gibi faktörlere bağlı olarak nasıl şekillendiğinin ve erken yaşta evliliklerin nedenlerini nicel veriler üzerinden incelemektedir.

Son olarak Yıldız'ın (2018) "*Sosyo-Kültürel Faktörler Bağlamında Erken Evlilikler*" başlıklı yüksek lisans tezi ise, sosyo-kültürel uygulamaların erken evliliğin sürdürmedeki rolünü erken yaşta evlenmiş çocuk gelin ve damatların anlatılarından hareketle ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Ankara, Adana ve Mersin'de erken yaşta evlenmiş, çift olmayan 12 erkek ve 12 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılarak, evlenme süreçleri, evliliğin karar vericileri, evlilikte rol değişimi ve evlilik sorunları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmayı adı geçen araştırmalardan ayıran temel farklılıklar ise; erken yaşta evlenmiş erkekleri merkeze alarak, erkeklerin evlilik deneyimini -evliliğın nedenleri, sonuçları ve sonraki yaşamlarını nasıl etkilediğı, mağduriyetlerini hangi toplumsal araçları kullanarak giderdikleri- ve evlilik içerisinde erkeklığı nasıl inşa ettiklerini derinlemesine yapılan görüşmeler ile ortaya koymayı amaçlamasıdır. Tüm bunlar ile daha önce erken yaşta evlendirilmiş çiftlerle derinlemesine herhangi bir çalışmanın yapılmamış olmasının da araştırmanın ayırt edici yönü olduğu söylenebilir.

Toplumsal bir sorun olarak karşımızda duran erken yaşta evlilikleri, fenomenolojik nitel araştırma yaklaşımı ile erkeklerin bakış açısı ve kendi anlatıları referans alınarak ortaya koymaya çalışmak bu sorunun nedenlerini ve sonuçlarını daha iyi analiz ederek çözüm nerileri geliştirme açısından önemli görülmektedir. Ayrıca bu araştırmanın erken yaşta evliliklerin erkeklerin yaşamını nasıl değişip dönüştürdüğü, erkeklığın nasıl olduğu, hangi dinamikler ile beslendiğı, erkeklik inşasının bu evlilik yoluyla yeniden nasıl üretildiğı ile ilgili yapılacak çalışmalara ve literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte pratikte başta ASHB olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşların işbirliğiyle projeler geliştirilmesine zemin oluşturması bakımından da önemli görülmektedir.

4.3. Araştırmanın Evren ve rneklemi

Sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda evren ve rneklemi belirlemek araştırmanın önemli bir adımı olarak kabul edilmektedir. Nicel araştırmalarda evrenin rneklemi temsil etme zorunluluğu izlenilmesi gereken bir adım iken nitel araştırmalarda evrenin rneklemi temsil etme zorunluluğu söz konusu değildir. Çünkü nitel araştırmalarda sahadan elde edilen verilerin araştırma evrenine genelleneme amacı yoktur, yalnızca araştırmanın örnekleme grubu için geçerli olmaktadır. Ancak nicel araştırmalarda olduğu gibi nitel araştırmalarda da örnekleme süreci oldukça önemli bir teknik adımdır. Nitel araştırmalarda örnekleme, araştırma konusunu anlamaya uygun nitelikte, genelleme amacı taşımayan ve evreni temsil etmesi beklenmeyen nispeten küçük örneklemlerden oluşmalıdır (şavran, 2012, s. 75). Nitel araştırmalarda hem veri toplama hem de veri çözümlenme süreçleri çok fazla zaman, emek ve maliyet gerektirebilmektedir. Örnekleme grubunun büyüklüğünden ziyade, araştırmanın amacına uygun örnekleme grubunun belirlenmesi önemlidir.

Nitel araştırmada amacın, bilgilerin genellenmesi olmadığını belirten Creswell'e göre (2017, s. 81) amaç, araştırma kapsamında temel araştırma problemini en iyi Şekilde anlamamıza yardımcı olacak en uygun örnekleme ulaşabilmektir. Nitel araştırmalarda örneklemin niceliğinden ziyade niteliği önemlidir. İnsana özgü bireysel özelliklerin farklı ve derin doğasına odaklanan, genellemelerden ziyade bilginin derinliği ve özgünlüğünün önemli olduğu iddiasını savunan nitel araştırma, büyük örneklemler yerine daha kkk çalışma gruplarından elde edilen derin ve özellikli verilere odaklanmaktadır (Baltacı, 2019, s. 369). Araştırmanın amacına uygun örnekleme seçimini az sayıda kişiden oldukça zengin veri elde etme olanağı da sunmaktadır.

Bu tez çalışmasının evrenini, Van merkezde ikamet eden 18 yaş altı evlilik yapmış tüm erkek ve bu erkeklerin eşleri oluşturmaktadır. Söz konusu evrenin bütününe ulaşacak hem zaman ve imkanın olmaması hem de analizinin güçlüğü evrene erişimi sınırlandırmaktadır. Bu nedenle evren sınırlandırılarak bir örnekleme grubu ile araştırma yürütülmüştür. Araştırmanın rneklemini Van'ın merkezinde ikamet eden, 18 yaşın altında evlendirilmiş olan 27 erkek 23 kadın görüşmeci temsil etmektedir.

Araştırmanın önemli bir adımı oluşturan örnekleme seçiminde, fenomenin derinlemesine anlaşılması ve incelenmesine olanak sağlayan amaçlı örnekleme tekniklerinden kartopu ve benzeşik (homojen) rnekleme teknikleri kullanılmıştır. İlk olarak kartopu örnekleme tekniği ile kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak bu teknik ile istenilen sayıda katılımcıya ulaşmak belli bir noktadan sonra zorlaşmıştır. Katılımcıların kalan kısmına benzeşik (homojen) rnekleme tekniği ile ulaşılmıştır. Bu aşamada araştırmacı bazı katılımcılara sosyal medya hesaplarından yaptđı duyurular ve mahalle muhtarları aracılığıyla ulaşmış bu Şekilde görüşmeler sağlanmıştır. Creswell (2017, s. 85), nitel araştırmada yeni katılımcılardan toplanan veriler eski verilerden elde edilen bulguların tekrarı olmaya başlıyor veya yeni kod ve temaların ortaya çıkmasına vesile olmuyorsa bu durumda veri doğgunluğuna erişilmiş olunacağını ifade etmektedir. Nitekim bu araştırmada da araştırmacı doğum noktasına ulaşıldığını fark ettiği anda görüşmeleri sonlandırmıştır.

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Van ilinin kent merkeziyle sınırlandırılmıştır. Araştırma, derinlemesine görüşme yapılan 27 erkek ve 23 kadının görüşme sorularına vermiş oldukları cevaplar ve diğer veri toplama araçlarından elde edilen bulgularla sınırlıdır.

4.5. Araştırmanın Yöntemi

20. yüzyılın sonlarına doğru sosyal bilimlerde toplumsal olay ve olguları açıklamak için pozitivist bilim yaklaşımının dışında yorumlayıcı anlayış ve bu anlayış ile biçimlenen mikro düzeyde olan araştırma yöntemleri kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal bilimciler olay ve olguları fen bilimlerinin kavramları ile açıklamaktan ziyade kendi ortamları ve bağlamları içinde derinlemesine açıklama ve yorumlamaya çalışmışlardır (Glesne, 2020, s. 10-11). 20. yüzyılda, sosyolojik teori içinde, özellikle ana-akım yapısal işlevselcilikte baş gösteren gerilemeye karşın, toplumsal yapılar yerine bireyler arasındaki etkileşimi inceleyen ve toplumsal yaşamda eylem ve failin yaratıcı rolüne ağırlık vererek bunu öne çıkaran çeşitli teoriler geliştirilmiştir (Suğur, 2013). Sosyolojide temeli George Herbert Mead tarafından atıldığı kabul edilen ve etkileşimcilik adı verilen genel perspektifle bağlantılı olarak ortaya çıkan sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji ve etnometodoloji bu dönem sosyolojik teoride önemli bir ağırlığa sahip olmuştur. Bireyi içinde bulunduğu bağlam ile anlamayı ve yorumlamayı amaçlayan nitel araştırma yöntemlerine günümüzde ilginin arttığı söylenebilir (Özden ve Saban, 2019, s.13-14.).

Yorumlayıcı yaklaşıma dayalı olan nitel araştırmanın herkes tarafından kabul edilen bir tanımının güç olduğundan söz eden Yıldırım ve Şimşek'e göre (2016, s. 41), nitel araştırma "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir." Anlamı yakalamaya odaklanan nitel araştırmalarda, katılımcıların bakış açılarının ortaya çıkarılması, yansıtılması anlamlı ve değerlidir. Bununla birlikte Neumann (2006, s. 659) nitel verinin, bireylerin deneyimlerini aktarırken kullandıkları deyim, sözcük, yüz ifadeleri, ses tonu gibi ifadelerle de ulaşmayı sağladığından bütüncül değerlendirmeye uygun bir yöntem olduğunu belirtir. Diğer bir ifadeyle nitel yöntem bir konuda daha derinlemesine çalışmaya imkân sağlamaktadır.

Husserl (Husserl'den aktaran Sart, 2017, s. 70) nesnel bir gerçeğin olduğunu ve gerçeğin yalnızca bilimsel bilgi yoluyla ölçülebileceğini ileri süren pozitivist bakış açısına karşılık, deneyimin tüm bilgilerin kaynağı olduğunu ve bir şeyi anlamak için onun nasıl deneyimlendiğinin anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Fenomenoloji bir grup bireyin ortak deneyimlerine (Creswell, 2020, s. 83) insanların yaşamış tecrübelerini-deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarına (Balcı, 2015, s. 203), deneyimleri sorgulayarak deneyimin özüne (Ersoy, 2019, s. 85) ve deneyimden yola çıkılarak ulaşılan anlamlara (van Manen, 1990) odaklanmaktadır. Bireysel deneyimler üzerine odaklanan fenomenoloji geleneğinden gelen Mead, Goffman gibi yazarlar bunların sabit, değişmez şeyler olmadığını düşünmektedirler (Wallance, 2012, s. 153). Fenomenoloji çalışmaları bireylerin bir olguyu nasıl algıladıkları, nasıl betimledikleri, olguya ilişkin olarak ne hissettikleri, olguyu nasıl anlamlandırdıkları üzerine odaklanmakta ve odaklanılan bu olgu bir duygu, bir ilişki, bir örgüt ya da bir kültür olabilmektedir (Patton, 2018, s. 104). Fenomenolojik çalışma, fenomen ya da olguyla ilgili deneyimlerin ortak anlamını tanımlamakta ve bireyin neyi nasıl deneyimlediğinin detaylı betimlemesine doğru ilerleyen sistematik bir süreç izlemektedir (Creswell, 2020, s. 79-81).

Tüm bu açıklamalardan hareketle bu araştırmada erken yaşta evlendirilen erkeklerin evlilik süreçleri, sonraki yaşam deneyimleri ve bu evlilik biçimiyle erkekliğin nasıl inşa edildiği hakkında daha kapsamlı veriler elde etmek ve araştırma konusu olan fenomenleri kendi ortamlarında ele almak amacıyla yorumlayıcı yaklaşıma dayalı olan nitel araştırma yönteminden yararlanılacaktır. Nitel araştırmalarda kullanılan çeşitli araştırma desenleri bulunmaktadır. Bir araştırma deseni bize yapılacak çalışmanın nasıl gerçekleştirileceği ile ilgili bir plan sunmaktadır. Bireylerin deneyimlerini anlamayı amaçladığını ifade eden Creswell (2020, s. 71) nitel araştırmanın, anlatı araştırması, fenomenoloji, kuram oluşturma, etnografi ve durum çalışması olmak üzere beş nitel araştırma yaklaşımını içerdiğini belirtmektedirler. Desen seçiminde dikkat edilmesi gereken noktalar Creswell'e göre (2013) seçilen desenin araştırmanın amacına, sorularına, problemine uygun olma durumudur. Buradan hareketle bu araştırmada, bireylerin kendi bakış açısından deneyimlerini ön plana çıkartmayı, deneyimin özüne ulaşmayı ve betimlemeyi amaçladığından nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik araştırma deseni esas alınacaktır.

Fenomenolojik bir araştırma diğer bir ifadeyle katılımcıların bir fenomenle yaşamış oldukları deneyimleri araştırmaktadır. Bu araştırmanın fenomenoloji deseninde tasarlanmasının temel gerekçesini Creswell (2013)'in de ifadesiyle fenomenolojik araştırma deseninin, bireylerin tecrübelerine dayandırdığı algılarını keşfetmek ve incelemek için kullanılan bir yaklaşım olması oluşturmaktadır. Fenomenolojik desen, farkında olunan ancak derinlemesine, ayrıntılı bir şekilde incelenmeye ve ortaya konulmaya ihtiyaç duyulan olgulara odaklanmak için kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 69). Fenomenoloji bir olguyla ilgili kişilerin ortak deneyimlerine odaklanmaktadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilmektedirler. Bize tümüyle yabancı olmayan, tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için fenomenoloji uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır.

4.6. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın temel amacı doğrultusunda fenomenoloji deseninde sıklıkla kullanılan derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği az sayıda kişinin düşünce, görüş ve deneyimlerini kapsamaya, ayrıntılı ve derinlemesine bilgi elde etmeye olanak sağlayan bir teknik olması nedeniyle tercih edilmektedir. Görüşme tekniğinde kullanılan açık uçlu sorular ve incelemeler insanların deneyimleri, algıları, fikirleri, duyguları ve bilgileri ile ilgili derinlemesine cevaplar alınmasını sağlar (Patton, 2018, s. 4). Kümbetoğlu (2017, s. 72) derinlemesine görüşme tekniğinin sosyal dünyadaki görünür birçok olgu, süreç ve ilişkinin görünümünden çok özüne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bütüncül bir biçimde anlamayı mümkün kılan bir veri oluşturma aracı olduğuna vurgu yapmaktadır.

Söz konusu olan derinlemesine görüşmenin yapılabilmesi amacıyla kadın ve erkek görüşmecilere yaş, eğitim durumu, meslek, çocuk sayısı, evlilik süresi, erken evlilik deneyimleri ve erkeklik algıları ve erkekliğin yeniden inşasında evliliğin nasıl bir etkiye sahip olduğu ile ilgili soruların yöneltildiği *Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu* hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, araştırmacıya görüşme sürecinde karşılaşılabilecek yeni durumlara göre soru ekleme ya da soru biçimini değiştirme imkanı sunması ve görüşme esnasında gerektiğinde alt sorular ile

görüşmecinin yanıtlarını açmasına olanak vermesi açısından tercih edilmektedir (Patton, 2018, s. 343-348).

Araştırmacı tarafından hazırlanmış olan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formlarının taslağı Doktora Tez İzleme Komitesinde bulunan alan uzmanları ile paylaşılmıştır. Geri dönüşler sonrası düzeltmeler yapılarak eksiklikler giderilmiş ve saha çalışmasına dört pilot görüşmeyle başlanmıştır. Her biri 45-90 dk. süren bu görüşmelerden elde edilen veriler ve gözlemler dikkate alınarak görüşme formlarında gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Bu araştırmada Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları temel olarak iki ana başlık olacak şekilde tasarlandı. İlk başlıkta erkek katılımcılara evliliğin nasıl gerçekleştiğine ve sonuçlarına ikinci ana başlıkta ise erkeklik rollerinin evlilik içerisinde nasıl inşa edildiğine dair sorular oluşturulmuş ve bu ana başlıklar da bazı alt başlıklar ile zenginleştirilmiştir. Kadın katılımcılara ise yalnızca evliliğin nasıl gerçekleştiğine ve sonuçlarına dair sorular yöneltilmiştir. Burada bir yandan erken yaşta evlendirilmiş erkek ve kadınların evlilik süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini, deneyimlediklerini diğer yandan ise erkeklerin evlilik ilişkisi içerisinde erkeklik rollerinin nasıl ve ne şekilde inşa edildiğini anlamaya ve öne çıkartmaya çalışan bir görüşme stratejisi izlenmiştir. Katılımcıların evlilik deneyimlerini daha iyi anlamak ve yaşadıklarını daha iyi analiz etmek açısından görüşmelere başlarken erkeklerden nasıl bir çocukluk dönemleri yaşadıklarını sorarak onlardan ailelerine, çocukluk ve gençlik dönemlerine ilişkin hikayelerini anlatmaları istenmiştir. Böylece araştırmacının çalışma grubunu daha yakından tanıması ve katılımcının da hem araştırmacıya hem de araştırma sürecine ısındırılması sağlanmıştır.

Son olarak ikincil veri kaynaklarından da yararlanılmıştır. Bu bağlamda TÜİK'in erken yaşta evlilik ile ilgili raporlarına, TAYA Raporlarına yer verilmiş olup ayrıca TÜİK'ten talep edilen 2021 Türkiye TAYA B Grubu Mikro Ham Veri Seti'nden elde edilen verilerden de yararlanılmıştır.

4.7. Sahaya Dair Notlar

İçinde doğup büyüdüğüm geleneksel ataerkil yapılanma, beni hem kendi yaşantımı hem de çevremdeki kadınların yaşantısını sorgulamaya itmişti. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yansımalarını yaşadıkça bir kız çocuğu olarak sınırlarımı zorlamam ve

bulduğum kabuğu kırmam gerektiğine olan inancım beni eğitime sıkı sıkı sarılmaya iten en büyük etken oldu. Bu bilinç ve farkındalık ile sosyoloji bölümünü okumaya karar vermiş olmamın ve ilk kez ailemden ayrı bir şehire gidip okumamanın bendeki yeri ve anlamı bambaşkaydı. Katı ataerkil yapılanmanın yaratmış olduğu eşitsiz toplumsal cinsiyet düzeni öncelikle kadınların toplumdaki konumlarını sorgulamama yol açarken bu yönde okumalar yapmak kültürel olarak içselleştirdiğim birçok rol ile çatışma yaşamama yol açmıştı. Lisans döneminde kadın araştırmalarına ilgi duymaya başladığım süreç yüksek lisansta ve de akademiye girdikten sonra da devam etti. Kadınlarla ilgili çeşitli araştırmalar yaparken kadınların ezilen, ötekileştirilen ve çoğu zaman da yok sayılan eşitsiz konumlarının kaynağı olan ataerkil yapılanmanın baş aktörleri olan erkek(lik)leri de araştırma gerekliliği her geçen artan bir merak ve isteğe dönüşmüştü.

Erken yaşta evlendirilmiş kadınların evlilik deneyimine ilişkin yapmış olduğum çalışmayı sürdürürken erkeklerin de buna maruz kaldıkları ve bu olgunun diğer tarafını oluşturdukları üzerine düşünmek bana başka bir alan açmıştı. Erkek çocuklarının da erken yaşta evliliklere maruz kaldıkları gerçeği bir tarafta dururken diğer tarafta ise erkeklerin bu dezavantajlı konumlarını nasıl avantaja dönüştürdükleri irdelenmeliydi. Çünkü erken yaşta evlendirilmiş kadınların hikayesinde onlar gibi çocuk yaşta evlendirilmiş erkeklerin eğitim hayatlarına devam etmiş, ikinci kez evlenmiş veya mutlu olmayı hak ettiği gerekçesi ile eşlerini aldatmış olmaları bu evlilik biçiminde de kadınların aleyhine bir eşitsizliğin yaşandığını ortaya koymaktaydı. Erken yaşta evliliğe maruz kalan erkekler ataerkil yapılanmanın onlara vermiş olduğu imtiyazları kullanarak erkeklik rollerini nasıl ve hangi yollar ile yeniden üretmekteydiler?

Çocuk yaşta evlendirilen erkeklerin de bu evlilik biçiminden dolayı yaşamış oldukları birçok olumsuz durum bulunmaktaydı. Erken yaşta evliliklere kız çocuklarının daha fazla maruz kalması bu alanda daha fazla çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu da erken yaşta evliliklerle ilgili yapılan çalışmalarda erkeklerin deneyimlerine nerdeyse yer verilmemesine yol açmıştır. Bu nedenle erken yaşta evlendirilen erkeklerin evlilik deneyimlerini ortaya koymaya çalışmak bu alandaki bir açığı bir nebze de olsa kapatacağı umudunu taşıırken, erkeklerin kadınlardan farklı olarak avantajlı pozisyonlarını nasıl koruduklarını ortaya koymak da bir o kadar önemli görünmekteydi. Tüm bu fikirlerden hareketle alanda erken yaşta evlendirilmiş erkekler ile çalışmak araştırmacı için de yepyeni bir saha deneyimi olmuştur. Araştırmanın

amacına uygun erkeklere ulaşmak ve onlarla görüşme yapmak bazı zorlukları içermiştir.

İlk olarak etik ilkeler çerçevesinde veri elde etmek için bu tez çalışmasının uygulama süreci için Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan *Etik İlkelere Uygunluk Raporu* alınmıştır. Tüm görüşmeciler ile görüşme yapılmadan önce iletişim kurulmuş ve randevu alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha süreci boyunca toplamda 40 erkek ile iletişim kurulmuş ancak 27'si ile görüşmeler sağlanmıştır. Araştırmacı için de yepyeni bir saha deneyimi olan erkekler ile görüşme gerçekleştirme bazı zorlukları içermiştir.

Bir kısım katılımcılar, erken yaşta evliliğin bir suç teşkil ettiğini bildiklerinden dolayı herhangi cezai bir yaptırımla karşı karşıya kalma kaygı ve korkusu ile görüşme teklifini önce reddetmişlerdir. Yapılan birebir konuşma ile ikna etme ve güven kazanma süreçlerinden sonra erkekler görüşmeyi kabul etmişlerdir. İkna etme süreçlerinde aracı kişilerin de zaman zaman dahil olmaları süreci hızlandırmıştır. Bununla birlikte araştırmacının resmi kurum kimliğinin de ikna etme sürecinde katılımcılara güven sağladığı söylenebilir. Bir kısım erkekler ise herhangi bir kaygı olmaksızın görüşmeyi kabul etmişlerdir. Erkekler ile görüştükten sonra eşleri ile de görüşme talebi onlara iletilmiş ve kadınlar ile de erkeklerin rızaları doğrultusunda görüşmeler yapılmıştır. Kadın katılımcılar ile yapılan görüşmeler ise oldukça samimi ve rahat bir şekilde gerçekleşmiştir. Görüşme yapılamayan dört kadın ile farklı gerekçeler ile görüşme sağlanamamıştır. Eşi ile görüşmeye rızası olmayan yalnızca bir erkek katılımcı olmuştur. İki kadının evlendiklerinde 20'li yaşlarında olmaları nedeniyle bir kadının da bu süreçte Van dışında olması nedeniyle toplamda dört kadın ile görüşme yapılamamıştır. Toplamda 23 kadın ile görüşme sağlanmıştır.

Görüşme sorularına başlamadan önce, araştırmanın hangi amaçla yapıldığı ve araştırmanın önemi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Katılımcılara, araştırmanın gizliliği konusunda bilgilendirme yapılmış, verilecek bilgilerin yalnızca araştırma amacı ile kullanılacağı, görüşmelerde kimliklerinin açık edilmeyeceği ve gizli tutulacağı, katılımcılara kod isimler verilerek ifadelerinin paylaşılacağı, görüşme sonucunda güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ile karşılaşmayacaklarının bilgisi verildi. Bunun yanında katılımcıların araştırma ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmalarını sağlamak adına ve katılımcılardan araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarına dair bilgilendirilmiş onam formu verilmiş ve imzaları alınmıştır.

Görüşmeler sırasında, erkeklerin araştırmacıya güvenmesi ve yaşadığı deneyimi kapsamlı şekilde aktarması önemliydi. Görüşmenin birebir yapılmasına ilişkin talebi erkek katılımcıların bazıları çekingen bir tavırla da olsa kabul etmişlerdir. Katılımcılar ile bire bir kendilerini rahat hissettikleri ortamlarda görüşme yapmanın onların kendilerini daha rahat, açık ve samimi ifade etmelerine olanak sağladığı gözlemlendi. Bazı görüşmeler sık sık ailenin diğer üyeleri tarafından kesintiye uğratılmış ve görüşmeye dahil olmaya çalışmışlardır. Bu gibi durumlarda araştırmacı uygun bir dille görüşmeye birebir devam edilmesi gerektiğini hatırlamıştır. Aksi durumda üçüncü kişiler olduğunda daha çekingen ve cevapları geçiştiren bir tavır içerisine girdiklerini vermiş oldukları yanıtlardan da çıkarmak mümkün olmuştur.

Görüşmelerin eksiksiz biçimde yazıya geçirilmesi amacıyla ses kaydı alınma talebi katılımcılara iletilmiş ve izinleri doğrultusunda görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. 50 katılımcıdan yalnızca bir erkek katılımcı ses kaydı alınmasını istemediğini ifade etmiştir. Bu durumda görüşme araştırmacı tarafından el yazısıyla kayda geçilmeye çalışılmıştır. Ses kayıt cihazının arızalanabilme ve veriyi kaybetme ihtimaline karşı araştırmacı notlar almayı da ihmal etmemiştir. Görüşmelerin ses kaydına alınan kısmı en az 45 dk. en fazla 90 dk. Ses kayıt cihazına alınan görüşmelerin tamamı 49 saat 10 dk. sürmüştür. Ses kaydına alınmayan ancak katılımcılar ile tanışma, güven ve samimiyet ortamının oluşması için yapılan ön muhabbet de araştırmanın bir parçası niteliğindedir. Dolayısıyla aslında bu zaman dilimi 49 saatten çok daha fazla bir zamanı kapsamaktadır.

4.7.1. Gözlem Protokolü

Nitel araştırmalarda araştırmacı birden fazla gözlem yapma olanağı bulmaktadır. Nitekim bu çalışmada da araştırmacı tarafından görüşme öncesi, esnası ve sonrasında gözlemler yapılmıştır. Bu görüşmeler bir görüşme formuna kaydedilmiştir. Creswell'in de önerdiği şekliyle gözlemleri kaydetmek amacıyla bir *gözlem protokolü* hazırlanmış ve gözlemler görüşme sonrası bu forma kaydedilmiştir. Creswell (2020, s. 171-172) gözlem protokolünde, gözleme ilişkin alan notlarının detaylı bir bilgi kaydını içerdiğine ve böylece araştırmacıya ek bilgi/ler sağladığına dikkat çekmektedir. Saha araştırması boyunca 82 sayfadan oluşan gözlem protokolü formu oluşturulmuştur. Bu günlük notların görüşmeler yapılırken ve yapıldıktan hemen sonra yazılmasının detayları kaçırmamak adına önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmacının tutmuş olduğu kısa ve hatırlatıcı notlar veri toplama sürecinde oluşabilecek karışıklığın önüne geçmesini sağlamıştır.

4.8. Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda veri analizi için ilk adım olan verilerin elde edilmesi amacıyla 3 Ağustos-8 Aralık 2022 tarihleri arasında sahaya çıkılmış ve 27 erkek 23 kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Saha araştırması kapsamında 50 katılımcıdan elde edilen görüşmelerin ses kayıtları sesi metne dönüştüren *Transkriptor* adlı bir program aracılığıyla deşifre edilerek görüşmeler yazılı veri setlerine dönüştürülmüştür. 3 katılımcı ile yapılan görüşme dili ise Kürtçe olup bunların deşifreleri araştırmacı tarafından yapılmıştır. Toplamda 715 sayfalık bir deşifre dosyası elde edildi. Ancak programın ses kayıtlarını sorunsuz bir şekilde sesleri yazılı metinlere dönüştüremediğini belirtmek gerekmektedir. Metindeki yanlışları ve eksikleri tamamlamak için ses kayıtları araştırmacı tarafından bir kez daha dinlenip yazılı metindeki hatalar düzeltilmiş ve eksiklikler giderilmiştir. Tüm ham veri, araştırmacının kendisi tarafından birkaç kez okunmuştur. Bu kısımda görüşmecilerin kendi ifadelerinde değişiklikler veya düzeltmeler yapılmayarak konuşmanın olduğu gibi yazıya aktarılması sağlanmıştır. Tüm bunlar yapılırken doğrudan yapılacak alıntılar araştırmanın tematik çerçevesine uygun olarak belirlenmiştir. Görüşmelerin deşifreleri yapıldıktan sonra katılımcılara gönderilebileceği araştırmacı tarafından ifade edilse de katılımcıların tamamı bunu gerekli bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu da araştırmacı ile katılımcı arasında kurulan güven ve samimiyet ortamının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Katılımcıların tek isteği ifadelerin olduğu gibi yazıya aktarılması olmuştur.

Glesne (2020, s. 256) veri analizinin, yaşadığınız deneyimi ve ondan ne öğrendiğinizi anlayabilmeniz için gördüğünüzü, duyduğunuzu ve okuduğunuzu düzenlemeyi içerdiğine vurgu yapar. Nitel araştırmaların veri analizinde içerik analizi, betimsel analiz ve söylem analizi yoğun olarak kullanılan teknikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıldırım ve şimşek'in de ifade ettiği gibi (2008, s. 89), betimsel analiz, derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılırken, içerik analizi elde edilen verilerin daha yakından incelenmesini ve bu verileri açıklayan kavram ve

temalara ulaşılmasını gerektirir. Bu araştırmada veri analiz biçimlerinden içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır.

4.8.1. İçerik Analizi

İçerik anlyi özellikle toplumsal ve kültürel anlamlandırma mekanizmaları açısından önem arz eden konuların zmlenmesine uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bunun için öncelikle deşifreleri yapılacak olan görüşme metinleri araştırmacı tarafından birden fazla kez okunmuştur.

Analiz için ikinci adımı veriler kodlanması oluşturmaktadır. Okumalar sırasında metinde anlamlı olan bölümlere –bir sözcük, cümle ya da paragraf olabilir- etiketler verilmiştir. Bu etiketleme işlemine kodlama adı verilmektedir. Saldana (2019, s. 4) nitel bir araştırmada kodu sıklıkla, dil temelli ya da görsel bir veriyi betimlemek amacıyla sembolik olarak kullanılan özetleyici, çarpıcı, özü yansıtan ve/veya çağrışımsal nitelikteki bir sözcük ya da kısa bir ifade olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Miles ve Huberman’a göre (2015, s. 56) kodlar, bir çalışmada toplanan tanımlayıcı ve yoruma dayalı bilgilere anlam birimleri atamak için kullanılan künye ve etiketler olarak tanımlanmaktadır. Kodlar, söz öbeklerini geri çağırarak ve düzenlemek için kullanılır. Sahadan toplanan verilerin zmlenmesinde tümevarımsal kodlama yapılmıştır. nc adımda kodlar bir araya getirilmiş ve belirli temalara indirgenmiştir. Son olarak görüşmecilerin her soruya verdikleri yanıtlar bir takım anahtar terimlerden hareketle zmlenmeye ve bulguların mevcut teori ile ilişkiselliğini kurularak bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Bulguların yorumlama aşamasında veriler, erken yaşta evlenen/evlendirilen erkeklerin bu eyleme yükledikleri anlamı keşfetmek açısından fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda yorumlanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların gerçek isimleri gizli tutulmuş olup erkek katılımcılar “E” kadın katılımcılar ise “K” harfi ile kodlanmıştır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUM

Erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin evlilik deneyimleri ve evlilik içerisinde erkekliğin nasıl inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmaya ilişkin bulgular, erken yaşta evlilik yapmış erkekler ve kadınların sosyo demografik özellikleri, evlilik öncesi ve sonrası sürece ilişkin deneyimler ve evlilik içerisinde erkekliğin inşası olmak üzere dört başlık altında analiz edilmiştir. Bu süreçte kadınların da erken yaşta evlilik deneyimlerinin nasıl olduğu, erkeklik inşasında nasıl bir rol oynadıkları analizde yer verilmiştir.

Erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgularda erkeklerin ve kadınların; *şuanki yaşı, ilk evlilik yaşı, eğitim durumu, mesleği, evlilik biçimi, çocuk sayısı, akrabalık derecesi ve bağlı buldukları aşiretin* ne olduğuna ilişkin bulgular yer almaktadır.

Erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin evlilik öncesi ve sonrası sürece ilişkin deneyimleri ve evlilik içerisinde erkekliğin nasıl inşa edildiğine ilişkin bulgular, ataerkil örüntüler ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında analiz edilmiştir.

5.1. Katılımcılarla İlgili Sosyo-Demografik Bilgiler

Araştırma süreci boyunca 27 erkek, 23 kadınla görüşmeler sağlanmış olup, katılımcıların gizlilik ilkesi çerçevesinde isimleri yerine kod isimler kullanılmıştır. İlk olarak derinlemesine görüşme yapılan erkeklerin sosyo-demografik bilgilerine ilişkin tanıtıcı bilgiler Çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7: Erkek Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri

No	Katılımcının Kod Adı	Yaş	Evlilik Yaşı	Eğitim Durumu	Meslek	Evlilik Biçimi		Çocuk Sayısı	Akrabalık Derecesi	Aşiret
1	E1	40	13	Okula Gitmemiş	İşçi	Berdel evlilik	Çok eşli	7	Uzaktan Akraba	Yok
2	E2	43	14	İlkokul	Düzenli işi yok	Severek Evlenme	Çok Eşli	8	Akraba Değil	Var- Gevdan
3	E3	55	16	Okula Gitmemiş	İşsiz	Berdel Evlilik	Tek Eşli	8	Uzaktan Akraba	Var- Gevdan
4	E4	50	17	İlkokul	Aşçı	Severek Evlenme	Tek Eşli	6	Akraba Değil	Var- Gevdan
5	E5	59	15	Okula Gitmemiş	Çalışmıyor	Berdel Evlilik	Tek Eşli	6	Dayı Kızı	Var-Mukuri
6	E6	38	15	Lise	Memur	Severek Evlenme	Tek Eşli	4	Amca Torunu	Var-Gui
7	E7	32	15	İlkokul Mezunu	İnşaat işçisi	Yakın Akraba Evliliği	Tek Eşli	7	Hala Kızı	Var-Nüküs
8	E8	57	17	İlkokul	Esnaf	Kaçırarak Evlenme	Tek Eşli	5	Uzaktan Akraba	Yok-
9	E9	51	14	Ortaokul	Muhtar	Yakın Akraba Evliliği	Tek Eşli	3	Amca Kızı	Var- Nüküs
10	E10	53	14	İlkokul	Muhtar	Berdel Evlilik	Tek Eşli	12	Amca kızı	Var- Şemsikan
11	E11	30	16	Lisans	Öğretmen	Berdel Evlilik	Tek Eşli	4	Amca Kızı	Var-Bruki
12	E12	33	13	İlkokul Mezunu	Şoför	Berdel Evlilik	Tek Eşli	5	Uzaktan Akraba	Var-Gevdan
13	E13	29	17	Lisans Mezunu	Sosyolog	Yakın Akraba Evliliği	Tek Eşli	3	Amca Kızı	Var-Bruki
14		27	16	Lise Mezunu	Esnaf	Yakın Akraba				

	E14					Evliliği	Tek Eşli	5	Amca Kızı	Var-Ertoşi
15	E15	34	15	Ön lisans	Sağlık teknisyeni	Berdel Evlilik	Çok Eşli	4	Amca Kızı	Var-Miksi
16	E16	39	17	Ön lisans	Tesisatçı	Berdel Evlilik	Tek Eşli	3	Amca Kızı	Var-Alan
17	E17	43	14	Lisans	Memur	Berdel Evlilik	Tek Eşli	4	Amca Kızı	Var-Halilan
18	E18	29	16	Ortaokul	Marangoz	Yakın Akraba Evliliği	Tek Eşli	6	Amca Kızı	Var-Şemsikan
19	E19	33	17	Lise	Kaynak ustası	Yakın Akraba Evliliği	Tek Eşli	6	Amca Kızı	Var-Buruki
20	E20	36	15	İlkokul	Elektrik ustası	Berdel Evlilik	Tek Eşli	5	Amca Kızı	Var-Halilan
21	E21	41	17	İlkokul	İşsiz	Yakın Akraba Evliliği	Tek Eşli	7	Hala Kızı	Var-Alan
22	E22	38	16	Lise	Şoför	Yakın Akraba Evliliği	Tek Eşli	6	Dayı Kızı	Var-Ertoşi
23	E23	48	17	Ortaokul	Esnaf	Görücü Usulü	Tek Eşli	4	Uzaktan Akraba	Var-Gevdan
24	E24	28	17	Doktora Aşamasında	Akademisyen	Görücü Usulü	Tek Eşli	5	Akraba Değil	Var-Asi
25	E25	45	16	İlkokul	İşçi	Levirat	Tek Eşli	8	Amca Kızı	Var- Şemsikan
26	E26	43	13	Lise	İşçi	Görücü Usulü ve Levirat	Üç Kez evlenmiş	1	Uzaktan Akraba	Var- Hertuşi
27	E27	36	16	Lisans Okuyor	Memur	Görücü Usulü	Tek Eşli	5	Uzaktan Akraba	Yok

27 erkek katılımcının demografik bilgilerini gösteren Çizelgeya bakıldığında evlilik yaşlarının ortalamasının yaklaşık 15 olduğu görülmektedir. Eğitim düzeylerinde “hiç okula gitmemiş” olandan “doktora aşamasında” olana doğru bir çeşitlilik olduğu görülmektedir. Hiç okula gitmemiş üç, ilkökul mezunu sekiz, ortaokul mezunu üç, lise mezunu beş, ön lisans mezunu iki, lisans mezunu beş ve halen doktora eğitimine devam eden bir kişi bulunmaktadır. Mesleki durumlarının da oldukça farklılık arz ettiği söylenebilir. Aralarında işçi, esnaf, marangoz, tesisatçı, öğretmen, memur, sosyolog ve akademisyen gibi farklı mesleklere sahip erkekler dikkat çekmektedir. Erkeklerin eşleri ile akrabalık derecelerine gelindiğinde ise görüşme yapılan 27 erkekte yalnızca üçünün eşleri ile herhangi bir akrabalık bağı bulunmamaktadır. 16’sı kuzen evliliği yapmıştır. Akrabalık derecelerinde de özellikle amcakızlarıyla yapılan evliliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Kuzen evliliklerinin 12’si ise amcakızıyla yapılan evliliklerdir. Amcakızıyla yapılan 12 evliliğin onu berdel evlilik şeklindedir. Çok eşlilik yapanların sayısı üç olmakla birlikte çeşitli nedenlerle ikinci kez evlenmek isteyen fakat evlenemeyip eşini aldattığını söyleyen erkeklerin sayısı ise dokuzdur. Aşiret bağlarına bakıldığında yine 27 erkekte sadece üçü erkek bir aşirete mensup olmadıklarını ifade etmişlerdir. Erkek katılımcı grubu toplamda 12 farklı aşiretten oluşmaktadır. Görüşme yapılan kadınların sosyo-demografik bilgilerine ilişkin tanıtıcı bilgiler Çizelge 8’de verilmiştir.

Çizelge 8: Kadın Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri

No	Katılımcının Kod Adı	Yaş	Evlilik Yaşı	Eğitim Durumu	Meslek	Evlilik Biçimi	Çocuk Sayısı	Akrabalık Derecesi	Aşiret
1	K1	40	13	Hiç Okula gitmemiş	Ev Kadını	Berdel Evlilik	7	Uzaktan Akraba	Yok
2	K2	45	16	İlkokul Mezunu	Ev Kadını	Severek Evlenme	8	Akraba Değil	Var-Gevdan
3	K3	55	16	Hiç Okula gitmemiş	Ev Kadını	Berdel Evlilik	8	Uzaktan Akraba	Var- Gevdan
4	K4	48	15	Hiç Okula gitmemiş	Ev Kadını	Severek Evlenme	6	Akraba Değil	Yok
5	K5	57	13	Hiç Okula gitmemiş	Ev Kadını	Berdel Evlilik	6	Hala Oğlu	Var-Mukuri
6	K6	40	17	İlkokul Mezunu	Ev Kadını	Severek Evlenme	4	Amca Torunu	Var-Gui
7	K7	29	14	Hiç Okula gitmemiş	Ev Kadını	Akraba Evliliği	7	Dayı Oğlu	Var-Nüküs
8	K8	55	15	Hiç Okula gitmemiş	Ev Kadını	Kaçırarak Evlenme	5	Uzaktan Akraba	Yok
9	K9	49	12	Hiç Okula gitmemiş	Ev Kadını	Akraba Evliliği	3	Amca Oğlu	Var- Nüküs
10	K10	55	16	İlkokul Mezunu	Ev Kadını	Berdel Evlilik	12	Amca Oğlu	Var- Şemsikan
11	K11	29	15	İlkokul Mezunu	Ev Kadını	Berdel Evlilik	4	Amca Oğlu	Var-Bruki
12	K12	34	14	İlkokul Mezunu	Ev Kadını	Berdel Evlilik	5	Uzaktan Akraba	Var-Gevdan
13	K13	27	15	Ortaokul Mezunu	Ev Kadını	Akraba Evliliği	3	Amca Oğlu	Var-Bruki

14	K14	25	14	Lise Mezunlu	Ev Kadını	Akraba Evliliği	5	Amca Oğlu	Var-Ertoşi
15	K15	33	14	Ortaokul Mezunlu	Ev Kadını	Berdel Evlilik	4	Amca Oğlu	Var-Miksi
16	K16	37	15	Lise Mezunlu	Ev Kadını	Berdel Evlilik	3	Amca Oğlu	Var-Alan
17	K17	43	14	Hiç Okula Gitmemiş	Ev Kadını	Berdel Evlilik	4	Amca Oğlu	Var-Halilan
18	K18	27	15	Ortaokul Mezunlu	Ev Kadını	Akraba Evliliği	6	Amca Oğlu	Var-şemsiki
19	K19	32	16	İlkokul Mezunlu	Ev Kadını	Akraba Evliliği	6	Amca Torunu	Var-Buruki
20	K20	34	14	İlkokul Mezunlu	Ev Kadını	Berdel Evlilik	5	Amca Oğlu	Var-Halilan
21	K21	39	15	İlkokul Mezunlu	Ev Kadını	Akraba Evliliği	7	Hala Oğlu	Var-Alan
22	K22	36	14	İlkokul Mezunlu	Ev Kadını	Akraba Evliliği	6	Dayı Oğlu	Var-Ertoşi
23	K23	46	15	İlkokul Mezunlu	Ev Kadını	Görücü Usulü	4	Uzaktan Akraba	Var-Gevdan

23 kadın katılımcının demografik bilgilerini gösteren Çizelgeya bakıldığında evlilik yaşlarının ortalamasının 15 olduğu görülmektedir. Eğitim düzeylerinde erkek katılımcılarda görülen çeşitlilik kadınlarda görülmemektedir. Hiç okula gitmemiş sekiz, ilkokul mezunu on, ortaokul mezunu üç, lise mezunu iki kişi bulunmaktadır. Görüşme yapılan kadınların tamamı ev hanımı olup herhangi bir mesleğe sahip değildir. 23 kadından 20'sinin eşleri ile bir akrabalık bağları bulunmaktadır. Kadınların eşleri ile akrabalık derecelerine gelindiğinde ise görüşme yapılan 23 kadından yalnızca üçünün eşleri ile herhangi bir akrabalık bağları bulunmamaktadır. Akrabalık derecelerinde de özellikle amcaoğulları ile yapılan evliliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Amcaoğluyla yapılan 12 evliliğin onu berdel evlilik şeklindedir. Aşiret bağlarına bakıldığında erkeklerde olduğu gibi 23 kadından yalnızca üç kadının bir aşirete mensubiyetleri bulunmamaktadır. Kadın katılımcı grubu toplamda 11 farklı aşiretten oluşmaktadır.

5.2. Evlilik Öncesi Süreç

Bu kısımda evlilik öncesi sürece ilişkin analizler genel olarak; erken yaşta evliliğin gerekçeleri ve evlilik süreçleri, evlilik ilişkisi ve akrabalık, evlilik kararının nasıl ve kimler tarafından alındığı, evlilik kararında aşiretin nasıl bir rolünün olduğu, başlık parası geleneği, erken yaşta evliliklerde rızanın geçerliliği ve uygun evlenme yaşının ne olduğu olmak üzere sekiz başlık altında analiz edilmiştir.

5.2.1. Erken Yaşta Evliliğin Gerekçeleri ve Evlilik Süreçleri

Evlilik hem kadınlara hem de erkeklere bir statü kazandırmakta, akrabalık ilişkilerini geliştirmekte, bireylere yeni roller ve sorumluluklar yüklemektedir. Aynı zamanda iki kişi arasındaki cinsel ilişkinin toplum nezdinde meşrulaştırılması olarak da görülmektedir. Erken yaşta evliliklerin ekonomik, sosyal ve kültürel birçok farklı nedeni bulunmaktadır. Dolayısıyla evliliğin farklı ekonomik, sosyokültürel etki ve sonuçları olmaktadır. Kadınların ve erkeklerin evlendirilme gerekçelerinin birçok ortak yanı bulunuyor olsa da erkeklerin evlenme veya evlendirilme gerekçeleri farklılaşabilmektedir. Erkekler için bu gerekçelerin neler olduğunu anlamak adına erkek katılımcılara “*Neden erken yaşta evlendiniz ya da evlendirildiniz? Evlenmenizde etkili olan faktör neydi?*” sorusu sorulmuştur. Bu soruya katılımcılardan 17 yaşında evlenen E24 şu şekilde yanıt vermiştir;

Annemin bir takım sağlık sorunları vardı (...) kimi zaman ev işlerini yetiştiremiyordu ve ben yapmak durumunda kalıyordum. Benim sözünü ettiğim 12-15 yıl öncesi o zaman çamaşır makineleri bu elektronik cihazlar da çok yaygın değildi. Onlar da sürekli bir çocuk özlemi duyuyorlardı. Çünkü yaklaşık 17 yıldır çocuk görmemişlerdi. Beni evlendireceklerini sürekli dile getiriyorlardı ama hani bu kadar erken olacağını ben de açıkçası tahmin etmiyordum. Artık bir yerden sonra ben 17 yaşındayken karar verdiler. Biz seni evlendirmeyi düşünüyoruz diye. Lise ikinci sınıftaydım o zaman. Hani dürüst olmak gerekirse yani kendimden ziyade onları düşündüm ve kabul ettim (E24).

Ailenin doğan beş çocuklarını da çeşitli gerekçeler ile kaybetmeleri, annenin artan sağlık sorunları ve çocuk özlemini torunlar ile giderme isteği E24'ün evlendirilmesinin en temel gerekçelerini oluşturmaktadır. E9, E27, E10, E20 ve E23'ün yanıtları ise şu şekildedir;

On üç on dört yaşındayken ablam vardı o evlendi. Tabii köyde işler çok olunca anam da işte yapamam edemem dedi. Babam da dedi madem öyle bize daha doğrusu anneye yardımcı olacak bir yardımcı alalım. Yani gelin. Ev işlerinde anneye yardımcı olacak bir gelin istediler. O sırada tabii ortaokuldayken evlendik (E9).

Anne babamın erken yaşta evlenmesi ve onların da bu algıyla büyümeleri etkili oldu evlenmemde. İkinci olarak belli bir süreden sonra anne yatalak düştü. O vakitlerde bizim ev işlerimiz vardı, market, bağ bahçe vardı, babanın işleri vardı. Anne de elden ayaktan düştü. Sağlık problemi olduktan sonra hani ben okuldan geldikten sonra uzun bir süre anneme baktım. Bakarken de ev yemeklerini öğrendim. Bir yardımcıya ihtiyacı vardı annemin (E27).

Ben on dört yaşındayken evlendim. Anam rahatsızdı. Babam ben ikinci kez evleneceğim diyordu. Artık ne oldu bilmiyorum. Getirmedi. Dedi en iyisi ben oğlumu evlendireyim. Ben on dört yaşındayken evlendim. Bir akşam seni evlendirecez dediler. Berdel yaptılar. Kayınpederim benim amcamdır (E10).

Yani nasıl desem bilmem. Çocuktum 15 yaşındı. Ben evlenmekten ne anlardım ama oldu işte. Kaderdi. Bi de büyüklerimizin sözünden çıkamazdık. Onlar ne dese o. Kabul etmesem beni mi dinleyecekler. O zaman hiçbir şey anlamıyordum. Eşim de amcamın kızıdır. Berdel yaptılar. İtiraz etsen akarabalara da ayıp olur. Ailenin isteği ile daha doğrusu zoruyla oldu desem daha doğrudur. Küçük gelin getirmek iyiydi onlara göre. Hani yanınızda büyür, sizin ailenize alışır diye düşünüyorlar. Erkek çocuğun da gözü dışarda olmaz. Evine bağlı olur. Çoluk çocuğa da karışınca aile nedir bilir dediler. Yani ne bileyim işte keşke böyle olmasaydı. Biz evlilikten hiçbir şey anlamamışız. Ben şimdiki gençlere bakıyorum. Ha diyorum benim küçük yaşta elim ekmek tuttu, hatta evlendim ama çocukluk nedir de bilmedik. Okuyamadım, bir mesleğim olmadı (E20).

Ben de nasıl oldu bilmiyorum. Ortaokuldan sonra çalışmaya başladım. Liseye de gitmek istiyordum ama annem de babam da başını bağlayalım dediler. Bizim uzaktan bir akrabanın kızını görmüş annem. Çok iyiler kaçırmayalım dediler. Bana da sormadılar istiyor musun. Okulum var dedim ama ne okulu yeter bu kadar dediler. Kısmetti, bazen kısmetten ötesine gidemiyorsun. Kız tarafına haber gönderdikten sonra hele hiç dönüş olmuyor. Akraba da olunca laf söz oluyor. Mecburen evlendim. Bizim söz hakkımız yoktur (E23).

27 erkek katılımcının beşinin evlenme gerekçesi annelerinin sağlık problemidir. Annelerinin rahatsızlıklarından ötürü ev içi işlere dair sorumluluklar almak, erkek

çocuklarının erken yaşta evlenmeye bakış açılarını değiştirmiştir. Ev işinin kadın ile özdeşleştirilmesi ve ev içi alanın kadın alanı olduğuna dair öğreti, erkek çocukları tarafından da içselleştirilmiştir. TBMM'nin (2011, s. 5) raporuna göre, özellikle geleneksel aile yapılarında erkek çocuk, anne babalar için yaşlılıkta dayanılacak güç aynı zamanda da soyun devamı olarak değerlendirilmektedir. Erkeğin soyun devamını sağladığına ilişkin bakış açısı da erkek çocuklar için erken yaşta evliliği meşrulaştıran önemli bir gerekçe olarak görülmüştür. Erkek çocuklarının evliliği ile aileye dahil olunacak kız çocukları ise ev içi işlerde çalıştırılmak, ailenin yaşlı üyelerinin bakımını üstlenmek üzere evlendirilirler. Evlere gelin ya da katılımcıların da ifadesiyle bir yardımcı olarak alınan kız çocuklarının ev içi emeğinden ücretsiz faydalanmak, erkeğin ailesini ekonomik bir yükten kurtarmak anlamına da gelmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere bu da evliliğin ekonomik gerekçelerinden biri olabilmektedir.

Ailelerin isteği üzerine evlendirilen E23 ve E20 ise evlilik gerekçelerini “*Kader, kısmet, söz hakkımız yoktu, ailenin zoruyla, büyüklerin sözünden çıkılamayacağı, kız tarafının akraba oluşu*” sözleriyle açıklamışlardır. Diğer erkek katılımcıların ifadelerinden de bu gerekçelerin yaygın olduğu söylenebilir. Katılımcılardan E24'ün eşi şehir dışında E27'nin eşi ise evlendiklerinde 20 yaşında olduğu ve araştırmanın örneklem grubuna uymadığı için kendisiyle görüşme yapılmamıştır. Ancak sırasıyla E9, E10, E20 ve E23'ün eşleriyle görüşmeler yapılmıştır. Kadınlar erken yaşta evlilik yapma gerekçelerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

Bir tane baldızım benden büyüktü. Köyler adeti öyleydi. O evlendi. Ondan sonra kaynanam tek kaldı. Kaç tane çocuğu vardı. Dedi bir tane kız gelse öyle köyde bir çeşme suyu getirse eve. Çeşme dışarıdaydı ya. İşte çeşmeden bir bakraç su getirse. Ben tek başıma yapamam kaynanam demiş. Bu kızı bize verin. Öyle ben bir su için gelin geldim. Yani benim evlenmem oliyi. Beyim on dört yaşındaydı. Ben on iki yaşındaydım. Ahaa on iki yaşındaydım. Akrabaydı, amcam oğluydu. Ben bilmiyordum (...) Biz bir şey bilmiyorduk. Düğün vardı. Ben de düğün içine gittim. Ben sandım köyde bir düğün var. Büyükler biliyordu ama ben tabii ki bana demediler. Ben de düğünün içine girdim. Çocuklar bana diyor “sen gelinsin”. Ben dedim gelin sizin anan babandır. Ben gelin değilim, ben daha çocuğum (K9).

Eşimle babam amcaoğludurlar. Bana kimse bir şey sormadı. Söylemediler o zaman. Sormadılar hiç demediler. Sesimi çıkartmadım. Babam yoktu, anam verdi beni. Onların kızını da abime aldılar. Berdel yaptılar. Kaynanam hastaydı o zamanlar. Ona yardım ediyordum her şeyde. Niye evlendik başkaları için. Onlara hizmetçilik için. Bilmeyince, yapamayınca dövdükleri olurdu. Eşim de kızardı bazen. Ne anladım bundan? Hiçbir şey (K10).

36 yaşındayım ama 22 yıldır evliyim. Dile kolay. Daha 14 yaşında evcilik oynama yaşında evlendirdiler beni. Eşim amca oğludur. Onunla bazen sokakta oyun oynardık. Yengem beni her gördüğünde bu benim gelinimdir derdi. Anam da onun kızını istiyordu. Eee anamın da gönlü vardı. Öyle olunca da başka kimseler gelip isteyemezler zaten.

Benim ilk zamanlar hoşuma da gidiyordu ama ben bu kadar çabuk olacağını nereden bileyim. Eşim liseyi de bitirir, askerliğini yapar sonra olur diyordum. Amcamın eşi durmadı, kendi kızlarını da küçükken verdi. Öyle olunca sen gel benim kızım ol, bize alışsın, evin hanımı sen olursun, sana her şeyi öğretirim diyordu. Berdel yaptılar. Sonra anladım ki beni ev işlerini yapayım diye almış. İşte öyle. Yıllarca onlara hizmet ettim. Kayınlarım vardı. Bazen beni dövdükleri olurdu. Hakaret ederlerdi. (K20).

Ben ilkokuldan sonra okula devam etmek istirdim ama, okuyup da ne yapacaksın dediler, göndermidiler. Ablalarımı da okutmadılar. Daha o zamanlarda görücü çıkırdı. Eşimin annesigil beni görmüş, bir akrabama sormuş. Gelip istediler. Bizimkiler önce yok mok dediler ama ısrar edince karşı taraf nasiptir, nasibine git dediler. Yani dur kıza, oğlana soralım siz istir misiniz. Yok öyle bir şey. Eşim de istemirdi, ben de istemirdim. Söz, laf olunca geri dönüşü de olmyi. Babam kızları bir an önce evlendire ki evden biri azalsın, başlık parasını da kendi için alırdı. Eee kaynanam da gelini ona yardım etsin, evi çekip çevirsin istirdi. Gelin olunca da gelindim ama çocuktum. Her şeyi istedikleri gibi yapamırdım. Öyle olunca da kızıldılar. Çok ağlardım çok (K23).

K10, K9, K20 ve K23'ün ifadeleri kız çocuklarının çoğunlukla gelin gidecekleri evlerde kaynanaya, ev işlerine, yaşlı bakımına yardımcı olmak amacıyla evlendirildiklerinin örneklerinden yalnızca ikisini oluşturmaktadırlar. Kız çocuklarının aileleri tarafından ekonomik bir yük olarak görülmeleri gelin olarak gittikleri ev için ekonomik bir avantaj olmaktadır. Kız çocukları ücretsiz ev işi işçisi olarak aileyi hem maddi hem de manevi bir yükten kurtarmaktadır. Evliliğin, gelinlik giymenin, düğünün ve gelin olmanın ne anlama geldiğini dahi bilmeyen kız çocuklarının kaderi büyükleri tarafından belirlenmiştir. 12 yaşında her şeyden habersiz bir şekilde evlendirilen K9 için kendisi yalnızca bir çocuktur. Ne olduğunun ve ne olacağını dahi farkında olmayan K9'u daha zor günler bekliyordur.

Aile içi sözel şiddete maruz kalan, hayatın zorluklarını, evliliğin sorumluluklarını sırtlamak zorunda bırakılan bu kadınlar için evlilik, başkalarının işlerini ve hayatlarını kolaylaştırmak için onlara reva görülen bir eylemden öteye pek de geçememiştir. Kız çocukları yalnızca emek sömürsüne değil, cinsel, ruhsal ve fiziksel şiddete maruz kalmaktadırlar. K9'un evlilik gerekçesini açıklarken sarf ettiği "ben bir su için gelin geldim" cümlesi evliliğini ve sonraki yaşamını özetler niteliktedir. Erkek ve kadın katılımcıların ifadelerinden hareketle, evlendirilme gerekçelerinde farklılıklar olduğu söylenebilir. Ataerkil ve geleneksel yapının ürünü olan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kız çocuklarını ev alanına sıkıştırırken erkek çocukları da kamusal alanın sorumlulukları altında ezilmektedir. Kadınlar gelin gidecekleri evde ücretsiz ev işçisi olarak ev sahiplerinin yükünü azaltmak, erkekler de bu vesileyle erkeklik aşamalarının toplumsal ve bedensel sorumluluklarını -aile sorumluluğunu almak, evin

geçimine katkı sağlamak, ilerde baba olmak ve soyun devamlılığını sağlamak- yerine getirmek için evlendirilmektedirler.

5.2.2. Evlilik ve Akrabalık İlişkisi

Kentlerde aşiretlerin sosyal yapılarında çözümler gerçekleşiyor olsa da günümüzde aşiret yapılanmalarının özellikle de Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölge'sinde varlığını halen sürdürdüğü söylenebilir (Subaşı, 2003, s. 44). Gültekin (2019) Türkiye'de, babasoyuna dayanan aşiret tipi toplumsal örgütlenmelerin yaygın olduğu bölgelerde, kuzen evliliklerinin daha yaygın olduğuna işaret etmektedir. Kuzen evliliklerinde de ilk olarak amca çocuklarının evliliği tercih edilen bir durumdur. Görüşme yapılan 27 erkeğin 24'ünün evlilik biçimi akraba evliliğidir. Akraba evliliği yapan erkeklerin 16'sı kuzen evliliği 12'si amcasının kızı ile evlenmiştir. Katılımcılardan E9 ve E25'in amcakızları ile evlenme gerekçeleri şu şekildedir;

Bana kız arıyorlardı, biz gittik işte şunun kızını isteyeceğiz diyorlardı kimi istiyorsun, istemiyorsun gibi bir şey sorulmadı ama işte şunun kızı iyidir falan diyorlardı. İşte bize o yardımcı olur, bizi rencide etmez gibisine şeyler olurdu o zaman. Kaç yere gittiler, geldiler. En son işte yanımdaki amcamın kızını istediler. O da o da küçük. Hatta bir iki yaş daha küçük. Annem dedi işte getireceğim, yanımda olsun, elimde büyür, alışması kolay olur dedi. Annem ile annesi de akrabaydılar. Babalarımız da kardeş. Bu şekil oldu (E9).

Abim bir kazada vefat etti. Ben o zaman 16 yaşındaydım. Benim abim vefat edince onun eşi ile mecbur evlendim. Eşim amcamızın kızıdır. Çocukları yoktu. İşte törelerimizde öyledir. Büyüklerimiz nasıl isterse öyle yapmak zorundayız. Artık o bizim namusumuzdu. Bu törelerimizde işte var. Namus meselesi oluyor işte. İstemesem ne olacaktı, mecburdum. Namus meselesi olmuştu o yüzden (E25).

Akrabalık ilişkilerinin oldukça önemli olduğu geleneksel toplumlarda akraba evlilikleri oldukça yaygın şekilde görülebilmektedir. Hem aile içi ilişkileri güçlendirmek hem de aile içinde yaşanan sorunları çözmek amacıyla bu evlilikler yapılabilmektedir. Bu anlayış soy içi evlenmeyi daha fazla ön plana çıkarırken amca çocuklarının evliliği de en fazla istenilen evlilik biçimi olmaktadır. Kız çocuğunu kardeşinin oğluna verme geleneği, aile içinde onaylanmanın, aile üyelerinden daha fazla saygı görmenin ve aile üyeleri tarafından dışlanmamanın bir anahtarı olarak algılanabilmektedir. E9'un, amcasının kızı ile evlendirilmesinin gerekçeleri; aile büyüklerinin tanıdıkları ve bildikleri bir kız çocuğunu küçük yaşta gelin alarak kendi aile düzenlerine göre yetiştirmek, kız çocuğunun aileye uyumunu kolaylaştırmaktır.

E25'in hikayesi ise akraba evliliklerinde amca kızı ile evlenmenin ne kadar önemli ve beklenen bir durum olduğunun çarpıcı bir örneğini bizlere sunmaktadır. Amcasının kızı ile evlenen abisinin vefat etmesi ile dul kalan amcakızı bu kez eşinin kardeşi ile evlendirilmiştir. Dul kalan gelinin baba evine gönderilmesi aile içi ilişkilerde sorunlara yol açabileceğinden gelinin evin diğer erkek çocuğu ile evlenmesi hem istenilen hem de beklenen bir durumdur. Bu durum bir tercih olmaktan ziyade amca çocukları için kimi zaman bir zorunluluğa dönüşebilmektedir. Hem çocuk yaşta evlendirilen hem de abisinin eşi ile evlenmek zorunda bırakılan E25'e "şayet fikriniz sorulsaydı kabul eder miydiniz ya da kabul etmeseydiniz ne olurdu?" sorusuna E25 yalnızca " Mecburduk mecbur" demekle yetindi ve bir anda derin bir sessizlik yaşandı. Bu evliliği kabul etmediği takdirde aile içerisindeki pozisyonunun nasıl etkileneceği sorusuna ise E25 şu cevabı vermiştir;

Yani kabul etmemi daha çok isterlerdi. Ben de onu yaptım. İster istemez lafı olurdu. Belki aramız bile açılırdı. Ben de kaldıramazdım. Öyle görmüşüz biz. Başka şekilde olmazdı. Yengem babasının evine gidemezdi (E25).

E25 kendisinden 10 yaş büyük yengesiyle evlendirilmiştir. Evlendiğinde yengesi 26 yaşında olduğu için bu çalışmanın örneklem grubuna uymaması nedeniyle eşi ile görüşme yapılamamıştır. Amcasının kızı ile berdel evlilik yapan E11'in ise ifadeleri şu şekildedir;

Eşim amcamın kızı. Bizim bu bölgemizde akraba evlilikleri önceliklidir. Neden? Çünkü aileler hem yabancı bir kültürden birini istemezler hem de şayet varsa bir mal varlığı onun parçalanmasını da istemezler. Bizimki de böyle bir nedenden oldu. Amcamların da bizimkilerin de gönlü bundan yanaydı. Benim zaten fikrim bile sorulmamıştı. Zaten berdel yaptılar (E11).

E11'in ifadelerinden de akraba evliliklerinde özellikle amca çocuklarının evlenmesinin neden öncelikle tercih edildiğinin gerekçelerini görmek mümkündür. Aileler için kan bağı üzerinden soyun devamlılığını sağlamak, sahip olunan mal varlığının parçalanmasını önlemek, var olan ilişkilerin korunmasını sağlamak oldukça önemlidir. Amca çocuklarının evliliği sahip olunan mal varlığının akraba grubu içinde kalmasına daha fazla olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte kendi kültürlerinden birileri ile evlenmek de olması gereken en makul beklenti olmaktadır. Çünkü amcakızı evliliği, aile içi ilişkilerde uyum sorunu yaşanmamasına da olanak sağlamaktadır. Tanıdıkları, huyunu suyunu bildikleri amcakızı ile evliliğin aile içi ilişkilerde sorun yaratmayacağı da düşünülmektedir.

TÜİK 2020 İstatistiklerle Aile Raporuna göre, akraba evliliklerinin oranının 2015 yılında %4,8 iken 2020 yılında %3,8'e gerilediği görülmektedir. Bu rapora göre, toplam resmi evlilikler içinde akraba evliliği yapmış bireylerin %46,6'sını hala/dayı çocukları, %27,2'sini amca çocukları ve %26,2'sini ise teyze çocukları oluşturmaktadır. Amca çocuklarının evlilik oranları azımsanmayacak bir orandadır. Genel olarak hala/dayı çocukları ile yapılan evliliklerin oranı yüksek olmakla birlikte Altuntek (1993) *Van Yöresinde Akraba Evliliği* adlı çalışmasında amca çocukları ile yapılan evliliklerin daha yaygın olduğuna dikkat çekmiştir. Bu tez çalışmasında da 27 erkek katılımcının 12'sinin amca çocukları olduğu, yalnızca üçünün eşleri ile bir akrabalık derecelerinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu veri daha önce yapılmış olan çalışmaların verileri ile benzerlik göstermektedir. Amcakızı ile evliliklerinde sosyal, ekonomik, yöresel ve siyasal faktörlerin etkin olduğunu ifade eden Ökten, akraba evlilikleri içinde en ideal olanın amcakızı ile yapılan evlilikler olduğunu belirtir (Ökten (2009, s. 105-106). Bu gerekçeler ile aile büyükleri evlilik kararını çocukları adına alabilme hakkını kendilerinde görebilmektedirler. Babanın yeğenine kızını vermesi ya da annenin *kaynının* yani eşinin kardeşine kızını vermesi bir gurur kaynağı olarak da nitelendirilmektedir. Bu gerekçeler ile amcakızına ilk talip olması beklenen taraf amcaoğludur.

Amcakızı ile evlilik sadece bir tercih olmanın ötesinde, amcaoğlunun bir hakkı olarak kabul edilmekte ve dolayısıyla amcaoğlunun amcakızına gelebilecek başka bir talibi reddetme hakkı olduğu anlayışı kabul görmektedir (Ökten, 2009). Amcaoğlunun amcakızına talip olup olmayacağı netleştikten sonra amcakızına yabancılar talip olabilmektedir. Bu durumdan kızın evliliğinde amcaoğlunun söz sahibi olduğu anlamı da çıkarılabilmektedir. Amcaoğluna üstü örtük biçimde amcakızı ile evlenme önceliğine sahip olması şeklinde verilen bu hak, amcakızının da beklenti içerisine girmesine yol açabilmektedir. Evliliğin amca çocukları ile gerçekleşmediği durumlarda erkeğin akrabalar ve aşiret mensupları tarafından kınanması söz konusu olabilmektedir. Bu arada amcaoğlu istediği takdirde amca kızının kabul etmeme gibi bir seçeneğinin olmadığını da ifade etmek gerekmektedir. E11'in eşi K11 de amcasının oğlu ile evlendirilme gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir;

Bizim ailemizde akraba evliliği çok olur. Yani işte dayıoğlu, amcaoğulları ile kızları evlendirirler. Hani birbirimizi tanıyoruz, biliyoruz. Onun için aileler istiyor. Gençler istemezse olmaz ama onlar da yok diyemiyor ki. Benim annem de babam da amcamın oğlu ile evleneyim istiyordular. Abime amcamın kızına isteyince beni de amcamlara verdi ailem. Ne bana ne de eşime sormadılar bile (K11).

Halasının kızıyla evlendirilen E7 de akraba evliliği ile ilgili şu ifadeleri dile getirmiştir;

Aynı mahallede oturuyorduk halamgille. Kalabalıktık. Bizim düğünlerde para atma olayı vardır. Babam o zamanlar dedi seni evlendireceğim ki şimdiye kadar attığım paralar gelsin. Bizim burada her düğünde para atmak zorundasınız. Mesela damadın bir amcası beş bin atarsa diğer amcası da en az onun kadar belki daha fazla atmalıdır. Bizinkiler bana yaşın da iyidir dedi. İşte bana kız bakmaya başladılar. Annem bir gün dedi halanın kızını sana getirecez, yabancı değil, adetlerimiz aynıdır. Ben hiç görmemiştim onu, o da beni görmemiş (E7).

Kuzen evliliklerinin daha çok tercih edilmesinin nedenlerinden biri de evliliğin ekonomik boyutunun etkili olmasıdır (Ökten, 2009, s. 105). Ataerkil ve geleneksel toplumlarda düğün ritüellerinin en önemli anını takı törenleri oluşturmaktadır. Evliliğe yeni adım atacak ve bir yuva kuracak olan çiftlere destek vermek oldukça eski bir gelenektir. Bu gelenek, dayanışmanın, birlik ve beraberliğin bir göstergesi olan düğünlerde takı takma töreni ile günümüzde de sürdürülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Van, Hakkari, Muş ve Ağrı illerinde yoğunluklu olmak üzere takı töreni biçimsel olarak değişmiş ve para atma geleneğine dönüşmüştür. Katılımcılardan alınan bilgiye göre, para atma geleneğinde açılışı, ailenin en büyük üyesi veya varsa aşiret ağası yüksek miktarda para vererek başlatır. Açılışın bu şekilde yapılmasının altındaki niyet daha sonra para atacak kişiler için de bir sınır belirlemektir. Ailelerin yıllarca düğünlere gidip para atmaları, bunun ciddi bir mali karşılığının olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle aileler en kısa sürede varsa erkek çocuklarını evlendirmek ve o güne kadar düğünlerde atmış oldukları paraların bir nevi tahsilatını yapmak istemektedirler. Katılımcılardan E7'nin evlilik gerekçesi de babasının yıllardır düğünlerde atmış olduğu paraların geri dönüşünü sağlamak için olmuştur.

5.2.3. Erken Yaşta Evlilik Kararı Nasıl ve Kimler Tarafından Alınmıştır

Erken yaşta evliliklerde evliliğin gerekçeleri kadar evlilik kararının, kim ya da kimler tarafından alındığı da oldukça önemlidir. Ataerkil ve geleneksel toplum yapılarında evin en yaşlı erkeği karar verme mekanizmasının başındaki kişidir (Şenol ve Mazman, 2012, s. 507). Bu evliliğin aslında faili olarak nitelendirebileceğimiz karar alıcıların, ekonomik ve toplumsal gerekçeler ile meşrulaştırılıp gelenek haline getirilen erken yaşta evliliklerin sürdürülmesinde oldukça etkili oldukları söylenebilir. Geleneksel ve ataerkil toplumsal yapının aktörleri, hem kız hem de erkek çocuklara bir yanıyla çocuk olarak yaklaşırken diğer yanıyla onların bir yetişkin rolüne bürünmelerini istemektedirler. Erken evlilik kararının aktörlerin bu bakış açısıyla ilgisi olduğu

söylenbilir. Zira evlilik için yeterli ruhsal, bedensel, zihinsel ve cinsel olgunluğa erişmeyen bir çocuğun evliliğine karar veren ailenin büyük veya yaşlı aktörleri, bu geleneksel yapıdan beslenmektedir. Dolayısıyla ataerkil toplumlarda çoğunlukla evin reisi olarak adlandırılan babanın (Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012, s.148) aldığı kararın sonucunu kabullenmek zorunda bırakılan bir hayatı yaşayan kız ve erkek çocuklarının kendi yaşamlarını inşa edemedikleri ve yaşamlarına dair söz hakkına sahip olmadıkları katılımcılardan E1 ve E27'nin ifadelerinde şu şekilde görülmektedir;

Abim amcam rahatsızlandığı için köye gitti (...) 15 gün gelmedi. 16'ncı günü dönüşünde bana öyle kızı aldılar getirdiler. Yani bu şekil evlenmem oldu. Ailemin hiç kimsenin haberi yoktu. Abim köydeki akrabalarla, amcalarla bir araya geliyorlar. Kendi aralarında öyle bir karar veriyorlar. Zaten ben evlenme çağında değildim ki. Yani o zaman zaten 13-14 yaşındaydım ben. Hiçbir gerekçe de sunmadılar. Ya zaten bana sormadılar bile. Yani sen kimsin? Sen necisin. Senin böyle bir isteğin var mı yok mu? Hiçbir şey demediler. Abim gitti öyle kız kardeşimi bir adamın oğluna vermiş. Onun kızını da bana almış getirmiş. Berdel yapmış yani tüm hikaye bu. Onlara sorsan çocuğum benim fikrim sorulmaz ama evlendirmeye gelince çocuk değilim. (E1)

Hiç unutmam bir gün babam telefon açtı dedi E27 falan kişinin kızını biz sana bulmuşuz. Milleti eve çağır dedi (...) Hani dede hasta ya böyle görkemli bir düğün yapmayacağız. Bir imam çağıracağız nikahını kıyacak o şekil. Bende şey dedim "baba insan hiç kendi cenazesine milleti çağırabilir mi". Ben öyle deyince baba biraz sert ve kuralcı. Baba dedi, ben oraya gelirse gebertirim seni, söylediklerimi yap, benden daha mı iyi bileceksin. Çocuk aklınla ne diyorsun sen dedi. Babamın beni sevmediğini düşünürdüm bir aralar. Yoksa neden beni böyle bir şeye mecbur bıraktı ki diye düşünürdüm (E27).

Kendi kararlarını veremeyecek olgunluktan yoksun olan ve evliliğin ağır yükünü yüklenmek zorunda bırakılan erkek çocukları, büyüklerinin almış olduğu kararların yükü altında bir nevi ezilmişlerdir. Çünkü bir bireyin evliliğin getireceği sorumlulukları üstlenebilmesi, karar verebilmesi (Özcebe ve Biçer, s. 86) için bedensel, zihinsel ve ruhsal olarak belirli bir olgunluğa erişmesi gerekmektedir. Yaşlı kuşakların kararlarına bağımlı olmaları beklenen erkek çocukları yetişkin bir erkek gibi algılanmaktadırlar. Katılımcıların ifadelerinden hareketle, aile içerisinde çocuk dahi olsalar bir birey olarak algılanmadıkları ve bu nedenle de ne düşündüklerinin, ne hissettiklerinin bir öneminin olmadığı söylenebilir. Ayrıca böyle bir kararı bir çocuğun veremeyeceğini düşünen ebevenyler evliliğin sorumluluğunu çocuklarına yüklerken çocuk olduklarını düşünmemişlerdir. Nitekim hem E1 hem de E27'nin bu konudaki vurguları da karar alıcıların çelişkilerini bir kez daha ortaya koymaktadır. E27'nin yaşadıkları ve babasının bu olaydaki yaklaşımı bunun çok iyi bir örneğini bizlere sunmaktadır. Düğün gününü bir cenaze gününe benzeten E27'nin ifadeleri, erken yaşta

evlilik olgusunun bireyde yaratmış olduğu travmatik durumun boyutunu gözler önüne sermektedir. Hiçbir gerekçenin sunulmadığını ve fikrinin dahi sorulmadığını ifade eden E1 de birey olarak yok sayılmış ve çocuk yaşta evlendirilmiş olmaktan yakınmaktadır. Evlilik için karar verici pozisyonda olmayan diğer taraf ise kız çocuklarıdır. Görüşme yapılan E1'in eşi K1, hayatını etkileyen evlilik kararının kimler tarafından nasıl alındığını şu şekilde aktarmıştır;

13 yaşındaydım. Ben çok küçüktüm o zaman. Nasıl oldu bilmiyorum. Ben de hiç anlamadım vallahi. Eşimin abesi gelmiş, bizim oraya misafir olarak, işte babama dedi "Senin kızını kardeşime alacam. Babam da verecam yani sıkıntı yoktur" demiş. Yani hiç görücü mörücü hiç yoktur. Ben hiç görmemişim E1'i. Yani eskide gördüm köyde, sonra buraya getirdi abesi. Bir akşam öyle bir nişan düğün hepsi yaptı. Sabah beni getirdi buraya (K1).

Bu çalışma kapsamında katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak evliliklerin failleri konumunda olan karar alıcıların genel olarak baba olduğu ortaya çıkmaktadır. Kararlarda baskın erkeklerin yanında görünmeyen aracı diğer kadınların (Burcu, Yıldırım, Sırma ve Sarıyaman, 2015, s.79) da kararları etkili olabilmektedir. Ancak babalar, kız ve erkek çocuklarına kimi zaman fikirlerini sorsalar da en nihai ve bağlayıcı kararı veren baba olmaktadır. Yiğit (2016, s. 399) ataerkil ve geleneksel değer yargılarının ağır bir biçimde uygulandığı toplumlarda, erken yaşta evliliklerde erkeğin karar süreçlerinde tek onaylayıcı otorite olduğuna vurgu yapmaktadır. Erken yaşta evlilikler ile ilgili yapılmış çalışmalarda (UNFPA, 2021; UNICEF, 2017; Duran, Gürsoy ve Kumcağız, 2022) karar alıcıların genel olarak ailedeki erkek olduğu savının bu çalışmada da katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak desteklendiği söylenebilir. Bununla birlikte Orçan ve Kar'ın *Türkiye'de Erken Yaşta Yapılan Evlilikler ve Risk Algısı: Bismil Örneği* adlı çalışmanın sonuçları da evlilik kararının kimler tarafından alındığına dair önemli veriler sunmaktadır. Evli ve bekârlardan olmak üzere, toplam 2348 kişiye anket uygulanan bu çalışmanın sonuçlarına göre, evlilik kararının ebeveynleri tarafından verildiğini belirten kişilerin oranı %52.90 iken kararı kendilerinin verdiğini ifade edenlerin oranı ise % 15.70 olarak ortaya çıkmıştır. Evlilik kararının aile üyeleri tarafından ortaklaşa verildiğini belirtenlerin oranı ise % 4.90 olarak kalmıştır. Orçan ve Kar'a göre, bu veriler aile merkezli evlilik kararının Türk toplumu için geleneksel bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır. Ebeveynleri tarafından fikirlerinin sorulduğu katılımcılar için de sonuç değişmemiştir. Örneğin karar alınma süreci ile ilgili katılımcılardan E21 ve E22'nin ifadeleri şu şekildedir;

Bizim ailede de biri evlenecekse büyükler bir araya gelir. İşte varsa dede, amcalar, baba, büyük abiler. Birine kız istenecekse işte ya da kız verilecekse aralarında konuşuyorlar. Ondan sonra o kıza da erkeğe de sen istiyor musun demezler genelde. Ha sorsalar da “ben istemiyorum” desen de boştur. Annem de babam da bana söylediler ama “biz öyle uygun bulmuşuz” deyince ne diyecektim. İtiraz etme hakkım yoktu (E21).

Babam rahmet etmişti. Abim ve amcalarım benim yerime karar verdiler. Abim bir an önce beni evlendirmek istiyordu ki ben ona yük olmayayım. Laf aralarında “seni evlendirelim, başını bağlayalım” diyordu. Ben şaka yaptığımı sandım. Sonra eşimden söz etti. Laf olsun diye sordular. Onların istediği oldu. Şimdi de bir sorun olduğunda “eee biz sana sorduk, sen de rıza verdin” diyorlar işin içinden çıkıyorlar (E22).

Geleneksel toplumlarda evlilik birliği, bireylerden ziyade aileleri birbirine bağladığı için karar alma organı da aile reisi olarak kabul edilen baba ya da aşiretlerde aşiret büyükleridir. Evin reisi olarak adlandırılan kimi erkeklerin erkek çocuklarına fikirlerini sormaları veya rızalarını almaları ilerde yaşanılacak herhangi bir sorun karşısında kendilerini bunun dışında bırakmalarını sağlamaktadır. Bu durum bir bakıma şekilsel olarak çocuğun fikrinin sorulduğu şekilde yorumlanabilir. Ataerkil bakış açısına sahip ailelerde gençlere evlilikleri hakkında tercih yapma ve karar verme hakkı tanınmamaktadır (Dabak, 2014, s. 23). Katılımcıların ifadeleri ailenin veya aile dışındaki diğer karar vericilerin almış olduğu kararlar sonucu evliliklerin gerçekleştiği yönünde kanaat geliştirmektedir.

Erken yaşta evlilik gerekçesi ve karar alıcıların kimler olduğuna ilişkin sorulara verilen yanıtlara bakıldığında berdel evlilik biçiminin tercih edilen evlilik biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Aşiretlerde de yaygın olan berdel evliliklerin sosyal ilişkileri güçlendirdiği ve olumlu etkilediği gerekçesiyle yapıldığı söylenebilir. Berdel evlilikler, kimi zaman iki aile arasındaki husumetleri bitirmek, başlık parası sorununu ortadan kaldırmak veya aile bağlarını güçlendirmek amacıyla yapılıyor olsa da bir ailede oluşan bir sorun diğer aileyi de etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bu evliliklerin ailelerin birliği ve devamı için olumlu katkıları var olmakla birlikte bu evliliklerde yaşanan herhangi bir sorun iki aileyi de olumsuz etkilemektedir. Boşanmaların dahi karşılıklı olma ihtimali söz konusu olabilmektedir. **Karadeniz (2014)**, berdel evliliklerden birinin boşanmayla sonuçlanması durumunda, herhangi bir sorun yaşanmamış olsa da diğer evliliğin de bitirilmesi ya da gelinlerden birinin gördüğü haksızlıkların, diğerine de yansıtılmasının beklenildiğini ifade etmektedir. Katılımcıların anlatıları berdel evliliklerin erken yaşta evlilikleri beslediğini desteklemektedir. Erken yaşta evliliklerde karar alıcıların etkisi ile değil, severek ve

isteyerek evlenmek isteyen ve ailesini bu konuda ikna etmeye çalışan erkeklerden E5, E4 ve E8'in ise anlatıları şu şekildedir;

Ben küçükken çok çabuk boy olarak, fiziki olarak çok serpildim. Ben yaşlılarımdan biraz farklıydım. Yani ne bileyim 10 yaşındayken 20 yaşında biri kadar düşünebiliyordum. Hislerim öyleydi biraz farklıydım. Eşim dayımın kızı, onun için birbirimizi biliyorduk, küçükken de görüşüyorduk. Gönüm vardı onda. Daha 12 yaşındaydım. Bir gün dayıma niyetimi de söyledim. Çocuk olduğum için gülmüşler beni çok da ciddiye almadılar. Ama aklımda vardı. 15 yaşına gelince ailemin de rızası vardı. Berdel yaptılar evlendik (E5).

Eşimi tesadüfen sokaklarından geçerken gördüm. Baktım eşim üç tane kuzeniyle duvarın dibinde oturmuş güneşleniyorlar. Yanından geçtim baktım bana baktı güldü. Ben de durdum baktım. Gönüm kayar gibi oldu. Ondan sonra yengeme gittim söyledim. Bu işlerle biraz uğraşıyordu, geldi babama söyledi. Babam dedi daha cocuktur, bunun büyüğü var. Daha zaman erken. Hiç zamanı değil. Ben de dedim yok illa ki olacak. İşte öyle böyle derken gittiler istediler. İstemeselerdi ya da kızım ailesi istemeseydi kaçıracaktım aklıma koymuştum (E4).

On yedi yaşındaydım. Vallahi o zaman hiçbir şey anlamıyordum. Kaçırıldım. Çocuktuk. Eee başkasına veriyordular. Gönümüz vardı, birbirimizi seviyorduk. O zaman kaçırıldım işte. Öncesinde hani isteme durumları oldu. Vermediler. O zaman bu muhtarlık şeyinden dövüşmüştük. Aramız iyi değildi vermediler. Bir başkasına veriyordular ben de kaçırıldım. Evlendikten sonra bir iki sene konuşmadık ondan sonra barıştık. Yani normaldir o yaşta evlenmek zaten (E8).

E5, E4 ve E8'in hikâyelerinde, ailelerin başlangıçta çocuk yaşta evliliği onaylamamalarının farklı gerekçeleri olduğu söylenebilir. E5'in ailesi 12-13 yaş evlilik için erken bulurken, 15 yaşında -kendileri de istediği için- bu evliliğe onay vermişlerdir. Karar alıcılar olarak nitelendirilen ailenin büyük veya yaşlı üyeleri ilk olarak evliliği, çocuk yaşta olduklarından ötürü onaylamamışlardır. Ancak 15 yaşını evlilik için uygun buldukları ve bu evliliği engelleyecek bir direnç mekanizması da geliştirmediklerini söyleyebiliriz. Erken yaşta evlenen kadınlardan E4'ün eşi K4 ile E8'in eşi K8 kendi istekleri ile evliliğe nasıl karar verdiklerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

Vallahi tanıştık. Bizim kapıdan geçerken görmüş beni. Beni takip etti (...) Ondan sonra bayağı bir zaman geçti. Geldi, gitti. Çoğu zaman geldi gitti. Hani desem öyle fazla bir konuşmamız olmuş, olmadı. Ama sevdi beni. O beni sevdi. Ben de onu sevdim. Bir gün benimle konuşmak istedi. Ben de yanına geldim. Dedim ki eğer sen beni seviyorsan istiyorsan dedim gel beni iste. Ben arkadaşlık kurmak istemiyorum. Seninle uzun bir süre konuşmak istemiyorum. Seviyorsan gel beni iste. Babam, kardeşlerim duyarsa hiç güzel olmaz. Beni öldürürler. Namusuzluk yaptın derler. Ailem önce vermedi ama sonra kaçırız diye verdiler. İşte öyle oldu (K4).

Çocuktuk. Eee başkasına veriyordular beni. Gönümüz vardı, birbirimizi seviyorduk. İsteme durumu oldu. Vermediler. Bir başkasına veriyordular ben de kaçtım. Evlenmek istedim. Biz öyle şimdiki gibi arkadaş olamazdık. Ailemiz izin vermezdi. Namuslarıydım ben onların. Ailem bir iki sene konuşmadı, evlendikten sonra bir süre küs kaldık. Ondan sonra barıştık. Evin içine geldim. Ben yedi sekiz sene bir arada kaldım. Kaynanam, iki tane kızı vardı. Bir oğlu vardı bekar. Çok güzeldi, bir şey de sıkıntı olmadı. Öyle güzel konuşurduk. Yani çok güzel geçti (K8).

Namus kavramı kız çocuklarının bedenleri ve cinsellikleri üzerinden tanımlandığı için kız çocukları baba, ağabey kimi zaman amcaoğlu gibi ailenin erkek üyeleri tarafından daha fazla baskı altına alınmakta ve denetlenmektedirler. Aileler kız çocuklarını evlendirerek, kızlarının evleneceği eşine ve onun ailesine kızın namusu ile ilgili her türlü sorumluluğu yüklemektedirler (Şenol ve Mazman, 2012, s. 510). Böylece hem erkek hem de kız çocukları erken yaşta evlendirilerek namuslarına leke getirmekten alıkoyacakları düşünülmektedir. Bu nedenle özellikle kız çocuğunun ailenin başını yere eğmeden evlenmesi, başının bağlanması gerekmektedir. Herhangi bir erkekle görüşmek, flört etmek en olmaması gereken durumdur. Duran vd.'nin (2022) erken yaşta evlendirilmiş 20 kadın katılımcı ile yapmış oldukları çalışmanın verilerine göre, kadınların çoğu aile -anne, baba ve abi otoritesinden- baskısından kaçmak için evlendiklerini, bu nedenle bu evliliğe rıza gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle K4 ve K8 kısıtlı şekilde de olsa görüştükları şimdiki eşlerinden gelip kendilerini istemelerini söylemişlerdir. Gerekçeleri de ailelerinin bu ilişkiyi duymadan ilişkinin bir resmiyet kazanması gerektiğidir.

5.2.4. Evlilik Kararlarında Aşiretin Etkisi

Akrabalık ilişkileri ile varlığını devam ettiren aşiret yapılanmalarında akrabalık ilişkileri, evlilik kurumu ile varlığını sürdürmektedir. Çünkü akrabalık ilişkileri, evlilik kurumunun oluşması ile devamlılığını sağladığı için aşiret mensupları arasında evlilik bağının kurulması oldukça önem arz etmektedir. Akrabalığın çok önemli olduğu aşiret düzeninde, dayanışma soy içi evliliği teşvik etmektedir (Ökten, 2009, s. 99). Bu nedenle de evliliklerde ilk tercih edilen amca çocuklarının evliliği olmaktadır. Evliliğin sosyal, ekonomik ve siyasal içeriğinin olması dolayısıyla aşiret üyeleri arasında evlilik akdinin, aralarında kan bağı olan aşiret mensupları arasında gerçekleşmesi oldukça önemlidir. Evlilik kararının alınmasında ve erken yaşta evliliklerin sürdürülmesinde aşiretlerin etkisinin olup olmadığı sorusuna ilişkin katılımcılardan E26 ve E11'in ifadeleri şu şekildedir;

Biz aşiret çocuğuyuz. Bizim burada aşiretsiz olmaz. Aşiretlerde her yörenin her şeyin bir örf adeti var. Ben 14 yaşına girdim, bir akşam eve gittiğimde dediler ki, biz büyükler olarak tabi bu büyükler aşiretin büyükleri seni evlendirmeye karar verdik. Valla o zaman evliliğin ne olduğunu, hayat şartlarının nasıl olduğunu bilmiyordum ki. Eş ne oluyor? Biz bunları bilmiyorduk o zamanlarda 6-7 aile yani bir odada yaşamaya alışmıştık. Biz öyle yetiştik, öyle büyüdük. İşte bir akşam eve giderken dediler valla bu senin eşindir. Ben eşin ne olduğunu nereden bileyim bilmiyordum. Çocuktum daha. Bir genç kız getirmişler.

Ondan sonra ben de dedim her halde bu iyi bir şeydir. Bir şey de diyemedim, itiraz edemedim (E26).

Ya bölgede zaten bir aşiret geleneği vardır. İnsanlar kendini tanıtırken işte birbirlerine sorarlarken hani tanıma aşamasında mutlaka soruyorlar aşiretlerini. Böyle bir gerçek var. Şimdi her ne kadar artık aşiret yok deseler de öyle değil kesinlikle. Benim evliliğime de aşiretimizin büyükleri karar verdiler. Bundan 14 yıl önce. Çok eski bir tarih değil ki. Bir araya geldiler ve hayatımı etkileyecek o kararı verdiler. Ben çocuktum ne itiraz edebilirdim ne de elimden bir şey gelirdi (E11).

Aşiret çocuğu olan ve aşiretlerin kendilerine özgü gelenek ve göreneklerinin olduğunu dile getiren E26, aşiretin büyükleri tarafından bir gecede alınan kararla evlendirilmiştir. Geleneksel geniş aile yapısı içinde büyüyen E26, evliliğin ve eşin ne anlama geldiğini bilmediğini, çocuk ruhunda ve aklında bunu anlamlandıramadığını ifade etmiştir. E26 ve onun gibiler için aile büyüklerinin onlar adına almış oldukları bu kararlara itiraz etme hakları ve de şansları olmamıştır. Bölgede hala bir aşiret yapılanması ve geleneğinin sürdüğünü, insanların kendilerini aşiretleri üzerinden tanımladıklarını ifade eden E11'in evlilik kararını alanlar da aşiretin büyükleridir. Tıpkı E26 gibi E11 de bu durum karşısında çaresiz kaldığını ve hayatını etkileyen bu karara itiraz edemediğini belirtmiştir. Burada dikkat çeken en önemli noktalardan biri de E11'in evliliğinin çok da uzak bir tarihte gerçekleşmemiş olmasıdır. Aşiret örgütlenmelerinde evlenecek kişilerin akraba ve aynı aşiretten olması önemli bulunduğu için aşiret büyüklerinin evlilik kararlarında nasıl etkili olduğunu ise E11'in eşi K11 şu şekilde ifade etmiştir;

Bizim aşiret Bruki aşiretidir. Bizde kız olsun erkek olsun ama daha çok kızlar erken yaşta evlenirler. Zorla da isteyerek de olsa evlenirler. Ha okuyanımız da çoktur ama yine de bu adete devam ediyorlar. Aşiret dediğimiz işte bizim büyüklerimiz var. Onlar bir sorun olsa, kız isteme olsa, kavga dövüş olsa çözerler. Ben evlenirken de dediler biz seni şu kişiye verecez, öyle uygun görmüşüz. İtiraz edemezsin ki. Büyümemizi bekleselerdi de amcamın oğluna verecektiler. Yabancıya gitmemizi istemiyor aşiret (K11).

Aşiret büyüklerinin onayı evlenecek kişilerin rızalarının önüne geçmektedir. Soyun erkek üzerinden devam ettiği ataerkil toplumlarda erkek çocuk ailenin geleceğini ve dolayısıyla temelini oluşturmakla yükümlülerdir. Akrabalık bağları, aşiretler arasındaki sınırların tanımlanmasını sağlamakta, özellikle siyasal ve ekonomik yaşam alanlarında aşiret bireyleri üzerinde zorlayıcı bir etkiye sahip bulunmaktadır (Karadeniz, 2014, s. 278). Kadın ya da erkeğin üyesi olduğu sosyal grup olan aşiretten biri ile evlenmesi ilk olarak tercih edilmektedir. Aşiretin evlilik kararında ne kadar etkili olduğu E26'nın hikayesinde de görülmektedir. 13 yaşında aşiretin büyükleri tarafından alınan kararla evlendirilen E26, 17 yaşındayken abisinin vefatı üzerine yine

aşiretin kararı ile bu kez yengesi ile de evlendirilir. Bir gecede abisinin altı çocuğuna baba, yengesine de eş olur. 17 yaşında iki eşi olan E26 da alınan bu karara da örf, adet gerekçesi ile itiraz edemez. Ancak E26 iki eşini de askerliğini yaptığı sırada eşlerin birbirleri arasında yaşadıkları sorunlardan dolayı boşamış ve 25 yaşında üçüncü evliliğini yapmıştır. E26'nın şu anki eşi evlendiklerinde 21 yaşında olduğu için onunla görüşme yapılmamıştır. E11'in eşi K11 de aşiret büyükleri tarafından alınan evlilik kararına kimsenin itiraz edemediğini belirtmiştir.

Sonuç olarak, aşiret yapılanmaları kentlerde bir takım değişimlere maruz kalmakla birlikte bazı gelenek ve görenekleri sürdürme noktasında bir direnç geliştirdikleri söylenebilir. Aşiretlerin geçmişe oranla bölgede özellikle politik olarak etkisi hissedilmese de kültürün aktarımı, gelenek ve göreneklerin devamlılığı konusunda hala etkili oldukları söylenebilir. Aşiretlerin erken yaşta evliliklerin devamlılığını sağlamada etkili olmaya devam ettikleri katılımcıların anlatılarından anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden hareketle, daha çok aşiretin büyükleri tarafından alınan evlilik kararlarında hem ailelerin hem de evlenecek kişilerin itiraz etme olanaklarının olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Evlilik, evlenecek kişiler aracılığıyla aileleri birbirine bağlamaktadır. Bu nedenle karar mekanizmalarında aktörler babalar ya da aşiretin büyüklerinden oluşmaktadır. Ancak aşiretin aile içinde meydana gelen önemli durumlarda etkili olsa da evlilik kararlarında eskisine göre etkisinin pek olmadığını ifade edenler de bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili E25, E4 ve E22'nin ifadeleri şu şekildedir;

Bir karar alınır, önemli bir şey olur, aileler bir araya gelir. Mesela büyükler bir şey karar verdiler diyelim. Mesela evliliğe. Sizin ona itiraz etme hakkınız önceden yoktu ama şu an var. Karşı çıkıyorlar artık yeni gençler. Ondan dolayı aşiret de eskisi gibi zorlamıyor ama zorlayanlar da var tabi (E25).

Eski aşiretlik de yok artık her yerde ama bizim Gevdan gibi mesela büyük aşiretlerde taaa bizim Mehmet ağamız var bugün bile. Gevdanların büyüğü odur. Büyük bir kavga olur, alışveriş, büyük bir mesele olur. Ya da ne bileyim bi adam öldürme olur, kız kaçırma olur önemli büyük sorunlarda millet bir araya gelir. Büyükler karar veriyorlar. Yapıcı olarak bozucu olarak değil. Kız kaçırma olaylarında da yapıcı olarak para veriyorlar. Para verdikten sonra da başlık parası alınıyor. Vallahi affediliyor, evlensinler, evlerine gitsinler diyorlar. Onun dışında evlenme durumlarında artık gençlere bırakıyorlar kararı (E4).

Benim zamanımdaki gibi değil tabi. Ha desen aşiret hiç karışmıyor öyle de değil. Yine de danışıyorlar büyüklere, onların da fikirlerini soruyorlar. Son kararı aile veriyor. Mesela evlilik meselelerinde yaşa bakmıyorlar. Taraflar istiyorsa onlar da onay veriyor. Ama bazen de aşiret büyükleri ne dese odur. Şimdi de bir olay olduğunda evlilik dışında da aşiretin büyük erkekleri toplanıyor, konuşuyorlar. Bir karara varıyorlar (E22).

E25, E4 ve E22'nin ifadelerinden hareketle aşiret üyelerinin aralarında çıkan herhangi bir anlaşmazlık durumunda aşiretin önde gelenleri, büyükleri devreye girmekte ve sorunun çözümüne katkı sunacak şekilde yapıcı bir tavır takınmaktadırlar. E4, her ne kadar aşiretin geçmişe göre etkisini yitirdiğini ifade etse de yine çok önemli meseleler olarak nitelendirdiği adam öldürme, büyük bir kavga ya da kız kaçırma olaylarında aşiretin önde gelen isimlerinin yapıcı yönde müdahalede bulunduğunu dile getirmektedir. Aşiretin büyüklerinin kız kaçırma durumlarında da aileler arasındaki husumeti erkek tarafından başlık parası almak koşuluyla sonlandırdığı belirtilmiştir. Ancak katılımcılardan E4, son yıllarda evlilik kararlarında aşiret büyüklerinin karar ve rızalarının etkisini azalttığı ifade etmiştir. Evlilik kararlarında aşiretin etkisinin hala varlığını korusa da azaldığını ortaya koyan araştırmalardan biri Kaya'nın (2013) Şanlıurfa'daki aşiret modernleşmesini araştırmak üzere 14 dernek yöneticisi ve üyeleri (1042 kişi) ile yapmış olduğu doktora tezidir. Kaya'ya göre (2013) akrabalık ilişkilerinin baskın olarak devam ettiği aşiretlerde akraba evliliklerinin gerekli olduğunu düşünenlerin oranı % 45,4 iken olmadığını düşünenlerin oranı ise % 42,1 olarak ortaya çıkmıştır. Bu veri "akraba evliliğine bakış açısında yaklaşık yarı yarıya bir fikir ayrılığı olduğu"nu ortaya koymaktadır (Kaya, 2013, s. 168). Bu veriler önemli olmakla birlikte aşiret yapılanmalarında akrabalık bağlarının hala işlevsel olduğu söylenebilir.

Son olarak, evlilik tercihlerine ve evliliğin nasıl kurulduğuna bakıldığında bireyin tercihlerinin daha fazla ön plana çıktığı bir değişim sürecinin olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, modernitenin bir sonucu olarak cemiyet bağlarının zayıflaması ve modern dünyanın insanları bireysel olmaya hatta yalnızlaşmaya iten anlayışının daha ataerkil ve kapalı toplumlarda tamamen gerçekleştiği söylemez. Bireyselliğin ve aynı zamanda gelenekselliğin beraber yürütüldüğü bir değişim sürecinin olduğu söylenebilir. Artan kentleşme ile birlikte daha çok göçebelikle ilişkilendirilen aşiret yapılanmalarının olduğu Van'da evlilik kararlarında aşiretin etkisinin azalmış olsa da hala etkisini yoğun olarak hissettirdiği katılımcıların ifadelerinden de çıkarılabilmektedir. Aşiretin büyükleri tarafından alınan kararlara ailenin ve evlenecek kişilerin uymaları beklenilmektedir.

5.2.5. Başlık Parası Geleneği

Erken yaşta evliliklerin yaygın olmasının nedenlerinden biri de başlık parası uygulamasıdır. Başlık parası bir ailenin kızlarını başka bir aileye gelin olarak vermesi halinde karşılığında belirli bir miktar para talep etmesi durumudur. Erken yaşta evliliklerin nedenlerinden birinin de ailelerin düşük sosyo-ekonomik gelire sahip olmalarıdır (Şenol ve Mazman, 2012; Yüksel Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012). Evliliğin kuruluşunda verilen para/altın ya da başka bir şekilde verilen başlık parası geleneği, evliliğin gelenekselliğini yansıtan bir başka unsurdur (HÜNEE, 2015, s. 60). Başlık parası erkek çocuklarının da evliliklerine daha kolay adım atmalarının bir yoludur. Sosyo-ekonomik boyutunun etkili bir faktör olduğu görüşünden hareketle başlık parası ile evlenirken başlık parası alınıp alınmadığına, alındıysa hangi gerekçe ile alındığına ilişkin sorulara katılımcılardan E11, E7, E19 ve E21'in yanıtları şu şekildedir;

Bizimki berdeli. Berdel olunca başlık parası tam olarak istenmedi ama işte bazı masraflar için bir miktar para verildi. Onlar da bizden direk başlık istemediler. Zaten berdel yapmak ekonomik olarak da daha iyi oluyor aileler için. Aksi durumda başlık geleneği hala da var bizde. 2 ay önce kız kardeşim evlendi. Babam başlık istedi. Ha ne yaptı dersiniz belki üçte birini kıza vermiştir. Diğerini almıştır. Kimse de sen ne yaptın diye soramaz bizde (E11).

Başlık verdik tabi. Zaten bunu hesap ederek kız evinin kapısına gideriz. Bazen kız tarafının söylemesine gerek kalmadan bile verilir. Mesela eşim halamın kızı, halam normalde diğer kızları için istemiştir ama bizden istemese de kızın babası kabul etmedi. Biz de zaten vermemezlik etmedik. Bu artık buraların bir adetidir. Ha sanki kızı para karşılığı alıyorsun gibi düşünülüyor ama ne yapalım böyledir adet. Biz o zaman 10 bin tl ile iki de bilezik verdik. O bilezikleri de kızın erkek kardeşi için istediler. Zaten bizden hemen sonra kendi oğullarını evlendirdiler. Yani anlayacağınız bizim başlık benim kayınçoğa yaradı (E7).

Başlık parası olmadan olur mu hiç. Sene bilmem kaç olmuş yine de var mı? Var. Ha ben 16 yıl oldu evleneli çok olmadı. Biz verdik hala da ailede veriliyor biliyorum. İşte süt hakkı diyorlar ama erkek için aynı şeyi söylemiyorlar. Kıza para karşılığı süt vermişler, büyütmüşler. Yani onu evlattan saymıyorlar gibi geliyor bana. Ama geleneklerimizde var. Devam da ediyor. Kimse artık yok demesin. Adı başlık değil, işte kızın çeyizine harcanacak diye kandırıyorlar kendilerini. O da yalan parayı aile kız için harcamıyor genelde. Biz o zamanlar 30 bin vermiştik. Başlık parasını da kızın ailesinin konumu, işte ne diyeyim kızın güzelliği falan belirliyor (E19).

Hani başlık parasını genelde ailenin durumu iyi olmadığı için erkek tarafının kız tarafına verdiği söyleniyor. İşte çeyiz için eşya almak için. Ama bakıyorum durumu iyi olan ailelerde istiyor. Benim eşimin ailesinin durumu da iyiydi. Halamın kızıdır eşim zaten. Biz de verdik. Şimdi de veriliyor. Aileler istiyorlar. Başlık parası istemeyince ucuza evlenmişsin gibi düşünüyorlar. Yani ihtiyaç olmasa da adettendir deyip istiyorlar. Kızın

ailesi zenginse ona göre başlık vermek gerekiyor. Kız eğitilirse, güzelse ona göre veriliyor (E21).

Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın (2021) verilerine göre, Türkiye'de 15-24 yaş aralığında yapılan evliliklerin % 20,7' sinde, 25-34 yaş aralığında yapılan evliliklerin % 11,2'sinde ve 35-44 yaş aralığında yapılan evliliklerin % 9,2'sinde başlık parası uygulamasının olduğu görülmektedir. Şenol ve Mazman (2012, s. 508) başlık parasının miktarının belirlenmesinde kızın güzelliğinin, niteliklerinin ve ailesinin sosyo-ekonomik yapısının etkili olduğunu ifade etmektedirler. Ataerkil toplumlarda görülen bu gelenek, kızın ailesine kaybettiklerini düşündükleri işgücü karşılığında verilmektedir.

Başlık parasını verecek ekonomik yeterlilikte olmayan aileler de karşılıklı kız alıp verme yani berdel geleneğine başvurmaktadırlar. Çopuroğlu'nun (2000) Elazığ yöresinde yapmış olduğu çalışmanın verilerine göre başlık parası, erkek tarafının ödeme gücünü aştığı durumlarda yerini berdel evliliklere ya da kız kaçırma olaylarına bırakmaktadır. Bu çalışmada da örneğin katılımcılardan E11, evliliğinin berdel evlilik şeklinde olmasını ekonomik gerekçeler ile açıklamıştır. E7 de başlık parası geleneğinin katı bir şekilde devam ettiğini ve vermeme olasılığının neredeyse olmadığını dile getirmiştir. Başlık parası yanında gelinin erkek kardeşi için de bir miktar para ya da altın istenildiğini ifade eden E7, bu geleneğin daha çok erkek kardeşe yaradığını dile getirmiştir. Erkek kardeşlerin evlenmelerinin yolu kız kardeşlerin evlenmelerinden geçiyor da denilebilir. Katılımcılardan E19, günümüzde bu geleneğin yaygın şekilde sürdürüldüğüne dikkat çekmiştir. Başlık parası yerine süt hakkı, çeyiz parası gibi kavramların kullanıldığını ancak verilme nedeninin aslında değişmediğini dile getirmiştir. Başlık parası geleneğinin form değiştirerek yerini süt hakkı, çeyiz parası gibi uygulamalara bıraktığı söylenmektedir. E19 ayrıca başlık parasının miktarını belirleyen unsurların kızın güzelliği, ailenin sahip olduğu statü ve sosyo-ekonomik yapısı olduğunu ifade etmiştir.

E21 ise başlık parası geleneğinin sürdürülmesinde belirleyici olduğu düşünülen sosyo-ekonomik düzeyin aslında çok da önemli bir faktör olmadığını kendi deneyimleri üzerinden aktarmıştır. Ona göre ekonomik gelir düzeyi iyi olan ailelerde de bu gelenek hala yaygınlığını korumaktadır. Bu uygulama halk arasında bir geleneğe dönüştürülmüştür. Başlık parasının istenmesi değil istenmemesi söz konusu olamaz. E21'in ifadelerinden hareketle, bu aileler için bir statü ve değer göstergesine de

dönüşebilmektedir. E19 gibi E21 de başlık parasının miktarını belirleyen unsurların kızın ailesinin sahip olduğu ekonomik düzey, kızın eğitimi olup olmadığı, yaşı ve güzelliği olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların ifadelerinden başlık parası geleneğinin hem ekonomik hem de geleneksel öğretiler nedeniyle sürdürüldüğünü, bunun da erken yaşta evliliklerin devamlılığını sağlamada önemli bir faktöre dönüştüğünü söylemek mümkündür. Nitekim erken yaşta evliliklerin sürdürülmesinde başlık parası geleneğinin önemli bir rol oynadığına dair yapılan çalışmalar da (ASPB, 2016; TAYA, 2021; UNFPA, 2020a;) bu ifadeleri destekler niteliktedir.

5.2.6. Erken Yaşta Evliliklerde Rıza

Evlilik akdinin gerçekleşmesinde tarafların rızalarının alınması gerekli ve oldukça da önemlidir. Ancak 18 yaşın altındaki bireylerin evliliği söz konusu olduğunda rızalarının olması bu evliliği geçerli kılmamaktadır. Ancak erken yaşta evlenen bireylerin evliliğine karar veren karar alıcıların en son sığındıkları gerekçe, evliliğin kişilerin rızaları ile gerçekleştiği iddiasıdır. Nitekim belirtildiği gibi olsa dahi bu gerekçe erken yaşta evliliği suç unsuru olmaktan çıkarmamaktadır. İHEB 'nin 16. Maddesi, evliliğe ancak ve ancak her iki tarafın da özgür ve tam rızası olması halinde geçerli olabileceğine dikkat çekmektedir. Ayrıca taraflardan birinin dahi tam rıza göstermediği durumlarda bu evlilik zorla evlilik olarak nitelendirilmektedir. Bu evliliklerin rıza ile meşrulaştırıldığı anlayışından yola çıkarak katılımcılara “*Erken yaşta evliliklerde evlilik kararında sizce evlenecek veya evlendirilecek çocukların rızalarını almak önemli midir? Çocuğun rızasını gözetmek erken yaşta evlilik için yeterli bir gerekçe midir?*” sorusu sorulmuştur. Bu soruya katılımcılardan E13 ve E1'in cevabı şu şekildedir;

Sosyolog olmadan önce rıza varsa sorun yoktur diye düşünürdüm ama artık bir çocuğun rızasının alınmasının da yeterli olmadığını biliyorum. Bir çocuktan sağlıklı, bilinçli bir karar vermesini bekleyemezsiniz. Dolayısıyla onun rıza göstermesi bu evliliğin yapılabilir olabileceğini göstermemelidir. Ama maalesef bizim buralarda özellikle çoğu kişi buna sığınıyor. Çocukların rızası var, onlar istediler deyip sıyrılıyorlar işin içinden (E13).

Ne evlendirileceğimden ne de eşimin benden büyük olduğundan haberim vardı ama benden büyük olduğunu bilsem de yani itiraz etme hakkım ne kadar? Abimin ve kızın babasının rızası yetti. Sonuçta ben reşit bile olmamışım. Rızam olsaydı ne değişecekti. Ben ne anlarım evlilikten. Çocuk olduğumu değiştirebildiler mi (E1).

Benim az da olsa haberim vardı. Yani tamamen desanız benden bağımsızdı hayır. Ama şöyle söyleyeyim size. Benim haberim olsa ne olacak? Ne olacak yani? Ben o zaman 16 yaşındayım, haberim var, tamam haberim var. Hadi ben istedim tamam ben dedim beni

evlendirin, böyle bir niyette ben buldum diyelim. Benim vereceğim kararın doğruluğu nedir, yüzde kaç sağlıklı, bunun oranı nedir? Oranı yüzde sıfır mı eksiler mi bilmiyorum. Hani belki farklı bir yaşam tarzım olabilirdi. İstedğim zaman evlenip mutlu olabilirdim (E27).

E13'ün eşi K13 ve E1'in eşi K1 için de çocuğun rızası evlilik için yeterli değildir;

Yani bir kızı istediklerinde baba soruyor "kızım istiyor musun, rızan var mı" ama inanın boş yere, öylesine soruyor. Kız ben istemiyorum, rızam yoktur dese ne olur. Söyleyin bana. İstemiyorum dese sen nereden biliyorsun derler. Rızası olsa ne olacak. Biz bilmiyorduk ki evlilik nedir. 26 yaşında 11 yıllık evliyim düşünsenize (K13).

Benim babam bana sormiydi sen istisen, istemisen. Bana sorsaydı de ne dıcektim. Onlar istiydi oldu. Yani razi olan onlardı, ben değildim. Daha çocuğum ben ne anlarım evlilikten (K1).

E13 ve E1'in aksine E14 rızanın evlilik için yeterli olduğunu şu sözleri ile açıklamaktadır;

Yani bizde iki taraf da istiyorsa evlenirler. Kıza da erkeğe de sorulur "sen evlenmek istiyor musun" denir. Onun için evlilik olaylarında istiyorlarsa aile de tamam der. Bizim çocukların yaşları küçük olsa da iri yarı, yapıldırlar. Her işten de anlıyorlar. Evlenmek de doğaldır yani. Şimdi de öyle düşünüyorum (E14).

Geçmişte erken yaşta evliliklerde rızanın geçerliliğini kabul eden E13, almış olduğu eğitimin bir sonucu olarak rızaya dayalı erken yaşta evliliklerin onaylanmaması gerektiğini vurgulamıştır. Onun da ifadesiyle karar alıcıların hem çevreden tepki almamak hem de ceza almamak adına en fazla sığındıkları gerekçe, evliliğin rızaya dayalı olduğunu ifade etmeleridir. E1 ve E27, rızalarının alınmadığını ki alınsa dahi bir çocuğun yeterli ve sağlıklı karar verilecek bir olgunlukta olmadığını ve olamayacağını dile getirmişlerdir. Evliliğinin gerçekleşmesinde rızasının alınmadığını, rızası alınsa da evlilik kararı alacak ehliyetinde olmadığını dile getiren E1 için, bu evliliğin gerçekleşmesinde kişilerden çok karar alıcıların rızasının önemi bulunmaktadır.

Katılımcılardan E14 için ise, erken yaşta evliliklerde tarafların rızasının olması, evlilik akdinin gerçekleşmesi için yeterlidir. Çocuk yaşta olsalar dahi hem fiziksel olarak gelişen, iri yapılı olan kız ve erkek çocukları hem de ev içerisinde, dışında sorumluluklar verilen ve bu sorumlulukları yerine getiren çocuklar evlilik için yeterli olgunluğa ulaşmamışlardır. Bunun dışında taraflardan birinin veya ikisinin rıza göstermiş olmaları veya tarafların fiziksel görüntüleri erken yaşta evliliğin gerçekleşmesi için yeterli değildir ve olmamalıdır. Ancak bu bakış açısının oldukça

yaygın olduğu ve bu evliliklerin sürdürülmesine yeniden zemin hazırladığını katılımcıların ifadelerinden hareketle belirtmek gerekmektedir.

5.2.7. Uygun Evlenme Yaşı

Aile ve evlilik kurumunun sağlıklı temeller üzerine inşa edilmesinde bireylerin ruhsal ve bedensel olarak yeterince olgunluğa ulaşmış olmaları önemlidir. Bu nedenle de evlilik yaşı da önem arz etmektedir. Evlilik yaşı toplumsal ve kültürel olarak değişkenlik göstermektedir. Evlilik yaşının belirlenmesi gelenek, görenek ve inanç gibi kültürel unsurlar tarafından belirlenmektedir. Katılımcılara “*Erkek ve kadın için uygun görülen ilk evlenme yaşı sizce kaç olmalıdır*” sorusu sorulmuştur. Bu soruya katılımcılardan E3 ve E12’nin yanıtı şu şekilde olmuştur;

Biz de çocukken evlendik. Sorunlarımız ister istemez oldu. Hiçbir şey bilmiyorduk. Ha ben pişman değilim ama vallahi on sekiz yaşın altında evlenen çocukları hep sorunu görüyorum gerçekten yani sorunların çıktığını görüyorum. Yani hem erkek hem de kadın açısından. Onun için erkek en az yirmi beş yaş ve üstü de olsa iyidir. Kadın da o civarda olabilir (E3).

Benim elimde olsaydı on üç yaşında evlenmezdim ki. Daha çocuktum çocuk. Ben evlilikten, kadından, ev geçindirmekten ne anlarım. Evliliğin sorumluluklarını karşılayabilirse bir insan o zaman evlenebilir. Çoluk çocuğuna bakabilsin. Bence en az yirmi beş otuz arası olmalı yaşlar. Özellikle de erkek biraz büyük olsun. Akli başında olsun. Askerliğini yapsın, işini kursun ondan sonra evlilik olsun (E12).

Evlilik hakkında hiçbir bilgiye ve fikre sahip olmayan ve yeterince olgunlaşmadan evlendirilen E3 ve E12 için uygun evlenme yaşı en az on sekizin üstünde olmalıdır. Onlar için makul yaş erkekler için 25 yaş ve üstü iken kadının yaşı da ya aynı ya da yakın yaş olmalıdır. Erkeğin askerliğini yaptıktan sonra bir işte çalışmaya başlaması ve daha sonra evlilik düşünmesi gerektiği ifade edilmiştir. Katılımcılar için erkek ve kadının olgunlaşmaları, evliliğin sorumluluklarını yüklenecek duruma gelmeleri ve ebeveyn olmaya hazır olmaları ortalama 25’li yaşları bulabilmektedir. Hem kadınlar hem de erkekler için evlilik yaşı evliliğin bireysel ve toplumsal etkilerinin yaratmış olduğu olumlu ve olumsuz sonuçlar için oldukça önemlidir. E3’ün eşi K3 ve E12’nin eşi K12’nin uygun evlenme yaşı ile ilgili görüşleri şu şekildedir;

Ben o kadar sorun yaşamışsam ki çocuklarım da yaşasın istemem. Benim bir kızım evlidir. O da 23 yaşında evlendi. Şimdi kız olsun erkek olsun bi kere çocuk olmaz evlenmek için. Erkek askere gidip gelsin, işi olsun. Yani böyle 25-27 iyidir erkek için kız da biraz daha küçük olabilir. Erkek daha büyük olsa daha iyidir. Erkekler biraz geç büyüyorlar. Karısının kıymetini de daha iyi bilir (K3).

Şimdi kız için erkek için farklıdır. Mesela kız en az 18 olsun, erkek de ondan büyük olsun. Erkek için 18 de az. Niye? Çünkü daha bunun askerliği var, işi var. Eee bunlar olana kadar da şimdi erkekler oluyorlar 30. Ancak akılları başlarına geliyor, olgun oluyorlar. O kadar da geç olmasın. Yani 27-28 iyidir iyi. Bize her zaman derlerdi erkek kadından büyük olsun. Çünkü erkek çabuk olgunlaşmıyor kadın gibi (K12).

Hem K3 hem de K12, kız çocuklarının en az 18 erkek çocuklarının da en az askerden sonra evlenmelerinin evlilik için uygun olduğunu dile getirmişlerdir. K3 ve K12'ye göre, erkeklerin olgunlaşması ve kadınların değerini daha iyi bilmeleri için kadınlardan daha büyük olmaları zorunluluk olmasa da makbul olandır. Kadınların, kadınlar ve erkekler için uygun gördükleri evlenme yaşı ile ilgili düşünceleri, kadınların toplumdaki eşitsiz konumuna ve kadınlara verilen eşitsiz rollere onay verdiklerini göstermektedir. Evlilik yaşının evlenmek için önemli olduğu fikrinden hareketle katılımcılara “Çocuğunuz erken yaşta evlenmek isterse buna tepkiniz nasıl olur?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya katılımcılardan E25, E5 ve E8'in yanıtları şu şekildedir;

Beklemesini söylerim tabii. Hani küçük diye karşı çıkarım, anlatırım ama elimizden ne gelirse. Yani evlilik başkadır. İnsana ağır yükler yüklüyor. Biz çektik derdini çocuğum çeksin istemem ama çok isterse mecburen kabul ederim ne yapayım. Kabul etmediğinde oğlan gidiyor kızı kaçırıyor, başka kötü şeyler yapıyor. Kendimi öldürürüm diyen bile oluyor, duyuyoruz, görüyoruz. Eee ben de güzellekle olsun diye kabul ederim. Bi kızım da istedi küçüktü ama verdim. Yoluna gitsin dedim (E25).

Kızlarımın sadece büyüğü on sekiz olmadığı zaman evlendi. Diğerleri büyüktü, mesela yirmi, yirmi üç, yirmi dört, yirmi beşten sonra evlendi. Evlenen kızımı da gelip istediler. Kızla oğlan görüşürler. Anlaşırlarsa olur. Kızım serbestsin dedim, istiyorsanız vereyim dedim (E5).

Mesela o zaman biz cahildik ama şimdi olgunlaştık, üç erkek çocuğum var üçünü de askere gönderdim. Geldiler sonra evlendirdim erkekleri. Bizim zamanında biz cahildik. Kız çocuklar ise erken evlendiler. İsteyenleri oluyordu. Kızlarım da isteyince verdim. Vermeyince kız kaçırmalar falan da oluyor. Ne bileyim işte. Ama erkek biraz daha olgun olsa, askerden sonra daha iyi evlilik için (E8).

Bu soruyu yanıtlayan üç katılımcı da çocuk yaşta evliliğin zorluklarından söz etmiş ve bu evlilik biçimini onaylamadıklarını, çocuklarının böyle bir isteği olursa vazgeçirmek için çabalayacaklarını ifade etmişlerdir. Ancak aynı katılımcılar 18 yaşın altında olan kız çocuklarını istekleri üzerine evlendirdiklerini, engel olamadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, 18 yaş altı evlenmeyi kız çocukları için daha olağan karşılarken erkek çocuklarının en azından askerliğini yaptıktan sonra evlenmesini makbul karşılamaktadırlar. 2018-TAYA'ya göre (2018), doğurganlığın ana belirleyicisi olarak görülen ilk evlenme yaşı, hem kadınlar hem de erkekler için

Türkiye’de özellikle son 20 yıldır düzenli olarak artmaya devam etmektedir. İlk evlenme yaşının TAYA-2006’da erkekler için 21,96, kadınlar içinse 18,64’den, TAYA-2016’da sırasıyla 24,05 ve 20,15’e yükseldiği görülmektedir. Bu sonuçlar, erkeklerin ilk evlenme yaşında 10 dönem içinde iki yıldan fazla bir artış olduğunu, kadınlarda ise 1,5 yıl ile sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Son 60 yıllık dönemde (2016’dan önceki 60 yıl) erkekler arasında ilk evlenme yaşı 18,68’den 27,55’e, kadınlar arasında ise 16,36’dan 23,77’ye yükselmiştir. Bu veriler ilk evlenme yaşında ki artışın cinsiyetlere göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. E5’in eşi K5 ve E8’in eşi K8, çocuklarının erken yaşta evlenme istekleri karşısındaki tavırlarının şu şekilde olacağını ifade etmişlerdir;

Benim kızlardan büyük erken evlendi. Diğerleri büyüklerdi. İşte yirmi yaş üzeriydiler yani. Bizim buralarda kızlar biraz daha evlenirler. Hani büyükler gelirler hani isteyeceğiz derler. Eğer anlaşılırsa damat gelir kız evine kızı görür. Kızla oğlan görüşürler. Anlaşılırsa olur. Anlaşmazlarsa olmaz yani. Kızım serbestsiniz der babası da, istiyorsanız vereyim der (K5).

Beklemesini söylerim. İşiniz olsun, eviniz olsun, gidin rahatınıza bakın. Rahat olsun. Çok şükür hepsinde aynen yaptı. Dedim oğlumun beğeniyorsan al beğenmiyorsan alma. Ben hangisini gösterdim Onlar da onu aldılar. Vallahi çok da mutlu oldular. Her ikisi de mutlu oldular. Gelinlerim de hoş. Vallahi hiç sözümüzden çıkmazlar. Ne çocuklarım ne gelinler. Biz ne dersek o olur. Ama kız çocuk isteyen olunca o da isteyince verdik. Ama erkekler daha büyük evlendi. Erkeğin işi gücü olmazsa, askerliği yoksa evlendiğinde daha zor olur (K8).

K5 ve K8’in de ifadeleri eşleri ile benzerlik göstermektedir. Evlilik için 18 yaş altını erken bulmalarına rağmen kız çocuklarını 18 yaş altı evlendirmiş ancak erkek çocukların en az askerliğini yaptıktan ve işini kurduktan sonra evlenmelerinin uygun olacağını belirtmişlerdir. Görüşme esnasında çocuğun tam olarak sağlıklı bir karar veremeyeceğini söyleyen kadın ve erkek katılımcılar söz konusu kendi çocukları olunca onların rızasını gözettiklerini dile getirmişlerdir. Rızanın yeterli olup olmadığı sorusuna karşılık ise K5 “Bir çocuk ne kadar aktif olsa, akıllı çocuk olsa da sonuçta bir yetişkin kadar çok sağlıklı düşünmeyebilir. Ama işte bizde insanın kısmeti geldiyse de mani olmamak lazım. Kaderdir. Önüne geçebilir miyiz?”. K5 bu konu hakkındaki düşüncelerini desteklemek için dini referanslara başvurmuştur. Erken evliliklerin, insanların engel olamayacakları veya olmamaları gerektiğine ilişkin kaderci bir bakış açısıyla toplumsal bir pratiğe dönüştüğü söylenebilir. Kız ve erkek çocuklar için uygun evlenme yaşının ve çocukların erken evlenme isteğine karşılık izin verme durumlarının katılımcılar tarafından farklılaştığını söylemek mümkündür.

5.2.8. Evlilikte Aile Planlaması

Ailenin en önemli işlevlerinden biri insan neslinin devamlılığını sağlayan biyolojik işlevidir. Bu işlevi yerine getirirken aile planlaması çerçevesinde üremeyi gerçekleştirmek, ebeveynler, dünyaya gelecek çocuklar ve toplumun daha sağlıklı ve planlı şekilde çoğalması açısından oldukça önemlidir. Aile planlaması Daymaz, Güner ve Bahar'ın da belirttikleri gibi (2015) “bütün çiftlerin ve bireylerin istedikleri sayıda, istedikleri zamanda ve sağlıklı aralıklarla, bakabilecekleri kadar çocuk sahibi olma, sorumlucu karar vermeleri ve bu amaçla bilgi, eğitim ve araçlara sahip olmalarıdır”. Bu tanımlamadan hareketle katılımcılara “*Aile planlaması ve üreme sağlığı ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip miydiniz?*” sorusu sorulmuştur. Bu soruya katılımcılardan E19, E20, E5 ve E2'nin yanıtları şu şekilde olmuştur;

Aile planlaması hakkında yeterince bir bilgiye sahip olduğumuzu söyleyemem. Biz zaten çocuktuk. Çocuk istedik ama bizim rızamızla mı oldu toplum baskısıyla mı oldu onu ayırt etmek gerekiyor. Büyük oranda toplum baskısı oldu. Şu an olsaydı, eşimle biraz daha fazla vakit geçirmek için 1-2 yıl çocuk istemezdim. Hazır değildik ki. Yetemiyorsun çocuğa. Bir de çocuğun nasibi varsa engel olamazsın, Allah rızısıyla gönderiyor derler. Onun için de kimse önlem de almıyor (E19).

Hiçbir bilgimiz falan yoktu. Sağlık kuruluşu da vardı ama biz gitmedik. Gitmezdi ki kimse, etrafımızdakiler de. Allah tarafından oldu ve dünyaya geldi çocuklarımız. Öyle şimdiki gibi korunalım, olmasın demedik. Şimdi değişti. Kimse de söylemedi bize. Evlenince hemen çocuk olsun istiyorlar. Onun için olmasına da engel olmadık (E20).

Ya önce akışında gidiyordu. Mesela üç tane kızımız vardı. Ben eşime ya aile planlaması diye bir şey var dedim. Üç tane çocuk bize yeter. Bu da dedi benim erkek çocuğum yok. Erkek olmasın kız olsun ne olacak? dedim. Yok dedi ben erkek çocuğu istiyorum. Bir tane çocuk -büyük oğlan en baştaki- zaten öldü. Sonra büyük oğlumuz oldu. Eşim bir rahatsızlık geçirince durdu artık (E5).

Evlendikten bir yıl sonra çocuk sahibi olduk. Bir çocuk geldikten sonra bir yılı dolmadan diğer çocuklar oldu. İkizler doğdu. K2 çocuk istiyordu. Ben çocuk biraz büyüsün dedim ama yok dedi kardeşi olsun beraber büyüsünler dedi. Üç kızdan sonra da bu defa erkek çocuk illa olsun diyordu. Ben sorun yapmadım ama o istiyordu. Onun için öyle aile planlaması falan yapmadık (E2).

Katılımcılardan E19 ve E20'nin çocuk sahibi olma isteklerinde toplumsal baskının ve dini inancın etkili olduğu ifadelerinden çıkartılabilir. Bununla birlikte aile planlaması desteği ve danışmanlığı alan kişilerin yokluğu, üreme ile ilgili kimsenin herhangi bir bilgi paylaşımında bulunmamış olması plansız ve kendilerini hazır hissetmedikleri zamanlarda çocuk sahibi olmalarına neden olmuştur. Katılımcılarından ifadelerinden yola çıkarak aile planlaması ile ilgili birileri ile konuşmanın pek de yaygın bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. E19, kendileri çocukken ve bir çocuk sahibi olmaya karar verecek olgunlukta değilken çocuk sahibi olmanın anne babalar için yıpratıcı olduğunu

söylemiştir. Aynı zamanda çocuğun ihtiyaçlarını yeterince karşılayamama durumunun kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. E19, bugün evlilik gerçekleşmiş olsaydı evliliğin ilk yıllarında eşi ile daha fazla zaman geçirmeyi çocuk sahibi olmaya tercih edeceğini belirtmiştir.

Dini inanışın, aile planlaması çerçevesinde koruyucu önlemlerin alınmasına engel olduğu da katılımcıların ifadelerinden çıkartılabilir. Hem geleneksel hem de dini inanış, çocuğun rızkıyla dünyaya geldiği ve nasibi varsa gebeliği önleyici tedbirlerin hiçbirinin gebeliğe engel olamayacağını öğretir ve kimi zaman da dayatır. Katılımcılardan E5 ve E2 ise aile planlaması ile ilgili bilgiye sahip olduklarını ancak eşinin üç kız çocuğundan sonra erkek sahibi çocuk olma isteğinin önüne geçemediğini dile getirmiştir. E5'in eşi K5'in sağlık sorunlarının olması onu durduran tek şey olmuştur. K5 ise ısrarla neden erkek çocuk istediği sorusuna şu yanıtı vermiştir;

Kızlarım vardı ama erkek çocuk da olsun istiyordum. Allah var beyim erkek çocuk niye yok da demiyordu ama ben yine de istiyordum. İyi ki de yapmışım. Bak şimdi kızlar evlendiler erkekler de evli biri yanımda, beraberiz. Kızlar gidiyor. Biz de babamızın evinde kalmadık. Ama erkek çocuk öyle değil (...) Bir de hani etrafımda erkek çocuğu olmayanların üstüne kuma geliyordu, görüyordum. Ben de onun için de istedim. Ha biliyordum benim beyim belki yapmaz ama belki eş, dost, akrabaya uyar da yapar diye erkek çocuk istedim (K5).

E2'nin eşi K2 ise erkek çocuk istemesinin nedeni onun ifadeleri ile şu şekildedir;

Ben evlendikten hemen sonra anne oldum. Şuan düşünüyorum diyorum ki, peki ben bu çocukları doğurunca yani okuma yazmam olduğu hâlde ben niye bir sağlık ocağına gitmedim? Niye bir hastaneye gidemiyordum? Niye bir önlem almadım? Bak eşim bile bana diyordu doğurma 1-2 tane çocuk yeter diyordu kendine bak diyordu acaba ben ne düşünüyordum, niye? Ben çocuk istemiyordum ama bilmiyorum niye önlemini almadığımı da anlamıyorum. Şimdi acaba yani olduğum ortam mı öyleydi acaba? Eşim bir iki defa bana şöyle demişti, keşke benim öz kardeşim ve annem babam olsaydı dediği için ben hep şu kafayla gidiyordum, 2-3 tane oğlum olsun da E2 hiçbir zaman kardeş özlemi duymasın. Erkek çocukları ile arkadaş olsun (...). Bir de erkek çocuğun olmasa seni dışlarlar. Kızlar nasılsa evlenecek, geride kim kalacak. Adamlar erkek çocuk olmayınca ikinci kez evleniyor. Ondan da korktum. Evet, ben bunları hep kafamda düşündüğüm için üç erkek çocuk olana kadar sekiz çocuğum oldu. Ama sekiz çocuğumuz varken adam gidip ikinci karıyı aldı (K2).

K5 ve K2'nin erkek çocuk sahibi olmak istemelerinin genel nedenleri daha önce de söz edildiği gibi toplumsal beklentiler, kadınların kendilerini yetersiz, eksik hissetmelerini sağlayan tutum ve davranışlar, kültürel öğretiler ve erkek çocuk sahibi olamama durumunda erkeğin ikinci kez evlenme ihtimalinin olmasıdır. K2, bir taraftan

eşinin kardeş özlemini erkek çocukları ile giderebileceğini düşünmüş ancak erkek çocuk doğurmasına rağmen eşinin ikinci kez evlenmesine engel olamamıştır.

5.3. Evlilik Sonrası Yaşam Deneyimleri

Bu kısımda evlilik sonrası yaşam deneyimlerinin ne olduğuna ilişkin analizler genel olarak; erken yaşta evliliğin olumlu, olumsuz sonuçları, çocukluğun sonu eğitim hayatının sona ermesi, erken yaşta evliliğin sağlık riskleri ve sonuçları, madde bağımlılığı, yaşanılmayan duygular, çok eşlilik yapma gerekçeleri ve aile planlaması, olmak üzere sekiz başlık altında analiz edilmiştir.

5.3.1. Erken Yaşta Evliliğin Sonuçları

Erken yaşta evliliklerin olumlu sonuçlarından ziyade hem bireysel hem de toplumsal birçok olumsuz sonucu olduğu bilinmektedir. Erken yaşta evlenmiş olmanın sonuçlarının katılımcılar açısından neler olduğunu öğrenmek adına katılımcılara “*Erken yaşta evliliğin ne tür sonuçları oldu*” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların yanıtları temalara ayrılmış olup alt başlıklar şeklinde sunulmuştur.

5.3.1.1 Çocukluğun Sonu

Sosyal, ekonomik ve kültürel birçok olumsuz sonucu olan erken yaşta evliliklerin katılımcıların hayatını nasıl ve ne şekilde etkilediği sorusuna karşılık katılımcılardan E24 ve E10 şu sözlerle yanıt vermişlerdir;

Çocukluğunuzun bittiğini hissediyorsunuz. Eskisi kadar rahat hissetmiyorsunuz. Mesela bir arkadaş ortamına girerken eskisi kadar rahat konuşmuyorsunuz. Evlilikten önce bir arkadaş ortamına girip de mesela argo kelimeleri çok rahat kullanabiliyorsunuz. Ama şöyle evlendikten sonra konuşmuyorsunuz. Çünkü hepsi bekar, siz evlisiniz. Eee kısmen de olsa o ortamdaki bazen kendinizi dışarıda tutma gereği duyabiliyorsunuz (E24).

Emin olun ben ve benim gibiler ne çocukluk ne de gençlik gördüler. On beş yaşındaydım ama inşaatlarda çalışıyordum. On dört yaşında evlendim bir yıl sonra gurbete gittim düşünün. Hepsi de travma oldu bende. Çünkü artık bir ailem vardı. Çocukluğumu nasıl yaşayayım ki. İçimde kalan çok şey oldu. Yani hakikaten sıkıntı çektim. Askere gittiğimde dört tane çocuğum vardı (E10).

Erken yaşta evliliğin olumsuz taraflarının neler olduğu sorusuna katılımcıların çoğu ilk olarak “*kaybedilmiş çocukluk, yaşanılmayan çocukluk, çocukluğun sonu*” şeklinde yanıt vermişlerdir. Katılımcılardan E24’ün ifadeleri buna bir örnektir. E24, çocuk

yaşta evlenmiş olmanın çocukluk dönemini sonlandırdığını ve artık arkadaş ortamında dahi rahat hareket edemediğini biraz hüzünlü bir ses tonuyla dile getirmiştir. E10'nun da hikayesinde çocukluğa duyulan özlemin izlerini görmek mümkündür. Çocukluğundan koparılan, evliliğin ağır sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalan E10'nun çocukluğunda yaşayamadıkları içinde bir ukdeye dönüşmüştür. Katılımcılar için çocukluk, özlem duyulan ve doyasıya yaşanılmamış bir dönemin adıdır aslında. E10 da çocukluğunu yaşayamamış olmanın onda bıraktığı özlemi dile getirirken bu sürecin onda *travmaya* yol açtığına dikkat çekmiştir. Erken yaşta evlenmiş olup evli iken çocukluğundan vazgeçmeyen katılımcıların da olduğunu söylemek gerekmektedir. Örneğin, çocuk yaşta evlenmiş olan E9, ailesinin ve çevresindekilerin tüm olumsuz söylemlerine rağmen çocukluğundan vazgeçmediğini ve çocukluğunu yaşamaya çalıştığını şu şekilde ifade etmiştir;

Şöyle diyebilirim. Ben çocukluğumu yaşadım. Evli olduğum halde çocukluğumu da bırakmadım. Mesela yani çocuklarla, yaştlarımla beraber gene köyde tabii köydeydik o zaman oynuyorduk, geziyorduk, tozuyorduk, yiyorduk. Hatta bazen annem, babam kızılıyordu ya sen işte evlisin, onlarla hala oyun oynuyorsun. Ayıptır, millet lafını ediyor diyorlardı. Ben de diyordum ya evliysen de benim yaşım budur. Ben daha çocuğum, dinlemedim kimseyi. Yaştlarımdan hiç ayrılmadım. Ee tabi yine de arkadaşlarım kadar özgür değildim. Evli olduğumu hatırlatıp duruyordular. İstedğim her şeyi de yapamıyordum tabi (E9).

Erken yaşta evlilik hem kız hem de erkek çocukların, çocukluklarını ellerinden alan ve onları çocukluktan mahrum bırakan bir uygulamadır. Ancak E9'un ifadeleri kız ve erkek çocuklar arasında nasıl bir eşitsizliğin olduğunu bir kez daha göstermektedir. Erkek çocukları tüm toplumsal baskı mekanizmalarına rağmen yine toplumun onlara vermiş olduğu ayrıcalıklı rollerden dolayı olumsuz durumlardan sıyrılabilmeyi başarabilmektedirler. Ancak kız çocukları erkek çocuklar kadar şanslı ve avantajlı olamamaktadırlar. Örneğin aynı soruya yanıt vermeye çalışan E10'nun eşi K10'nun bir süre duraklaması ve gözlerinin dolması onun yaşayamadığı çocukluğuna nasıl bir özlem duyduğunu ve içerlediğini göstermekteydi. K10 yaşayamadığı çocukluğu için şu ifadeleri kullanmıştır;

İçimde bir ukte kaldı. Beni berdel yaptılar. Babam yoktu. Annem karar verdi. İtiraz edemedim. 16 yaşındaydım ama çocuktum daha. Diğer çocuklar gibi dışarı çıkmak, oynamak isterdim. Ama erkek çocuklarına izin vardı kızlara yoktu. Evde işten güçten fırsat bulursam gizli gizli evcilik oynardım. Evlenince o da olmadı. Çocukluk yaşamadım ki. Ah keşke keşke biraz çocuk olsayım. Bazen rüyalarımda çocuk olurdum. Ağlayarak uyanırdım. Böyle psikolojim iyi değildi yani anlatabildim (K10).

Çocukluğundan vazgeçmemiş olan E9'un, çocukluğunu bir nebze de olsa yaşayabilmesi erkek çocuk olmasından kaynaklanmaktadır. Zira eşi K9 için evlilik, çocukluğunun bittiği anlamına gelmektedir. K9 özlemini duyduğu çocukluğu hakkında şunları dile getirmektedir;

Çocukları görünce istiydim onlarla oynamayı. Bazen tek başına ağlıdım. Bazen de bazen de dedim öyle boşver (Duygulanıyor, bir derin sessizlik) O gitti. Öyle de çektim vallahi. Ben de her çocuk gibi oyunlar oynamak istiydim. Gözüm kalıydı dışarıda oynayan çocuk gördüğimde. Benim kaynanam bana mahsus dedi "Bak senin arkadaşın köyün içinde oynur, dama çıkırlar. Ya sen gitmiysen. Dedim daha ben gitmiyrem. Ben gelin olmuşam. Vallahi ben gelin olmuşam. Aha dedi ha vallahi bu deli değil. Bu gelin olacak. Ama kocam da o zaman çocukti. O, istediğini yapıydı. Bana yasaktı, bana ayıptı. Niye ben kız çocuğuyum diye. Buna çok üzülidim. Çocukluk nedir bilemedim. Psikolojimi çok etkiledi (K9).

Erkek katılımcılar arasında çocukluğunu yaşayanlar da yaşamayanlar da çocukluklarını tam olarak yaşayamadıklarından, sosyal hayattan, arkadaşlarından soyutlandıklarından yakınmışlardır. Her çocuk gibi oyunlar oynamayı seven K9 evlendirilerek, çocukluğunu yaşamasına izin verilmemiştir. K9, E9'un evlendikten sonra da çocukluğunu yaşaması ile aralarında yaratılan bu farkın nedenini ataerkil toplum yapısına ve bunun yarattığı toplumsal cinsiyet farklılığına bağlamıştır. Erkek çocuk ile kız çocuk arasındaki toplumsal cinsiyet ayrımının açık bir örneği olan bu durum, K9'un çocuk dünyasında derin izler bırakmıştır. Çocukluğunu yaşamasına izin verilmeyen K10 ve K9 gibi kadınlar için çocukluk hiç yaşanılmamıştır. Çocukluk hayal meyal hatırladıkları kısa bir dönemden daha ötesi değildir. Bu soruya yanıt veren katılımcıların neredeyse tamamında bir tür çocukluk çağı travması yaşandığı onların ifadelerinden çıkarılabilir.

Kaya vd.'nin (2022) yapmış oldukları çalışmaya katılan 17 yaş ve altında evlendirilen 41 kadının tamamında çocukluk çağı travması olduğu ortaya çıkmıştır. Erken yaşta evliliklerin çocuklukta yaratmış olduğu travmatik sonuçlar kişilerin hayatlarının sonraki yıllarında da kendisini göstermektedir. Örneğin, Güneş ve arkadaşlarının (2016, s. 63) erken yaşta evlendirilmiş 50 kadınla yapmış oldukları çalışmanın sonuçları, çift uyumu ve çocukluk çağı travması arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmaya katılan kadınların çift uyumunun bozulmuş olmasına "çocukluk çağı ruhsal travması, erken yaşta evlenme, çocuk yaşta gebe kalma, cinsel istismar ve cinsel şiddete maruz kalmanın neden olduğu belirlenmiştir". Bu araştırmaya katılan katılımcıların da çocuklukta yaşamış oldukları travmaların ve

psikolojik sorunların sonraki hayatlarını olumsuz etkilediği ifadelerinden çıkmaktadır. Ancak burada da kadınlar ve erkekler arasında ciddi bir farklılığın olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

5.3.1.2. Eğitim Hayatının Sona Ermesi

Ataerkil ve geleneksel öğretilerden beslenen erken yaşta evlilikler kız ve erkek çocukları eğitim haklarından mahrum bırakan ciddi bir insan hakları ihlalidir (UNFPA-UNICEF, 2019). ÇHDS, 1990 Herkes İçin Eğitim Bildirgesi ve Çocuk Zirvesi Bildirgesi gibi uluslararası sözleşmelerde eğitim, temel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla en azından her bireyin en azından ilköğretim düzeyinde eğitim öğretim hizmetlerinden yararlanması gerekmektedir. Kız çocukları daha fazla olmakla birlikte kız ve erkek çocuklarının eğitim haklarından yoksun kalmalarının temel gerekçesini erken yaşta evlilikler oluşturmaktadır. Kız çocuklarına göre daha fazla eğitim hakkı tanınan erkek çocuklar en azından bir diploma sahibi olabilmek adına ilkokula gönderilmektedir. Ancak erkek çocuklar, kendilerine verilen erkeklik rolleri nedeniyle evin geçimini sağlama sorumluluğu ile yüz yüze gelmekte ve böylece eğitim hayatlarına devam edememektedirler. Katılımcılardan E10, bir erkek çocuk olarak çocuk yaşta kendisine yüklenen sorumluluklar nedeniyle eğitimine devam edememiş olmasını şu şekilde ifade etmiştir;

Tabii bizim zamanınızda mesela okuyorduk fakat okulda sıkıntı çekiyorduk Yani şimdi köyde biliyorsun yani köyde hep sıkıntılı. Hayvanlar vardı mesela bir okula git bir hayvanlara. Babam diyi hayvanları bırakma. Erkek çocuklar çobanlık yapar bizim oralarda. Okula gitme hayvanını otlamaya götür dirlerdi. Yani mecbur okula pek önem vermiyorduk maalesef ama okul çok önemli. Kızları da okula göndermiyordular. Onlar da ev işlerinden dolayı gitmezlerdi okula. Keşke okusaydık (E10).

Ailenin geçim kaynağının hayvancılık olduğu kırsal bölgelerde erkek çocuğa özellikle çobanlık görevi verilmektedir. Erkek çocuk için hem çobanlık yapmak hem de eğitime devam etmek uzun süreli sürdürülebilir bir durum değildir. Bu nedenle erkek çocukları çobanlıktan yana tercih yapmak zorunda bırakılmışlardır. Katılımcılardan E27 de eğitime uzun bir ara vermek zorunda bırakılmasından duyduğu üzüntüyü şu şekilde açıklamaktadır;

Evlendiğimde orta okulu bitirmişim, yeni liseye gidiyorum. Okula devam tabi ki. İlk esnada evlilik durumunu söylemedim çünkü, olumsuz yansımının bana diye düşündüm. Uzak bir liseyi tercih ettim. Kimse beni tanımasın, evli olduğumu da bilmezsin istiyordum. Bu hayatta en çok çok değer verdiğim şeylerden bir tanesi de eğitimimdi. Ki okulda da derslerime aşırı bir önem verirdim. Hayallerimiz de vardı arkadaşlarla hayallerini

gerçekleştiren ikisi oldu. Ben olamadım. Evlenmişim ve bir boşluğa düşmüştüm. Baba dedi, ya malımız, mülkümüz var okumana gerek yok, benim için de hiçbir önemi kalmadı. Ama babamın işini de yapamadım. Kaybettik sahip olduğumuz birçok şeyi (E27).

Hayatta en çok değer verdiği şeyin eğitim olduğunu ifade eden ve lise mezunu olan E27, lise yıllarının başında evlendirilmiştir. Evliliğin eğitim hayatını etkilemesinden kaygı duyan ve okuldaki arkadaşlarına, öğretmenlere evlendiğini söylemekten çekinen E27'nin geleceğe dair hayalleri vardır. Ancak yakın arkadaşları ile beraber çıktıkları yolda E27, eğitim hayatına liseden sonra ara verir. Çünkü E27'nin çocuk bedeninde ve ruhunda, evliliğin duygusal yükü ağır gelmiştir. Uzun yıllar sonra da olsa okuma isteğini içinde hissedenden E27, bir lisans programına yerleşmiş olduğunu ve halen de okumaya devam ettiğini dile getirmiştir. Yakın çevresinin ve ailesinin okulu bırakması gerektiğine yönelik baskılarına rağmen okumaktan vazgeçmeyen E15 ise yasadıklarını şu şekilde anlatmıştır;

Ben evlendikten sonra da okuluma devam ettim. Okumayı da seviyordum. Akrabalarım, ailem artık evlisin, ne yapacaksın okulu deseler de onları dinlemedim. Baskılara boyun eğmedim Başarılı bir öğrenciydim de. Bir taraftan da çalışıyordum. Çok sıkıntı çektim, zorlukları oldu ama en azından ön lisansa kadar okudum (E15).

Okula gitmeyi seven E15 evlendirildikten sonra akrabalarının, ailesinin söylentilerine kulak asmamış ve eğitim hayatını sürdürmüştür. Ancak erkek çocuk olmasının ağır sorumluluklarını da üstlenmek zorunda kalan E15, evin geçimini sağlarken bile eğitimine devam etmiş ve ön lisans mezunu olmuştur. Elbette ki E15'in zorlu koşullarda da olsa eğitim hayatına devam edebilmesi, erkek çocuk olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde anne ve babalar çocuklarını okutma konusunda tercihlerini genel olarak erkek çocuklarından yana kullanmaktadırlar (Tunç, 2009, s. 241). Yiğit (2015, s. 110) özellikle de kırsal kesimlerde erkek çocuklarının kendi hayatlarını kazanabilmeleri için okutulması gerektiği düşüncesinin daha yaygın olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak bu araştırmaya katılan 27 erkeğin 22'sinin Van kent merkezinde doğup büyüdüğü dikkate alındığında kırsal alandaki bazı katı gelenek ve göreneklerin kente yaşamamında da devam ettirildiği söylenebilir. Erkek çocukların da eğitimlerine belli bir noktadan sonra devam edemedikleri görülmektedir. Çünkü erkek çocuğundan bir an önce evin geçimine katkı sağlaması beklenilmektedir. Geleneksel yaklaşımda erkek çocuklarına daha fazla eğitim fırsatı tanınıyor olsa da erken yaşta evliliğin onların hayatını da kısıtladığı, erkek çocukların evin geçimini sağlamayı eğitimlerine devam etmeye öncelikledikleri söylenebilir. TÜİK

2021 Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının verilerine göre “Eğitime devam etmek istemesine rağmen eğitimini yarıda bırakan bireylerin eğitimi yarıda bırakma nedenleri cinsiyete göre incelendiğinde, erkeklerin %61,8’i ve kadınların %36,4’ü ekonomik nedenlerle eğitimini yarıda bıraktığı gözlenmiştir” (TÜİK, 2022, s. 20). Bu araştırmanın verileri de erkeklerin erken yaşta evlendirilme gerekçelerinin ekonomik boyutunun oldukça önemli bir faktör olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Erkek çocuklarına yüklenen roller de ağır olmakla birlikte erkek çocukları kız çocuklarından daha fazla imtiyazlara sahip olmaktadır. Çünkü genel olarak bu araştırmaya katılan erkek katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında kadın katılımcılar arasında derin bir uçurumun olduğu görülmektedir.

Erkek katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında hiç okula gitmemiş olandan doktora eğitimine devam eden bir çeşitlilik olduğunu görüyoruz. Kadın katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında ise hiç okula gitmemiş ve ilkokul mezunu olanların toplam sayısının 18 olduğu görülmektedir. Hiç okula gitmemiş erkek katılımcıların sayısı yalnızca 3 iken kadınların sayısı 8’dir. Diğer kadınlar arasında ilkokul mezunu olanların sayısı 10’dur. Erkek çocuklara evin geçimini sağlama sorumluluğu verildiğinden bir diploma sahibi olmaları gerektiği düşünülmekte ve en azından ilkokula gönderilmektedirler. Ancak, E15’in eşi K15, E15’e tanınan imtiyazlara sahip olamamış ve ilkokul eğitimini dahi tamamlayamamıştır. K15, eğitim hakkından nasıl yoksun bırakıldığını gerekçeleri ile şu şekilde ifade etmektedir;

İlkokulu bitirmeden okula bir daha gitmeyeceksin dedi babam. Kız çocuğunun ne işi var okulda. Okuyup da ne faydan olacak dedi. Gözün açılmadan, namusumuza leke sürmeden evlensin gitsini. Zaten evlenip gideceksin, elin adamına kazandığını da vereceksin dedi babam. Kalabalıktı ailemiz. Ev işleri için anneme yardım ediyordum. Onun için göndermediler okula. Bari bir ilkokul diplomam olsaydı. Birileri isteyince de evlenmek kaçış oluyor kız için (K15).

E10’nun eşi K10 da ilkokulu bitirdikten sonra eğitimine neden devam edemediğini ise şu sözlerle açıklamıştır;

Beşinci sınıfa kadar gittim. O zaman beşe kadar kızları ancak gönderirlerdi. Ben berdel oldum. On dört yaşında falandım. On altı olunca da evlendim zaten. Öyle olunca hiç göndermezler kızları okula. Evlenmeden önce anneme ev işlerinde yardım iderdim, kardeşlerime bakardım. Bir an önce evlensin, gitsin diler bir de. Namusuna bir şey gelmesin diye evlendirirler. Aha erkek de giderdi okula ama benim bey de devam etmedi. Babası gitme iş güç var derdi. O da çobanlık yaptı. Gitmedi yani (K10).

Kız çocuklarının eğitime devam edememelerinin en önemli sebeplerinden biri de erken yaşta evlendirilme riski ile karşı karşıya olmalarıdır. Nitekim bununla ilgili

yapılan birçok çalışma (Tunç 2009; Özcebe ve Biçer 2013; Duran vd. 2022; Burcu vd. 2015) bu ifadeyi desteklemektedir. Bu araştırmanın verileri de kız çocuklarının eğitimlerine devam edememe gerekçelerinden birinin erken yaşta evlendirilme olduğunu ortaya koymaktadır. Erkek çocuklarına nazaran kız çocuklarının okula hiç ya da ilkokulu bitirdikten sonra gönderilmemeleri geleneksel ataerkil toplum yapısının katı uygulamalarının ve bunun yaratmış olduğu toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin açık bir göstergesidir. Özellikle kız çocukları, cinsiyet eşitsizliğinden ve kızlara erkeklere göre daha düşük değer biçen ayrımcılıktan dolayı da evlendirilmektedir (UNICEF, 2003 ve UNFPA-UNICEF 2019). Kız çocuklarının ev içi emeklerinden yararlanmak adına ve namus kaygısı nedeniyle okula gönderilmedikleri ya da eğitimlerine devam edemedikleri görülmektedir.

TBMM'nin raporuna göre (2011, s. 5) kız çocukları eğitim alıp meslek sahibi olduktan sonra elde edeceği geliri dışarı götüren, kayıp aile üyesi olarak değerlendirilmektedir. Ev içi işlerden, çocuk ve yaşlı bakımından sorumlu tutulan, annenin en büyük destekçisi konumunda olan ve annelik rolü üstlenmek zorunda bırakılan kız çocukları için eğitim hizmetlerinden yararlanabilmek imkansız hala gelmiştir. Bunca sorumluluğun altında ezilen kız çocukları için evlilik tek çıkış yolu olmaktadır.

K10 ve K15, ailelerinin namusunun korunması için evlendirilmişlerdir. Kız çocuğunun cinselliğinin ve aynı zamanda bedeninin denetimi erken yaşta evlendirilerek de sağlanmaya çalışılmaktadır. Çünkü kadının namusunun ancak ve ancak bir erkeğin kontrolü altına alınarak korunabileceğine inanılmaktadır. Yiğit'in (2015, s. 97) Niğde İli, Dünderli Kasabası ve Güllüce Köyü'nde erken evlilik yapmış 22 kadınla yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına göre, namus olgusu kadınların ve kız çocuklarının cinsellikleri üzerinden yorumlanmaktadır. Dolayısıyla karar alıcılar Yiğit'e göre, namuslarını zedeleyecek olumsuz bir olay yaşanmadan kız çocuklarını okula göndermeyerek veya erken yaşta evlendirerek önlem almaya çalışmaktadırlar.

5.3.1.3. Erken Yaşta Evliliğin Sağlık Riskleri ve Sonuçları

Evlilik, kişilerin ruhsal, psikolojik ve bedensel açıdan yeterli olgunluğa eriştiği zaman gerçekleşmesi gereken bir durum olmalıdır. Ancak bu olgunluğa ulaşmadan erken yaşta evlendirilen çocuklar birçok sosyal, psikolojik, ekonomik ve sağlık sorunları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Erkek çocuklarının fizyolojik rahatsızlıkları kız çocukları gibi olmamaktadır. Üreme özelliği ve yaşamın da kaynağı olan kadının erkekten daha

fazla bedensel rahatsızlıklar yaşadığı bilinmektedir. Erkekler için ise bedensel sağlık riskleri daha az olmaktadır. Katılımcıların ifadeleri de bize erkeklerin daha fazla psikolojik sorunlar yaşadıklarını, bedensel hastalıkların ise kadınlarda daha fazla ortaya çıktığını göstermektedir. “Herhangi bir sağlık sorunu yaşadınız mı” sorusuna erkek katılımcılar şu yanıtları vermişlerdir;

Ben değil de eşim rahatsızlık geçirdi. Yani bizim en küçük çocuğumuz bir buçuk yaşında falandı eşim rahatsızlandı. Göğüs kanserine yakalandı (E5).

Hanımın bazı rahatsızlıkları oldu evlendiğimiz ilk yıllar, hatta ameliyat ettiler. Uzun yıllar sonra çocuğumuz oldu. Benim çok şükür bir hastalığım falan olmadı (E9).

Evlendikten sonra ben aylarca eve gitmiyordum. Düşün yani on üç yaşında bir çocuğu evlendiriyorsun, bu evlilikte ne anlayacak? Sevgiden veya ne bileyim aileden. Çoğunlukla dışarıda yatıyordum, damda, bahçede yatıyordum, akrabaların evine gidiyordum. Tüm aile üstüme geliyordu. Psikolojik sorunlar yaşadım. Yani ben kaç defa intihar etmeyi bile düşündüm. Yani dedim ailem babamın acısını çektiler, benim acımı çekmesinler. Benim öyle bir hakkım yoktur bunu onlara yaşatmaya. O yüzden bir şey yapmadım. Anlayacağınız ölmeye bile hakkım yok (E1).

Evliliğin ilk sürecinde eşimi bir koruyucu olarak görüyordum. Büyük ya benden, büyük olarak bir annemi görmüştüm. Annemden sonra da eşimi. Her zaman bir erkeğin bir bayanı koruması gerekmiyor. Bazen de tam tersi olabiliyor. Ona çok yanaşmaya çalıştım duygusal olarak ona da ısınmıştım. Bilmiyorum, köyden geldiği için mi, beni sevmediği için mi çekiniyordu? Başkasını mı seviyordu. Hiç bilmiyorum. Karşılık bulmadım. O duygu zamanla kayboldu. İçime kapandım. Psikolojik olarak çok etkilendim, travmaydı, sorunlar yaşadım. Ama ne olursa olsun ayakta kalmak zorundayım. Bir koca ve baba olarak sorumluluklarım var (E27).

Katılımcılardan E5 ve E9, kendilerinin değil ancak eşlerinin bazı rahatsızlıklar geçirdiklerini dile getirmişlerdir. E1 ve E27 ise erken yaşta evliliğin psikolojik sorunları ile yüzleşmişlerdir. Erken yaşta evliliğin yaratmış olduğu travma E1’in intihar etmeyi dahi düşünmesine neden olmuştur. E27 ise karşılık bulamadığı ilişkisinin onda yarattığı hayal kırıklığı ile sevmekten vazgeçmiş, her geçen gün içine daha fazla kapanmış ve yaşadıklarının onda psikolojik etkileri olmuştur. Erken yaşta evliliğin kadınlarda yaratmış olduğu sağlık risklerinin ise erkeklere göre daha çeşitli ve bedensel olduğu katılımcıların ifadelerinden çıkarılabilmektedir;

Bizi bir gece odaya bıraktılar. Yani işte zordur. Ne o bişi bili ne ben. Hiç konuşamıydık bile. Utanırdım. Zor geçti o yıllar. Adam hiç kimsenin yanında abisinin yanında, annesinin yanında, yengelerinin yanında hiç konuşmazdı benle. O zaman öyleydi. Ya ayıptı. Kendimi çok yalnız hissettim. İçime kapanırdım. Ben de sadece işimi yapardım. Anne oldum 15 yaşında. Bi çocuk düşük yaptım, sonra büyüğü ben hamle oldum. Oni de adetim geçtiğinde anladım. Yoksa nerden bilecektim. O da sevindi ama sonra bir kötü oldu bana ve çocuklarıma. Psikolojimizi bozardı. Bütün çocuklarıma evde doğurdum. Ben

bir düşük yaptım bilmedim. Utandım öyle düşük yaptım yine zordu yani. Evde düşük yaptım. Öyle çok kötüydüm yemin ederim. Günlerce yatakta kaldım. Hiç hastaneye gidemedim (K1).

Eski zaman hani sağlık sigorta yoktu yeşil kart vardı. Hastalanırdım ama vallahi bazen götürüyorlardı çoğunda yok. Kim götürecektir? Beyin var götürsün? Kim götürecektir. Adam dışarıda. Bilmiydi evlidir, evli değildir. Beni kardeş gibi görüydi. Akşama geliyordu otele sabah çıkıyordu. O kadar. Bilmiydi eş nedir. Yıllarca çocuklarım olmadı 19 yıl. Çok sıkıntılar yaşadım. Bir iki kez bebeklerim öli doğdu. Kanamadan ölecektim. Evde doğum yaptım. Psikolojimi bozdılar. Kimseye derdimi de diyemedim. Adama ikinci kadın getirecektiler. Gidecek yerim de yoktu. Tabii ki zordur vallahi zordur. Ben de başkasına gitsem olmuyor. Bizim adetimiz odur. Biri başkasına gitse onu öldürecekler. Yani ne yapacağım vallahi bilmiyordum (K9).

Benim gelin geldiğim evde 42 kişi beraber yaşıyorduk. Çok küçüktüm, evin işi bitmezdi. Ağır işler. Ben biraz işi öğrenince bana bıraktılar yemek yapmayı. Hasta olsan da uzanmak yok, yatmak yoktur. Bazen başım dönerdi, kanamalarım çok olurdu Sonra zaten göğüs kanseri oldum. Çok sıkıntılar yaşıyordum. Stresin çok dedi doktorlar. Bir düşük yaptım bir bebeğim de ölü doğdu. O zaman aşırı kanamam olmuştu. Ebe baktı olmuyor hastaneye götürdüler (K5).

K1, K9 ve K5'in ifadeleri kadınların gebeliği önleyici hiçbir tedbiri alamadıklarını, dolayısıyla gebelik öncesi ve sonrası bakımından mahrum bırakıldıklarını ortaya koymaktadır. Kadınların herhangi bir sağlık kuruluşundan destek alamamış olmaları düşük ve ölü doğumlar yapmalarına neden olmuştur. Bunun sonucunda da aşırı kanamalarının olması nedeniyle ölüm riskiyle burun buruna gelmiş oldukları söylenebilir. Yapılan çok sayıda çalışma (Ardahan ve Sarı 2016; Aydemir, 2011; Kara Uzun ve Orhon, 2013; Karabulut vd., 2013; UNICEF, 2001) erken evlilikler sonucunda, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, istenmeyen/riskli ve çoklu gebelikler, depresyona girme, erken doğum riski, anneliğe uyum sorunlarını düşük yapma, bebek ölümleri, kansızlık, hipertansiyon, doğum ve sonrası komplikasyonlar -düşük doğum ağırlığı, prematürite, bebeklerde gelişme geriliği- gibi sorunların ortaya çıkmasının muhtemel olduğunu ortaya koymaktadır. Erken yaşta çocuk doğurma genel olarak sık ve planlanmayan doğumlara da yol açmaktadır. WHO'ya göre (2016) adolesan annelerin bebeklerinde ölü doğumlar ve yenidoğan ölümleri, 20-29 yaş arası kadınların bebeklerine göre %50 daha fazla olabilmektedir. Bunun yanında daha yüksek Human Immunodeficiency Virus (HIV) bulaşma risklerine, aile ve yakın partner şiddetine karşı savunmasızlık gibi daha kötü sağlık koşullarına yol açabilmektedir.

Parsons vd.'ne göre (2015) çocuk yaşta evlilik, kız çocukları için, travmatik olabilir ve yaşam boyu ruh sağlığı etkilerine yol açabilir. Bununla birlikte Parsons, çocuk yaşta evlilik ve intihar arasında nedensel bir bağlantı belgelenmemiş olsa bile, erken evlilik

ile kötü ruh sağlığı arasında bir ilişki bulunduğunu ifade etmektedir. Erken yaşta evlendirilen kadınlar ile yapılan başka çalışmalar da (Yiğit, 2009; Dağdelen, 2011; Özcebe ve Biçer, 2013; Şenol ve Mazman, 2012) kadınların intihar etme düşüncesi ve girişim oranlarının yaygınlığına dikkat çekmektedir. Soylu ve Ayaz'ın (2013, s. 136), evlendirildiğinde 15 yaşını, araştırma sırasında 18 yaşını doldurmamış 48 kız ile yapmış oldukları çalışmada da, %8.2'sinde travma sonrası stres bozukluğu, 45.8'inde en az bir ruhsal bozukluk tanısı konulduğu, %27.1'inin duygusal şiddete/istismara, %14.6'sının ise evlendirildiği kişi tarafından fiziksel şiddete/istismara maruz kaldıkları saptanmıştır. Ayrıca olguların %29.2'sinde intihar düşüncesinin, %20.8'inde intihar girişiminin olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların ifadelerinden hareketle, kadınların sosyal yaşamdan izole edilmeleri, eşleri ile olan ilişkilerinin sorunlu olması psikolojik sorunlar yaşamalarına yol açtığı söylenebilir. Ancak bu araştırmaya katılan 23 kadından hiçbiri intihar etmeyi düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Ancak psikolojik olarak sorunlar yaşadıklarını sıklıkla belirtmişlerdir. Parsons vd.'ne göre (2015) çocuk yaşta evlilik, kız çocukları için, travmatik olabilir ve yaşam boyu ruh sağlığı etkilerine yol açabilir. Bununla birlikte Parsons, çocuk yaşta evlilik ve intihar arasında nedensel bir bağlantı belgelenmemiş olsa bile, erken evlilik ile kötü ruh sağlığı arasında bir ilişki bulunduğunu ifade etmektedir. Erkek çocukları kız çocukları kadar olmasa da çocuk damat ve aile reisi olmaya zorlanmakta bu durum erkek çocuklarında da ciddi travmalara yol açmaktadır (Şenol ve Mazman, 2012, s. 512). Erkekler kadınlara göre daha fazla psikolojik sorunlar yaşıyor olsalar da verili erkeklik imtiyazlarından yararlanmakta ve bir çıkış yolu bulabilmektedirler. Erkeklerin kadınlar gibi ev için alanlarda sıkışıp kalmıyor olmaları, belli bir ekonomik sermayeye sahip olmaları ve de sosyal ilişkilerinin daha yoğun olması onları başka seçeneklere de yönlendirebilmektedir. Erkekler bireysel mutlulukları adına eşlerini başka kadınlarla aldatma, ikinci evlilikler yapma ya da aile içi sorumlulukları yeterince üstlenmeme gibi alternatif yollar bulabilmektedirler.

5.3.1.4. Madde Bağımlılığı

Erken yaşta evlilikler, bireylerin hem fizyolojik hem de psikolojik gelişim dönemlerine denk gelen ergenlik dönemi için sağlık risklerini ortaya çıkarmaktadır. UNFPA'nın 2021 yılında yayınladığı *Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin*

Önlenmesi Temel Bilgiler Rehberi'nde "Travma, depresyon, anksiyete, intihar teşebbüsü, sosyal hayattan çekilme, madde kullanımı, riskli davranışlarda bulunma, psikomatik problemler" in erken yaşta evliliklerin sık görülen psikolojik sonuçları olduğu kaydedilmiştir. Ancak sonuçların cinsiyetlere göre ayrışmadığını genel olarak erken evlilik başlığı altında verildiğini belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada özellikle erkek katılımcılara evlendikten sonra herhangi bir madde kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Katılımcılardan E16, E12, E14 ve E2'nin ifadeleri şu şekildedir;

Sigara dışında bir aralar alkol kullanmaya başlamıştım. Mutsuzdum. Bir evliliğe mahkum edilmişim. Bir çıkış da yoktu benim için. Anlayan birileri de yoktu. Çareyi onda buluyordum. Senede bir uğradığım mekanlara artık her gün gitmeye başlamıştım. Sınırını kaçırdınca eve gidemiyorsunuz. Eve gidemeyince sorunlar oluyordu. Bir tür bağımlılık olmuştu. Eşimin desteğiyle atlattım. Artık kullanmıyorum (E16).

Sigara alışkanlığım evlendikten sonra oldu. Yirmili yaşlarda arkadaş ortamım da iyi değildi, ee mutsuzdum da. Etkilendim bazen sigara dışında kullandığım maddeler oldu. Baktım gittikçe bağımlı oluyorum elimi ayağımı kestim o ortamlardan. Biraz zor zamanlardı o yıllar. Bunalıma girmiştim, intihar etmeyi düşündüğüm zamanlar bile oldu. Kendinden geçiyorsun ya içerken (E12).

Sigara kullanıyorum yıllardır. Yani nasıl söylesem Van uyuşturucu ticaretinin çok yapıldığı bir yer. Uyuşturucu çeşitlerine ulaşmanız da zor değil. Lise yıllarımda içtiğim oldu. 16 yaşında evlendirilmişim. Kimseye evli olduğumu da söyleyemiyordum. Bir bunalım, depresyon içindeydim. Kime anlatacaktım derdimi. Çocuksun aldaniyorsun işte. Sanki uyuşturucu derman olacaktı derdime. Beni fark eden bir öğretmenim sayesinde kurtuldum sağolsun (E14).

Bi dönem madde kullandım. Onu bıraktım ama sigaraya devam. Aslında ben böyle bir adam değildim. İşim varken ek iş de yapıyordum, gece çalışıyordum. 13 yaşından beri çalışıyorum. Evlenince yüküm daha da arttı. Çalıştığım zamanlar arabam vardı bir tane daha aldım. Sonra eşim de ailem de çok üstüme geldi. Sen nereye gidiyorsun, sen ne yapıyorsun, nasıl yapıyorsun? Yani beni şuan hani bana rahat bırakmış olsaydı var ya ben şimdi 2 tane daire de almıştım. Kimse bilmiyor ben neler çektim, çocuklarım kimseye muhtaç olmasın diye. Yani durumu tam düzelttim, ev yaptım arabamı aldım düzeldi, yine kardeşlerim durmadılar. Eşim de çok üzerime geldiği için bunalıma soktular beni. İşimden istifa ettim. Bunalıma girdim ha. Ailem öğrendikten sonra her şey tersine döndü. O sıralar maddeye de başladım. Ama bir süredir bırakmışım (E2).

Erken yaşta evliliklerin bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal sağlığını çok fazla etkilemesinin nedenlerinden biri bu sürecin bireyin ergenlik döneminde yaşanmasıdır. Katılımcılardan E16, E12, E14 ve E2, tütün başta olmak üzere uyuşturucu madde ve alkol içeren ürünler kullandıklarını ifade etmişlerdir. Onları madde kullanımına yönelten nedenler çocuk yaşta evlendirilmiş olmanın toplumsal ve ruhsal ağırlığını kaldıramıyor oluşları, bu evliliğin onları mutsuz edişidir. İç dünyalarında yaşamış

oldukları çıkmazları kimse ile paylaşamıyor olmak da onları madde kullanmaya itmiştir. Sosyal çevrelerinden kopan, evli olduklarını dahi çevrelerine söylemeye çekinen, erkekliğin ağır sorumlulukları altında ezilen bu erkekler için en kolay çıkış yolu sigara kullanımı başta olmak üzere diğer madde türlerini kullanmak olmuştur.

Çeşitli psikolojik sorunlar yaşayan E12, intihar etmeyi dahi düşünmüştür. Daha önce söz edildiği üzere katılımcılardan E1 de ciddi psikolojik sorunlar yaşamış ve intihar etmeyi düşünmüş ama geride bırakacağı ailesini düşünüp bu düşüncesinden vazgeçmiştir. E2 de küçük yaşta çalışmaya başlamıştır ancak evlilik ile sorumlulukları daha da artmış ve ailesi için daha fazla çalışma gereği hissetmiştir. Ancak ailesinin yoğun baskıları sonrası bunalıma girdiğini ve bunun onu madde kullanmaya ittiğini ifade etmiştir. Bu örnekler bize erken yaşta evliliğin bireylerde yaratmış olduğu ruhsal sorunların nasıl bir boyuta vardığının ya da varabileceğinin çok önemli göstergelerini oluşturmaktadır. Erkek çocukların erken yaşta evlendirilmeleri ile ilgili çok sınırlı sayıda çalışma (Yıldız 2018; Gaston vd. 2019; UNICEF 2019c; Büke Okyar ve Ögüt 2022) vardır. Bu çalışmalarda erken yaşta evlendirilen erkek çocuklarının madde kullanımına dair herhangi bir verinin varlığına rastlanmamıştır. Bu araştırmaya katılan 27 erkekte 23'ü sigara bağımlılığı 19'u da sigara dışında alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Ancak 19 erkek katılımcı uyuşturucu maddeyi hayatlarının kısa bir döneminde kullandıklarını, bugün bazılarında alkol kullanımının olduğu ancak bağımlılık seviyesinde olmadığı belirtilmiştir. 23 erkeğin sigara kullanımının günümüzde devam ettiği söylenebilir. Madde bağımlılığına ilişkin kadın katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar ise şu şekildedir;

Yani sigara kullanıyorum. Öyle paket taşıyorum ama günde 3-4 tane de içiyorum. Kocam eve geldiğinde o veriyor, bazen de çevremdekilerden içiyorum. Onun dışında bugüne kadar başka bir şey içmedim. İşte içki olsun, uyuşturucu olsun. Kocam arada içki içiyordu. O zamanlar da zordu inanın. Ama çok şükür bıraktı. Şimdi tek sigara içiyoruz ikimiz de (K16).

Biz uyuşturucudan çektik biraz. Eşim kullanıyordu. İkimiz de zorla evlendirilmiştik. Ben biraz daha kaderime razı olmuştum. Eşimi sevmeye çalıştım ama o hiç istemedi, bunalıma giriyordu. Sigaraya da uyuşturucuya da alıştı bir zaman. Ama sonra uyuşturucuyu bıraktı. Şimdi de sigarayı beraber içiyoruz. Ben de onunla yaşadıklarımın dolayısıyla sigaraya başladım. Ona eşlik edeyim başkalarına gitmesin diye diye alıştım bende. Şimdi de içiyorum (K12).

Yani uyuşturucu hiç kullanmadım. Eşime bir ara birileri musallat olmuştu, uyuşturucu kullandı ama çok şükür vazgeçti. İkimizde şimdi sigara kullanıyoruz. Arada eşim alkol de

alır ama öyle sarhoş olacak, bizi ihmal edecek kadar değil. Özel zamanlarda işte. Ben de boşluktan içmeye başladım sigarayı sonra da bırakamıyorsun işte (K14).

Ben sadece sigara kullanıyorum. Bekarken kullanmıyordum. Evlendikten sonra kocamla yaşadığım sorunlardan sonra bir kere içince bırakamadım. Son dört yıldır daha da arttırdım. Kocam sekiz çocukla bizi terk etti. Başka bir kadınla nikah yaptı. Sigara çare değil ama işte bırakamıyorum (K2).

Erkek ve kadın katılımcılar arasında madde kullanımına ilişkin benzerlik olduğu kadar ayrıştıkları ve dikkate alınması gereken yönler de bulunmaktadır. Kadınlar genel olarak sigara bağımlılığı geliştirdiklerini ifade ederken erkeklerde madde bağımlılığının sigara, alkol ve uyuşturucu madde şeklinde çeşitlendiği söylenebilir. Nitekim erkekler ve kadınlar arasında bu farklılığın olması da cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü kadın daha çok ev içi alanla özdeşleştirildiği ve sınırlandırıldığı için alkol ve uyuşturucu maddeye erişimi oldukça güç olmaktadır. Ancak sigaraya erişim onlar için olabildiğince kolay ve erişilebilirdir. Erkeklerin kamusal alana erişimleri kadınlara göre daha kolay olduğu için alkol ve uyuşturucu maddelere de erişimleri o kadar kolay olabilmektedir. Dolayısıyla erkeklerin sigara dışındaki madde kullanımları ile ilgili deneyimleri olurken kadınların yalnızca sigara içme deneyimleri olduğu söylenebilir. Hem erkeklerin hem de kadınların herhangi bir maddeye bağımlılık geliştirmelerinde aile içi sorunların belirleyici rol oynadığı ifadelerinden çıkarılabilir.

5.3.1.5. Yaşanılmayan Duygular “Sevgi ve Aşk”

Bu araştırmanın verilerine göre, zorla ve çocuk yaşta yapılan erken yaşta evliliklerde eşler arasındaki ilişkilerin temelinde sevgiye veya aşka dayalı duygusal bir birlikteliğin genelde yaşanmadığı söylenebilir. Erkekler, eşlerine genel olarak sevgi ve aşk duygularından ziyade saygı duyduklarını, duygusal yakınlık kurmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Âşık olduğu için evlenen erkeklerin sayısı yalnızca üçtür. Eşler arasındaki ilişki, duygusal birliktelikten ziyade karşılıklı sorumluluklar üzerinden sürmektedir. Eşlerini sevmeye çalıştıklarını ancak sevemediklerini ifade eden E1, E9 ve E25 için evlilik, genel olarak zorunlu bir sorumluluk ve gereklilik üzerinden okunmaktadır;

Evlendikten sonra ben aylarca eve gitmiyordum. Düşün yani on üç yaşında bir çocuğu evlendiriyorsun, bu evlilikte ne anlayacak? Sevmeden veya ne bileyim aileden, aşktan. Eve gitmiyordum. Aylarca bu devam etti. Eşim benim için bir yabancıydı. Onunla ne yapacaktım ki. Onu nasıl sevebilirdim. Sevemedim de. Onun için on yıl sonra sevdiğim kadınla da evlendim. İlk eşimi boşayamadım. Ona saygı duyuyorum ama sevemiyorum.

İstiyorsan babanın evine de git dedim ama o gitmedi. Onu mağdur etmemek için boşamadım. Çocuklar da çevredekilerin baskılarından bıkınca oldu. Onları susturmak için. (E1).

Ben nasıl evlendim bilmiyorum zaten. Yani şöyle evlilik nedir bilmiyordum tam olarak. Amcamın kızını istediler. Ben o zaman çocukken de sonradan da ona bir eş olarak bakamadım, onu öyle göremedim. Yıllar sonra bir kızla tanıştım. Eşime de dedim işte ben falan kızı seviyorum. Bana getirin falan diye söylüyordum aileme de. Ama kızı başkasına verdiler. Hanım öğrenince kızın bana verdiği hediyeleri bulup kızın annesine götürmüştü. Kız önce korkudan inkar etmiş ama hediyeleri görünce bir şey dememiş. Ailesi benimle görüştürmedi o da evlenip gitti. Yani ben hiç evli olduğumu hissetmedim. Eşim çok iyi bir insandır. İyi bir eştir ama bende iş yok. Ama işte insan sevmeyince sevemiyor. Bizim zaten 19 yıl çocuk da olmadı. Sonra tedavi ile ilk çocuk oldu. Onu da eşim çok istiyordu diye (...) Hani şimdi sevmiyorsun neden çocuk yapıyorsun diyeceksiniz. Yani çocuksuz da olmuyor aslında. Biliyorsunuz işte soyumuz devam etmek istiyoruz (E9).

Ben zaten kendimden hem 10 yaş büyük hem de yengemle evlenmek zorunda kaldım. Daha önce dediğim gibi buna mecburdum. Töremiz öyleydi. Ben severek evlenmeyi isterdim ama olmadı. Ha şimdi eşim iyi bir insandır. Ona bir şey diyemem. Benden de daha büyük olduğu için ona her zaman bir büyüğüm gibi bakıyordum. Hani nasıl desem öyle sevmek, aşık olmak yok bizde. Ben büyüdükten sonra da değişmedi. Ona olan sevgim öyle çok şey gibi değil. Yani hani iki sevgimi gibi olmadı hiç. O da ben de mecbur kaldığımız için evlendik. Şimdiye kadar birbirimizi sevdiğimiz hiç söylemedik mesela. Eee zaten öyle bir şey de yok. Bende yok. Onda da yok bence (...) Sekiz çocuk var. Aile için çocuk önemlidir. Hepsi de isteyerek olmadı ama. Yani ayıptır söylemesi bazen ihtiyaç için eşinle oluyorsun. (E25).

Duygusal yakınlık olmamasına rağmen evliliğin sürdürülmesini ve herhangi bir aile planlaması olmadan çok çocuk sahibi olmalarını cinsel ihtiyaç ve soyun devamlılığı üzerinden açıklamışlardır. Çocuk sahibi olmak veya cinsel ihtiyacı gidermek için duygusal bir yakınlığın olmasına da gerek yoktur onlar için. Evlilikte cinsellik, üreme için önemlidir. Eşleri ile ilişkilerinin bir alışkanlığa dönüştüğünü ifade eden erkeklerin bazıları için eşlerinin onlar için çekici bir tarafı pek de olmamıştır. Zorunlu olarak sürdürülmesi gereken bir ilişkide sevgiden, aşktan söz edilemezdir. Bu nedenle erkekler yaşamlarının ilerleyen yıllarında içlerinde hissettikleri duygusal boşluğu ve kimisine göre de cinsel boşluğu başka kadınlarda bulma arayışına başvurmuşlardır. Erkekler gibi çocuk yaşta ve istemedikleri bir evliliği yaşamak zorunda kalan kadınlar için durumun erkeklerin yaşadıklarının tam tersi şeklinde olduğu söylenebilir. Kadınlar her türlü olumsuzluğa rağmen eşlerini nasıl sevmeye ve onlara tutunmaya çalıştıklarını şu sözlerle ifade etmişlerdir;

E1 ile bizi bir gece odaya bıraktılar. Yani işte zordur. Ne o bişi bili ne ben. Biz utandık konuşamadık bile. O da hiç konuşmadı. Hiç kimsenin yanında abisinin yanında, annesinin yanında, yengelerinin yanında hiç konuşmazdı. Benimle çocuklarımla hiç ilgilenmezdi. Ben zaten iki yıl sonra anne oldum. Yıllar geçti E1 askerden döndü. İlla beni evlendireceksiniz diydi. Abesi de ben de kabul etmedim gidip üstüme kuma getirdi.

Yani ben isterdim beni de sevsin. Ben de onun gibi zorla evlenmiştim. Ben de istemiyordum öyle olsun. Benim ne günahım vardı. Ben seviyorum oni valla. Benimle bir arkadaş da olsaydı razidim (K1).

Benim çocuklarım olmydi. 15 yıl sonra istedim önce küçüktüm zaten bilmiyordum çocuk nedir. On beş sene sonra dedim Allah verirse yani ben çocuk istiyorum artık. Beyimde hiç ne bana bakıydi, ne bir şey dirdi. Sanki beni kardeş gibi görüdi. Vallahi o da kardeş gibi görüdi. Gerçekten. Demidi bu benim karımdır, eşimdir. Ya şimdiye kadar keşke burada olsa. Şimdiye kadar hiçbir gün bana bir çorap bile almamış. Demiydi, bilmiydi. Karıdır nedir? Öyle kardeş gibi bana bakıydi. Ben de oni önce sevidim ama artık benim için de sanki bir arkadaşdır. Ben onun gibi yapmadım. Gözüm başka kimseyi görmedi. Ama o başka kıızı sevdi. Ben isterdim bana eş, yoldaş olsun (K9).

Çocuk yaşta istemedikleri bir evliliği yapan kadınlar için eşleri hayatlarındaki tek erkek ve tek olasılıklarıdır. Bu nedenle kadınlık rollerinin ağır sorumluluğu ile yaşamlarına devam ederken en azından duygusal olarak eşlerine tutunmak istemiş ve onları sevmeye çalışmışlardır. Kadınlar erkeklerin tüm sevgisizliğine ve ilgisizliğine rağmen başka erkeklerle olma, olabilme ihtimalini dahi akıllarından geçirmediklerini ifade etmişlerdir. Kadınların başka erkeklerle bir araya gelme, görüşme olasılıkları da erkekler gibi olamamaktadır. Çünkü kadınların hareket alanları evlerinin içi ile sınırlıyken erkekler kamusal alanda, gözlerden uzak gizli ilişkiler kurabilmektedirler. Kimi kadınlar için eşlerinin onları sevmediğini ve başka kadınlarla olan ilişkilerini bilmek onlara ızdırap verse de başka alternatifleri olmadığı için bu evliliğin bir parçası olmaya devam etmektedirler.

5.3.1.6. Çok Eşli Evlilik Yapma Gerekçeleri

Çeşitli şekillerde gerçekleşen evlilik biçimlerinden biri erkeğin birden fazla kadınla evlenmesidir. Çok eşlilik olarak adlandırılan bu evlilik biçimi Tan Eren'in de belirttiği gibi (2020, s. 86) daha çok Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde devam etmektedir. TMK'ya göre yasak olmasına rağmen çeşitli toplumsal, kültürel, politik ve ekonomik yönleri yapılan bir evlilik biçimidir. Gelenekler, dinsel inançlar, kadının çocuk sahibi veya erkek çocuk sahibi olamaması, nüfusu arttırma, iş gücü sağlama gibi farklı nedenler çok eşliliğin gerekçeleri olarak sıralanabilir (Gücük, Arıca, Akan, Arıca ve Alkan, 2010). Çok eşliliğin yaygın olarak görüldüğü toplumlarda, ilk evliliğin gerçekleşme biçimi ile ikinci ve hatta sonraki evliliklerin gerçekleşme biçimi farklılaşabilmektedir. İlk evlilik kararı ebeveynler veya evlenecek çiftler tarafından alınabiliyorken, sonraki evlilikler ise çoğunlukla erkeğin çeşitli nedenler ileri sürerek yapmış olduğu evlilikler olabilmektedir.

Erkek katılımcıların anlatılarından hareketle bu nedenler arasında erkeğin duygusal ve cinsel ihtiyaçlarının kadın tarafından yeterince doyurulmamasına yönelik şikayetlerin olduğu söylenebilir. Kimi zaman kadının da erkeğin ikinci kez evlenmesine rıza gösterildiği bilinmektedir. Bunun gerekçesi ise kadının daha önce de ifade edildiği gibi çocuk ya da erkek çocuk sahibi olamamasıdır. Katılımcılardan E24'ün evlenme gerekçelerden biri de babasının ikinci kez evlenme ihtimalidir. Çocuğu olmayan ya da erkek çocuk sahibi olamayan kadınların yaşamaktan korktukları şey, kimi zaman çaresizlikten kabul etmek ve rıza göstermek zorunda bırakıldıkları üzerlerine kuma getirilme gerçeğidir. E24, annesinin istemeden de olsa babasının ikinci kez evlenmesine hangi gerekçeler ile rıza göstermiş olduğunu şu şekilde ifade etmiştir;

Hani bu tür ilişkilerde de hani çocuk sahibi olamamanın ya da çevrenizdekilerin ya da akrabaların birden çok çocuğunun olması ama sizin çocuk sahibi olamamanız ya da tek çocuğunuzun olması, aile ilişkilerine genel olarak olumsuz yansıyor ki çoğu zaman mesela babama kuma getir, ikinci bir eş getir diyen de çok oldu. Hem ailesi tarafından hem arkadaşları tarafından. Zaman zaman annemle babam arasında hani fiziksel şiddet yaşanmadı ama sözlü tartışmaların olduğuna tanıklık ettim. çocuk mevzusu kimi zaman söz konusu oldu. Babamla ilgili evlenmesi gerekiyor, eşi hastadır, iş yapamıyor tarzında şeyleri duyunca annem şöyle, hani istemedi ama izin verdi. Yani evlenmek istersen evlenebilirsin dedi elbette ama rıza dahilinde mi değil elbette (E24).

E24'ün “daha lise öğrencisiydim yani ergenlik dönemindeydim” dediği dönemde evlenmeyi kabul etmesinin önemli gerekçelerinden biri de babasının ikinci kez evlenme ihtimalini ortadan kaldırmak olmuştur. Nitekim onun evliliği, bir taraftan babasının ikinci kez evlenmesine dolayısıyla annesinin üzerine kuma getirilmesine engel olurken diğer taraftan ailenin yıllardır özlemini çektikleri çocuk hasretine bir nebze de olsa merhem olmuştur. Ancak E24, her ne kadar mutlu olduğunu dile getirse de çocuk yaşta evlendirilmenin ağır yükü ve sorumlulukları ile yüzleştiğini dile getirmiştir. Katılımcılardan E6 ise erkeklerin ikinci kez evlenmelerinin gerekçesini şu şekilde açıklıyor;

Ben kesinlikle ikinci kez evliliğe karşıyım yani. Çevremde üç evlilik yapan bile var. Ben hayret ediyorum yani. Kız çocuğu sahibi olan kadınların üstüne kuma getirme durumları oluyor. Erkek çocuk olsun diye evleniyoruz diyorlar ama inanın çoğu da yalan söylüyor (E6).

Çok eşliliğe bakış açısında geçmişle kıyaslandığında bir farklılık olup olmadığı sorusuna ise E6, E15 ve E7 şu cevabı vermişlerdir;

Bir farklılık görmüyorum. Toplum olarak değişen bir şey yok. Hani isteyen gene yapıyor. Yapıyor yani. Ama insan düşündüğü zaman ben ilk eşimin yüzüne nasıl bakarım, bence olmaması gerekiyor. Ama maalesef daha geçenlerde bir komşum ikinci eşini kaçırdı.

Nedeni ne? İlk eşini artık sevmiyormuş. Diğer kadına da aşık olmuş sözde. Artık erkekler ikinci eşlerine başka bir ev açıyorlar. Aynı evde olmuyorlar. Değişen bi bu (E6).

Ben daha da arttığını düşünüyorum. Özellikle de son zamanlarda Suriye uyruklu kadınlar ikinci eş olarak alınıyorlar. Niye? Çünkü daha az masraflı. Bu kadınlar çaresizlikten belki evleniyorlar ama bizim erkeklerin evlenme sebebi tamamen duygusal. Hani çocuğu yok desem kız erkek çocukları da var. O zaman niye evlenirsin ki? (E15).

Bence çok değişen bir şey yok. Evlenmek isteyen ama ekonomiden dolayı evlenemeyenler de bence çok. Eskiden iki kadını bir evde tutabiliyordun ama artık ikisine de ayrı ayrı ev açmak lazım. O da çok zor artık. Haa isteyip de evlenemeyen erkeklerin çoğu da kadınları aldatıyorlar. Benim çevremde çok erkek var öyle. Bir de bu Suriyeli kadınlarla evlenmeler artmış. Onlar biraz daha masrafsız oluyor ondan (E7).

Katılımcılardan E6, E15 ve E7, erkeklerin ikinci eş ile evlenme durumlarının halk arasında hala yaygınlığını sürdürdüğünü dile getirmişlerdir. E6, eskiye nazaran ikinci evliliklerde değişen şeyin erkeklerin ikinci eşleri için ayrı bir ev açmaları olduğunu ve erkeklerin duygusal nedenler öne sürerek evlendiklerini söylemiştir. E15 ve E7 ise Suriye iç savaşından sonra Türkiye'ye sığınan Suriyeli kadın göçmenlerin Türk vatandaşı olan erkekler tarafından ikinci eş olarak alındığına dikkat çekmiştir. Onlara göre erkeklerin Suriyeli göçmen kadınlar ile evlenme gerekçeleri evliliğin daha ekonomik hale gelmesidir. Katılımcılar arasında iki evlilik yapmış olan, ilk evliliği sonrası birçok psikolojik sorun yaşadığını ve hiçbir zaman mutlu olmadığını dile getiren E1 de ikinci kez evlenmesinin gerekçesini şu şekilde açıklıyor;

Bizimkiler sen büyüdüğünde yeniden seni evlendireceğiz dediler, kandırdılar beni. Git askerliğini yap gel bir seni evlendireceğiz dediler (...) işte onların sözü hep aklımda kalmıştı. Ben de askere gittim geldim. Hadi şimdi evlendirin beni dedim. Dediler yok demek ki askerlik de buna yaramamış, akullanmamış. Dedim vallahi benim ilk günden beri aklım başımdaydı. Yani aklı başında olmayanlar sizlersiniz. Yoksa siz beni bu yaşta niye evlendirecektiniz. Evlendirmeseydiniz bunlar zaten hiçbirini yaşamayacaktık. Ya ben mutluluğu da ikinci evlilikten sonra öğrendim. Mutlu olmak benim de hakkımdı. Çocukken evlenmek isteyen ben miydim (E1).

13 yaşında evlendirilen E1, aile üyeleri tarafından askerliğini yaptıktan sonra ikinci kez evlendirileceğine dair sözler aldığını ama bunun yalnızca onu oyalamak için yapıldığını ifade etmiştir. Aile üyeleri askerliğin, E1'in bu kez sevdiği bir kadınla evlenme isteğini ortadan kaldıracığını düşünmüşlerdir. Ancak oldukça kararlı olan E1, aşık olduğu ve bir müddet evli olduğunu gizleyerek flört ilişkisi yaşadığı ikinci eşini kaçırmak evliliğini gerçekleştirmiştir. İki eşi ve çocukları ile aynı evde yaşayan E1, her ne kadar iki evlilik yapmış olsa da iki eşli olmak ile ilgili şunları söylemektedir;

Vallahi iki evlilik hiç iyi değil. Mesela ben yapmışım şimdi birilerine desem belki bazı insanlara inandırıcı olmayabilir. Ama hep diyorum keşke bir olsaydı. Daha iyiydi yani. İkinci evlilik, üçüncü evlilik bence iyi bir şey, iyi bir örnek değil. Yani maddi olarak da sıkıntı yaşamazdım. Aileme daha güzel bir hayat sunabilirdim. Hani bir eşim olsaydı daha mutlu olurdu (E1).

E1 gibi çocuk yaşta evlendirilen K1 için de bu evlilik onun değil yalnızca babasının rızası üzerine gerçekleşmiştir. İki çocuğun yapmış olduğu bu evlilikte tarafların ikisi de mutlu olamamıştır. Ancak E1 toplumun ona verdiği erkeklik imtiyazlarından yararlanarak dezavantajlı konumunu avantaja dönüştürebilmiştir. İkinci evliliğini severek ve isteyerek yapan E1, sevginin, mutluluğun ne demek olduğunu deneyimlerken K1'in böyle bir şeyi deneyimleme olasılığı dahi olmamıştır ve onun ifadesiyle “*olmayacaktır*” da. K1 eşi E1 ikinci kez evlenmesi ile ilgili şunları söylemiştir;

E1 hiçbir zaman demedi bir ihtiyacın var yok. Bana da çocuklarıma da çok kötüydü. Ben hamle kaldım çok sevindi. Ama doğum yaptım artık değişmişti. Hu bi baktım kız kaçırıldı. O da çocuğu o da çok küçüktü, o da hiçbir şey bilmedi ama ona da biri bir şey dese o da he derdi bilmiydi. Ben dedim, yine iyi düşündüm ben dedim. Hani o ayrılın belki iyi olacak bana da çocuklarıma da. Ee çocuklarıma bakmasaydı, şimdi onun için gitmedim. Yani benim babam amcam hiç hayatta kabul etmemiş. Dediler senin hiçbir eksikğin yoktu ki diyecğim sana haklısın kuma getirdin. Eksik olsaydı hade neyse. Ben de çocuktum ben onun gibi yapmadım, yapamazdım da. Başka kimseye gözüm, gönlüm kaymadı. Ben hak etmiydim (K1).

K1'in daha 13 yaşındayken evlendirilmesi ve evlendikten sonra yine kendisi gibi çocuk yaşta iken evlenen E1'in, erkek olmanın avantajlarını kullanarak ikinci kez evlenmesi geleneksel ataerkil toplumsal yapılanmanın yaratmış olduğu toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin açık bir örneğidir. K1 de kadın olmasından ötürü yaşamış olduğu bu eşitsizliğin farkındadır. Toplumsal kabullerin yaratmış olduğu baskıdan ve çocuklarından vazgeçmemek uğruna baba evine gitmek istememiş, bu evliliği sürdürmeye karar vermiştir. Çünkü çocuklarını alıp baba evine gitmesi imkansızdır. Zira K1'in ailesi kızlarının geri gelmesini ancak çocukları olmadan kabul etmişlerdir. Bu eşitsiz durum kadını ikincilleştirmekte, haklarından yoksun bırakmakta ve ömür boyu sürecek bir mutsuzluğa da mahkum etmektedir. Katılımcılardan E2 ise ikinci kez evlilik yapma gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır;

Ben hiçbir zaman ikinci evliliği düşünmedim, aklımın ucundan bile geçmedi gerçekten ama karşıma çıktı oldu. Yani ben kendim de karşıyım aslında. Duygusal bir şey de yaşadık. Şehir dışında çalışıyordum ek gelir için. O arada ikinci bayan bana lazım aslında. Çünkü ben iki hafta orda kaldığım için bir hafta ben dışarıda kalıyordum. Bir kadına ihtiyacım oluyordu (E2).

Çok eşliliğin gerekçelerinden biri de yukarıda da ifade edildiği üzere kimi erkeklerin duygusal ve cinsel ihtiyaçlarını karşılama istekleridir. Eşi ile severek evlendiğini ifade eden ve beş kız üç de erkek çocuğu olan E2'nin ikinci evliliği yapma nedeni onun da ifadesiyle bütünüyle duygusal ve cinsel ihtiyaçlarını eşinden uzakta olduğu zamanlarda giderme isteğidir. E2'nin eşi K2 ise eşinin ikinci kez evlenmesi ile ilgili ifadeleri şu şekildedir;

Severek evlendik. O da beni çok seviyordu ama evlendikten on yıl sonra beni aldattı. Evlendiğinde çocuksun, ergenlik dönemi her şey sana güzel hoş geliyor ama evlilik o yaşlarda insana çok zarar veriyor. Hiçbir şeyin bilincinde değilsin ki, evliliğin güzel bir şey olduğunu zannediyorsun. Cinselliği mesela ben evlendiğim zaman bilmiyordum. Eşimin bana yaklaşmasından utandığım için çekindiğim için şu ana kadar da kendimi çok suçluyorum ve hep ite ite belki de eşimi ben başka yollara ittim, uzaklaştırdım kendimden. Gerçekten bilmiyordum, hep ayıp diye günah diye. Annem biraz disiplinli bir kadındı. Annem yani arkadaşlarımla olmasına izin vermiyordu. Kızlar dışarı çıkmaz, başını kapatmalı, kuran okumaları namaz kılmalı, erkeklere bakmamalı, her şeyin günah olduğunu bize söylerdi ve öğretirdi. başkalarından kötü huy alacaksınız derdi (K2).

Çocukluk yıllarında yoksul bir ailede büyük zorlukla büyüdüklerini söyleyen K2, katı geleneksel örüntüler nedeniyle ilkokulu dahi güçlüklerle bitirmiştir. K2'ye göre, severek evlendiklerini söylediği eşinin kendisini aldatmasının nedeni de kendisidir. Çünkü duygusal olarak ona sevgisini göstermeye çalışsa da ona öğretilen *utanma* hissinin onda yarattığı özgüven eksikliği eşi ile arasında bir soruna dönüşmüştür. Bu nedenle de eşinin onu başka bir kadınla aldatmasını ve evlenmesini çaresizce kabullenmek zorunda kalmıştır. K2'nin "*Ben eşime karşı çok utangacıım hala da. Bilmiyorum annemin beni büyütme tarzı mı? Yani onun yanında yemek yemiyordum, giyinmiyordum, konuşamıyordum, çok utanıyordum. Eşimden utanıyorum. Baş başa kaldığımızda bile. Ev halkından değil de eşimden çok utanıyordum*" ifadeleri içselleştirilmiş olan utanma hissinin ikili ilişkisini nasıl olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu olumsuzlar, çocukluğundaki yetiştirilme tarzı, kız çocuğu olduğundan dolayı verilmiş rollerin, dini söylemlerin onu yetiştiren annesi tarafından birer baskı aracına dönüşmesi, maruz kaldığı değersizlik hissi, çocuk yaşta evliliğin zorlukları olarak sıralanabilir. Tüm bunların K2 için yetişkin bir birey olduğu zaman da baş etmesi güç sorunlara dönüştüğü ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Katılımcılar arasında ikinci kez evlenme eylemini gerçekleştiremeyen ancak bunu düşünmüş olan erkekler de bulunmaktadır. Eşinden beklediği ilgiyi, sevgiyi ve değeri

göremeyen E27, ikinci kez evlenme düşüncesini birçok kez aklından nasıl geçirdiğini şu sözleri ile ifade etmiştir;

Evliliğimizin bir buçuk yıl falan da anladım ki zorla sevgi olmuyor. Ben bu evliliğin bu şekilde yürümeyeceğine inandım ve evlenmek istediğimi babama söyledim. Ailem, karşı çıktı. Çatışmalarımız oldu. Mücadele ettim. Uzaktan da olsa görüştüğüm biri de vardı. Şu an evlenmek istemiyor muyum? Çok istiyorum ama ben kendi mutluluğum için çocuklarımdan vazgeçemiyorum. Onları dünyaya getirmişsek kendi mutluluğunu bazen göz ardı edeceksin gerekirse. Erkek olmak zor bu hayatta. Olur da bir gün denk gelirse olur gelmezse hayatta böyle son bulur. Ama şunu da biliyorum. Ben bu dünyada bir daha severek evlenmeyeceğim ve o da içimde hep kalacak. Bu evlilik böyle de bana ağır geliyor (E27, 36, Memur, 16).

16 yaşında kendisinden dört yaş büyük bir kadınla evlendirilen E27 babasının isteği üzerine evlendirilmiştir. Evliliğin ilk yılında çok çaba sarf etmesine rağmen eşinden ilgi görmeyen E27 ailesine ikinci kez evlenmek istediğini dile getirmiş olsa da ailesinin engeline takılmış ve ikinci kez evlenememiştir. Severek evlenmemiş olmanın belki de hayatı boyunca içinde ukde olarak kalacağını dile getiren E27 için bu evlilik ağır bir yüke dönüşmüş durumdadır. Eşinin de ikinci evliliğe rıza gösterdiğini dile getiren E27, eşinin hangi gerekçe ile rıza gösterdiğini şu şekilde dile getirmiştir;

Eşim onunla mutlu olmadığını biliyordu. Hatta bazen diyordu 'E27 istiyorsan evlenebilirsin'. E27 evlenebilirsin de ekonomik koşullarımı düzenlemeden olmazdı. Ki olmadı da. Şimdi çocuklar da büyüdükçe zorlaştı. Bir erkek olarak aileme bakmak zorundayım. Ailem ile çatışmalarımız, kriz anlarımız oldu. Bir şeyler değişsin diye çok mücadele ettim ama sen erkeksin diyorlar başka da bir şey demiyorlar. Yüküm çok ağır. Keşke değişmek sadece benim elimde olsaydı (E27).

Verili erkeklik rolleri ile kuşatılan, çoğu zaman bunun avantajlarından yararlanan erkekler için toplumda kabul görmeyen bir erkeğe dönüşmeye ve değişmeye çalışmak da bir mücadele gerektirmektedir. Erkekler için de değişmek çatışmasız, mücadelesiz ve kolay şekilde olmamaktadır. E27 için de erkeklik rollerinin bir kısmından sıyrılmaya çalışmak bir direnç mekanizması geliştirmesine yol açsa da toplumsal kabullere ayak uydurmak zorunda bırakılması onun duygularını bir tarafa bırakmasına ve hayallerinden vazgeçmesine yol açmıştır. Kimi zaman erkeklik rollerinin ağır yükünden kurtulmaya çalışmak kimi zaman da erkeklik rollerinin arkasına sığınarak çevresindekiler üzerinde otorite kurmak, erkeklerin bir tür erkeklik krizi yaşamalarına neden olabilmektedir. Erkeklik krizi erkeklerin kendilerini daha zayıf, kırılğan ve kaygılı hissetmelerine yol açabilmektedir. Eşi ile severek evlendiğini söyleyen E4 de ikinci kez evlenme isteğini gerekçeleri ile şu şekilde ifade etmiştir;

Ben şunda elli yaşındayım. Beş sene önceye kadar da ben ikinci evliliği düşünüyordum. Çocuklardan dolayı çekindim artık. Zaman geçtikçe kadın güçsüzleşiyor. Çocuklara odaklanıyor. Hani bu yaştan sonra artık erkeğini unutuyor, ihmal ediyor. Yalnızca ben değil herkes ihtiyaç duyuyor ikinci evliliğe. Şöyle diyebilirim. Kendi evimden bahsediyorum. Yani özür dilerim aylarca yatağıma gelmese umurunda değil eşimin ama ben erkek olarak kabul etmiyorum. Haftanın beş günü de ben yatağında olmak istiyorum. İşte olmayınca ne yapacağım. Eşim hatta hala da diyor bana getir evlen kendine çünkü gücüm sana yetmiyor diyor. Vardı yani benim evlenebileceğim biri görüşüyordum ama dedim yok evlilik yapmayacağım (E4).

E4'ün eşi K4, ikinci evliliğe bakış açısını şu şekilde açıklamıştır;

Hiçbir kadın üstüne kuma gelsin istemez. Erkeklerin bazıları keyifleri için getiriyorlar bazıları da mecburen getiriyorlar ikinci kadın. Mesela kadının çocukları olmuyorsa, nasıl diyim erkek çocuk yoksa adamlar evleniyorlar yine. Ben de bazen eşime diyorum istiyorsan evlen. Niye? Ben onun istediklerini yapamıyorum. Çocuklar, ev işi, gelen gidenim çok, rahatsızlıklarım var. Artık torunlarımız var. İstiyorsan getir dedim biliyordum istiyordu ama bu aralar vazgeçti sanki. Bilmiyorum neden (K4).

Bir erkeğin birden fazla evlilik yapmasını doğru bulmadığını, ikinci evlilikler için kadının rızasının alınmasının daha iyi olacağına dile getiren E3, bazı koşulların erkeğin ikinci kez evlenmesini zorunlu hale getirdiğini şu şekilde ifade etmiştir;

Valla ne olursa olsun doğru bulmuyorum gerçekten. Ama nasıl söyliyim kadın hastaysa iyileşme durumu olmuyorsa onun isteği de olsa evlenebilir bence. Yani ilk kadına da sorulsa iyi olur. Ona bakmak için, çocuklara bakmak için. Eve bakmak için o şekil evlenebilir erkek. Ya da işte çocuk olmuyorsa o da olabilir. Yoksa keyfi istedi diye olmaz bana göre (E3).

E3'ün eşi K3 de bir erkeğin ikinci kez evlenmesi ile ilgili görüşleri şu şekildedir;

Şimdi de etrafımızda kuma getirenler oluyor. Daha dün bir akrabamız getirdi. Ha desen kadın hasta, çocukları olmuyor, güzel değil, genç değil. Dört dörtlük kadın ama adam canı istediği için almış getirmiş kumayı. Ben öylesini kabul etmem. Bir sorun olsaydı derdim tamam olur. Mesela kadın evin işini gücünü yapamaz, kırsırdır. Adam evlenebilir. Hakkıdır (K3).

K4 ve K3 için kadının çocuk sahibi olamaması, ev işlerini yapamaması, hasta olması, eşinin cinsel ihtiyaçlarını karşılayamıyor olması erkeğin ikinci kez evlenmesi için yeterli sebeplerdir. K4 eşinin özellikle de cinsel ihtiyaçlarını karşılayamadığından dolayı ikinci kez evlenme istediğine bizzat onay verdiğini, eşinin böyle bir hakkı olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan K4'e göre hiçbir kadın böyle bir şey yaşamayı hak etmemektedir. Ancak tıpkı K2 gibi K4 ve K3 de erkeklerin ikinci eş taleplerini oldukça sıradan, kabul edilebilir bulmaktadırlar. Bunun gerekçesi onlara sorulduğunda ise "erkektir o, kadın erkeğinin ihtiyaçlarını karşılamak ve erkeğe çocuk vermek

zorundadır, kadın kusurluysa erkek ne yapsın” gibi yanıtlar alınmıştır. Kadınların bu yaklaşımlarıyla erkekliği besleyen, destekleyen ve onlara onay veren bir rol üstlendikleri söylenebilir.

Katılımcılardan K2, K4 ve K3'ün erkeklerin evlenme gerekçelerini onaylayan hatta destekleyen bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Sembolik etkileşimci bakış açısıyla bireyin hayatının ilk evrelerindeki sosyalizasyon süreci benliğin inşa edildiği, rollerin, kuralların öğrenildiği ve bireyin kendini inşa ettiği uzun bir süreçtir. Dolayısıyla kadınların bu bakış açısı aynı sosyalizasyon sürecinden geçen ve rollerini fazlasıyla içselleştiren bir kadın için oldukça olağandır. Sosyalizasyon sürecinde ikincilleştirilen, değersizleştirilen, saygı duyulmayan ve söz hakkına sahip olmayan bir kadının hayatının sonraki sürecinde toplum nezdinde onaylanması, kabul görmesi ve iktidar olması oldukça anlam yüklü olabilmektedir. Kadının evlendikten sonra baba evine dönmesinin yolu geleneksel öğretiler ile kapatılmaktadır. Baba evine gidemeyen, çocuklarını bırakamayan kadınların ikinci eşleri kabul etmemek gibi bir alternatifleri de pek olmamaktadır. Bu da kadınların eşlerinden gördükleri her türlü şiddete boyun eğmelerine yol açmaktadır.

Kandiyoti (1988, s. 275-279), *Ataerkil Pazarlık* başlıklı makalesinde kısıtlanan, erkeklere boyun eğen, bastırılan kadınların kendilerine alan açmak adına ataerkil yapı ile pazarlığa girdiklerini dile getirmektedir. Kandiyoti, kadınların bir dizi somut kısıtlama içinde geliştirmiş oldukları stratejileri *ataerkil pazarlık* olarak tanımlamaktadır. Kandiyoti, ataerkil pazarlıkların zamansız veya değişmez varlıklar olmadıklarını, ancak yeni mücadele alanları ve cinsiyetler arasındaki ilişkilerin yeniden müzakere edilmesini sağlayan tarihsel dönüşümlere açık olduğunu belirtmektedir. Kandiyoti (1992) ataerkil pazarlık kavramı ile ataerkil bir düzen içerisinde, hem ötekileştirilmiş kadın hem de erkeğin kendi öznelliğini korumak adına iktidarın gücü karşısında geliştirdiği stratejilerin ve otorite ile kurmuş oldukları pazarlıklara vurgu yapmaktadır. Bu ataerkil pazarlıklar, kadınların toplumsal cinsiyete dayalı öznelliğinin şekillenmesinde güçlü bir etkiye sahiptir ve farklı bağlamlarda toplumsal cinsiyet ideolojisinin doğasını belirlemektedir. Aynı zamanda, kadınların ezilmeleri karşısında aktif veya pasif direnişinin hem potansiyelini hem de spesifik biçimlerini etkilemektedir. Kadınlar kendilerine yer açmak ve ayrıcalıklı bir konum elde etmek için, hem kamusal hem de özel alanlardaki yaşam alanlarında ataerkilliği

nasıl kullanacaklarını yine ataerkil değerlerin normlarını edinerek öğrenmektedirler (Akgul, 2017, s. 33).

Diğer taraftan erkeğin ikinci kez evlenmesine onay veren bir tavra sahip olan K3'ün hikayesi onun iç dünyası ile gerçeklik arasında nasıl sıkışıp kaldığını göstermektedir. Zorunlu olarak kabullendiği toplumsal normlar K3 için eşitsizliği daha da derinleştirmektedir. 23 kadın katılımcıdan yalnızca K3 evlenmeden önce sevdiği ve evlenmek istediği erkeği, bugüne kadar hiç unut(a)madığını, bu duyguyla yıllarca baş edemediğini ve bunun için de vicdan azabı çektiğini dile getirmiştir. K3 berdel evlilik sonucu evlenmiş ve hayatı boyunca bu evliliğin onu mutlu etmediğini, kadın olmaktan dolayı duymuş olduğu tüm çaresizliğini gözyaşları ile şu şekilde aktarmıştır;

Kardeşim çocukken oyun oynarlar ne anlamda söylediğini bilmiyorum ama yengeme “ben seni beğeniyorum, sen de beni beğeniyor musun” diyor. Amca çocuklarıdır. Bunu söylerken amcam ile babam da yanlarındalar. Amcam diyor ki abime “tamam gel elimi öp kızımı sana vereceğim”. Babam da amcamın elini öpüyor fatiha okunuyor böylece isimleri birbirleri ile anılır oldu. Yani sözlenmiş oldular. Çocuklar büyüyene kadar. Çocuklar büyüncü babam amcama demiş “Hacı ben oğlumun düğününü yapacam, ne diyorsun, şartların nedir. O da demiş ki senin de küçük bir kızın var benim de oğlan küçük. Sen gelinini götür benim gelinim de büyüyünce ben de oğlumun düğününü yaparım”. Berdel yaptık deyince ben hiç sevinmedim, sevemedim kocamı. Hani sana içerde dedim ya biz ayrı yerde konuşalım. İstiyorum ki biraz olsun derdimi anlatayım. Ben başka birini seviyordum. O da bizim köylüydü. Birbirimizi seviyorduk ama benim adım amcamın oğluyla anılıyordu. Berdeldik. Ben asla sevmiyordum amcamın oğlunu. O zamanlar başkaydı. Şimdi olsaydı asla kabul etmezdim ama o zaman bir şey yapamadım. Bak 55 yaşına geldim ama hala da hala da eşimi sevmiyorum. Şuan bile şuan bile bazen o kadar çok ağlıyorum ki ama artık eşim, çocuklarımın babası geçti gitti. İçimde her şey kimse de bilmedi. Seninle konuşmak istedim. İçimi boşaltmak istiyorum belki biraz olsun rahatlarım. Öyle birine anlatmaya hasretim ki. O kadar zor ve büyük bir acı ki anlatmak imkansız (ağlıyor). Unutmak da imkansız. Bazen diyorum ki Allahım yardım et, şeytana lanet ediyorum. Sekiz çocuğum yedi de torunum var. Allahım diyorum bu yaştan sonra kalbimden yüreğimden, beynimden çıkar bu acıyı sevgiyi diyorum ama bir türlü çıkmıyor içimden. Şuan bile başımı yastığa koyduğumda kalktığımda aklımdan çıkmıyor (K3).

K3 için kadın olmak “hayata iki sıfır başlamak” demektir. Araerkil kültürün eşitsizlikleriyle çocuk yaşta yüzleşen K3 ve onun gibi kadınlar için ataerki hiçbir zaman kadınlara erkekler gibi konfor alanları yaratmamakta ve kadınları ayrıcalıklı kılmamaktadır. Erkekler, erkekliğin onlara sağladığı verili ve ayrıcalıklı roller nedeniyle istedikleri zaman hayatlarını yeniden ve kimi zaman sil baştan inşa edebilmektedirler. Ancak çok az kadının böyle bir şansı olabilmektedir. K3 dışında görüşülen hiçbir kadın katılımcının hayatında eşleri dışında daha önce ve sonra bir erkek olmamıştır. Erken yaşta evliliğin tüm olumsuzluklarına rağmen bu evliliği sürdürmek zorunda olduklarını, başka seçeneklerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla kadınlar bu çıkmazın içinde, var olmak, kendilerine alan açmak ve kimi zaman iktidarı ellerine almak için atarlılık ile bir pazarlığa girişmektedirler. Onlara göre var olabilmenin, hayata tutunabilmenin bir çaresi belki de tek çıkış yolu bu strateji olmaktadır.

Çok eşliliğe onay veren bir başka durum da dini söylem ve öğretiler olabilmektedir. Erkeklerin birden fazla kadınla evlenmelerini onaylayan dini söylemler erkeklerin çok evlilik yapmalarının önünü açmaktadır. Bir bakıma din hem erken yaşta evlilikler hem de çok eşli evlilikler için meşrulaştırıcı bir araç olabilmektedir. Katılımcılardan E1 ve E2 için de din, ikinci kez evlenmelerinin yolunu açmıştır;

Yani şimdi tabii ki eğer dinimizde ikinci kez evlilikler olmasaydı muhtemelen ilk eşimi boşayıp yine evlenirdim. Ya da evlenemezdim. Erkek birden fazla erkekle evlenebilir diyor dinimiz. Yasal olarak olmuyor ama din buna müsaade ettiği için iki evliliği de dini nikahla yapabildim. 18 yaşından önce resmi nikah olmayınca herkes hoca nikahı yapıyor zaten (E1).

Dinimizde eğer kadınlar arasında adaleti sağlarsanız evlenebilirsiniz deniliyor. Ya da işte başka nedenlerle de oluyor. Ben de dediğim gibi bir erkek olarak şehir dışında çalıştığım için bir kadına daha ihtiyaç hissediyordum. Dinimizde buna izin verdiği için ilk eşimle ayrılmadan evlendim. Resmi nikahım var ilk eşimle ama ikinci eşimle dini nikahım vardır. Eee biz çocukken de evlendiğimizde dini nikah yaptık. Resmi nikahı yıllar sonra yaptık (E2).

Katılımcıların anlatıları dinin, hem erken yaşta evlilikler hem de çok eşli evlilikler üzerindeki etkisini gösterebilmektedir. Türkiye’de yasal evlilik yaşından önce dini nikahla yapılan evlilikler yasaklanmış olsa da pratikte her hangi bir şikayet unsuru oluşmadığı sürece çok da karşılık bulmadığı söylenebilir.

Sonuç olarak, çok eşliliğe bakış açısıyla ilgili sorulan soruya görüşme yapılan 27 erkeğin 21’i erkeğin ikinci kez evlenmesine izin veren bir tavır içerisinde yanıt verdikleri görülmüştür. İkinci kez evliliğin gerekçeleri erkekler için farklılaşsa da erkeğin keyfi istekler ile değil zorunlu haller nedeniyle ikinci kez evlenebileceği katılımcılar tarafından daha fazla ifade edilmiştir. Ancak erkeklerin çok keyfi nedenlerle de evlenebildiklerine dair örnekler hem erkek hem de kadın katılımcılar tarafından dile getirilmiş ve bu detay göz ardı edilmemiştir. Çok eşliliğin gerekçelerinden biri erkek çocuk sahibi olunmamasıdır. Nitekim bu araştırmaya katılan ve çok eşli olan erkeklerin evlilik yapma gerekçelerine bakıldığı zaman erkeklerin daha çok psikolojik ve cinsel ihtiyaçlarını karşılamak adına bu evlilikleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Zira bu erkeklerin hem kız hem de erkek çocuk sahibi olduklarını belirtmeleri, temel gerekçenin bu olmadığı anlamına gelmektedir.

Ayrıca erkekler kendi duygusal ve cinsel ihtiyaçlarından söz ederlerken kadınların da bu ihtiyaçlarının olabileceğinden, kendilerinden kaynaklı bir sorun olup olmadığına değinmemişlerdir. Kadınların eşlerinin tüm ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olduklarına dair bir bakış açısı olduğu konuşma aralarındaki söylemlerinden de anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak çok eşliliğin Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin kırsal kesiminde daha yaygın olduğunu ortaya koyan araştırmalar (Kaya, 2009; Gücük vd. 2010) olmakla birlikte bu araştırmada çok eşliliğin fiili olarak gerçekleşemese de çok eşliliğe bakışın olumlu olduğu söylenebilir. Erkek katılımcılara göre, geçmişe oranla çok eşliliğe bakış açısında sayıca azalma olduğu görülse de erkekler başka alternatif yollara başvurabilmektedirler. Eşleri dışındaki kadınlarla evlilik gerçekleşmeden yaşanan birliktelikler örnek olarak gösterilmektedir. Evlenmek istediğini fakat evlenemediğini belirten erkekler dürüst bir şekilde eşlerini aldattıklarını da itiraf etmişlerdir.

5.4. Evlilik İçerisinde Erkekliğin İnşası

Son olarak bu kısımda ise erkeklik rollerinin nasıl inşa edildiğine ilişkin analizler genel olarak; erkekliğin nasıl tanımlandığı, erkekliğin evlilik içerisinde nasıl inşa edildiği, erkeklik rollerinden kaçış, erkeklik rollerinin yaratmış olduğu kriz anları, erkekliğin inşasındaki aşamalar olan sünnet, askerlik, is sahibi olma, evlilik, babalık, erkek ya da kız çocuk sahibi olmanın erkeklikle olan ilişkisi, farklı erkekliklere bakış açısı ve erkeklerin karar mekanizmalarında roller olmak üzere 13 başlık altında analiz edilmiştir.

5.4.1. Erkeklik Rollerini Nasıl İnşa Edilmekte ve Yeniden Üretilmektedir

Cinsiyetler arası eşitsizliğin çözümünde kadınların nasıl bir ezilmişlik yaşadığını anlamak kadar, erkeklerin de kendilerine verilen eril iktidar konumlarını ve imtiyazlarını nasıl sürdürdükleri ve kendilerinden zayıf olan üzerinde tahakkümü nasıl inşa ettiklerini anlamaya çalışmak da oldukça önemlidir (Sancar, 2013, s. 15). 1980’li yıllar itibariyle giderek artan erkeklik çalışmaları ile kültürel olarak üretilen eril erkeklik kodları tartışılmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda erkeklerin eril erkeklik kodlarını yeniden ürettikleri ve erkeklik bilincini edindikleri kurumlardan biri olan aile ve evlilik kurumunda bunu nasıl ve ne şekilde ürettiklerini anlamak için yalnızca erkek katılımcılara “erkeklik rollerinin toplumsal olarak nasıl inşa

edildiğine, evlilik içerisinde nasıl işlediğine, yeniden üretildiğine ve de aktarıldığına” ilişkin sorular sorulmuştur.

5.4.2. Erkeklik Nedir ve Nasıl Tanımlanmaktadır

Erkeklik ve erkek davranışları ne genetik kodlamanın ne de biyolojik yatkınlıkların basit bir ürünüdür. Erkeklik, toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş, tarihsel ve politik bir cinsiyet kimliği olarak kurgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle erkek cinsiyetine sahip olmak erkekliğin inşası için yeterli değildir. Ancak biyolojik olarak erkek cinsiyetine sahip olmak bile ataerkil sistem içinde erkeğin pozisyonunu belirlemeye yetebilmektedir. Connell (2005) erkeklerin iktidarının hüküm sürdüğü bir toplumsal düzende erkekliği bir toplumsal cinsiyet düzeni olarak tanımlamaktadır. Erkeklik, çoğunlukla erkeklerle ilişkilendirilen ve dolayısıyla kültürel olarak kadınsı olmayan davranışlar, diller ve pratikler olarak da tanımlanabilir. Katılımcıların erkekliği nasıl tanımladıklarına, erkekliğe nasıl bir anlam yüklediklerine, evlilik içerisinde erkekliği nasıl ürettiklerine ilişkin bakış açılarını öğrenmek erkeklik ile ilgili deneyimlerini daha iyi anlamak açısından anlamlı görünmektedir. Bu nedenle katılımcılara sorulan “*Sizce erkeklik nedir. Erkekliği nasıl tanımlıyorsunuz*” sorusuna E24, E6 ve E3’ün yanıtı şu şekilde olmuştur;

Erkeklik, biyolojik sürecin dışında kültürel olarak toplumda inşa edilen kültür içerisinde var edilen bir kavramdır. Toplumdan topluma değişiyor. Ataerkil yapının hâkim olduğu toplumlarda kadın ailenin eklentisidir ya da pasif, itaatkâr bir üyesidir. Kadın genel olarak nesne konumundayken erkeğe özne konumundadır. Bütün karar mekanizması erkektedir. Erkek ailesinin ihtiyaçlarını karşıladığı ve iş sahibi olduğu zaman erkekliğini güçlendirmiş oluyor (E24).

Yani bir erkeği erkek yapan bazı roller, sorumluluklar var tabii. Erkek hani evine bakabildiği sürece emek verdiği sürece erkektir. Hatta aile olduğu zaman erkek olur. Bence erkeklik odur yani dışarda bağırıp çağırmak veyahut da racon kesmek değil ailesine baktığı zaman, ailesini kimseyi muhtaç etmediği zaman ailesinin yuvasını yürüttüğü zaman erkektir bana göre bu. Kadınlar gibi evde kalamaz, duramaz erkekler. O kadar da sabırlı değiliz. Kadın fitratı ayrıdır (E6).

Nasıl söyleyeyim Allah kadını da erkeği de farklı yaratmış. Kadın olmak başkadır erkek olmak başkadır. Yani mesela erkek evine ekmek getirmek zorundadır ama kadın değil. Erkek adam çocuk çocuğunu perişan ederse ona erkek denilmez. Kadın gibi evde oturursa olmaz o. Evin direğidir erkek. Kadın ne kadar yaparsa yapsın adam olmayınca o evde olmaz o ev yuva olmaz. Kadın erkek gibi güçlü değil (E3).

Türkiye’de erkek olmanın en önemli göstergelerinden biri de iş sahibi olmaktır. Bir erkek için evin geçimini sağlayabilecek bir işe sahip olmak, erkekliğin inşasında

önemli bir eşik olarak görülmektedir. Ailesini kimselere muhtaç etmeyen, ihtiyaçlarını karşılayan kişi evin reisi ve erkeği olabilmektedir. Bu gerekçeler nedeniyle erkekler için erkekliğin tanımı, erkeğin bir iş sahibi olması üzerinden tanımlanmaktadır. Katılımcıların ifadeleri erkeklerin, erkekliği iş sahibi olmak üzerinden nasıl tanımladıklarını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Katılımcılardan E3 için kadının çalışıyor olması bir evin yuva olması için yeterli değildir.

Her ne olursa olsun erkeğin evin geçimini sağlamakla yükümlü olduğu ve evin reisinin erkek olduğu öğretisi fazlasıyla içselleştirilmiştir. Üzerinde otorite kurabilecekleri bir ailenin geçimini sağlayarak aile reisi olmak erkekler için toplumda saygın bir statü kazanmanın da göstergesi olabilmektedir. Bu nedenle kadının çalışıyor olması bu bakış açısında olan erkekler için çok da anlamlı ve önemli görülmemektedir. Katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak erkeklerin kendilerini kültürel olarak kadınsı olmayan davranışlar üzerinden tanımladıkları, kadınsılıkla aralarına mesafe koydukları söylenebilir. Kadının sabırlı, duygusal, güçlü, pasif, itaatkâr, ev işlerini yapmaya elverişli olduğunu ve bunun da kadının fitratından kaynaklandığını söyleyen katılımcılar kendilerini bu rollerin dışında tanımlamayı tercih etmektedirler. Kadın ve erkek cinsiyet rolleri fitrat üzerinden temellendirilmektedir. Katılımcılardan E17 ve E10 “*erkek olmanın göstergelerinin neler olduğunu*” şu sözleri ile açıklamışlardır;

Mesela bir erkek çocuğuna sahip olmak kimi zaman. Erkekliğin bir göstergesi olabilir. Kadına hükmetmek kimi zaman erkekliğin bir göstergesi olabiliyor. Kadına hükmetmenin altında fiziksel şiddet de yatıyor. Ondan sonra evine bakabilecek kadar geçimini yapmak ki bence erkekler için çok önemli. Yani bir erkekte bu düşünce olacak, erkek bu bilinçte olacak demek istiyorum. (E17).

Valla ne diyeyim. Yani şimdi toplumda eliniz ekmek tutmuyorsa erkek değilsinizdir. Öyle yani. Erkek ancak ailesini geçindirdiğinde nasıl desem ortamda kabul ediliyor, yok sayılmıyor, saygı görüyor. Evini geçindirmeyen adamla kahvede dalga geçiyorlar, kimse ona yanaşmak istemiyor, acaba borç ister mi diye düşünüyorlar. Ama parasını kazanıyorsa ha işte o vakit erkeksindir. Çalışmak erkekliğin şanıdır (E10).

Bir iktidar biçimi olan erkeklik, biyolojik bir cinsiyet olarak erkeğin toplumsal yaşamda nasıl düşünüp, duyup, davranacağını belirleyen, ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri ve tutum alışları içeren bir pratikler toplamının kendisidir ve bir iktidar pratiği olarak kurumlaşmaktadır (Atay, 2004, s. 14). Atay, erkekliğin tarihselliğine vurgu yaparak, ezeli ve ebedi olmadığını, onun doğal değil kültürel, dolayısıyla da kültürden kültüre değişebilen, diğer bir ifade ile görelî bir pratik olduğunu unutmamak gerektiğini vurgulamaktadır. Katılımcılar, erkek olmanın göstergeleri sorusuna da

erkekliği tanımladıklarına benzer şekilde yanıtlar vermişlerdir. Erkeklik tanımı ve erkeklik göstergeleri özellikle de erkeğin iş sahibi olması, erkeklik bilincini kazanmış olmasıyla ilişkilendirilmekte ve bunun üzerinden erkek(lik) göstergeleri tanımlanmaktadır.

Aile babasının otorite kazanabilmesinin koşulu, erkeğin para kazanabilmesi ve bunun bir sonucu olarak toplum tarafından düzgün bir adam olarak kabul edilmesidir (Sancar, 2013, s. 64). Nitekim bu çalışmaya katılan erkek katılımcıların ifadelerinin bu bakış açısını doğrular nitelikte olduğu söylenebilir. Bu tanımlamalar dışında katılımcılardan E17, bir erkek çocuğa sahip olmayı, kadın üzerinde otorite kurmayı, kadına yönelik uygulanan fiziksel şiddeti de erkekliğin göstergeleri olarak sıralamıştır. Güç kullanmak, kadınlar ve çocuklar üzerinde tahakküm kurup onlara şiddet uygulamak da erkeklikle özdeşleştirilmektedir. Erkekler şiddet uygulayarak, erkeklik kimliğinin korunmasını da sağlamaya çalışmaktadırlar. “Bir erkeğin ev içerisindeki ve dışarısındaki rollerinin neler olduğuna” yönelik soruya ise E8, E25 ve E9 şu şekilde yanıt vermişlerdir;

Evi geçindirmek bence. Mesela ben çalışsam olmaz, evime bakmam, çocuklar perişan olur. Millete konu komşuya muhtaç olur. Mağdur olur. Hasta olur. Ya ilk görevim onları koruyup kollamak, bir iş sahibi olmak. Bunu da yapan bir erkek olmalı ki öyledir zaten. Ailenin akıl küpüysem. Benim görevim budur. Yani ne kadar yapabildiysek. Daha fazlası elimden gelmez (E8).

Çalışmaktır. Evin geçimini sağlamaktır. Evin içinde de erkek kadın gibi yapmaz, yapamaz. Bağ bahçe hayvancılık olsun erkekler yapıyorlar ama evin içerisinde yapmazlar. Evin dışındaki işlerde erkek çocuklar çalışıyor. Kadınlar da ev işi yapıyorlar. Erkekler çevreden dolayı da ev işi yapmazlar, utanırlar da (E25).

Şimdi erkeğin illaki bir eve bakma yükümlülüğünü alması öncelikli bir rol erkek için. Hani bir kadın ne kadar çalışıyorsa dahi hani memur olur, müdür olur ama diyorlar ya mesela evin bir erkeği olması lazım. Yani o önemli bir şey. Ne kadar evin kadını olması gerekiyorsa bir o kadar da evin erkeği de olması gerekiyor. Erkek, evin reisidir. Mesela hanımı ne kadar çalışıyorsa da erkek, asıl geçimi sağlayan kişidir. Onun has işi olması gerekiyor. Bir evin geçimini özellikle evin geçimini ne kadar zor olsa dahi geçimini yapması gerek (E9).

Katılımcılardan E8, E25 ve E9’a göre, bir erkeğin dışarıdaki ilk görevi ve rolü, evin geçimini sağlayacak bir işte çalışmak iken evin içine dair sorumluluklar kadınlara ait rollerdir. Çalışmaya katılan tüm erkeklerin, erkeğin ilk görevinin evin geçimini sağlamak olduğu noktasında aynı fikirde oldukları söylenebilir. Erkek katılımcıların eğitim düzeyleri ne olursa olsun erkeğin baskın ve otorite olarak kabul edildiği, kadının ikincilleştirildiği ataerkil bakış açısını halen devam ettirdikleri ve bunu farklı biçimlerde de olsa yeniden ürettikleri söylenebilir. Peki “erkekler, erkekliğin onlara

sunduğu imtiyazlara nasıl erişmektedirler?” Bu soruya katılımcılardan E14, E16 ve E7 şu yanıtı vermişlerdir;

Yani nasıl söylesem u bizim toplumumuzda bir erkek ne yapar bir kadın ne yapar bunu biz ilk olarak anne babalarımızda gördük, onlardan öğrendik. Hani erkekler ağlamaz güçlüdür derler, eve bakan, dışarda çalışan, korkmayan erkektir. Eee biz de bunları böyle öğrendik. Bunları yapınca da erkek oluyorsunuz işte. Kadınlara ne görev veriliyor. Sadece ev işi yap, çocuklarına bak o kadar. Yani bunları aslında ailenizde, toplumda, çevrenizde öğreniyorsunuz. Hani erkek olmama rağmen şunu söyleyeyim erkek olmak böyle sizi ayrıcalıklı yapıyor valla. Size aile de toplum da daha çok değer veriyor. En çok nerede öğreniyoruz söyleyeyim mi. Sadece erkeklerin girebildiği ortamlar var bilirsiniz. İşte kahvehaneleri okey salonları gibi. Haa işte orada asıl erkekliği öğrenirsiniz (E14).

Tabi şimdi erkek ile kadının aynı olduğunu, eşit olduğunu söylesek de inanın öyle değil. Erkeğe toplumda daha fazla değer veriyorlar. Bakın bir erkek olarak bunu diyorum. Bunu kim öğretti bize, annemiz, babamız, yaşadığımız toplum öğretti. Mesela kadın da çalışıyorsa bir ailede yine de otorite kimdedir? Erkektedir. Bu iki kere iki dört gibi kesindir. Baba, evde otorite olmazsa o yuva dağılır da. Ben öyle düşünüyorum (...) Yani siz ne kadar çocuğunuza bunları öğretmeseniz de o yarın öbürgün girdiği ortamlarda onu öğrenecek. Bu kızlar için de erkekler için de öyledir. Mesela kızlar bir araya gelince bi bakıyorsunuz çeyiz hakkında, yemek, ev işleri hakkında konuşuyorlar. Erkekler de erkeklerle bir araya geldiğinde ister istemez nasıl erkek olunur onu öğreniyorlar. Ben arada sırada kahvehaneye bazen de okey salonlarına takılırım. Ha işte oralar tam da bu anlattıklarımı öğrendiğin yerler oluyor. Orada her şeyi görüyorsun, öğreniyorsun. Yani hani erkeklik nasıl kazanılır işte onu öğretiyorlar. Öğrenme bakalım. Seni kabul etmezler ortamlarına (E16).

Şimdi erkek çocuk olduğunuzda size başka davranırlar, kıza başka türlü davranırlar. Mesela kız çocuğuna demezler sen para kazanmak zorundasın ama erkeğe derler. Erkeksen evine de bakacaksın, ailine de sahip çıkacaksın. Mesela babam ne derse bizde oydu, sesimizi bile çıkaramazdık, babam eve gelince herkes bi hizaya girerdi. Sert bir adamdı. Bizi dövdüğü de çok olmuş. Sanki erkek dediğin sert olacaktı. Valla biz böyle büyüdük, gördük. Sert olmazsanız kimse sözünüzü dinlemez, kimse sizi takmaz diyordu babam. Eee erkek de sözü dinlendiğinde bi kendini bir şey zannediyor. Erkek olduğunu o zaman hissediyor. İsteddiği her şeyi yapıyor, yaptırıyor. Yani mesela evinde onun sözü geçiyor, ona saygı duyuyorlar (E7).

Kültürel olarak öğrenilen toplumsal cinsiyet rolleri ilk olarak ailede kazanılmaktadır. Aile ilişkiler ve birincil gruplarla yakından ilgilenen, sembolik etkileşimci yaklaşımın öncü isimlerinden biri olan Cooley, bir kişinin benliğinin, kişinin ötekilerle alış verişi yoluyla geliştiğini belirtmektedir. Benliğin bir grup içinde geliştiğini ifade eden Cooley için aile, oyun grupları ve komşuluk ilişkileri sosyalizasyon sürecinde önemli bir yere sahiptir. Sosyalizasyon süreci ilk olarak ailede başlamakta ve dolayısıyla toplumun bireye yüklemiş olduğu roller de bu süreçte öğrenilmekte ve içselleştirilmektedir. Mead, aile içerisinde gelişen sosyal benliğin, sosyal gerçekliğin sürdürülmesine olanak sağladığına vurgu yapmaktadır. Katılımcıların ifadeleri de

erkekliğin ilk olarak aile içerisinde daha sonra sosyal çevre ve toplumun diğer bireyleri, kurumları yoluyla da öğrenildiği görüşünü destekler niteliktedir. Özellikle de sosyalizasyonun eril homososyal mekânlarda daha fazla öğrenildiği, beslendiği ve pekiştirildiği söylenebilir. Kahvehaneler ve okey salonları gibi homososyal mekânların erkeklik bilincinin kazanılmasında önemli bir yeri olduğu katılımcıların ifadeleri ile de desteklenmektedir. Bu mekânlarda erkekler, kimi zaman açık kimi zaman da gizil biçimde erkeklik pratiklerini, bu pratikleri nasıl kullanmaları gerektiğini ve de nasıl elde tutabilecekleri konusunda bir bilinçlenme yaşamaktadırlar.

Erkeklik bilincinin kazanılması ile erkekler tahakkümü en fazla aile üyeleri üzerinde kurmaktadır. Böylece erkekler ev içindeki pozisyonları daha da güçlendirmekte ve pozisyonlarını ayrıcalıklı hale getirmektedir. Katılımcıların ifadelerinden çıkarılabilecek sonuçlardan biri de erkeklerin erkekliği, genelde kadınlık üzerinden tanımlıyor olmalarıdır. Erkeğin nasıl olması gerektiği ve erkeğin kadından farkı kadına ve erkeğe yüklenen roller üzerinden açıklanmaktadır. Özellikle de erkeklere verilmiş olan evi geçindirme sorumluluğunun erkeği kadından hem ayıran hem de onu ayrıcalıklı kılan taraf olduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Kadınlarla özdeşleştirilmiş olan ev içi alan ve ona ait pratiklerin erkekler tarafından küçümsendiğini, kadının pozisyonunu güçlendirici bir etkiye sahip olmadığını katılımcıların ifadelerinden çıkarmak mümkündür.

5.4.3. Erkeklik Evlilik Aracılığıyla Nasıl İnşa Edilmektedir

Sosyalizasyon sürecinde erkeklik, toplumsal ve kültürel olarak aktarılan pratiklerin içselleştirilmesiyle şekillenir ve erkek cinsiyet kimliği böylece inşa edilir. Erkeklik, aile kurumu ile kendisini sürekli yeniden üretecek kurumlar ve farklı erkeklikler üzerinden kendisini inşa etmeye ihtiyaç duymaktadır. Erkekliğin evlilik içerisinde nasıl inşa edildiği ve gelecek nesillere nasıl aktarıldığı evlilik ve erkeklik inşasını anlamak açısından önemlidir. Bu nedenler erkeklere “*Evlilik içerisinde erkekliğin nasıl inşa edildiği ve ne şekilde üretildiği*” sorulmuştur. Katılımcılardan E5, E19, E16 ve E15’in cevapları şu şekilde olmuştur;

Mesela erkek ve kız çocuklar aynı olmuyor elbette. Bazen benim çocuklarım ablalarına kızlardı. Ben de onlara kızıyorum. Ya ayıptır diyorum ya o senin ablandır, senden büyüktür. Bu hakkı vermem onlara. Bazen de kızlar fazla erkek çocukların üzerine gidiyor. Diyorum ‘bak kızım erkek çocuk öyledir. Sinirli olur. Sinirine dokunursan o da kalkıp sana bir şey söyleyecek, vuracak. Sen bu sınırını bil’. Yani kızlarıma da bunu söylüyorum. Onlara görevlerini söylüyorum babaları olarak söylemek zorundayım. Biz babamızdan öyle gördük şimdi de çocuklarıma öğretiyorum. Ha kız çocuğu gidiyor

evlenip ama erkek çocuğu seninle kalıyor. Onun için erkek çocuğa öğret ki o da kendi çocuğuna öğretsin. Böyle böyle devam etsin (E5).

Nasıl aktarıyoruz u çocuklarımıza söyleyerek. Yani ben erkek çocuğumdan da bir bardak su isterim. Kalk bana getir diyorum. Kız çocuğundan illa istenecek diye bir şey yok bende. Ama tabi ki erkek çocuk da evin içinde özellikle kız çocuk gibi olmadığını biliyor. Eee bunu da biz öğretiyoruz. Ben de öyle görmüşüm çocuğuma da öyle öğretiyorum. Öyle öyle devam ediyor gelenek. Yani hani erkek çocuktan da kız çocuk gibi evin tüm işini yapmasını beklemiyorum. Ama bazen yardım edebilirler (E19).

Yani şimdi kız ve erkek çocuk aynı değil, olamaz da. Kızlara da erkeklere de nasıl davranmaları gerektiğini gerektiğinde öğretiyoruz, uyarıyoruz. 'Bak kızım bu yanlışır, kız çocuğuna yakışmaz diyorum'. Erkeğe de 'sen de erkekliğini bil. Adam ol. Erkek adam kadın gibi olmaz' diyorum. Eee biz de öyle öğrendik. Mesela erkek adam dedikodu yapmaz kadın gibi, ailesini kimseye muhtaç etmez, çalışır, dik durur, kimseye el açtırmaz, çocuklarını korur. Öyle değil mi? Ben de bunları çocuklarıma anlatıyorum. Ben anlatmasam bugün, onlar dışarda yanlış şeyler öğrenirler. Arkadaş çevresi çok etkiliyor çocuklarımızı. İyi de kötü de etkiliyor işte. Çocuk öyle yerlerde daha çok erkek olduğunu hissediyor, kendini korumayı öğreniyor ama bazen de nasıl desem öyle daha savunmasız olabiliyor Onun için ilk önce benim, annelerinin onlara öğretmesi gerekiyor ki ayakları kaymasın (E16).

Şimdi hani evlenince çocuktum ama öncesinde bile ben çalışıyordum, aileme geçimde yardım ediyordum. Yani az çok paralar da kazanıyordum. Sen erkeksin çalışmazsan olmaz diyorlardı. Evleninceye kadar babadan harçlığımızı alırdık, o ne derse onun gibi olurdu. Ama evlendikten sonra bana biraz daha büyümüşüm gibi davrandılar. Bazen arkadaşlarla topa giderdim. Kızardılar. Sen evlisin, artık büyüdün, oyun da nedir. Erkek dediğin sert olacak, emredecek sağa sola. Eşine gerektiğinde vuracak. Öyle olunca yavaş yavaş karıma da çocuklarıma da sert davrandığım oluyordu. Yani bunun çok büyük ya da küçük olmanızla da ilgisi yok. Erkekseniz yapacaksınız. Ben 17 yaşındayken baba oldum. Bu nasıl bir ağırlıktır bilir misiniz? Daha fazla arttı sorumluluklarım, baskı da. Sanki her şey bir anda değişti. Daha fazla hissettim evli olduğumu. Öyle olunca da erkek olduğumu daha da ispatlamalıyım (E15).

Aile, kadınlık kadar erkekliğin de sosyalleşme sürecinde inşa edildiği bir kurumdur. Kıza ve erkek çocuğa verilen roller, sorumluluklar keskin bir şekilde birbirinden ayrıştırılmış ve bu anlayış sosyalleşme sürecinde öğretilerek hayatın akışı içinde normalleştirilmiştir. E5, E19 ve E16'nın ortaklaştıkları nokta, kız çocuklarının günün birinde baba evinden ayrılacağı dolayısıyla sahip oldukları kültürel aktarımın da erkek çocuk üzerinden gerçekleşeceği düşüncesidir. Dolayısıyla bunun için erkek çocuklarına erkeklik rolleri sık sık hatırlatılmakta böylece gelecek nesillere aktarım nesiller üzerinden sağlanmaya çalışılmaktadır. Katılımcıların kendileri de bu kültürel aktarımı ilk sosyalleşme sürecinde ailelerinde öğrendiklerini, babalarının da kendilerini bu erkeklik kodları ile yetiştirdiğini dile getirmişlerdir. Babalardan öğrenilen bu kodlar bugün torunlara aktararak erkeklik kodları yeniden inşa edilmekte ve sürdürülmektedir.

Katılımcılardan E16 da erkekliğin aile dışında homososyal mekânlarda öğrenildiğine ve bu ortamların erkekliği beslediğine, erkekler için risk oluşturabildiğine dikkat çekmiştir. E15, çocuk yaşta evlendirilmiş de olsa ailesi ve çevresi tarafından yoğun bir erkeklik baskısına maruz kaldığını, erkekliğini sürekli ispatlaması gerektiğini ve bu söylemlerin onu zaman zaman aile üyelerine karşı sert, baskın ve otoriter davranmaya ittiğini dile getirmiştir. E15, kendisine yüklenen bu erkeklik bilincinin sorumluluklarını arttırdığını ve bununla çocuk yaşında baş etmenin kendisi için çok güç olduğuna dikkat çekmiştir. Özellikle de baba olduktan sonra bunu daha fazla hissettiğini, baba olmanın erkekliğini sürekli ispat etmesini zorunlu hale getirdiğini ifade etmiştir.

Erkekliğe ilişkin yönlendirmeler, bilinçlenmeler, sosyalizasyon yoluyla sağlanmakta ve oluşan erkeklikler sorgulanamaz gerçeklikler olarak kabul edilmektedir (Onur ve Koyuncu, 2004, s. 41). Bu sorgulanamaz gerçeklikler o kadar içselleştirilir ki erkekler, erkekliğin onlara sunmuş olduğu ayrıcalıklardan ve konfor alanlarından vazgeçmeyi düşünmez ve de istemezler. Ancak diğer taraftan erkekler, sosyalizasyon süreci ile başlayan ve neredeyse hayatı boyunca devam eden erkeklik öğretilerini ve erkek olmanın gerekliliklerini isteyerek ya da istemeyerek yerine getirmek zorunda kalırlar. Bu gereklilikler katılımcıların da belirttiği gibi, erkeğin para kazanması, evini geçindirmesi, ağlamayan, güçlü, sert, otoriter, korkmayan aksine koruyup kollayan olması erkeğe verilen ve erkekten de yapması beklenen rollerdir. Ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeleri birbirlerinden farklı olan katılımcıların erkekliğin nasıl inşa edildiğine dair sorulara vermiş oldukları yanıtların oldukça benzer olduğu söylenebilir. Kısacası hem erkek hem de kadın olma süreci, ailede başlayarak, okulda, arkadaş ilişkilerinde, toplumsal kurumlarda, iş yaşamında vb. sürekli olarak yeniden üretilmekte ve cinsiyet rollerinin keskin bir şekilde ayrışmasına yol açabilmektedir.

5.4.4. Erkeklik Rollerinden Kaçış

Erkeği iktidarın, otoritenin, gücün, cesaretin, mantığın ve aklın kaynağı yapan ataerkil yapılanma, erkekleri böyle bir toplumsal düzende ayrıcalıklı yapmaktadır. Erkekler bir taraftan bu ayrıcalıklardan yararlanırken diğer taraftan bu ayrıcalıkların onlara yüklediği sorumlulukların altında ezilebilmektedirler. Erkeklik statüsü, kazanılması nispeten zor ve kaybetmesi kolay bir cinsiyet statüsü olarak açıklanabilir (Bosson ve Vandello, 2011, s. 82). Erkeklik bir bakıma risk altındadır. Bu da erkekliğin kırılğan

yapısına işaret etmektedir. Erkeklerin kimlik inşalarında güçlü bir erkeklik vurgusuna ihtiyaç vardır (Barutçu, 2013, s. 2). Toplumun erkeklerden beklediği roller, onları ya toplumda üst tabakalara taşımakta ya da toplumun derinlerine itilmelerine yol açabilmektedir. Doğuştan gelen bir nitelik olmayan edinilen, korunması, taşınması ve onaylanması gereken erkeklik kimliği yaşam boyu devam etmektedir. Birçok zorunlu rolü içerisinde barındıran erkekliğin sürekli pekiştirilmesi erkek için bir gerilimin de sebebi olabilmektedir. Çünkü erkekliğin kaybı bu gerilim için oldukça yeterli bir nedendir. Erkeklik rollerinin erkekler için her zaman olumlu taraflarının olmadığı araştırmaya katılan katılımcıların ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Katılımcılardan E7 ve E1 “Bir erkek olarak ataerkillik sistemin erkeğe yüklediği rollerden kaçmak istediğiniz oldu mu ya da oluyor mu?” sorusuna şu şekilde cevap vermişlerdir;

Vallahi erkek olarak insan bazen bıkyor kendinden. Sorumluluk sorumluluk nereye kadar gidecek, sayıyorsun sayıyorsun bitmiyor. Yani iş olsun, geçim olsun. Nereye kadar gidecek? İnsan bazen bunalıma giriyor. Yani zordur, kolay değil, ağırdır yükümüz. Kimseye de anlatamıyorsunuz. Ha nasıl yansıtıyor bağırarak, çağırarak. Aslında hıncını ailesinden çıkarıyor (E7).

Ouyor tabi. Erkek olmak, sorumluluk demektir. Evin geçimini sağlama sorumluluğu. Yani mesela her şey maddiyattır bu devirde. Bak maddiyatın olsa hiçbir şey sıkıntı olmuyor. Onu sağlayan da erkek olacak. O görevi de erkek yapacak. Şimdi ben kalkıp örneğin benim eşim evde, çocuğum evde. Şimdi ben kalkıp gidip eşime ya bugün niye bu yemek yoktur diyemem. Çünkü ben getireceğim o da yapacak, benim önüme koyacak. Bu maddiyatı sağlayamadığımda çok üzülüyorum. Keşke erkek olmasaydım diyorum bazen. Kadınlar bunun için çok rahatlırlar. Kimse onlara eve para getir demiyor (E1).

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında güçlü kılınan, ayrıcalıklar ve yetki verilen erkeklerin çoğunlukla konfor alanlarından vazgeçmek istemeseler de kısıtlandıkları, zorlandıkları ve mücadele etmek zorunda kaldıkları ifadelerinden anlaşılmaktadır. Erkekler erkeklik kriz ve çatışmalarını daha çok iç dünyalarında yaşadıklarını ifade etmektedirler. Aynı toplumsal cinsiyet düzeninin bir ürünü olan cinsiyet kalıpyargıları, roller ve beklentiler, bir taraftan bireylerin benliklerini, kimliklerini şekillendirirken diğer taraftan farklı seçimler yapabilmelerini, ilişkiler geliştirebilmelerini, kendilerini ifade etme biçimlerini kısıtlamaktadır (Yetiş ve Kolluoğlu, 2022, s. 150). Erkeklik gururu gereği çevresindekiler ile paylaşımında bulunmayan ve hatta kendisine dahi itiraf edemediği çıkmazlarını erkekler, aile üyeleri üzerindeki baskı ve otoritesini artırarak, şiddete başvurarak baskılamaya çalışabilmektedir.

Erkeklik bir nevi iç çelişkileri içinde barındırmaktadır. Ancak bununla baş etmek bir yana özellikle erkekler için bunun kendine itirafı dahi oldukça güç olabilmektedir. Buna erkeklerin erkeklik ile imtihanı diyebiliriz. Buradan hareketle “Erkek olmanın

bedeli sizce nedir? Erkekler “erkek” olmakla ne kazanıyor ya da ne kaybediyorlar?”

sorusuna katılımcılardan E24 ve E1’in yanıtı şu şekilde olmuştur;

Bedeli oldu. Terk ettim çok şükür ama kırıntıları var mı? Var. Mesela. İlk yıllarda eşime karşı serttim hocam. Yani gerek konuşmalarım, gerek hareketlerimle. Onu çok seviyordum. Ama bunu yansıtmıyordum. Ne gerek var, niye yansıtmayayım, eşime seni seviyorum demiyeyim ki yani. Sert bir tutum takınıyordum sürekli işte hani erkeğim ya. Bütün kararları ben verirdim. Mesela şununla konuşmayacaksın. Hatta annemle babamla bu şekilde konuşacan, şunu yapacan bunu yapacan diye direktifler ile yönetmeye çalıştığım oluyordu. Bunun erkeklikten kaynaklı olduğunu gördüm. Yazık etmişim diyorum o zamanlara (E24).

Erkek olarak da şöyle bedeli vardır. Şu an ben bedel ödüyorum yani. Belki hani dengesiz biri olmuş olsaydı belki bugün bunları yaşamayacaktı. Hani bazen iyi olduğun zaman da karşılığını alamıyorsun. Sana kötülük olarak kalabiliyor. Hani ben tamam erkeğim, iyi niyetliyim kendimi iyi niyetli görüyorum da. Şimdi ben kötü niyetli bir insan olmuş olsaydım ben o kızı örneğin gidip askerden döndükten sonra o kıza hakaret ederek, döverek gönderirdim baba evine. Zaten resmi nikahım da yoktu ama onu yapmadım. Ben büyüklerimin yaptığı hatanın bedelini ödüyorum hala da (E1).

Erkekler ataerkil yapılanmadan ne kadar avantaj sağlayıp, iktidardan pay alan taraf olsalar da bu durum onlar için sorunsuz, zahmetsiz bir egemenlik hali değildir (Bozok, 2015, s. 34). Bir bakıma erkekler de ataerkillikten zarar görmekte ve ataerkilliğin baskısına maruz kalabilmektedirler. Erkeklerin erkekliklerini diğer erkeklerin gözünde kanıtlaması, onayını alması oldukça önemlidir. Erkekliğin tarihsel, toplumsal ve kültürel koşulların bir ürünü ve toplumsal bir inşa olduğunu ifade eden Kimmel’e göre (2013, s. 92) erkek olmak, erkekler üzerinde bir baskı unsuruna dönüşebilmektedir. Toplumun erkekten beklentilerini karşılamak ile kendi duygularını bastırmak zorunda kalan erkek bir sıkışma hali yaşayabilmektedir.

Katılımcılardan E24, toplumun kendisinden beklediği erkeklik rollerini ve görevlerini yerine getirmeye çalışmanın erkeği, eşi ile yaşaması gereken duygusal ilişkiden de yoksun bırakabildiğini söylemiştir. E24’ün üzerindeki toplumsal baskı mekanizması onun istemeden de olsa eşine karşı sert, otoriter, buyurgan ve eşini karar mekanizmalarına dahil etmeyen bir tutum ve davranış geliştirmesine yol açmıştır. E24 tarafından da içselleştirilen bu durum eğitim seviyesinin artması ve farkındalık yaşaması ile değişime uğramıştır. E1 de çocuk yaşta zorla yapılmış mutsuz bir evliliği sürdürmek zorunda kalmasını, erkekliğin bir bedeli olarak görmektedir. E1’in, mutsuz bir evliliği sürdürmek ile erkeklik rolleri arasında sıkışıp kaldığı söylenebilir.

Kimmel (2004, s. 186-187) bazı erkeklerin sürekli ve dikkatli olarak diğer erkekler tarafından incelenmekte, izlenmekte ve derecelendirilmekte olduğuna dikkat

çekmektedir. Bazı erkekler, bazı erkeklerin erkeklik alemine kabulünü sağlamaktadır. Yani bazı erkeklerin performansını değerlendiren diğer erkeklerdir. Bu nedenle de Kimmell, erkekliğin tehlike, başarısızlık riski ve yoğun amansız rekabetle dolu olduğunu, geliştirilen erkeklik tanımlarının, bazı erkeklerin diğer erkekler üzerindeki ve erkeklerin kadınlar üzerindeki gücünü koruduğunu dile getirmektedir. Verili ve aynı zamanda sınırları keskin bir şekilde belirlenmiş erkeklik normlarına ulaşarak makbul erkek olmaya çalışmak hem kişiye hem de etrafındakilere verebileceği zararı da artırabilmektedir.

5.4.5. Erkeklik Rollerinin Yaratmış Olduğu Kriz Anları

Erkeğin kendini kadına ait olmayan özellikler üzerinden değerlendirdiği ve tanımladığı bir toplumsal düzenin varlığı söz konusudur. Erkeklik, erkeklerin neredeyse yaşamları boyunca erkekliklerini ispatlamaya çalıştıkları birçok talimatı içerisinde barındırmaktadır. Erkekler, erkekliğin avantajlarından yararlanırken, birtakım çelişkileri ile de yüzleşebilmekte ancak bunu dile getirmekte zorlanabilmektedirler. Çünkü erkeğe biçilen roller, erkeğin duygularını da kontrol etmesi gerektiğini öğretmektedir. Bu nedenlerden ötürü zaman zaman erkekler baş edemedikleri durumlar karşısında oldukça zorlanabilmekte ve bu bir krize dönüşebilmektedir. “Erkekliğin yaratmış olduğu kriz anlarınız oldu mu? Bunu nasıl deneyimlediniz?” sorusuna katılımcılardan E21’in ifadeleri böyle bir kriz anının nasıl yaşandığına örnek teşkil etmektedir;

Küçüklüğümden beri bana sen erkek adamsın ağlayamazsın, çalışmak zorundasın, sert olacaksın gibi laflar söylediler. Çocukken bile ağlarken “sus, erkekler ağlamaz” diyordular. Böyle böyle öğrendim ağlamamayı, sertliği. Her şeyi içimde yaşıyordum. Erkeksiniz ya güçlü olmanız lazım. Ama öyle bir zaman geliyor ki patlıyorsunuz. İşsiz kaldığım zaman bunalıma giriyordum, stresim artıyor. Etrafımdakilere saldırıyordum artık. Çocuklarım çalışıyorlar eve para geliyor ama ben kendimi eksik hissediyordum. Şunu da söyleyim kendime çok zarar da verdim. Sinirimi, öfkemi ailemden evdeki eşyalardan çıkarıyordum. Ama şükür geçti o günler (E21).

Yani bir erkek olarak bazı şeylerin yanlış olduğunu bilseniz de itiraz edemiyorsunuz. Mesela ben bazen evde eşime yardım ediyorum ufak tefek şeylerde. Hemen etraftakiler söyleniyor. Sen utanmıyor musun, erkek dediğin ev işi yapmaz. Bana göre öyle değil. Ama böyle şeyler duyunca da elimi çekiyorum evde. Eşime, çocuklarıma sert davranmasam seni kimse takmıyor, biraz otorite kur diyorlar. Ben de bakıyorum diyorum haklılar herhalde. Yani işte çelişki oluyor. Ben düşündüğüm gibi yaşamıyorum. Onun için bazen kendimi kontrol edemediğim oluyor. Ama sonra pişman da oluyorum (E22).

Erkek adam ağlamaz, güçlüdür, duygusal değildir, rasyonel düşünür, evin reisi, meslek sahibidir vb. söylemler aracılığıyla erkeklik öğretilirken sanki başka bir erkeklik mümkün değilmiş gibi bir algı da yaratılabilmektedir. Hegemonik versiyona uymayan erkekler kendilerini dezavantajlı ve hatta ayrımcılığa uğramış bulabilmektedirler. Çünkü tüm erkekler ataerkinin baskın değerlerinden faydalanamayabilir. Hegemonik erkeklik, bu versiyona uymayı reddeden veya uymayı başaramayan erkekler için de aynı derecede baskıcı olabilir. İçinde yaşadıkları ataerkin toplumsal yapının erkeklik öğretileri ile kuşatılan E21 ve E22 için erkeklik ile özdeşleştirilen rollerin bazı zorlukları da olmaktadır. Erkeklik rollerine uyma yükümlülüğü ve kendileri gibi olamama halleri erkekleri bir çelişkinin içinde bırakabilmekte bu da bir erkeklik krizi yaşamasına yol açabilmektedir. Erkeklik krizi erkeklerin özellikle de olan ve olması gereken erkek arasında sıkışıp kalması ve kendisini çaresiz hissettiği durumlarda ortaya çıkabilmektedir. Bu kriz anlarında katılımcı erkeklerin fiziksel şiddete başvurdukları ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Erkekler işsizlik tehdidi veya işle ilgili stres ile de karşı karşıya kalabilmektedirler. Evin geçimini sağlama rolünün ve onunla gelen statünün kaybından dolayı erkeklerin derin bir depresyon yaşayabilmekte oldukları söylenebilir. Evin geçimini sağlamanın gereken kişinin aile reisi olarak kabul edilen baba olduğu bakış açısı erkekler tarafından da o kadar içselleştirilir ki çocuklarının çalışıp evi geçindirmeleri babanın erkeklik gururunu zedelemektedir. Pek çok erkek duygularını kabul etmekte ve ifade etmekte zorlanmaktadır. Erkeğin kendisini eksik hissetmesine yol açan bu duygu erkeklerin kriz anlarının sebebine dönüşebilmektedir.

5.4.6. Erkekliğin İnşasındaki Aşamalar

Erkeklik rolleri ve söylemleri, bir takım toplumsal ve bedensel sorumluluklar içermektedir. Türkiye’de erkeklik ile ilgili yapılan birçok çalışma, erkekliğin inşasında sünnet, askerlik, düzenli gelir getiren bir işe sahip olmak ve evlilik gibi aşamaların erkekliğin yeniden üretilmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Erkekliğin kuşaktan kuşağa aktarılması erkeklik rol ve sorumluluklarının erkekler tarafından da içselleştirilmesine yol açtığı söylenebilir. Türkiye’de erkekliğin yapılmasında etkili olan bu dört aşama katılımcıların ifadeleri doğrultusunda yorumlanmıştır.

5.4.6.1. Erkeklik İnşasında Birinci Aşama: Sünnet

Birçok toplumda gerçekleşen sünnet ritüeli, din, sağlık, sosyo ve kültürel gerekçeler ile yapılmaktadır. Türkiye’de erkekliğe atılan ilk adım sünnet ritüelidir. Erkek çocukların çocukluktan çıkıp erkekliğe geçiş yaptığı, sünnet ritüelinin oldukça görkemli bir şekilde yapılması ile duyurulmaktadır. Barutçu (2015, s. 132) sünneti, erkek bedeninde kalıcı bir etki yaratmasından ötürü bedensel bir aşama olarak tanımlamaktadır. Sünnetin öznesi olan erkekler için sünnet, erkekliği güçlendirici bir araç olarak da algılanmaktadır. Bu açıdan sünnetin erkeğin toplum içindeki toplumsal konumunu da etkilediği söylenebilir. Sünnet olmayan erkeğin öteki olarak algılanması da söz konusu olabilmektedir. Katılımcılardan E23 ve E17’nin ifadeleri bu algıyı destekler niteliktedir;

Dinimizce sünnet olmak gerekir. Onun dışında adet olmuş bizde sanki. Sünnet olan çocuğa derler ya erkekliğe adım attın. Valla ben de neden öyle söyleniyor bilmiyorum. Ama sünnet olmayana da erkek değilsin diyorlar. Alay konusu bile yapıyorlar, dışlıyorlar. Onun için de sünnet yaparız (E23).

Erkek çocuğun sünnet olması lazımdır. Hem dinen de öyledir. Onun dışında sünnet olmayan erkeğin erkekliği eksik kalır. Sünnet düşünleri niçin yapılır. İşte herkese erkek olduğunu, erkekliğe adım attığını duyurmak için. Yani ispat işte. Sünnet olmayan adama kız da vermezler bizim kültürümüzde. Yani o derece önemlidir. Sağlık açısından da sünnet olmak şarttır. Benim oğlum daha 20 günlükken sünnet oldu. Doktor önerdi, biz de yaptık. Ama sünnet düşününü de sonra yaptık. Daha iyi oldu (E17).

Çocukluk evresinden erkekliğe geçişin bir adımı olarak görülen sünnet, erkekliğin bir ispatı olarak, erkekler için bir gurur kaynağına da dönüşebilmektedir. Barutçu (2015), geçmişten günümüze sünnetin; hem mitolojideki, ilkel kabilelerdeki, tek tanrılı dinlerdeki konumu, kutlama törenleri, kirvelik gibi gelenekleriyle hem de erkek tekelinde bulunan kurgusuyla, erkekliğe yaptığı vurgu ve erkeklik ile olan ilişkisinin asla sarsılmayan bir müdahale biçimi olarak varlığını sürdürdüğünü ifade etmektedir. Bir bayram havası içerisinde yaşanan sünnet ritüeli sayesinde oğlan çocuğu erkekliğe ilk adımını atarken, erkekliğin bütün aşamalarında buna benzer acılar yaşayacağını ve dahası bu aşamaların hepsinden geçse de tam bir erkek olamayabileceğini ya da erkekliğinin her an tehlikede olduğunu yıllar sonra fark edecektir (Kepekçi, 2012, s. 73). Diğer taraftan erkekliğe geçişin önemli bir sembolü haline dönüşen sünnet törenleri, çocuk için hem bir gurur kaynağına dönüşmekte hem de o gün önemli, stratejik, heyecan verici, korku, endişe, sevinç, hüznün gibi karmaşık duyguların yaşandığı bir gün olarak daha sonraki kuşaklara aktaracağı bir tören ve hatıra olmaktadır (Şenol ve Erdem, 2017, s. 294).

Hem E23 hem de E17, sünnetin sosyo kültürel, dini ve sağlık gerekçelerine vurgu yapmışlardır. Sünnet, erkekliğe adımın en önemli aşaması olarak görülmektedir. Sünnet olmayan erkeğin, erkekliğinin sorgulandığı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Gösterişli sünnet düğünlerinin yapıyor olması ise toplumsal onay almanın bir yolu olarak görülmektedir. Özetle katılımcıların ifadeleri sünnetin yalnızca erkek çocuğunun bedenine bir müdahale ile sınırlı kalmadığını aynı zamanda bunun toplumsal etki ve sonuçlarının da olduğunu ortaya koymaktadır.

5.4.6.2. Erkeklik İnşasında İkinci aşama: Askerlik

Erkek egemen toplum yapısının erkeklik üzerinden yeniden inşası, ataerkinin devamlılığını sağlamaya ve pekiştirmeye yarayan kurumlar aracılığıyla olmaktadır. Aile, eğitim ve askerlik kurumu bunlardan bazılarıdır. Morgan (1994, s. 166) geniş kapsamlı politik, sosyal ve teknolojik değişimlere rağmen, askerliğin hala erkekliğin kilit bir sembolü gibi görüldüğünü söylemektedir. Erkekliğin inşa sürecinde askerlik kurumu, yalnızca vatan borcu ya da vatandaşlık görevi olarak değil aynı zamanda erkekliğe adımın başka bir durağı olması açısından önemli bir yere sahiptir. Öyle ki erkeklik kimi zaman askerlik üzerinden tanımlanabilmektedir. Katılımcılardan E6, E10, E26 ve E9'un ifadeleri askerliğin, erkeklik için bir geçiş olduğunu göstermektedir;

Hani genelde doğuda hani yüzde elli bir aile baskısı var. Hani kızlarda olsa, erkeklerde de olsa. Belli bir yaşa geldikten sonra askerliğini yapsın öyle evlensin derler. Erkek adam askerliğini yapacak. Askerliğin zorluklarını gören adam hayatı daha iyi anlıyor, olgunlaşıyor. Daha cesaretili oluyor. Eee askerde silah kullanıyor, savaşıyor. Korkmaması lazım. Askere giden erkekliğinin de farkına varıyor bence (E6).

Bir erkeğin evlenmesi için askere gitmesi sonra da bir işini olması önemlidir tabii. Şimdi ben sana bunu da söyleyeyim bir insan önce oğlunu askere gönderse daha iyi olur. Şimdi senin oğlun askerde diyelim oğlunu evlendirmişsin. Karısı var, çocukları var. Orada tabii hem o merak ediyor, hem bu merak ediyor. Yani iyi bir şey değil. Tabii askerlik yapsa iyi olur, askerlikten gelen her şeyi daha iyi biliyor. Niye? Çünkü, askerlik erkeğe çeki düzen veriyor. Yani diyorlar askere git gel adam olursun hakikaten öyle doğrudur. Nedir mesela? Görüyorsunuz, sıkıntı çekiyorsun. Askere giden ile gitmeyen aynı olmuyor. Askere disiplin nedir gösteriyorlar (E10).

Askerlikte az çok şeyler öğrendim. Aklım çalışmaya başladı. Hayatın farkına vardım. Ya ben öyle gördüm. Ben yani o kafayı, o bilgiyi askerlikte gördüm (E26).

En azından gitsin bir askerliğini yapsın gelsin bir işi olsun, önemli şeyler bir erkek için. Kendine en azından bir böyle bir ağırlık görmeleri lazım. Mesela benim asıl mesleğim berberlik ve berberliği de askerde öğrendim. Elim biraz yatkındı aslında. Ama işi iyice

öğrendim döndükten sonra da berber dükkkanı açtım. Gerçekten benim için bir geçiş oldu (E9).

Evinden belki de ilk kez askerlik görevini yerine getirmek için ayrılan erkekler, askerde belli bir disiplin içinde ve zor koşullarda yaşamayı öğrenebilmektedirler. Katılımcılara göre, askerlik, erkeği “adam” eden, onu olgunlaştıran, ona hayatın zorluklarını öğreten, erkeğin hayatının önemli süreçlerinden biri anlamına gelmektedir. Sancar (2013), askerliğin modern toplumlarda yalnızca tek cinsi içine alan, genç yaştaki tüm erkeklerin zorunlu olarak güvenlik hizmeti yaptığı en temel erkeklik pratiklerinden biri olarak tanımlamaktadır. Ona göre, erkekler kahraman koruyucular olarak hegemonik erkeklik değerleri ile uyum göstermek zorunda bırakıldıkları kışla eğitimi sürecinden geçilerek savaşa hazırlanırlar. Böylece askerlik eğitimi bir tür hegemonik erkekliği öğrenme okuluna dönüşebilmektedir. Erkekliğin inşası, yalnızca erkeklerin bulunduğu bir alan olan askerlikte, erkekler arası bir hiyerarşi içinde gerçekleşmektedir. Erkek burada tabi olan ve hegemonik olan arasındaki ilişkiyi öğrenmektedir.

Erkeğin evlenmesinin koşullarından biri de erkeğin askerlik görevini yapmış olmasıdır. Bu nedenle bir erkek bir kadına talip olduğu zaman erkeğe sorulan soruların başında askerliğini yapıp yapmadığı gelmektedir. Erkekliği tamamlamanın önemli aşamalarından biri olan evliliğin gerçekleşmesi de bir nevi erkeğin askerliğini yapıp yapmadığına bağlanmaktadır. Askerlik erkeği evliliğe de hazırlayan bir süreç olarak görülmektedir.

5.4.6.3. Erkeklik İnşasında Üçüncü Aşama: İş Sahibi Olma

Erkekliğin inşasındaki üçüncü aşama olan gelir getiren bir işe sahip olma erkeklerin kendilerine güvenini artıran, toplumdaki statüsünü belirleyen bir etkiye sahiptir. Makbul erkeklik kriterlerinden biri erkeklerin evin geçimini sağlayacak düzeyde gelir getiren bir mesleğinin olmasıdır. Erkek için işsiz olmak çevresinden yoğun psikolojik baskı görmesine ve erkeğin kendisini duygusal olarak yetersiz hissetmesine yol açarken, işsiz olmak bir utanca dönüşebilmektedir. Erkekler, ailesinin geçimini sağlayan, ekonomik sistemde bürokrasinin bir temsilcisi ve para kazanan bir kişi olarak toplumsal hiyerarşide saygı görebilmektedir (Holt ve Thompson, 2011, s. 432). Diğer bir deyişle erkek, toplumun kendisinden beklediği erkeklik formlarını yerine getirdiği derece güçlü olur ve toplumda saygınlık kazanır. Yerine getirmediği

durumlarda ise toplum tarafından erkekliği sorgulanır ve erkek toplumsal dışlanma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmektedir. Toplumsal dışlanmaya maruz kalmamak adına ise erkekliğinin ispatı için çabalar. Katılımcılardan E6 ve E13 erkeğin işinin olmasının ne kadar önemli olduğunu şu sözler ile ifade etmişlerdir;

Askerlikten sonra da genelde hani bir işi güç olsa iyi olur. İş olmayınca bunalıma giriyor erkek. Eee ailesine bakamıyor, istediklerini alamıyor, eve bakması gereken de erkek olunca inanın çaresiz kalıyor erkek. Kendine yediremiyor babasından ondan bundan para istemeyi de. Erkek ya. Onun için adamın eve para getirmesi, çalışması iyidir (E6).

Erkek askerden sonra bir işe girse çok iyi olur. Şimdi evlensin diyelim öyle bir maaşı yok, ne yapacak o adam. İş sahibi olsa iyi olur yani. İş olmayan adama artık kız da vermiyorlar. Yani evlenmek için de iş lazım. Evlendi diyelim ailesine nasıl bakacak. Erkekler kadınlar gibi evde sürekli kalamazlar. Kadın evin işini yapacak adam da dışarıda çalışacak ailesine bakacak. Bizde böyledir (E13).

E6 ve E13 için erkeğin işsiz olma hali erkek için bir bunalım haline dönüşebilmektedir. Çünkü erkekliğe yüklenen anlam, erkeğe evin geçimini sağlama zorunluluğu gibi ağır bir sorumluluk yüklemektedir. Bu bakış açısı kadının evin dışında çalışıp eve gelir getirmesini yeterli bulmamaktadır. Ne olursa olsun evin erkeği ve ailenin reisi erkek olduğu için erkeğin çalışması bir zorunluluktur. Erkek evlenmek istediği takdirde de önüne çıkan en büyük engel iş ile ilgili olabilmektedir. Erkeğin ne işle meşgul olduğu, düzenli bir işinin olup olmadığı kızın ailesi tarafından sorulan ilk sorulardan olabilmektedir. Evlendikten sonra karısına ve doğacak çocuklarını başkalarına muhtaç etmeme düşüncesi erkeklerin askerliklerini yaptıktan sonra ilk olarak iş bulma arayışına girmelerine neden olmaktadır. Tüm bu nedenlerden ötürü erkekler için işsiz kalma durumu oldukça kaygı verici bir duruma dönüşebilmektedir.

5.4.6.4. Erkeklik İnşasında Dördüncü Aşama: Evlilik

Evlilik, erkekliğin inşasında ve yeniden üretiminde önemli bir yere sahiptir. Askerden dönen erkeğin erkeklik inşasının tamamlanabilmesi için öncelikle bir işe sahip olması sonrasında da evlenmesi beklenmektedir. Sünnet, askerlik ve işe sahip olma aşamalarını tamamlayan erkeklerden ailenin ve toplumun beklentisi evlenmesi yönünde olmaktadır. Çoğu toplumda evlilik, hem erkekler hem de kadınlar için en önemli yaşam olayları arasında yer alırken, yetişkinliğe geçişin de sinyalini vermektedir (Jensen ve Thorton, 2003, s. 9). Evlilik aracılığıyla yeni sorumluluklar yüklenen erkek, bu kez iktidarını karısı, çocukları üzerinden kurmakta ve kendisine dayatılan erkekliği yeni nesle aktarmaktadır. Evlilik ile erkeklik kodlarının

yapılanması arasında bir ilişkinin olduğu varsayımından hareketle katılımcılara “erkekliğin yapılanmasında evliliğin nasıl bir işlevi olmaktadır” sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan E15, E19 ve E13’ün yanıtı şu şekildedir;

Şimdi bizde sanki erkek evlenirse olgunlaşacak gibi bir düşünce var. Onun için erkeğin evlenmesini çok ister anne babalar. Evlilik tabii ki erkek için artık bekarlık gibi olmaz, olamaz. Niye? Çünkü artık bir karın, çocukların vardır. Onlara karşı sorumlusundur. Baba evinde aile reisi babandı ama artık sensin. Evlilik erkeğe bir çeki düzen de veriyor. Erkeğe erkek olduğunu daha çok hissettiriyor sanki (E15).

Erkek adamı öyle çok başı boş bırakmayacaksın. Zamanı geldiğinde yuvasını kuracak ki sorumluluk alsın, erkek olduğunu hatırlasın. Evlenince erkekler değişiyor. Sorumluk daha fazla alıyor, çünkü ailesine bakmak zorunda. Aile reisi olmak o kadar kolay mı. Eee bekar olsa baba parası ile geçinecek. Onun için evlenince geçim nasıl yapılır onu da öğreniyor (E19).

Evlenince değişiyor erkekler. Zaten değişmeli de. Bekar hayatı yaşamaya devam edemezsin evlenince. Artık bir karın ve çocukların olunca onlara sahip çıkmalı erkek. Yani erkeğin işi varsa, askerliğini de yapmışsa evlenmesi en uygundur. Ailen olunca daha iyi anlıyorsun erkek olduğunu. Artık evin babası, reisi oluyorsun. Mesela baba evindeyken otorite babadır ama erkek evlendiğinde bu defa kendi ailesini kuruyor. Doğal olarak otorite de erkek oluyor, işte baba oluyor (E13).

Evlilik, erkeklere erkeklik kodlarının kendisini gerçekleştirildiği bir alan sunmaktadır. Erkeklerin evin geçiminden sorumlu tutulduğu ataerkil yapılanmada erkekler, evliliğin kendilerine bir otorite kazandırdığını, erkekliklerini daha fazla hissetme olanağı bulduklarını, evliliğin erkeklere bekarlıktan farklı olarak kendilerine çeki düzen verdiğini dile getirmişlerdir. Evlilik erkeklik ilişkisi özellikle de sorumluluk alma ve aile reisi olma bağlamında açıklanmıştır. Sayır’ın “Van’da yaşayan erkeklerin toplumsal cinsiyet ilişkileri temelinde erkek cinsiyet kimliğini nasıl inşa ettiklerini” 14 homoseksüel ve 14 heteroseksüel erkek üzerinden ortaya koymaya çalıştığı araştırmasında katılımcılar erkekliğin inşasında evliliğin önemli bir koşul olduğunu dile getirmişlerdir. Hem homoseksüel ve heteroseksüel görüşmecilerin evliliği savunucu bir yaklaşım geliştirdikleri ifade edilmektedir. Homoseksüel erkeklerin de ataerkil örüntüleri içselleştirdikleri ve toplumsal kabullere aykırı düşmeyecek pratikler geliştirdikleri söylenebilir.

Erkekten taşıyıcısı olduğu iktidarı her zaman hayata geçirmesi, sürekli yeniden üretmesi beklenmektedir (Atay, 2004, 24). Bu yeniden üretim sürecinde evlilik, taşıyıcı bir rol üstlenmektedir. Evlilikte erkeğin evin geçimini sağlamakla yükümlü olduğu düşüncesi erkeğin pozisyonunu sürdürmesi için de önemli görülmektedir. Bekarken babasına bir şekilde bağımlı olan erkek, evlendikten sonra kendi iktidar

alanına sahip olmaktadır. Bu nedenle evlilik, erkeğin üzerindeki denetim mekanizmasının azalmasını sağlamakta ve böylece evlenen erkek, denetimi kadın ve çocuk üzerinden kurmaktadır. Erkek hem karısı hem de dünyaya gelen çocukları üzerinde mevcut otoritesini koruyarak sahip olduğu konumunu koruyabilmektedir.

5.4.6.5. Erkeklik İnşasında Beşinci Aşama: Babalık

Evlilikten sonraki aşama da erkeğin baba olmasıdır. Baba, ailesine bağlı ve aile üyelerine karşı sorumlulukları olan bir figür olarak değerlendirilir (Bozok, 2018, s. 34). Aynı zamanda, çocuklarını yönlendiren ve onlara toplumsal kodları öğreten bir otorite sahibidir. Baba için ailenin reisi olma pozisyonu, bir yandan ailenin geçimini sağlarken diğer yandan eşine ve çocuklarına gerektiğinde sözünü dinletebilen otoriter bir figür olmayı içermektedir. Katılımcılara baba olmanın onlar için ne ifade ettiği sorusuna karşılık E1, E2 ve E18'nin yanıtları şu şekilde olmuştur;

17 yaşında baba oldum. 13'ümde evlendim. Dediğim gibi sıkıntılar vardı. Eve dahi gitmiyordum. Ailem çok baskı yapıyordu. Ben çocuk olmasın istedim. Çünkü çocuk daha çok elimi kolumu bağlayacaktı. Biliyordum. Öyle de oldu. Öyle bilinçli yapmadık çocukları da. Baba olduğunuzda sorumluluklarınız artıyor. Bu kez çoluk çocuğun olduğu için kısıtlıyorlar çevredekiler. Tabi baba olmak güzel bir şey. Şimdi iki eşimden yedi çocuğum var. Baba olmak güzel aslında. Onlar için yaşıyorum. Baba olmayınca bir evde o ev sahipsiz kalıyor. Ben babamı dokuz yaşındayken kaybettim. Babasızlığın ne olduğunu biliyorum. Baba evin içinde size kızsız da, dövse de babadır. O olmayınca herkesin söz hakkı oluyor. Benim babam olsaydı belki bu yaşta evlenmezdim. Tabi evlenince çocuk sahibi olmayınca da olmuyor. Bu defa da erkekliğini sorguluyorlar. Erkek adamın erkek çocuğu olur diyorlar. Onun için evleniyorsan çocuk da yapacaksın (E1).

Baba deyince akluma aile reisi geliyor. Baba bir evin direğidir diye boşuna demiyorlar. Baba olunca bunu daha iyi anlıyor insan. Ben 16 yaşında baba oldum. Önce anlamadım nasıl bir şey olduğunu, ne hissedeceğimi. Ama biliyordum artık yüküm daha da ağır olacaktı. Ben bir ailenin tek çocuğum. Babam vefat ettiği zaman zaman ben beşikteydim. Dedem beni büyütmiş. Ben baba özlemi çok çektim. Hep bir öz kardeşimin olmasını çok istedim. Şimdi de öyle özliyorum ki. Yani ne kadar da amcalarım iyi olsa da olmuyor. Baba olmayınca olmuyor. Kadın da çocuklar da sahipsiz kalıyorlar. Babam olsaydı bize sahip çıkardı. Annem de evlenmez beni bırakmazdı. Çocuğun olmayınca yani baba olmayınca millet lafediyor. Hele de erkek çocuk olmayınca daha da lafını ediyorlar. Baba olunca insanın arkası sağlam oluyor. Bir baba ne kadar kötü olsa da evde bir ağırlığı oluyor (E2).

Baba evdeki ağırlıktır. Yani nasıl desem işte otoritedir yani. Baba olmayınca eksik kalıyorsunuz. Her şeyiniz olsa da eksiksizsiniz. Sahipsiz kalıyorsunuz. Dikkar edin evin babası, reisi öldüğünde artık o eve sanki kilit vuruluyor. Gelen giden de eskisi gibi olmuyor. Ama baba olunca başkadır. Ben ilk baba olduğumda çocuktum. Anlamadım bir şey. Ama sonra anladım. Babamdan gördüklerimi yapıyordum çocuklarıma da. Ailende

bir ağırlığın olacak ki sana saygı duysunlar. Yeri geldiğinde onlara sesimi de yükseltiyorum, kızıyorum da. Beni yok sayarlarsa her biri bir yere dağılır. Baba dediğin ailesini bir arada da tutan adamdır. Evini geçindiren, onlara bakan, koruyan adamdır (E18).

Babanın aile reisi olarak kabul edildiği ataerkil toplumlarda aile reisi olmak oldukça önemli ve bir o kadar da sorumluluk yüküdür. Baba, bir sosyal birimde -aile gibi- başkaları üzerinde meşru güce sahip olan kişidir. Bu nedenle erkeklerin babanın himayesinden çıkıp evlenerek kendi ailesinin reisi olması erkekliklerinin ispatı için de alan yaratmaktadır. Boratav, Fişek ve Ziya'nın (2018, s. 12-14) belirttiği gibi, evin geçimini sağlamak dışında evi korumak/kollamak, evin içinde otoriteyi ve disiplini sağlamak, erkeklerin "erkekliklerinin toplum içindeki temsiliyetleri açısından hayati önem" taşımaktadır. Katılımcılardan E1, E2 ve E18 babalığın aile üyelerine karşı sorumluluklar yüklediğini, ailenin tamamlayıcı, otoriter, evi geçindiren, topluma karşı statü kazandıran üyesi olduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir. Nitekim aile reisinin baba olduğu anlayışı da ilk olarak ailede öğretilmektedir. Ataerkilliğin kendisi de bir nevi babanın ailedeki tüm kadınlar ile sosyal ve ekonomik olarak bağımlı genç erkekler üzerindeki egemenliği anlamında gelmektedir.

İlk baba olma hikayeleri çok benzer olan katılımcılar için ilk babalık deneyimi onların da çocuk oldukları bir döneme denk gelmiştir. Dolayısıyla çocuklarıyla yeterince duygusal bir bağ kuramadıklarından, bunu nasıl kuracaklarını da bilmediklerinden söz etmişlerdir. Ancak tüm bunlara rağmen baba olmanın sorumluluğunu daha fazla hissettiklerine vurgu yapmışlardır. İlerleyen yaşlarında isteyerek çocuk sahibi olan erkekler için çocuk sahibi olmak –özellikle de erkek çocuk sahibi olmak- toplumdaki pozisyonlarını belirleyen bir unsura dönüşmüştür. Toplumsal baskı mekanizmalarına maruz kalan erkekler için evlendikten sonra çocuk sahibi olmak bir zorunluluğa dönüşmüştür. Çünkü çocuğun olmayışı erkekliğin de sorgulanmasına yol açmaktadır. Carol Delaney (1991, s. 69) Türkiye'de erkeklerin çocuk sahibi olmaya ihtiyaç duyduklarını ve de istediklerini belirtmektedir. Ona göre bu, erkekler için tamamen yetişkin olduklarının bir işaretidir ve toplumdaki kimliklerini sürdürmek adına da bir gurur meselesidir.

Aile içerisinde iktidara sahip olan baba, aile üyeleri üzerindeki eril tahakkümü korumakta ve bu tahakkümün aktarımını da çocukları aracılığıyla inşa etmektedir. Onur ve Koyuncu'ya göre (2014, s.42) her ne kadar kadınların erkek çocuklarının

düşünsel, toplumsal ve kültürel gelişimini erken sosyalizasyon sürecinde belirleyen taraf oldukları sıkça dile getirilse de sosyalizasyonun ilerleyen aşamalarında, erkek çocuklar için baba modelinin aranan, özlenen konumda olabildiğini ifade etmektedirler. Bunun nedeni de babaya, babalığa yüklenen anlam ile yakından ilişkilidir. Baba, otoriteyi, gücü, cesareti ve hayata tutunabilmeyi temsil etmektedir. Aksi durum erkekler için her zaman bir eksiklik ve tamamlanamamışlık hissi yarattığı katılımcıların ifadelerinde de çıkarılabilir. Örneğin katılımcılardan E2 ve E18'in baba özlemleri ve babasızlığa yükledikleri anlam -kendileri belli bir yaşa gelmiş ve babalığı yaşamış olmalarına rağmen- onlar için baba otoritesinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

5.5. Aile İçinde Erkek ya da Kız Çocuk Sahibi Olmanın Erkeklikle İlişkisi

Ataerkil toplumsal yapılanmada soyun devamlılığı oldukça önemlidir. Bu nedenle kaç çocuğunuz olması değil kaç erkek çocuğunuzun olması anlamlı ve önemlidir. Çünkü soy devamlılığı erkek üzerinden gelişmekte olduğu için kız çocuğu tam olarak evin kalıcı bir üyesi olarak görülmez. Ama erkek çocuk aile için hem soyun devamlılığını sağlayan hem de mirasın devredileceği önemli bir aktör olarak görülmektedir. Bu bakış açısı erkeklerin, erkek çocuğu sahibi olmak istemelerinin en temel gerekçelerini oluşturmaktadır. İçselleştirilen ve böylece katı bir geleneksel anlayışa dönüşen bu bakış açısı, erkeklerin erkek çocuk sahibi olmayı isteme arzularını da pekiştirmektedir. Nitekim katılımcılardan E24'ün kız çocuğu doğduğu için duymuş olduğu üzüntü ve hayal kırıklığı, E17 ve E4 için ise kız çocuğunun gelin olup evden ayrılması ile artık elin kızı olduğu düşüncesi bu anlayışın bir sonucudur;

Ataerkil yapının, katı geleneksel kuralların varlığı. Erkeğe giydirilmiş bir takım giydirilmiş kılıflar, kalıplar var. Mesela şöyle söyleyeyim bir kızım oldu. Yani dürüst olmak gerekirse hiç sevinemedim çünkü biz erkek bekliyorduk. Ultrasonda baktırdık kız dediler, biz inanmadık o derece katıyız, illa erkek olacak. Üniversiteye geldikten biraz okuduktan sonra düşüncemizin yanlış olduğunun farkına vardım (E24).

Ya mesela yörenin bir örf adeti var. Kız gidiyor ya kalan çocuk, erkek çocuk oluyor. Soyun devamı için önemli bizim burada. Ana babanın en son derdine ortak olan yüzde doksan dokuzu erkek çocuğudur. Çünkü kız gidiyor kayınbaba evine kaynanasının derdini çekiyor. Evde kalan yine erkek çocuk oluyor. Yani hani soyunuzun, soy isminizin devam etmesi açısından erkek önemli. Kız çocuklarımı da çok severim onlarla aram da çok iyidir ama kızı evinizde tutamazsınız. Evlenip gidecek bir gün. Ama erkek öyle olmuyor (E17).

Derler ki kız hani milletindir, kız gidicidir. Adam ölürse evi boş kalır, erkek çocuğu varsa doldurur. Soyu devam eder düşüncesiyle. Ha kız çocuklarım da benim için kıymetlidir. Ama doğrusunu söylemek gerekirse mesela kız evlendikten sonra elin oluyor varsa mirastan pay verilmiyor, erkek çocuğa kalıyor her şey (E4).

Ataerkil toplumsal yapılanmada erkek çocuğun soyun devamlılığını sağlayan cinsiyet olması erkeğin toplumsal pozisyonunu etkilemekte ve imtiyazların daha fazla verilmesini kolaylaştırmaktadır. Erkeğe yüklenen bu anlam, sosyal ve kültürel öğretiler yolu ile öğretilmektedir. Erkek çocuk sahibi olmanın aile içindeki pozisyonunu etkileyip etkilemediğini anlamak adına “*aile içinde erkek ya da kız çocuk sahibi olmanın önemi nedir, bunun erkeklikle ilişkisi nasıl kurulmaktadır*” sorusu sorulmuştur. Bu soruya katılımcılardan E11 ve E7’nin yanıtları şu şekildedir;

Bizim toplumda aile içi ilişkilerde yansıması genel olarak olumsuz oluyor. Hem erkek çocuk doğurmamak kadının bir kabahatiymiş gibi algılanıyor hem de erkek çocuk sahibi olmak erkeklerin pozisyonunu da etkiliyor. Erkek çocuğunuz yoksa ciddi bir toplumsal baskıya maruz kalıyorsunuz. Mesela adama ikinci bir kadın getir diye baskı yapılıyor. Ama erkek çocukları olan erkeklerin bununla övündüğüne şahit oluyorsunuz maalesef (E11).

Eskisine göre çok olmasa da yine de var var. Mesela diyor bu kişinin on tane oğlu var. Benim oğlum yoktur. Yine var yani toplumda var yani. Yoktur diyemem. Mesela çoğu insanlarda ben duydum falan kesin on tane oğlu var, benimki yok. Onun için bana zulmediyorlar. Yani benim oğlum da olsaydı o bana yapmazdı. On tane kızın olsa da erkek başka oluyor. Benim için fark etmiyor (E7).

Çocuk sahibi olmak evli bir erkek için yetişkin oluşunun ve de erkekliğinin sosyal dünyaya kanıtının bir göstergesidir. Ancak Türkiye’de erkeklik ile ilgili yapılan çalışmalar erkekliğin inşasında erkek için baba olmanın yanında erkek çocuk sahibi olmanın oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Erkek çocuk sahibi olmak, erkekler için gücün bir başka şekilde gösterilme biçimidir. Erkek çocuk sahibi olmanın erkeklerin aile içi statülerini, saygınlığı ve diğer toplumsal pozisyonlarını belirlemede etkisi olduğu katılımcıların ifadelerinden çıkarılabilir. E17’nin eşi K17 için her ne kadar kız çocukları kıymetli olsa da erkek çocuğun yeri ayrıdır;

Erkek çocuk doğurursan kıymetlisin doğurmazsan kıymetin yok gibi. Hani böyle açıktan yapmasalar da hissediyorsun. Laf sokanlar oluyor. Erkek çocuğun olduğunda nasıl desem ailede lafın daha bi geçiyor. Benim üç kızım bir oğlum var. Köye gittiğimizde bir tane daha yap oğlun olur belki diyenler var hala. Ama ben de bundan şikayetçi değilim. Hani erkek çocuk diyorlar ya mirasın sahibidir, soyun devam eder. Doğrudur ama bizim de nasibimiz böyledir. Eskiden daha çok takıyordum kafaya ama artık takmıyorum (K17).

Kadınların ifadelerinden erkek ya da kız çocuğu sahibi olmanın yalnızca erkeklerin değil aynı zamanda kadınların da aile içi ve toplumsal pozisyonlarını etkilediği sonucu

çıkarılabilir. Kadınların erkek çocuk sahibi olmaması statü düşürücü bir etkiye sahip olmaktadır. Kadınlar hem soyun devamlılığı hem de toplumsal dışlanmanın önüne geçmek için de erkek çocuk sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Hem kadınların hem de erkeklerin içselleştirdikleri bu durum erkek çocuk sahibi olma arzusunu pekiştirmektedir. Erkek çocuk sahibi olmaya yüklenen bu anlamlar, erkek çocuk doğurmayan kadınlara yönelik, kimi zaman bir şiddete kimi zaman da ikinci bir kadın ile evlenerek bir cezaya dönüşebilmektedir.

5.6. Farklı Erkekliklere Bakış Açısı

Toplumsal olarak inşa edilen erkeklik, kültürel olarak farklılaştığı ve dolayısıyla evrensel bir kategori olmadığı için tek bir erkeklik biçiminden de söz edilemez. Erkeklik olgusunu sorunsallaştıran Connell, tek tip, sabit, değişmez bir erkeklikten ziyade farklı şekillerde varlığını ortaya koyan erkekliklerden söz edilebileceğine vurgu yapmaktadır. Ataerkil yapılanmada yalnızca güçlü olmayan kadın üzerinde tahakküm kuran ve kadını ezen erkek mi vardır? Yoksa aynı zamanda farklı erkek(lik)ler de var mıdır? Hacısoftaoğlu ve Bulgu'ya göre (2015, s. 114) “bir toplumsal inşa olarak erkeklik çokludur; bir kültürden diğerine ve zaman içinde (hatta bir erkeğin hayatı boyunca) değişmektedir”. Erkeklik de tıpkı kadınlık gibi toplumsal ve kültürel kodlar aracılığıyla üretildiği için bu kodların farklılaşması farklı çok erkeklikleri de üretmektedir.

Gündelik hayatta erkekler arasında kimi zaman çok açık, kimi zaman daha örtük bir biçimde hiyerarşiye ya da ittifaka dayalı bir ilişki olabilmektedir. Ataerkil düzenden farklı oranlarda pay alan farklı erkeklik biçimleri ataerkil düzen içerisinde anlam kazanabilmektedirler. Evlilik içerisinde hangi tür erkekliklerin hangi gerekçeler ile daha baskın olduğunu öğrenmek ve anlamak adına erkek katılımcılara “*Erkekler arasında ne tür farklı erkeklerin olduğu ve bunun evliliğe yansımalarının nasıl olduğu*” sorulmuştur. Bu soruya katılımcılardan E4, E20 ve E17'nin yanıtları şu şekildedir;

Var var. Kimi erkeğin parası var, nüfusu var, ağadır ya da. Onlar kendileri gibi olmayanları eziyor mesela. Kimi erkekler dediğim dedik oluyor, kimseye söz hakkı vermiyor. Kimi de daha böyle yumuşak oluyor. Evinde eşine de yardımcı oluyor. Aşçıyım ya eşime katkı olsun diye evde yemek yapıyorum. Belki daha hoşuna gider. Beni daha fazla sever. Ha kadının yaptığı her işi yapmıyorum ama yapabildiğimi yaparım. Bir de kadına zulmedip erkeklik taslayan da çok (E4).

Erkekler kadınlara zulmediyor ya bir de erkekler de erkeklere zulmediyor. Yani şimdi mesela eskiden yani köylerde ağalar vardı. Şimdi burada mesela örneğin milletvekilleri var, iş adamları var. İşte benim param var. Zenginim. Sen garibansın. Sen hiçbir şeysin. Baskın olmaya çalışıyor. Yani o tür şeyler vardır yani erkeklerin arasında çok şey var yani. Biri diğerinden öbürü ötekenden üstün görüyor kendini ama bence yani kimse kimseden üstün değil. Erkekliğini göstermek için kadına yapmadığını bırakmayanlar da var. Ama kadına yardım eden, sahip çıkan da var (E20).

Nasıl desem bilmiyorum yani. Hani her erkek aynı olmuyor. Parası, malı mülkü, çevresi geniş adamlar onlar gibi olmayan erkekleri eziyorlar, hor görüyorlar. Bazıları tam tersi oluyor. Bazı erkek işte ne diyim erkekliğini göstermek için kendisinden zayıf olanı dövüyor, kabadayılık yaparak erkeklik yaptığını sanıyor. İki mesela benim çevremde de çok olur. Erkekler kadınları eziyor, dayak atıyor kadına, çoluk çocuğuna. İşte nedir benim sözüm geçiyor ben erkeğim (E17).

Erkekler, kadınları ve konumlarını tehdit edebilecek herkesi kontrol ederek ayrıcalıklarını korurlar. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde erkekliğin temel ölçütünün iktidara sahip olma veya olmama durumu olduğunu söyleyen Meral'e göre (2011, s. 304), dünyaya erkek cinsiyeti olarak gelmek iktidara mutlak şekilde sahip olmayı beraberinde getirmemektedir. Erkeğin iktidara sahip olması için erkeklik savaşını kazanması gerekmektedir. Bunun için de kabul gören, takdir edilen makbul erkeklik biçimi de olan hegemonik erkeklik, var olmak adına kendisi dışındaki tüm erkeklik biçimlerini bastırabilmekte ve tek bir erkeklik biçimini de dayatabilmektedir. E4, E20 ve E17'nin ifadelerinin hegemonik erkekliği tanımlar nitelikte olduğu söylenebilir. Hegemonik erkekliğin de tam olarak kesin bir tanımı yapılamasa da bu tip erkeklerin ortaklaştıkları en temel noktalar hem kadınlar hem de diğer erkeklik biçimleri üzerinde kurdukları iktidardır. Bu erkeklik biçimini sergileyen erkekler herhangi bir ortamda kendisini merkeze almakta, sözleri, tavır ve davranışları ile baskın olmaya çalışmaktadır. Katılımcılardan E4, E20'nin yapmış oldukları erkeklik tanımlaması hegemonik erkeklik biçimine uymaktadır.

Egemen konumu işgal eden hegemonik erkek, eril olanın çıkarlarını koruduğu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini meşrulaştırdığı sürece varlığını devam ettirebilir. Hegemonik erkek, kadınlar ve daha az erkek olarak nitelendirilen erkekler üzerinden bir üstünlük ilişkisi geliştirmeye ve kendisini bu şekilde var etmeye çalışmaktadır. Toplumsal cinsiyetçi yapı içerisinde erkeklerin yaşamlarının güce sahip olmak, güç üretmek ve gücün kendisi olmak biçiminde inşa edildiğini ifade eden Çakır'a göre (2017, s. 322) güç, erkeklerin yalnızca kadın ve çocuklar üzerinde değil, aynı zamanda birbirlerine karşı da geliştirdikleri bir olgudur. Hegemonik erkeklik normlarına sahip

erkeklerin konumlarını, evlilik içerisinde hem kadınlar ve çocuklar hem de erkeklik normlarının dışında kalan erkekler üzerinden kurdukları ve aynı zamanda korudukları söylenebilir.

Erkekler, kadın olmadıkları diğer bir ifadeyle, bağımsız, yenilmez, sert, güçlü, saldırgan, güçlü, buyurgan, kontrollü, rasyonel ve duygusal olmadıkları ölçüde erkektirler (Becker, 1999). Ancak ataerkil düzende iktidarın sahibi olan erkeklerin, ataerkiden eşit ve aynı ölçüde pay almadıkları bilinmekle birlikte katılımcıların da ifadeleri bu bilgiyi doğrulamaktadır. Hegemonik erkekliğin iktidarını sürdürmesine yardımcı olan, ataerkilliğin erkeklere sunmuş olduğu erkeklik ayrıcalıklıklarından neredeyse tümüyle yararlanan ancak diğer taraftan da eril erkeklik formlarının tamamını yerine getirmek zorunda kendisini hissetmeyen suç ortağı erkeklik vardır. Katılımcılardan E27 ise farklı erkeklik biçimlerini kendi erkekliği üzerinden şu şekilde anlatmaktadır;

İçlerinde yumuşak olan erkekler var. Böyle yumuşak derken böyle kırmayan, incitmeyen hatta bayan bağırdı mı susan erkek? Bayan bağırdı mı hiçbir şekil kabullenmeyen erkek de var ki, ben de en başta o tür erkeklerdendim. Ona ev işlerinde yardım ediyordum. Sürekli peşindeydim. Eşimle beraber olmak istediğim o 6-7 ay falan ben sürekli eşimin peşinde giderken o hiçbir şekilde oralı olmuyordu. Ondan sonra benim sevgim bitince ben de hiçbir şey kaldıramayacak bir duruma gelmiştim. Çok çok sert bir yapıya sahip olmuşum. Şu an ise bağılıyor bana ben susuyorum gerek yok diyorum. Yeri geldiğinde ona yardım ediyorum. Öyle eskisi gibi de kükremiyorum. Tabi doğrusunu söylemek gerekirse her şeye de başımı sallayıp kabul etmiyorum. Öyle olursa ne kadın ne çocuklar seni takar. Evdeki ağırlığım gider. Onun için ortada bir yerdeyim yani. (E27).

Ataerkil erkeklik kodlarına hem onay veren hem de onun yaratacağı gerginlik ve risklerden uzak durarak ataerkil paydan kazanç sağlamaya çalışan erkekler suç ortağı erkeklik olarak tasvir edilmektedir. Suç ortağı erkeklikler, bir taraftan ataerkinin nimetleri aracılığıyla kadınların ezilmişliğinden yararlanmakta diğer taraftan da kadınlara ev işlerinde yardım ederek, şiddet uygulamayarak, annelerine ve eşlerine saygı göstererek ataerkil paydan yararlanmaya çalışırlar. E27'nin ifadeleri, suç ortağı erkeklik formunu desteklemektedir. E27 eşine saygı duyan, ona ev işlerinde yardım etmeye çalışan, duygusal olarak seven, incitmemeye çalışan ve kadın üzerinde katı bir iktidar kurmamaya çalışan biri iken, duygularının karşılığını eşinde göremeyince erkekliğin başka bir yönünü de ortaya çıkarmıştır. Bugün sert, katı ve otoriter erkek kimliği ile yumuşak olarak nitelendirdiği yönleri ile erkekliğini yaşamaktadır. Bir taraftan eşi ve çocukları üzerinde tahakküm kurmakta diğer taraftan daha esnek biçimiyle iş birliğine gitmektedir.

Ataerkil toplumlarda erkeklik heteroseksüel bir kimliğe sahiptir ve heteroseksüellik üzerinden de tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bunun tam tersi nitelikleri sergileyen ve heteroseksüel olmayan erkekler makbul erkekliğin dışında bırakılan, çoğu zaman ötekileştirilen, aykırı kabul edilen erkekler, madun erkeklik kategorisinde değerlendirilmektedir. Madun erkekler genel olarak ataerkil düzenden diğer erkekliklere göre çok daha az pay alan erkekliklerdir. Katılımcı erkeklere madun erkeklikler ile ilgili olarak ne düşündükleri sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcılardan E21, E22 ve E16'nın yanıtları şöyledir;

Bir de böyle hani biraz kadın gibi davranan erkekler de var. Görüyoruz. Niye öyle olduklarını bilmiyorum ama bunların da arkasından her türlü düşünen var, her türlü laf söyleyen de var, biz diyoruz keşke öyle bir şey olmasa. Yani erkek adam erkek olsaydı. Kendini bu duruma düşürmüşse ne yapabiliriz ki? Hani erkekler de küçük görüyorlar, eziyorlar bu tipleri. O insan diğerlerin gözüne erkek olarak gelmez. İnsan yerine bile koymazlar. Yani insan yerine bile koyulmuyor. Dışlıyorlar tabii. Mesela ben gidip o adamla arkadaşlık kurmam. Kuramazsınız. Kurmam da, gezmem de, yanına oturmam. Onunla anılmak istemem (E21).

Şimdi erkekler arasında da çeşit çeşit olanı var. Hani sert, mülayim, sinirli, otoriter olanı var. Ama bir de böyle nasıl desem ki. İı hani biraz böyle tam erkek gibi davranmayan. İşte ne bilem kadın gibi giyiyor, makyaj yapıyor. Anladınız siz yani. İşte onlar bizim toplumda hoş değil. Ona erkek demezler de. Bizim bir komşumuzun oğlu öyleydi. Aile reddetti evlatlıktan. Şimdi nerededir kimse bilmiyor. Evladın da olsa kabul etmiyorlar (E22).

Etrafta bir sürü erkek çeşidi var. Sert olanı, yumuşak olanı, ortasında bir yerde duranı ne desen var yani. Çeşit çeşit. Şöyle bir Van'ın Cumhuriyet caddesinde bir otur. İzle milleti, neler göreceksin (...) Haa böyle oynak erkekler de var. Nasıl desem yanlış anlamayın. Öyle kadın gibi davranıyor, giyiniyor. Van'da eskiden bu kadar görmüyordum ama artık görüyorum. Öylelerinin arkasından öylece bakıyor herkes. Eee erkek midir, kadın mıdır belli değil. Erkek adama kadın gibi makyaj, topuklu ayakkabı ne bileyim kadın gibi kırtmak olmaz. Kabul edilmez. Onlara erkek de denilmez. Erkekliğin de bir raconu var. Onlar erkeğe diğerleri nedir? (E16).

Kadınların ikincil konuma itilmesi ile tahakküm altına alınmasıyla inşa edilen erkeklik, daha az erkeklik pratiği sergileyen erkeklerin de tahakküm altına alınması ile inşa edilmektedir. Erkek(lik)ten beklenen, erkeğin cesur, koruyucu, güçlü olan, tahakküm kuran, dölleyen ve de heteroseksüel olmasıdır. Dolayısıyla makbul/ideal erkekten beklenen rolleri ve davranışları sergilemekten kaçınan erkekler madun erkeklik kategorisinde olmaktadır. Connell eşcinselleri madun kategorisine almıştır ama tüm madun erkeklerin eşcinsel oldukları da söylenemez. E21, E22 ve E16'nın madun erkeklikten kastettikleri daha çok eşcinsel olan, kadınsı özellikler gösteren erkek modelidir. Bu erkeklerin heteroseksüel olan erkekler arasında pek de yer

edinemedikleri, makbul erkeklik formlarına uymadıkları, ailelerinden ve de toplumdan dışlandıkları, ötekileştirildikleri katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadeleri kimi erkeklerin kimi erkekleri, erkeklik kimliği üzerinden dışladığına ve bunun da farklı erkeklik biçimlerinin olduğuna işaret etmektedir. Madun erkekler kadınsılığa yaklaştıkça erkeklikleri sorgulanmakta ve toplumsal kabullerin dışına çıkmaktadırlar.

5.7. Erkeklik ve Karar Mekanizmaları

Erkekliğin kendisini beslediği aile kurumunda erkekler, aileyi ilgilendiren kararlara kadınları ve çocukları ne kadar dahil etmektedirler? Kadınların ve çocukların dahil edildikleri veya edilmedikleri kararlar hangileridir? Bu soruların yanıtını bulmak adına katılımcılara aile içi kararlarda erkeklerin ve kadınların ne derece etkili olduklarına ilişkin sorulara E1, E18, E16 ve E6'nın anlatıları şu şekildedir;

Şöyle ben zaten sabah çıkıyorum akşama kadar işteyim. İşten gittikten sonra işte hani evin reisi oldun mu gerçekten zordur. Çocukların geleceği için yani ekonomik kısmıyla uğraştığım için fazla çocuklarla ilgilenemiyorum. Zamanım olmuyor yani. Şunu söylüyorum çocuklarıma, diyorum ki siz okuyun, yeter ki okuyun. Hangi üniversiteyi kazanırsan kazan arsamı bile satarım. Yani okul harçlığınıza veririm. Ama diğer türlü okul ile ilgili şeylerde ikinci eşim ilgileniyor. Okula gider, öğretmenlerle görüşür. Ben çok takip edemiyorum (E1).

Ben büyük kızımı üniversiteye kadar da okuttum çocuklarımla okumasını da çok istiyordum. Hanım da ben de hepsini okutmayı çok istiyorduk. Yani ben de gece gündüz çalışıyordum ama ne yazık ki istediğim seviyeye gelmediler. Çocuklar aslında okumadılar, hani isteselerdi güzel yerlere gelebilirlerdi. Beni dinlemediler hiç. Okulla ilgili bir şey olduğunda ben ihtiyaçlarını karşılıyorum ama diğer türlü ihtiyaçlar ile eşim ilgileniyor. Veli toplantılarına eşim gidiyor sonra beraber konuşuyoruz karar veriyoruz. Bizim babamız bize bunları yapmadı ama ben çocuklarıma yapacağım (E18).

Her şeye rağmen ben çocuklarımla okutuyordum. Okumadılar ama çocuklar. Yani samimi söylüyorum okumadılar. İlkokuldan sonra okumadılar. Kendileri okumadı. Ben istedim. Hatta ben kızımın okumasını çok istiyordum ama okumadı. Eşim de istiyordu. Yani konu okul olduğunda benim de eşimin de bir itirazı olmadı. Ben çocukların belki ödevleri ile ilgilenemiyordum ama ne isteseler alıp getiriyordum. Hani bizim böyle imkanlarımız olmadı ya biz onların olsun istiyoruz (E16).

Eğitim konusuna gelince yani sonuna kadar Allah nasip ederse hepsini okuturum. Mesela ikisi üniversitede okuyor zaten. Kızım tıp okuyor. Biri seneye girecek. Gözünden rahatsız ama onun da çok iyi dersleri. Hafızası maşallah dört dörtlük. Yani kız çocuk ve erkek çocuklarımla arasında da bir fark görmüyorum. Eşim de ben de elimizden geleni yapıyoruz. Gözünden rahatsız olan oğluma saatlerce kitap okurum mesela. Ne kadar yorgun olsam da önemli değil (E6).

Erken yaşta evliliğin bir sonucu olarak eğitim haklarından yoksun bırakılan, mağdur edilen erkekler ve kadınlar bugün kendi çocukları için aynı kaderi arzulamamakta ve bunun olmaması için çaba sarf etmektedirler. Erkekler çocuklarının eğitimleri ile ilgili kararlara eşlerini dahil ettiklerini ve eşleri ile birlikte çocuklarının okumaları için çaba sarf ettiklerini belirtmişlerdir. Erkekler çocuklarının eğitim süreleri boyunca temel okul ihtiyaçlarını karşılamak için çok çalıştıklarını ve eğitimlerine devam edip meslek sahibi olmalarını ve kendi geleceklerini kurtarmalarını çok istediklerini söylemişlerdir. Çocukların okul süreçlerini, ödevlerini, öğretmenler ile olan görüşmeleri erkeklerden ziyade kadınların takip ettiği söylenebilir. Erkekler maddi olarak verilmesi gereken tüm desteği çocuklarına verdiklerini ama diğer ihtiyaçlar noktasında pek ilgilenemediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılardan E6 ise her şeye rağmen çocukları ile birebir ilgilendiğini ve ihtiyaçlarını karşıladığını söylemiştir. Çocukların eğitimleri ile ilgili kararlarda erkeklerin eşleri ile birlikte kararlar aldıklarını, eğitime önem verdiklerini ve eğitimde kız-erkek çocuk ayrımı yapmadıklarını söylemek mümkündür. Tüm bu fırsatlardan yoksun bırakılan ve çocuk yaşta evlendirilen erkeklerin kendi anne ve babalarının onlara yapmadıklarını kendi çocuklarına yapmak için çabaladıkları ifadelerden anlaşılmaktadır. Çocuklarının evlilik süreçlerine (kız isteme, düğün, yeni çiftin nerede oturacağına, gelin ya da damat adayının seçiminde) ilişkin kararlarda kimlerin etkili olduğu sorusuna katılımcılardan E3 ve E17'nin yanıtları şu şekildedir;

Kızım yirmi iki yaşında evlendi. Dayım, oğluna istiyormuş. Akrabalarla haber gönderdi. Kızıma da eşime de sordum. Biz istiyorduk. Ben de kızıma dedim ki benim ailemdir. Yani yabancıya gitmezsin. İstiyorsan seni vereyim. İstiyorum dedi. Çocuk da iyi işinde gücünde, kendi ailesinin reisi yani senin için de iyidir bizim için de iyidir benim kafamda rahat olur dedim. Ama kendisi kendi kararını verdi. Bana evlenirken sormamıştı babam. Ben çocuklarıma soruyorum (E3).

Mesela bende öyle bir huy var. Mesela bende hanımım da hayatta demeyiz oğullarımıza bu kız iyidir bunu alalım, veyahut da bunu alalım. Bize uygun, biz isteriz deriz ama kendisi kim istiyorsa onu alsın. İkisini de öyle yapmışım. Çünkü yarın iyi olur, kötü olur. Der benim babam annem yaptı. Biz yaparsak hep der baba sen yaptın. Sen yaptın. Ben bunu istemiyordum der. Ben bugün nasıl beni evlendirenler için bunu diyorsam benim çocuklarım da yarın bana söylerler (E17).

Evlendirilirken fikirlerinin dahi alınmadığını söyleyen E3 ve E17, aynı şeyi çocuklarına yapmayı istemediklerini ifade etmişlerdir. Kız ve erkek çocuklarının evlilik kararlarında kendi fikirlerini söyleyip kararı onlara bırakmayı sağlıklı bir evlilik için uygun bulmuşlardır. Böylece bir taraftan bu evlilikte ilerde olabilecek herhangi bir pürüzden kendilerini de azat etmiş olmaktadır. Diğer taraftan ise çocuklar, kendi

kararları ile evlendikleri takdirde tüm sorumluluğu kendileri almış olacak, mutsuzluk durumunda kimseleri suçlamayacaklardır. Aile içerisinde gelirin nasıl kullanılacağına kimin/kimlerin karar verdiği sorusuna ise katılımcılardan E15, E13, E18 ve E26 şu şekilde yanıt vermişlerdir;

Mesela eşlerimle mesela boş zamanımız olduğunda bir araya geldiğimizde ben eve ne alsam mesela temizlik ürünleri, işte kıyafet aldıysam çocuklara kıyafettir, eşlerime kıyafettir şunlar, bunlar ne harcasam geliyorum diyorum ki işte ben şuraya şu kadarını harcadım. Kime ne harcıyorsak zaten ya birlikte karar veriyoruz. Zaten bir maaşım var. Hani aldığım maaş belli, harcadığım da belli. Onların hepsini söylüyorum onlara (...) Onun dışında mesela araba alım satımı yaptığımızda kadınlar pek karışmazlar, ben söylerim onlara ama karar benimdir. Onlar zaten anlamazlar ki araba alım satımından (E15).

Genelde gelir kısmına bayanlar pek karışmaz ama hani tamamen de sorumluluk erkekler de diyemeyiz. Çünkü evin alışverişini genelde bayanlar yapar. Mesela ne almışlar ne yapmışlar bilmiyorum. Bu kararı onlar verir, ödemek de bana düşüyor. Ama mesela bir araba ya da daha büyük işte ev gibi bir şey alacaksak söylerim tabi ama ben karar veririm sonunda. Eşim de zaten sen daha iyi bilirsin der (E13).

Önce oturup konuşuruz. Artık ne yapabileceğsek onu yaparız yani. Kimse kafasına göre bir şey yapmaz yani. Alışverişi beraber de yaparız eşim de tek gider yapar. Bir tek arabayı eşimden habersiz aldım onda da baya sıkıntı çektim (E18).

Ya şimdi her şey kadınların elinde. Alışverişe arabayla gideriz. Eşim gelmezse ben de gitmem. Gideriz ne alıyorsa alır. Ben bir kenarda dururum. Tek hesabı ben veririm. Şimdi ben evdir bilmiyorum kime ne lazım? Bu hep bayanların işidir ben bilmem. Ha şayet büyük bir şey alınacaksa mesela araba, arsa gibi. Çocuğumla eşimle de konuşurum akıl akıldan üstündür. Konuşurum tabi ama sonuçta genelde benim söylediğim şekilde olur (E26).

Erkeklerin eşleri ile ortak karar verdikleri konuların başında genel olarak ev içi ve aile üyelerinin kişisel ihtiyaçları olmaktadır. Bu çalışmaya katılan erkeklerin tamamının eşi ev hanımı. Dolayısıyla eve gelir getiren yalnızca erkekler olmaktadır. Bütçenin nasıl kullanılacağı konusunda erkekler eşlerine ve çocuklarına danıştıklarını, ortak karar aldıklarını ifade etmiş olsalar da araba, ev, arsa gibi yatırım amaçlı harcamalarda son sözü aile babası vermektedir.

Kadınların yalnızca ev içi alana ait işlerle sınırlandırılmaları, kamusal alan ile temaslarının azlığı ya da hiç olmayışı, gündelik ekonomik bilgiler ve piyasa koşulları hakkında fikir ve bilgi sahibi olmalarına da engel olmaktadır. Bu nedenle erkeklerin nezdinde kadınların bundan yoksun oluşu onların zekâları veya doğru karar verme yetilerinin azlığı ile ilgilidir. Bu anlayıştan ötürü erkekler, aile üyelerinin tamamını etkileyecek önemli ve büyük kararlara ne kadınları ne de çocukları ya dahil etmez ya da dahil etse de son kararı kendisi verir. Sonuçta bu şekilde de aile üyeleri üzerinde bir

otorite kurulus. Kadınlr üzerinde tahakküm kurarak erkekliğini ispat etmeye çalışan erkekler kadınlrın aile içi ve sosyal çevreye dair ilişkilerde kimlerle grşleceğine ilişkin kararlarda da etkili olmaktadır. Kadınlrın kimlerle görüşebileceği ile ilgili kararı kimin verdiği sorusuna E20 ve E12'nin yanıtı şu şekilde olmuştur;

Ben evime yabancı gelmesini istemem. Karımın ailesi olacak yani zaten yabancılar da gelmez. Sadece yakın akrabalar olabilir. Dışardan da bayan gelirse olabilir erkek olursa görüşemez. Hani bazen memurlar falan geziyorlar ya. İşte o zaman da erkek giremez evime (E20).

Bizim kültürümüzde misafir çok sevilir. Ben ona müdahale etmem. Gelen gidenlerden de mesela bayan tarafına ben hiç bakmam, yemeği eşim hazırlar. Bu bu malzeme lazım. Ben gider getiririm. Hani bizim bir kültürümüz geleneğimiz var. Öğrendiğimiz bir şey var. Eşimin de gitmesine bir şey demem. Zaten yabancı yerlere gitmiyor. Öyle at kapı tanımadığımız kişiler de gelmez. Öyle bir durumda ben evde yoksam eşimin eve kimseyi almasını istemem. Kadın değilse zaten hiç hiç olmaz (E12).

Akrabalık bağının olduğu ilişkilerde kadınlrın, misafir ağırlamaları aynı zamanda misafirliğe gitmeleri sorun teşkil etmez. Ancak hiçbir yakınlığın olmadığı misafir kabulüne veya kadının gidebileceği ev ziyaretlerine erkekler izin vermemektedirler. Erkeklerin, kadınlrın sosyal ilişkilerini belirleyerek kadınlrı genel olarak özel alanla sınırlandırdıkları ve böylece kontrol altında tutmaya çalıştıkları söylenebilir.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Erken yaşta evlendirilen erkeklerin evlilik deneyimini ve bu evlilik içerisinde erkekliği nasıl inşa ettiklerini ve yeniden ürettiklerini ortaya koymak amacıyla, bu araştırma kapsamında Van’da ikamet eden 27 erkek ve 23 kadın ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın merkezinde erkekler bulunmakla birlikte toplumsal cinsiyet pratiklerinin ilişkisel olduğu bakış açısından hareketle erkeklerin eşleri ile de görüşmeler yapılmıştır.

Erken yaşta evlilikler önemli bir toplumsal sorun olarak karşımızda durmaktadır. Bu nedenle, sorunun çözümüne erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin de dahil edilmesinin ve onların bu evliliği nasıl deneyimlediklerinin ortaya konulmasının katkı sunacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan evliliğin erkeklerin yetişkinlik statüsü kazanmalarında ve erkekliğin inşasındaki en önemli aşamalardan biri olduğu bakış açısından hareketle evlilik ve erkeklik ilişkisi irdelenmiştir. Birbiriyle ilişkili bu iki parametrenin birlikte incelenmesine araştırma boyunca dikkat edilmiştir. Bu araştırmayı ilgili literatürden ayırtıran en önemli nokta bu iki parametrenin daha önce bir arada ele alınmamış olmalarıdır. Araştırma sonuçları, evlilik öncesi süreç, evlilik sonrası yaşam deneyimleri ve evlilik içerisinde erkekliğin nasıl inşa edildiği olmak üzere üç ana tema üzerinden analiz edilmiştir.

Evlilik Öncesi Sürece İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın bulgularına göre kadınlık ve erkeklik her ne kadar ataerkil kültürden besleniliyor olsa da kadınların ve erkeklerin erken yaşta evlilik yapma gerekçeleri farklılaşmaktadır. Bunun nedeni kadınlara ve erkeklere verilen cinsiyet rollerinin kadınlığı ve erkekliği belirliyor olmasıdır. Toplumsal cinsiyet rolleri erken yaşta evlilikleri işleten mekanizmalardan biridir. Bu mekanizmaya göre; erkek çocuk evlendirilmeli, baba olmalı, soyun devamlılığını ve evin geçimini sağlamalı ve ailenin yaşlılarının bakımını üstlenmelidir. Erkek katılımcılar tarafından eve gelecek gelinin ev içi emeğinden yararlanma, yaşlı üyelerin bakımını geline devretme, gelin olacak kızın gideceği aileye daha kolay ayak uydurmasını sağlama, annenin sağlık

sorunlarından ötürü babanın ikinci kez evlenme ihtimalini ortadan kaldırma isteğinin evlenme gerekçeleri içerisinde en fazla dile getirilen nedenler olarak sıralandığı söylenebilir. Ayrıca kadının ev içi emeğinden yararlanılması erkeğin ailesi açısından ekonomik bir kazançta da dönüşebilmektedir.

Akrabalık bağlarının söz konusu evliliğin gerçekleşmesini zorunlu hale getirdiği, ailenin isteğinin önüne geçilemediği ve kader, kısmet olduğu erkekler tarafından sıralanan diğer nedenler arasında bulunmaktadır. Erkek çocuklar aileler için yaşlılıklarının güvencesi olarak görülmektedirler. Kültürel kabul ve beklentilere göre kız çocukları da ailenin namusu olarak görüldüğünden bir an önce evlenmeli, doğurganlığını ispat etmek için anne olmalı, çocuk bakmalı, eşine ve onun ailesine hizmet etmelidir. Gelin gittikleri evlerde ev içi işlerine yardımcı olmak, yaşlı bakımını üstlenmek, aile içi bağları evlilik ile güçlendirmek, çocuk doğurarak soyun devamlılığını sağlamak gibi nedenler kadın katılımcıların evlilik gerekçelerinin ortaklaştıkları noktalardır. Araştırma bulguları, erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin de temelde erken yaşta evliliğe sıcak bakmadıklarını ancak sosyal, ekonomik ve kültürel gerekçeler ile sürdürülen gelenek ve göreneklere çok da direnç gösteremediklerini göstermektedir. Kendileri gibi on sekiz yaşından küçük çocuklarını evlendiren, bunu çocuğu rızası olduğu üzerinden açıklayan katılımcıların ifadeleri bu görüşü desteklemektedir.

Akraba evliliklerinin yaygın bir gelenek olduğu ve bu evliliklerde de kuzen evliliklerinin varlığını koruduğu söylenebilir. Özellikle amcaoğlu ile olan evliliklerin ilk tercih edilen akraba evliliği olduğu bu araştırmada da ön plana çıkmaktadır. Bu evlilik biçiminin teşvik edilmesinde toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkisi olduğu katılımcı ifadelerinden çıkarılmıştır. Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizinde (2018) Türkiye'nin yaşadığı önemli sosyoekonomik ve demografik dönüşüm sürecine rağmen başlık parası, akraba evliliği, görücü usulü ve kaçma/kaçırılma/berdel gibi geleneksel evlenme pratiklerinin dirençli olarak varlıklarını sürdürdükleri belirtilmektedir. Bu araştırmanın verileri de başlık parası geleneğinin sürdürüldüğünü, akraba evliliklerinin yaygınlığını koruduğunu ve bu geleneklerin erken yaşta evliliklerin sürdürülmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Akraba olsun ya da olmasın evlilik kararının alınmasında başta evin reisi olarak kabul edilen baba olmak üzere, abi, amca ve bağlı bulunan aşiretin büyük erkekleri karar

alıcı pozisyonadırlar. Ataerkil toplumlarda pasif birer özne olarak konumlandırılan kız ve erkek çocuklarının, karar alıcılar tarafından çocuk olarak algılanmadıkları, dokunulmaz hakları olan özneler olarak kabul görmedikleri, evliliğin merkeze alındığı, evlilik yaşının ise ikincil konuma itildiği katılımcı anlatılarından çıkarılmaktadır. ÇHS'deki 12. madde ve İHEB'teki 16. madde uyarınca, çocuğun kendisiyle ilgili kararlarda söz sahibi olma hakkının olduğu, evliliğin özgür ve tam bir iradeyle yapılması gerektiği belirtiliyor olsa da erken yaşta evliliklerde çocukların görüşlerinin alınmadığını söyleyebiliriz. Bir çocuğun evliliğe rıza gösterme yeteneğine sahip olmadığı düşünüldüğünde erken yaşta evliliklerde rızanın bir gerekçe olarak sunulmasıyla bu evliliklere meşruiyetlerin sağlanmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Hem erkek hem de kadın katılımcılar evlilik kararı alınırken bir taraftan fikirlerinin ve rızalarının alınmadığına diğer taraftan fikir ve rızaları alınmış olsa da bu kararı verebilecek olgunlukta olmadıklarına dikkat çekmiştir. Karar alıcıların erken yaşta evlilikleri rızaya dayalı olduğu gerekçesi ile meşrulaştırmaya çalıştıkları katılımcıların anlatılarından anlaşılmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en yoğun göç alan illerinden biri olan Van'ın, geleneksel ve ataerkil toplumsal yapısı itibariyle aşiret örgütlenmelerinin kentte varlığını koruduğu, bireylerin kendilerini aşiretleri üzerinden tanımladıklarını söylemek mümkündür. Çimen'in de belirttiği gibi (2008, s. 622) aşiret, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak bireyin karar alma ve verme süreçlerini, kişilik yapısını, gelecekle ilgili beklentilerini, aile bireylerinin birbirleriyle olan ilişkilerini, aile yapısını belirleyen bir sistemdir. Bu belirlenimde kan bağıının olması ve bunun soy üzerinden devam etmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle aşiret örgütlenmesinin temelini akrabalık oluşturmaktadır. Akrabalık bağları da çoğunlukla ve ilk olarak kuzen evlilikleri üzerinden güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Erken yaşta evlilikler akrabalık bağlarının güçlendirilmesinde de etkili bir araç olarak görülmektedir. Nitekim araştırmaya katılan 27 erkeğin 24'ünün bir aşiret mensubiyetleri olmakla birlikte evliliklerinin yakın akraba evliliği ve bu evliliklerin erken yaşta olması tesadüf değildir. Yakın akraba evliliklerinin temel gerekçeleri ise başlık parası, aile bağlarını güçlendirmek, mirasın dağılımını engellemek, aşiretin bölünmesini ve aile içi çatışmaları engellemek, kültürel yakınlık, aile içi uyumun korunmasını sağlamak, berdel evliliklerle de düğün masraflarını en aza indirmedir. Tüm bu gerekçeler içinde evlilik ve evliliğin biçiminin aşiretin varlığını sürdürmesi için de stratejik öneme sahip olduğu

söylenbilir. Aşiretin varlığını sürdürme çabası da erken yaşta evliliklerin devamlılığına yol açmaktadır.

Başlık parası geleneğinin sürdürülmesinde ekonomik boyutun daha ağır bastığı ifade edilse de kız çocuğuna ve ailesine verilen değer ve saygınlığın de bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Katılımcıların anlatılarından hareketle başlık parasının miktarını belirleyen unsurların kız çocuğunun fiziksel özellikleri ve yaşı, eğitim durumu, ailesinin sahip olduğu sosyo-ekonomik durum ile ilişkilendirildiği söylenebilir. Bu anlatılar bize berdel evliliklerin yalnızca sosyo-ekonomik boyutla açıklanamayacağını göstermektedir. Bu araştırmanın bulguları erken yaşta evliliklerin ve akraba evliliklerinin aşiretin yapısının güçlü kılınmasında araçsallaştığını, aşiret içerisindeki sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel belirleyicilerin erken yaşta evlilikleri beslediğini ortaya koymaktadır.

Evlilik Sonrası Yaşam Deneyimlerine İlişkin Sonuçlar

Erken yaşta evliliklerin hem erkek hem de kız çocuklar için yaratmış olduğu olumsuzluklar benzerlik içerdiği kadar etki ve sonuçları açısından farklılıkları da içermektedir. Erkek ve kız çocuklarının eğitim haklarından yoksun bırakılmaları, çocukluklarını yaşayamıyor olmaları, evliliğin yarattığı sağlık riskleri farklı boyutları ile yüzleştikleri sonuçlardır. Evliliğin sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalan çocuklar için, çocukluk yaşantısı olmamış, çocuklardan birer yetişkin gibi davranmaları istenmiştir. Çocukluklarından vazgeçmek araştırmaya katılan çoğu katılımcı için bir özlemi içinde barındırdığı kadar bu durumun onlarda farklı şekillerde özellikle de psikolojik sorunlara yol açtığı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Burada dikkat çeken nokta iki tarafın da mağdur pozisyonunda olduğu bir evlilikte erkeğin yine kadından farklı olarak ayrıcalıklara sahip olmasıdır. Bu durumun yine bir eşitsizliği yarattığı ve pekiştirdiği söylenebilir. Bu eşitsizliği eğitime erişimde, ortaya çıkan sağlık risk ve sonuçlarında, bireysel ve sosyal yaşamdaki farklılıklarda görmek mümkündür.

Erken yaşta evlilikler geleneksel bir öğretiye dönüşmüş ve zararsız olduğu düşünülse de hem bireyler, hem toplum üzerinde olumsuz sonuçları ve riskleri bulunmaktadır. Eğitimden sağlığa, sağlıktan, bireysel ve toplumsal hayatta yansıyan birçok olumsuzluk barındırmaktadır. Örneğin eğitim hakkından başlayacak olursak kişileri eğitim hakkından yoksun bırakma bir insan hakkı olarak nitelendirilmektedir.

Katılımcıların eğitim haklarına gelindiğinde erkek ve kız çocuklar açısından ciddi bir farklılığın olduğu görülmektedir. Araştırma bulguları erkek katılımcıların eğitim düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Erkekler arasında da hiç okula gidemeyen veya eğitimini en fazla lise düzeyinde sonlandırmak zorunda kalan erkekler olmakla birlikte, eğitimlerini ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde tamamlayanlar bulunmaktadır. Erkekler de eğitim hayatlarına devam etmek istediklerini ancak erkeklik rollerinin onlara yüklemiş olduğu evi geçindirme rolünün buna engel olduğunu belirtmişlerdir. 23 kadın katılımcı içinde hiç okula gitmemiş ve ilkokul mezunu olanların sayılarının toplamı 18'dir. Bu kadınların yalnızca ikisinin lise mezunu olması kız ve erkek çocuklar arasındaki farklılığı bir kez daha ortaya koymaktadır. Ancak araştırma bulguları erkek çocuklarının da eğitim haklarından mahrum bırakılmalarının altında yatan temel gerekçelerinden birinin ekonomik boyutlu olduğunu ortaya koymaktadır. Kız çocuklarının ise okula gönderilmemelerinin başlıca gerekçeleri, erken yaşta evlendirilerek evden bir boğazın daha eksilmesini sağlama, başlık parası alma, namus algısının kız çocukları üzerinden açıklanıyor olması, ailenin izin vermemesi, kız çocuklarının ev içi emeğinden yararlanmak istenilmesidir. TÜİK 2021 Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının verilerine göre "Eğitime devam etmek istemesine rağmen eğitimini yarıda bırakan bireylerin eğitimi yarıda bırakma nedenleri cinsiyete göre incelendiğinde, erkeklerin %61,8'i ve kadınların %36,4'ü ekonomik nedenlerle eğitimini yarıda bıraktığı gözlenmiştir" (TÜİK, 2022, s. 20). Bu araştırmanın verileri de erkek çocuklarının erken yaşta evlendirilme gerekçelerinin ekonomik boyutunun oldukça önemli bir faktör olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Kız çocuklarının da ekonomik gerekçelerle okula gönderilmemelerinin önemli bir gerekçe olduğu görülmekle birlikte sıralanan diğer faktörlerin de etkisinin ayrıca çok önemli olduğu belirtilmelidir.

Erken yaşta evliliklerin erkekler açısından sağlık risk ve sonuçlarına ilişkin literatürde ayrıntılı bir çalışmaya denk gelinmemiştir. Aktepe ve Atay (2017, s. 410) genel olarak erken yaşta evliliklerin depresyon ve intiharın yanı sıra psikolojik sorunlara da yol açabildiğine dikkat çekmektedirler. Ancak Şenol ve Mazman (2012, s. 512) erkek çocukların sonraki yaşamlarında daha çok psikolojik travmalar yaşadıklarını dile getirilmektedir. Bunun dışında herhangi bir bulgudan söz edilmediği ifade edilmelidir. Bu veri eksikliğini bir nebze de olsa gidermek adına bu çalışmada erkek çocukların evlilikten sonraki yaşamlarında ne tür sağlık sorunları yaşadıklarını ortaya çıkarmak

önemliydi. Buradan hareketle erkeklerin anlatılarından en çok yaşadıkları sağlık sorununun psikolojik sorunlar olduğu çıkarılabilir. Erkeklerin daha çok depresyona girdikleri ve bunun kimilerini intihar etmenin eşiğine getirdiği söylenebilir.

Bunun yanında erkeklerin aileleri ile yaşadıkları sorunların ve mutsuzlukların onlarda yaratmış olduğu çıkmazlar, psikolojik sorun yaşamalarına yol açarken bu duruma çözüm üretmek veya bir nebze de kaçınmak adına madde bağımlılığı geliştirdikleri söylenebilir. Erkek katılımcıların 19'unun yaşamlarının bir döneminde de olsa sigara dışında alkol ve uyuşturucu madde kullandıkları tespit edilmiştir. Kadınlarda ise genel olarak sigara bağımlılığı gelişmiştir. Kadınların sigara dışında başka bir maddeye yönel(e)meme nedenleri bütünüyle o maddeye erişimin olamamasıdır. Ancak kamusal alanda olabilen erkek için sigara dışındaki maddelere erişim çok da zor ve kısıtlayıcı da olmamaktadır.

Bir erkeğin birden fazla kadınla yapmış olduğu evlilik biçimi olan çok eşlilik halk arasında kuma evliliği olarak da adlandırılmaktadır. 1926'da kabul edilen TMK'nın yapmış olduğu en önemli devrimlerden biri tek eşli evlilik ilkesini benimsemiş olmasıdır. TMK'ya göre günümüzde çok eşlilik yasal olmasa da dini ve örfi hukuk geleneği esas alınarak yapılmakta ve bunun önüne geçilememektedir. Dini nikah bu evliliklerin meşrulaştırılmasının en büyük aracı haline dönüşmüş durumdadır. Bu araştırmada çok eşli olan erkeklerin sayısı dört olmakla birlikte erkeklerin 21'inin çok eşliliğe bakış açılarının olumlu olduğu tespit edilmiştir. Erkek katılımcılar arasında ikinci evliliği isteyen ancak bunu gerçekleştiremeyen erkeklerin sayısı dokuzdur. Bu erkekler, ikinci kez evlenememe gerekçelerini ailelerinden, çocuklarından onay alamadıkları ve torun sahibi olmanın onlarda yarattığı utanma hissi üzerinden açıklamışlardır. Erkek katılımcılar için erken yaşta ve zorla evlendirilmiş olmaları ikinci evlilik yapma isteklerinin en önemli gerekçesini oluşturduğu söylenebilir.

Erkekler mağdur edildiklerini düşündükleri bu evlilikte mağduriyetlerini ilerleyen yaşlarında istedikleri kişilerle evlenerek ve bu kez gerçek anlamda mutlu olmaya çalışarak giderme yoluna gitmektedirler. Bunun da yolu ikinci kez evlenmek veya evlilik gerçekleşmediği takdirde gayri resmi bir ilişki sürdürmektir. Ancak burada dikkat çeken nokta erkeklerin mağdur pozisyonuna düştükleri konumlarını erkekliğin imtiyazlarından yararlanarak giderme şansına sahip olmalılarıdır. Çünkü aynı mağduriyeti -belki de daha ağır şekilde- yaşayan kadınlar için ikinci kez evlenme seçeneği yoktur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir göstergesi olan bu durum kadınları

koca evine hapsedmekte, baba evine gitmenin yolunu kapatmakta ve onlara reva görülen evliliği sürdürme zorunluluğunu yaratmaktadır. Kadınların da sosyalizasyon sürecinde öğrenip içselleştirdikleri kültürel öğretiler çok eşliliğe bakışlarının olumlu olmasına neden olmaktadır. Nitekim kadın katılımcılardan eşinin ikinci kez evlilik talebine olumlu yanıt veren kadınlar da olmuştur. Bu kadınlar, erkeğin bu talebini kendi eksikleri üzerinden açıklamış ve erkeğe hak veren bir tavır içerisinde olmuşlardır. Kadınların kendi iktidar alanlarını yaratmanın yolları ataerkil pazarlıktan geçmektedir. Zira ezildiklerini, ötekileştirildiklerini ve yok sayıldıklarını söyleyen kadınların ataerkinin erkeklere sunmuş olduğu ayrıcalıkları görmezden gelerek erkekler gibi ataerkiyi besleyen bir tavır sergilemeleri onlar için de bir var olma stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Evlilik İçerisinde Erkekliğin Nasıl İnşa Edildiğine İlişkin Sonuçlar

Bu araştırmanın üçüncü önemli boyutu erkeklerin evlilik içerisinde erkekliği nasıl inşa ettikleridir. Katılımcı anlatıları erkekliğin iş ve meslek sahibi olması ile ilişkilendirildiğini ve tanımlandığını göstermektedir. Bununla birlikte verilen yanıtlara bakıldığında aile kuran, ailesini geçindiren, koruyan ve kollayan, kimseye muhtaç ettirmeyen, ailesine iyi bir gelecek sunan, güçlü olan, kadın gibi davranmayan erkekler, erkek tanımına uymaktadır. Katılımcı ifadeleri erkeklik pratiklerinin sosyalizasyon sürecinden sonra da çeşitli kurumlar ve sosyal çevreler tarafından inşa edildiğini, desteklendiğini ve böylece yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

Avşar (2017, s. 230), hiçbir erkeğin, egemen erkeklik normlarına doğuştan sahip olmadığı gibi erkeklerin toplumsal ve bedensel bir inşa sürecinden geçmeleri, erkeklik inşa sürecini tamamlamaları ve sahip oldukları konumlarını muhafaza etmek zorunda olduklarına vurgu yapmaktadır. Bu inşa sürecinde de ailenin sosyalizasyonun ilk yeri olması nedeniyle etki ve rolü oldukça önemli olmaktadır. Toplum, ancak bireyler ona dair bir bilinç taşıdığı için vardır ve bireysel bilinç sosyal olarak belirlenmiştir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 115). Erkeklik(ler) sadece aile kurumu tarafından değil, aynı zamanda kitle iletişim araçları, diğer kurumlar, kültürel formlar tarafından inşa edilerek tanımlanır, öğretilir ve sürdürülür. Katılımcı anlatıları kahvehaneler ve okey salonları gibi eril homososyal alanların, erkeklik bilincinin aileden sonra en fazla kazanıldığı alanların başında geldiğine işaret etmektedir. Bu erkeklik bilincinin ise kendisini en fazla aile ve evlilik kurumu üzerinden var etmeye devam ettiği yapılan vurgulardır.

rken yaşıta evlenmiş erkekler, çocuk yaşıta edindikleri bu pratikleri evlendiklerinde eşleri ve çocukları üzerinden inşa etme yoluna gitmektedirler. Erkekliğin bir güç gösterisine de dönüşebilen bu pratikler erkeğin aile içindeki pozisyonunu belirlemekte ve erkeklerin toplumsal statüsünü de koruma altına almaktadır. Erkeklerle kadınlar karşısında verilmiş olan imtiyazlar onlara çeşitli konfor alanları yaratsa da bunları korumak ve sürdürmeye çalışmak da bir mücadele alanı gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle erkekliği inşa etmek kadar onu göstermek, ispat etmek ve ataerkil düzenin erkeklerle sunmuş olduğu avantajları korumak da o derece önemlidir. Aksi durumda erkeklik risk altına girebilmektedir. Katılımcılar kendilerine verilmiş olan erkeklik rollerinin kendilerini kısıtladığına, zorladığına, kimi zaman da çıkmaza sürüklediğine bu nedenle de bu rollerden kaçmak ve sıyrılmak istedikleri anların olduğuna değinmişlerdir. Onlara göre de erkeklik birçok çelişkiyi de içerisinde barındırmaktadır.

Connell'in farklı erkeklik biçimleri olarak sunduğu erkeklikler içinde en fazla makbul gören, baskın ve yüceltilen erkeklik biçimi hegemonik erkekliktir. Ancak hegemonik erkeklik konumunu da bir grup erkek deneyimleyebilmektedir. Bir grup erkeğin bir grup erkek ve kadın üzerinde kurduğu iktidarı simgeleyen hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştirdiği ve erkeklik kodlarını gelecek nesillere aktarım yoluyla yeniden inşa ettiği sürece varlığını da koruma altına almış olacaktır. Diğer erkeklik biçimlerinin ise makbul erkeklik formları ile çelişkili olduğunu ifade eden katılımcılar, diğer erkekliklerin toplum tarafından aykırı bulunduğunu, ötekileştirildiğini ve yok sayıldığını ifade etmişlerdir. Erkeğin hegemonik erkeklik ile ilişkisi zayıfladıkça bir dışlanma pratiği ile karşı karşıya kaldığını söyleyebiliriz.

Erkeklerin kendilerini daha güçsüz, kırılğan hissetmeleri zaman zaman erkeklik krizi yaşamalarına yol açabilmektedir. Katılımcılar kendi iç dünyalarında üstesinden gelemedikleri duyguların onları şiddetin farklı şekillerine yönlendirdiğini böylece bir nebze de olsa erkekliklerini koruduklarını ifade etmişlerdir.

Sünnet, askerlik, düzenli gelir getiren bir işte çalışmak, evlilik ve de babalık erkekliğin inşasındaki önemli aşamalar olarak sıralanmaktadır. Erkekler için evlilik aşaması erkekliğin ispatlandığı, erkeğe babasının ve başkasının himayesi altında olmadan tek başına otorite kazandıran alan olarak nitelendirilmektedir. Onur ve Koyuncu (2004, s. 41) sosyalleşme süreçlerinin erkekliklerin oluşturulduğu birincil alanlar olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre, erkekliğe dair yönlendirmeler, bilinçlenmeler sosyalleşme yoluyla sağlanmakta ve oluşan erkeklikler sorgulanamaz bir gerçeklik

olarak kabul edilmektedir. Bu sorgulamama hali ise, erkeklerin kendilerine dair eleştirel bir bakış açısına sahip olmamalarını, konumlarını da değişmez olarak algulamalarını, erkeklik kriz ve risklerinin, erkeklerin bilincine taşınmamasını beraberinde getirmektedir.

Erkekliğin önemli bir aşaması olan baba olmak erkekler için kritik bir noktadır. Katılımcılar baba olmayan erkeğin toplumsal baskı mekanizmalarına maruz kaldığını, bu nedenle baba olmanın bir zorunluluğa da dönüşebildiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte erkeklerin kendilerinden daha zayıf olan kadın ve çocuklar üzerinde otorite kurmaya çalışması, erkekliğini ispat etmenin yollarından yalnızca biridir. Çünkü baba olmak, güç, otorite, saygı ve sahiplenilme ile de ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle erkekler için hem bir babaya sahip olmak hem de baba olmak önemli bir eşik olarak görülebilmektedir. Ancak katılımcı anlatıları, erkeğin yalnızca baba olmasının da değil aynı zamanda erkek çocuk babası olmasının da çok önemli bir aşama olduğunu göstermektedir. Çünkü erkek çocuk soyun devamlılığını sağlayacak, onların yaşlılıktaki bakım ihtiyaçlarını karşılayacak ve mirasın devredileceği kişi anlamına gelmektedir. Kız çocuğuna ise evlilik ile evden ayrılacak bir emanet gözüyle bakılmaktadır. Bu nedenle babalığın erkekliğin ispatı için önemli bir eşik olarak görüldüğü ancak erkek çocuk sahibi olmaya daha fazla anlam ve önem yüklediği katılımcı ifadelerinden anlaşılmaktadır.

ÖNERİLER

Uygulayıcılara Öneriler

Kökenlerinin ataerkil toplum yapısına ve onun ürettiği toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayandığı bir insan hakkı ihlali olan erken yaşta evlilikler, sosyal ve ekonomik kalkınmanın önünde bir engeldir. Bu uygulamanın hem kız hem de erkek çocuklarda yaratmış olduğu olumsuz yaşantıların önüne geçmek, ulusal ve uluslararası çalışmalarda ortaklıkların kurulması ve yasalardaki boşlukların giderilmesiyle mümkün olabilir.

Ülkelerin sahip oldukları toplumsal ve kültürel farklılıkların evliliğe ilişkin algıyı ve evlenme yaşını etkilediği bilirse de uluslararası sözleşmelere uyulması oldukça önemlidir. BM'e göre 18 yaşın altındaki her birey çocuk sayılmaktadır, bu nedenle 18 yaşın altında gerçekleşen tüm evlilikler "erken yaşta evlilikler" dir. Bu ifadeyi BM'e üye olan tüm taraf devletlerin kabul ettiğinden hareket edilirse ülkelerin kendi kanun

ve yasalarını buna göre düzenleyip bunun uygulanabilirliğini de denetlemesi gerekmektedir. Evliliklerin çocukluk dönemi bitmeden yapılması, Türkiye'nin de imzaladığı İHEB, CEDAW, ÇHS ve Pekin Konferansı gibi uluslararası konferans ve sözleşmelere aykırı davrandığı anlamına gelmektedir. Elbette ki TCK, TMK ve ÇKK'da ortak bir çocuk tanımının olması ve asgari yasal yaşın 18 olarak bir standarda indirgenmesi bu alanda yapılan farklı uygulamaları azaltmayı sağlayabilir.

Yasadaki boşluklar, caydırıcı cezaların olmaması ve erken yaşta evliliklerle ilişkili olumsuz etkilerin ele alınmaması, bu uygulamanın devamını sağlamaktadır. TCK'daki cinsel istismar mağduru yaşı, on beş yaş ve altından, on sekiz yaşına çıkarılmalıdır. Çocuk yaşta evliliklerin çocuk haklarının ihlalden ziyade geleneksel bir uygulama olduğu ve sadece halk tarafından değil, bazı hizmet sağlayıcılar tarafından da benimsenip uygulanmasına izin verilmesi veya uygulamanın görmezden gelinmesi sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Bu uygulamanın olumsuz sonuçlarını en aza indirmek için daha fazla çalışmanın yapılması önemli olmakla birlikte bu çalışmaların pratikte de karşılık bulması ve sürecin takipçisi olmak oldukça önemlidir.

Erken yaşta evlilik sorununun çözümü için ulusal ve yerel politikaların geliştirildiği Türkiye'de, bu uygulamanın oransal olarak yıllar içerisinde düştüğü ancak bu oranların yeterli ve istenilen seviyede olmadığı anlaşılmaktadır. Erken yaşta evliliklerin olmasında eğitimin, ekonomik gelişmişlik düzeyinin ve sosyokültürel nedenlerin önemi dikkate alındığında bunlardan herhangi birinden yoksun olmanın itici bir güce dönüştüğü ve kendini yeniden üreterek devamlılığını sağladığı görülmektedir. Erken yaşta evliliklere ilişkin istatistiklere yansıyan veriler oldukça önemli olmakla birlikte resmi kayıtlara geçmeyen evlilikler de düşünüldüğünde tam olarak gerçeği yansıtmadığı ortadadır. Bu araştırmanın bulguları, bu evliliğe maruz kalan ve bedelini farklı biçimlerde ödeyen erkek çocuklarının var olduğunu göstermektedir. Erken yaşta evliliğin bireyin kendisi kadar bir bütün olarak toplum refahı için olumsuz etkileri göz önünde bulundurulduğunda erkek çocuklara ilişkin çalışmaların da yoğunlaşması gerektiği düşünülmektedir.

Yine araştırmanın bulguları erken yaşta evlendirilmiş kadın ve erkeklerin, kendi çocuklarının aynı kaderi paylaşmasını istemeseler dahi "çocuk istedi, rızası alındı" gibi gerekçelerle çocuklarını erken yaşta evlendirdiklerini buna çocuktan çok yetişkinlerin rıza gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de erken yaşta evliliklerle ilgili çalışmalarda hem karar alıcı aktör olarak hem de bu evliliğin mağduru konumunda

olan erkeklerin de merkeze alınması, desteklenmesi ve bilinç yükseltme çalışmalarının yapılmasının oldukça kritik olduğu söylenebilir. Erkek katılımcılar erken yaşta evlilik deneyimlerine ilişkin hem devlet yetkililerinin hem de sivil alanda mücadele eden kurum ve kuruluşların kendilerini -görüşmenin yapıldığı güne kadar- muhattap dahi almadıklarını ancak bu sorunun bir tarafında da erkeklerin olduğunu, görünmediklerini dile getirmişlerdir. Keşfedilmemiş bir alan olarak erkeklerin deneyimini öğrenmek ve anlamak bu evliliklerin yaratmış olduğu olumsuz sonuçların kapsamını daha iyi analiz etmeye yardımcı olacaktır.

Hem kız hem de erkek çocuklarının eğitime erişimlerinin sağlanması erken yaşta evliliklerin önlenmesinde en etkili yöntemlerden biridir. Eğitim, çocukların potansiyellerini keşfetmelerine, istihdam olanaklarına erişimlerini artırmalarına ve geleceklerini daha iyi inşa etmelerine olanak sağlar. Erkek çocuklarının eğitime erişimleri kız çocuklara göre daha yaygın olsa da erkek katılımcıların eğitim hayatlarına belli bir düzeyden sonra devam edemiyor olmalarının onların sonraki yaşamını olumsuz şekilde etkilediği söylenebilir. Bu nedenle cinsiyet ayrımı yapmaksızın eğitime erişim hakkının sağlanması oldukça önemlidir.

Erken yaşta evliliklerin yaygınlığını koruyan temel nedenlerden biri toplumsal cinsiyete ilişkin kabullerdir. Kadın ve erkeğe verilmiş olan toplumsal cinsiyet rollerinin bireysel ve toplumsal birçok olumsuz etkisinden söz etmek mümkündür. Evlilik yaşının, evlilik türlerinin ve şekillerinin olma biçimlerinde de toplumsal cinsiyet ilişkilerine yüklenen anlamın etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla erken yaşta evliliklerin yaygınlığını azaltmak adına hem kadınlara hem de erkeklere toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik eğitimler verilebilir.

Bu araştırmanın bulguları erkeklerin kadınlardan farklı olarak yaşadıkları sağlık sorunlarının ağırlıklı olarak psikolojik temelli olduğunu göstermektedir. Mutsuz olma hallerinin yaratmış olduğu psikolojik sorunların onları depresyona ve hatta intihar etme düşüncesine sürüklediği görülmektedir. Erkeklerin çocuk sahibi veya erkek çocuk sahibi olamamaları (Gücük vd., 2010; Yıldırım, 2022, Ayhan ve Yaman, 2021) ikinci evlilik yapma gerekçeleri arasında en fazla öne çıkan faktör olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu çalışmada katılımcı ifadeleri erkeklerin ikinci evlilikler yapma veya hayatlarına başka kadınları alma gerekçelerinin bireysel mutlulukları olduğunu göstermektedir. Erkekler mutsuz olma durumunun onları depresyona soktuğunu, kendilerini bir çıkmazın içinde bulduklarını bunun da

psikolojik olarak onları olumsuz etkilediğini dile getirmişlerdir. Katılımcılar arasında bu gerekçeler ile ikinci kez evlenmiş olan erkeklerin ikinci evlilikler yapmış olmalarının özellikle kadınlar açısından eşitsizlikleri daha da derinleştirdiği ve beslediği söylenebilir. Bu nedenlerden dolayı erkeklerle ilgili daha derinlikli çalışmalar yapıp, erkeklere psikolojik desteğin sağlanabileceği hizmetlerin verilmesi önemlidir. Sonuç olarak hem ulusal hem de yerel düzeyde uygulayıcı pozisyonunda olan kamu kurum ve kuruluşlarının, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ortak ve etkin çalışmalar yapmalarının oldukça önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmacılara Öneriler

Araştırmanın bulguları, erkek çocukları arasında erken yaşta evlilik uygulamasının sosyal, kültürel ve ekonomik neden ve sonuçları hakkında daha fazla araştırma yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu nedenle, risk altındaki erkek çocuk nüfusunu da belirlemek için daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir. Bu araştırma nitel veri toplama yoluyla erken yaşta evlendirilmiş erkekler gibi daha önce derinlikli olarak çalışılmamış bir konuya dikkat çekmektedir. Ancak bu araştırmanın eksik kaldığı noktaları geliştirerek çeşitli program ve politikaların yapılmasının, hayata geçirilmesinin oldukça önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

Yine bulgular, erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin bu evlilik biçimine bakış açılarının olumsuz olduğunu ve iş birliğine açık olduklarını ortaya koymaktadır. Çünkü erkekler her ne kadar evlilikten sonraki yaşamlarını kendileri inşa etseler de bu evliliğin mağdur taraflarından biri olduklarına, psikolojik ve sosyal sorunlar yaşadıklarına ama bunun görmezden gelindiğine dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla erkeklerin de deneyimlerini daha fazla ortaya koyup, yaşadıkları travmatik durumların üstesinden gelebilecekleri çalışmaların yapılması oldukça önemlidir. Erkeklerin de sorunun çözümüne katkı sağlayabilmeleri için araştırmacıların bireysel veya grup çalışmaları yapmaları önerilmektedir.

Erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin yaşadıkları olumsuz yaşam deneyimlerinden yalnızca kendileri değil aynı zamanda diğer aile üyeleri de etkilenmektedir. Dolayısıyla araştırmacıların kadınları ve çocukları dahil edip onların da deneyimlerini öğrenmeleri hizmet sağlayıcılar için daha yararlı stratejiler geliştirmeleri için de önemlidir.

Son olarak bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmalara ve uzun sureli projelere erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin de dahil edilmesinin sorunu daha kapsamlı dnme ve buna yönelik çözüm stratejileri geliştirme açısından faydalı olacağı n görülmektedir. Çünkü erken yaşta evliliklerde karar verici aktör de erkektir. Erkeklerin nceki ve sonraki yaşam deneyimleri üzerinden bilinçlendirilmeleri ve farkındalıklarının geliştirilmesi bu evliliklerin azalmasına, daha sağlıklı bir toplum inşasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Ağcakaya, N. (2022). Van'ın sosyo-ekonomik dönüşümü (1963-2013). Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Van.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) (2016). *Suriyeliler ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasındaki evlilik ilişkileri araştırması*, https://www.aile.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Suriyeliler_ile_Turkiye_Cumhuriyeti_Vatandaslari_Arasindaki_Evlilik_Iliskileri_Arastirmasi.pdf İndirilme Tarihi: 20.05.2023.
- Akca, B. ve Tönel, E. (2011). Erkek(lik) çalışmalarına teorik bir çerçeve: Feminist çalışmalardan hegemonik erkeklığe. İçinde İ. Erdoğan (Edt.), *Medyada hegemonik erkek(lik) ve temsil* (ss. 11-39). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Akgul, F. (2017). Patriarchal theory reconsidered torture and gender-based violence in Turkey. Yayınlanmamış Doktora Tezi. *University of Westminster Politics and International Relations*.
- Akın, M. H. (2019). Sosyal etkileşim ve sosyal benlik kaynağı olarak aile, *Medeniyet ve Toplum Dergisi (METDER)*, 3(1), 1-14.
- Aktepe, E. ve Atay, İ. M. (2017). Çocuk evlilikleri ve psikososyal sonuçları, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(4), 410-420.
- Aktaş, A. (2019). Bir aidiyet aracı olarak kolektif kimliğin oluşumunda aşiretlerin rolü ve etkileri. İçinde S. Parin (Edt.), *Türkiye'de aşiret tartışmaları* (ss. 49-56), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (2012). Dini gruplar sosyolojisi ve yeni dini hareketler, İçinde N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu (Edt.), *Din sosyolojisi* (ss. 507-538). Şehir: Grafiker Yayınları.
- Akyüz, Ç. (2018). Berdel evliliği üzerine kalitatif bir araştırma Mardin örneği, *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, 1(1), 17-34.
- Allan, K. (2020). *Çağdaş sosyal teori ve sosyolojik teori: Toplumsal dünyaları görünür kılma*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Altuntek, N. Serpil (1993). *Van yöresinde akraba evliliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Aslan, B. (2019). Psikoloji penceresinden erken yaşta evlendirilen kız çocukları, *Türk Psikoloji Yazıları*, 22(43), 43-55.

- Atay, T. (2004). Erkeklik en çok erkeği ezer, *Toplum ve Bilim Dergisi (Erkeklik)*, 101, 11-30
- Avşar, S. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında tarihsel rollerini yitiren erkekliğin çöküşü: Küllerinden ‘yeni erkekliğin’ doğuşu. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 224- 241.
- Aydemir E. (2011) *Evlilik mi evcilik mi? Erken ve zorla evlilikler, çocuk gelinler*. Ankara: Usak Yayınları.
- Ayhan, A. ve Yaman, Ö. M. (2021). Sosyal bir olgu olarak “kumalık”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (39), 158-184.
- Balaman, A. R. (1982). *Sosyal antropolojik yaklaşımla evlilik akrabalık türleri*. İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır?, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 5 (2), 368-388.
- Baran, B. (2006). Muradiye ilçesi ve çevresinde erken yaşta evlenen (<18) ve çok sayıda çocuğa sahip (≥5) kadınlarda gövdeye ait antropometrik ölçümler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü*, Van
- Barutçu, A. (2013). Türkiye’de erkeklik inşasının bedensel ve toplumsal aşamaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Barutçu, A. (2015). “Ucundan azıcık” la atılan sağlam temel: Türkiye’de sünnet ritüeli ve erkeklik ilişkisi. *A Journal of Identity and Culture*, 3, 129-155.
- Berger, Peter L. ve Luckmann, Thomas (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası: Bir bilgi sosyolojisi incelemesi* (Çev: V. Saygın Öğütle). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Beynon, J. (2002). *Masculinities and culture*. Buckingham: Open University Press.
- Biçer Olgun, H. (2021). Kültürün sosyal inşası ve benliğin kültürel kuruluşu: Sosyalizasyon sürecinde aile, benlik ve kültür ilişkisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 492-532.
- Birleşmiş Milletler (1948). Universal declaration of human rights, <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf>, İndirilme Tarihi: 03.11.2021.
- Birleşmiş Milletler (2001). Principles and recommendations for a vital statistics system revision, United Nations, New York.
- Birleşmiş Milletler (2015). Resolution adopted by the Human Rights Council, Strengthening efforts to prevent and eliminate child, early and forced marriage,

file:///C:/Users/Asus/Downloads/A_HRC_RES_29_8-EN%20(1).pdf İndirilme Tarihi: 21.04.2023.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (2021). İnsan hakları evrensel beyannamesi. <https://ailevecalisma.gov.tr/medias/8560/0-bm-%C4%B0nsan-haklar%C4%B1-evrensel-beyannamesi.pdf>, İndirilme Tarihi: 06.04.2021.

Biz Erkek Değiliz İnisyatifi, <http://bizerkekdegilizinsiyatifi.blogspot.com/> İndirilme Tarihi: 26.05.2022.

Bosson, J. K. ve Vandello, J. A. (2011). Precarious manhood and its links to action and aggression. *Current Directions in Psychological Science*, 20(2), 82-86.

Bourke, J. (1996). *Dismembering the male: Men's bodies, Britain and the great War*. London: Reaktion.

Bozok, M. (2011). Soru ve cevaplarla erkeklikler, *Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği*, İstanbul.

Bozok, M. (2015). Ataerkil ve cinsiyetçi erkeklikler, Erkeklik ve Erkekliklerin Eleştirisi, Profeminizm, Ben ve Kendim, İçinde A. Akaltun (Der.), *Erkekler* (ss.29-38). Ankara: NotaBene Yayınları.

Bozok, M. (2018). Türkiye'de ataerkillik, kapitalizm ve erkeklik ilişkilerinde biçimlenen babalık, *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 10 (2), 30-42.

Bozok, M. (2019). Raewyn Connell ve erkeklik çalışmalarının köşe taşı çalışması olarak erkeklikler, *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, 9, 199-205.

Bracher, M. ve Santow, G. (1998). Economic independence and union formation in Sweden. *Population Studies*. 52 (3), 275-294.

Brittan, A. (1989). *Masculinity and power*. London: Basil Blackwell.

Bruinessen M. V. (2013). *Ağa, şeyh ve devlet*, Ö. Laçiner (Edt.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Büke Okyar, D. İ. ve Öğüt, S. (2022). Gömülü teorinin sosyal bilimlerdeki kullanımı: Geçici koruma altındaki suriyeliler ve çocuk evlilikler örnekleme. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0 (14), 109-132.

Bulut K, Uysal C, Korkmaz M, Sivri S, Bozkurt İ, Durmaz U. et al. (2015). Evaluation of the early age married girls applying to our department. *Open J Pediatr*, 5, 334-338

Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, Ç. S., ve Sarıyaman, S. (2015). Çiçeklerin kaderi; Türkiye'de kadınların erken evliliği üzerine nitel bir araştırma. *Bilig*, 73, 63-98.

Can, İ. (2014). Moderniteden postmoderniteye ailenin ontolojisi ya da modern çekirdek aile çerezleşiyor mu?, İçinde M. Aydın, (Edt), *Aile sosyolojisi yazıları* (ss. 53-64). İstanbul: Açılım Kitap.

- Canatan, K. (2011). Ailenin tanımı, türleri ve işlevleri, İçinde K. Canatan ve E. Yıldırım (Edt.), *Aile sosyolojisi* (ss. 53-80). İstanbul: Açılım Kitap.
- Carrigan, T., Connell, B. ve Lee, J. (2004). Toward a new sociology of masculinity, İçinde P. F. Murphy (Edt.), *Feminism and Masculinities* (s. 151-164). Oxford University Press.
- Connell, R., W. (1987). *Gender and power: Society, the person, and sexual politics*. Ploity Press.
- Connell, R., W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Toplum, kişi ve cinsel politika* (Çev: C. Soydemir). İstanbul: Ayrintı Yayınları.
- Connell, R. W. (2000). *The man and the boys*. Kaliforniya: University of California Press.
- Connell, R., W. (2001). *Studying men and masculinity*, resources for feminist Research.
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. Kaliforniya: University of California Press.
- Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler* (Çev: N. Konukcu). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Coltrane, S. (1994). Theorizing masculinities in contemporary social science. H. Brod ve M. Kaufman (Eds.), *Theorizing masculinities* (39-60). London: SAGE.
- Coser, L. A. (2008). *Sosyolojik düşüncenin ustaları: Tarihsel ve toplumsal bağlamda fikirler* (Çev: H. Hülür, S. Toker ve İ. Mazman). Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Creswell, John, W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*, Los Angeles: Sage.
- Creswell, John, W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri* (Çev: M. Bütün, S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, John, W. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş* (Çev: M. Sözbilir). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çaha, H., Aydın, E. S. ve Çaha, Ö. (2014). *Değişen Türkiye’de kadın: Türkiye’de kadının sosyokültürel, ekonomik ve siyasal durumu*, KADEM, İstanbul: Piya Matbaa.
- Çakmak, D. (2009). Türkiye’de çocuk gelinler. *Birinci Hukukun Gençleri Sempozyumu*. Hukuk Devletinde Kişisel Güvenlik Bildiri Tam Metinler E-Kitabı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi. Ankara, 20-21 Mart.
- Çakır, H. (2017). Erkeklerin sosyalleşmesinde öğrenilmiş güçlülük: kavramsal bir inceleme. *Researher: Social Sciences Studies*, 5 (4), 320-334.
- Çiçekli, A. (2019). Boşanmalar üzerine sosyolojik bir araştırma: Van örneği (2001-2016). *Yayınlanmamış Doktora Tezi. Van Yüzücü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Van.

Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmeliği, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061224-1.htm> İndirilme Tarihi: 05.04.2023.

Çopuroğlu, Y. C. (2000). Fırat havzası evlilik kültürü I: düğün öncesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 163-193.

Dabak, Ş. (2014). Türkiye’de erken ve zorla evlilikler, “Çocuk gelinler”, *Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre*, Samsun, Türkiye, 16-18 Mayıs.

Dağdelen, G. (2011). Erken evlilik: Türkiye’de van ili örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*, Ankara.

David, D.S. and Brannon, R. (Edt.) (1976). *The forty nine percent majority: the male sex role*. Addison-Wesley Publishing Company.

Daymaz D, Güner P, Bahar Özvarış Ş. Aile Planlaması. HUTF Halk Sağlığı AD. Toplum Eğitim Sunumları, http://www.halksagligi.hacettepe.edu.tr/diger/topluma_yonelik.php. İndirilme Tarihi: 05.12.2022.

Delaney, C. (1991). *The seed and the soil: gender and cosmology in Turkish village society*. London: University of California Press.

Dempsey, K. (2022). Who gets the best deal from marriage: women or men?. *Marriage Journal of Sociology 2002, The Australian Sociological Association, Volume*, 38 (2), 91–110.

Demren, Ç. (2008). Kadınlık dolayımıyla erkeklik özneliği, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 73-92.

Demren, Ç. (2014). *Kahvehane erkekliği: Ankara’da bir gecekondulu mahallesi örneği*. Ankara: Gecekitaplığı.

Deniz, O. ve Etlan, E., (2009). Kırdan kente göç ve göçmenlerin uyum süreci üzerine bir çalışma: Van örneği, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 473- 499.

Duran, B. (2012), Antonio Gramsci ve Hegemonya, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:11, 39, 309-321.

Duran, H., Gürsoy, İ. N. ve Kumcağız, H. (2022). Evli kadınlardan göz ardı edinilen çocuk yaşta evliliklere ilişkin perspektifler: Nitel bir çalışma. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 25, 31-48.

Dündar, Ö., Z. (2016). Değişen ve değiş(e)meyen yönleri ile aile: yapısı, türleri ve işlevleri. İçinde N. Adak (Edt.). *Değişen Toplumda Değişen Aile: Sosyolojik Tartışmalar* (ss. 39-63). Ankara: Ekinoks Yayın Dağıtım.

Dowd, N. E. (2010). *The man question male subordination and privilege*, New York: New York University Press.

- Düzaş, A., D. (2019). Hegemonik erkekliğin akademide yeniden inşası. Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Edwards, Tim. (2006). *Cultures of masculinity*. London: Routledge.
- Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnişiatifi
(3013).<http://www.masculinitiesjournal.org/tr-tr/kategori/eeii/26/26> İndirilme Tarihi: 05.04.2023
- Elmacı, N ve Ertem M. (2010). Güneydoğu anadolu bölgesi'nde kızların erken yaş evliliklerinin sosyal ve kültürel temelleri. İçinde, N. Güngör-Ergan, E. Burcu, B. Şahin (Edt.), *Sosyoloji Yazıları 2, Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'a armağan* (ss. 223-233). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Erbaş, H. (1992). Sosyolojide fenomenoloji, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi*, 14: 158-166.
- Erdoğan, D. (2014), Türkiye'de çocuk gelinler sorunu, *Academia*, https://www.academia.edu/en/6459715/T%C3%BCrkiyede_%C3%87ocuk_Gelinler_Sorunu İndirilme Tarihi: 10.04.2023.
- Eroğul, N. (2021). Erkeklik söylemi bağlamında erkek giyim markalarına yönelik bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(5), 283-308.
- Ersoy, F. (2019). Eğitimde nitel araştırma deseni. İçinde A. Şaban ve A. Ersoy (Edt.), *Fenomenoloji* (ss.81-134). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Farrell, W. (1974). *The liberated man beyond masculinity: freeing men and their relationships with women*. New York: Random House.
- Foxhall, L. ve Salmon, J. (1998). *Thinking man: masculinity and its self-representation in the classical tradition*, F. Lin ve J. Salmon (Edt.), Routledge.
- Gastón, C., M., Misunas, C., ve Cappa, C. (2019). Child marriage among boys: A global overview of available data, *Vulnerable children and youth studies*, 14 (3), 219-228.
- Gedik, E. (2016). Bir tüketim kültürü ürünü olarak anti-kahraman erkek imajları, *ViraVerita E-Dergi*, 4, 37-58.
- Gedik, E., Çakır, H., Coşkun, A. (2020). Bir inşaa süreci olarak erkeklik: Yozgat Örneği, *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 84-95.
- Gezer-Tuğrul, Y. (2018). Erken taştta evlendirilen kadınların evlilik süreçleri, deneyimleri ve sonraki yaşamları üzerine nitel bir çalışma. *Sosyoloji Notları*, 2 (1), 2-38.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gilmore, D., D. (1991). *Manhood in the making: cultural concepts of masculinity*. London: Yale University Press.

- Giray, H. ve Kılıç, B. (2004). Bekar kadınlar ve üreme Sağlığı. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 13(8), 286-289.
- Gittins, D. (2011). *Aile sorgulanıyor* (Çev: T. Erdem). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Girls Not Brides (2020). About child marriage, <https://www.girlsnotbrides.org/about-child-marriage/> İndirilme Tarihi: 06.11.2021.
- Glesne, C. (2020). *Nitel araştırmaya giriş* (Çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gücük, S., S. G. Arıca, Z. Akan, V. Arıca ve S. Alkan (2010). Van ilindeki çokeşlilik oranları ve etkileyen faktörler: kesitsel çalışma. *Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 21(3), 127-133.
- Gündoğan, S. (2019). Dinin sosyal hayat üzerindeki etkisi: herki aşireti örneği. İçinde S. Parin (Edt.). *Türkiye’de Aşiret Tartışmaları* (ss. 57-67). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Güneş, H. N. (2016), Erkeğin ataerkil rejime entegrasyonu: yabancılaşma ve uyum. *Akademik Bakış Dergisi*, 58, 266-284.
- Güneş M, Selçuk H, Demir S, İbiloğlu A.O, Bulut M, Kaya MC et al. (2016) Marital harmony and childhood psychological trauma in child marriage. *Journal of Mood Disorders*, 6, 63-70.
- Gökçe, B. (1976). Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8 (1-2), 46-67.
- Grusec ve Hastings (2015). *Handbook of socialization: theory and research*. Joan E. Grusec ve Paul D. Hastings (Edt.), The Guilford Press, New York.
- Gül, G. (2018). Van ilinde erken yaşta evlenen kadınların yaşam öyküleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Gültekin, A. K. (2019). Palu ailesi vakası, akraba evlilikleri ve tartışmalara kısa değiniler. *Bilim ve Gelecek Aylık Bilim, Kültür, Politika Dergisi*, 181, 68-74.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2019). 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık, Araştırması, *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü*, T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, Ankara.
- Hacısofıaoğlu, İ. ve Bulgu, N. (2015). Yedi dağın ötesindeki çocuklar: Güreşte erkeklik ve şiddet. İçinde B. Yarar (Der.), *Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hay, W.R. (1921). *Two years in Kurdistan: experiences of a political officer, 1918-1920*. Lonia: Sidgwick ve Jackson.
- Heckmann, Y. L. (2016). *Kürtlerde aşiret ve akrabalık ilişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Hearn, J. ve Morgan, D. (1990). *Men, masculinities & social theory*. London: Unwin Hyman.
- Hearn, J. ve D. L. Collinson. (1994). Theorizing unities and differences between men and between masculinities. İçinde H. Brod and M. Kaufman (Edt.), *Theorizing masculinities* (ss. 97-118). Thousand Oaks.
- Holt, D. B. ve Thompson, C.J. (2011). Eylem adamı kahramanlar: günlük tüketimde kahraman erkek(lik) arayışı (Çev: Ç. T. Akdağ). İçinde İ. Erdoğan (Edt.), *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* (ss. 429-465). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- İnsan Hakları Beyannamesi, <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf> İndirilme Tarihi: 06.12.2021.
- İzci, L. ve Mazman, İ. (2021). Sembolik etkileşimcilik çerçevesinden korunmaya muhtaç çocuklarda benlik, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 151-170.
- Jensen, R. ve Thornton, R. (2003). Early female marriage in the developing world. *Gender ve Development*, 11(2), 9-19.
- Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW), <http://www.kaced.org/images/files/CEDAW%20metni.pdf> İndirilme Tarihi: 29.04.2023.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy, gender and society. *Special Issue to Honor Jessie Bernard*, 2(3), 274-290.
- Kandiyoti, D. (1992). Islam and patriarchy: a comparative perspective. İçinde, N. R. Keddie, ve B. Baron (Der.), *Women in Middle Eastern History: Shifting Boundaries in Sex and Gender* (ss. 23-42). Yale University Press.
- Kandiyoti, D. (1994). The paradoxes of masculinity some thoughts on segregated societies. İçinde, A. Cornwall ve N. Lindisfarne (Edt.), *Dislocating masculinity Comparative ethnographies* (ss.196-212). Londra: Routledge.
- Karabulut, A., Ozkan, S., Bozkurt, A. I., Karahan, T. ve Kayan, S. (2013). Perinatal outcomes and risk factors in adolescent and advanced age pregnancies: comparison with normal reproductive age women. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 33(4), 346-350.
- Karadeniz, S. (2014). Aşiret ailesi ve kentte dönüşümü. (Edt), Mustafa Aydın *Aile sosyolojisi yazıları* içinde (ss. 275-297). İstanbul: Açılım Kitap.
- Kara Uzun ve F. Şimşek Orhon (2013). Adolesan gebeliklerin anne ve bebek sağlığına olan etkileri, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 66 (1), 19-23.
- Kasapoğlu, A. (2020), Toplumsal yapının ve kültürün görünümlerinden aile, İçinde, N. Karaca (Edt.), *Türkiyenin Toplumsal Yapısı* (ss. 234-259). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

- Kaya M. (2009). *Dünden bugüne çok eşlilik*. İstanbul: Çıra Yayınları
- Kaya, M. (2013). Modernleşme sürecinde aşiretlerin dönüşümü: Şanlıurfa aile ve aşiret Dernekleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya
- Kaya, F. ve Koç, E. (2017). Van ili Tuşba ilçesi'nde kadınların erken evliliklere bakış açısı, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 83-96.
- Kaya, M. (2018). Aşiret modernleşmesi mi yeniden aşiretlenme mi?, *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2, 124-134.
- Kaya, H., Alnak, A., Subaşı, B. Z. ve Şahin, D. (2022). Erken yaşta evliliklerin ruhsal sonuçları: Kadınların ruhsal ve cinsel sağlığındaki uzun dönem etkiler, *Journal of Clinical Psychiatry* 25(1), s. 56-66.
- Kaya, Ç, N. (2018). Aile ve çocuk. İçinde Aile Sosyolojisi (ss. 106-131). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kaufman, M. ve Brod, H. (1994). *Theorizing masculinities* (ss.5-11). H. Brod, M. Kaufman ve S. Publications (Edt.), London: SAGE Publications.
- Kepekçi, E. (2012). (Hegemonik) erkeklik eleştirisi ve feminizm birlikteliği mümkün mü?. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 59-86.
- Kızılçelik, S. (1996). *Sosyoloji teorileri 3*. İzmir: Saray Kitabevleri.
- Kızılçelik, S. (2015). Sembolik etkileşimcilik, İçinde *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (ss. 95-117). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Kimmel, M. S. (2000). *The gendered society*. Oxford University Press.
- Kimmel, M. S., (2004), Masculinity as homophobia: fear, shame and silence in the construction of gender identity. İçinde P. F. Murphy (Edt.), *Feminism & Masculinities* (ss. 182-199). Oxford Readings in Feminism.
- Kimmel, M. S. (2013). Homofobi olarak erkeklik: Toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında korku, utanç ve sessizlik (Çev: M. Bozok). *Fe Dergi*. 2(5), 92- 107.
- Kocadaş, B. (2020). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet Kuramları, İçinde M. Talas (Edt.), *Toplumsal Cinsiyet* (ss. 27-92). Kazakistan: İksad Yayıncılık.
- Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lechte, J. (1994). *Fifty key contemporary thinkers*. New York: Routedge.
- Lerner, G. (1986). *The creation of patriarchy*. Oxford: University Press Oxford
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev: O. Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Mayatürk Akyol, E. (2015). Toplumsal yaşamda ve çalışma hayatında kadın ve anne kimlikleri: Kuramsal bir bakış. İçinde O. Sürvegil Dalkılıç (Edt.), *ÇalışAnne: Kadın akademisyenlerin kaleminden çalışma yaşamında annelik* (ss. 1-30). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Meral, P., S. (2011). Erkek hegemonyasının (yeniden) üretimi: dergi reklamlarında hegemonik erkekliğin temsili, İçinde İ. Erdoğan (Edt.), *Medyada hegemonik erkek(lik) ve temsil* (ss. 296-323). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Messerschmidt, J. W. (2019). *Hegemonik erkeklik: formülasyon, yeniden formülasyon ve genişleme*. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Miles, B. M., Huberman, M. (2015). *Nitel veri analizi* (Çeviri Editörleri: S. Akbaba Altun, A. Ersoy). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Miller, D. L. (1973). *George herbert mead: self, language, and the world*. Austin: University of Texas Press.
- Montazeri, S., Gharacheh, M., Mohammadi, N., Rad, J. A., ve Ardabili, H. E. (2016). Determinants of early marriage from married girls. *Hindawi Publishing Corporation Journal of Environmental and Public Health*, 1-9. <https://downloads.hindawi.com/journals/jeph/2016/8615929.pdf> İndirilme Tarihi: 21 Aralık 2020.
- Morgan, D. H. J. (1994). Theater of war: combat, military and masculinities. İçinde H. Brod, M. Kaufman (Edt.), *Theorizing masculinities* (ss. 165-181). California: Sage Publications.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar* (Çev: S. Özge), Cilt 2, İstanbul: Yayın Odası.
- Mosse, G., L. (1998). *Image of man the creation of modern masculinity*. Oxford University Press
- Oklay, E. (2020). Muhalif öğretmen kimliği ve muhaliflik deneyimlerine ilişkin fenomenolojik bir çalışma, Yayınlanmamış Doktora Tezi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Eskişehir.
- Okpe, O. (2005). *Mainstreaming gender in the African development process: a critic of NEPAD and the women question*. Nigeria: BSU Press.
- Onaran, O., Büker, S. ve Bir, A. A. (1998). *Eskişehir'de erkek rol ve tutumlarına ilişkin alan araştırması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Onur, H., Koyuncu, B. (2004). "Hegemonik" erkekliğin görünmeyen yüzü: Sosyalizasyon sürecinde erkeklik oluşumları ve krizleri üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 101, 31-49.
- Orçan, M. ve Kar, M. (2008). Türkiye'de erken yaşta yapılan evlilikler ve risk algısı: Bismil örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14 (14), 97-111.

- Ova, N. (2014). Türkiye’de yazılı basında ‘çocuk gelinlerin’ temsili. *Selçuk İletişim*, 8(2), 238-262.
- Ökten, Ş. (2009). Aşiret, akrabalık ve sosyal dayanışma: Geleneksel hayatı yönetme biçimi, *Aile ve Toplum*, Cilt: 5, Sayı: 18
- Ölçer, S. (2014). Erken Yaşta Kadın Evlilikleri Üzerine Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Bir Çözümleme: Van Kent Merkezi Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Van.
- Önen, C. ve Naz, R. (2022). Kahvehane kültürünün yaşam kalitesine etkisi. *Sağlık ve Toplum*, 32 (2), 183-191.
- Özbay, C. (2013). Türkiye’de hegemonik erkekliği aramak. *Doğu ve Batı Düşünce Dergisi*, 63, 185-204.
- Özarıslan, S. (2020). Evlilik yaşı ve içerdiği sorunlar. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 14, 249-259.
- Özcebe, H. ve Biçer, B. K. (2013). Önemli bir kız çocuk ve kadın sorunu: Çocuk evlilikler. *Türk Pediatri Arşivi*, 48 (2), 86-9.
- Özden, M. ve Saban, A. (2019). Eğitimde nitel araştırma deseni. İçinde A. Şaban ve A. Ersoy (Edt.), *Nitel Araştırmalarda Paradigma ve Teorik Temeller* (ss.1-29). Ankara: Anı Yayıncılık
- Özgüven, İ. E. (2010). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: Pdrem Yayınları.
- Parsons, J., Edmeades, J., Kes, A., Petroni, S., Sexton, M., ve Wodon, Q. (2015). Economic impacts of child marriage: A review of the literature. *The Review of Faith & International Affairs*, 13:3, 12-22.
- Parin, S. (2019). Aşiret ve ağalığın kent formları üzerine bir araştırma: Van kent merkezi örneği, İçinde S. Parin (Edt.), *Türkiye’de aşiret tartışmaları* (ss. 82-96). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Patton, Q. M. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev: M. Bütün ve S. Beşir Demir). Anlara: Pegem Akademi.
- Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, <https://www.diyarbakirbarosu.org.tr/public/uploads/document/pekin-1568489265.pdf>, s.46-92 İndirilme Tarihi: 03.12.2021.
- Pew Araştırma Merkezi, *Many countries allow child marriage*, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/12/many-countries-allow-child-marriage/>, İndirilme Tarihi: 29.11.2021.
- Plan International UK. (2011). *Breaking vows: Early and forced marriage and girls’ education*, London: Plan UK. <https://plan-uk.org/file/breaking-vows-efm-3462225pdf/download?token=RIE5iobL>, İndirilme Tarihi: 18.09.2021.

- Pleck, J. H. (1985). *The myth of masculinity*. MIT Press.
- Rasimgil, D. (2007). Van yöresinde erken yaşta evelenen normal ve çok çocuklu kadınların alt ekstremite ölçümleri üzerine karşılaştırmalı çalışma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü*, Van
- Richter, R. (2012). *Sosyolojik paradigmlar*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2012), *Çağdaş sosyoloji kuramları* (Çev: I. Ertuna Howison). Ankara: De Ki Yayınları.
- Ritzer, G. ve Stepnisky J. (2014), *Sosyoloji kuramları* (Çev: H. Hülür). Ankara: De Ki Yayınları.
- Russell, B. (2009). *Marriage and morals, routledge classics*. New York.
- Saban, A. ve Ersoy, A. (2019). Eğitimde nitel araştırma desenleri
- Saldana, J. (2019). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi, Yayıncılık
- Sancar, S. (2013). *Erkeklik: İmkânsız iktidar, ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Saraçgil, A. (1999). Kahve'nin İstanbul'a girişi (16. ve 17. yüzyıllar). İçinde H. Desmet-Grégoire ve F. Georgeon (Edt.), *Doğu'da kahve ve kahvehaneler (ss. 27-41)* (Çev: M. Atik, E. Özdoğan. ss. 27-41. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sarı, H. Y. (2016). Adölesan evliliklerin sağlığa etkileri, Ege Üniversitesi Heömsşirelik Fakültesi Dergisi, 32 (2), 132-142
- Sart, G. (2017). Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları İçinde S. F. Nevra ve B. Yasemin (Edt.), *Fenomenoloji ve Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz* (ss.70-81). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile sosyolojisi, ailenin toplumdaki yeri*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayını.
- Sayır, E. (2022). Doğu Taşrasında Erkeklik Halleri: Sessiz Ağlarla İşbirliği ve Eril Pazarlık, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul
- Segal, L. (1992). *Ağır çekim değişen erkeklikler değişen erkekler* (Çev: V. Ersoy). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Selek, P. (2008). Akıllı ol, İçinde N. Mutluer (Der.), *Cinsiyet halleri* (ss. 220-231). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Sığın, A. ve Canatan, A. (2018). Connell'in erkeklik teorisinde işbirlikçi erkek, madun erkek ve marjinal erkek: hegemonik erkekliğin kavramsal hegemonyası, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(32), 163-175.

- Sinclair-Webb, E. (2000). Our bülent is now a commando: military service and manhood in Turkey, İçinde M. Ghoussoub and E. Sinclair-Webb (EDt.), *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Modern Middle East* (ss. 65-92). Londra: Saqi Books.
- Slattery, M. (1991). *Key ideas in sociology*. Nelson Thomas Publishers.
- Srubar, Ilja (2005). Phenomenology. İçinde: G. Ritzer. *Encyclopedia of Social Theory*. ss.557-562, 2. USA: Sage.
- Soylu, N. ve Ayaz, M. (2013). Adli değerlendirme için yönlendirilen küçük yaşıta evlendirilmiş kız çocuklarının sosyodemografik özellikleri ve ruhsal değerlendirmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 14, 136- 44.
- Subaşı, N. (2003). *Öteki Türkiye 'de din ve modernleşme*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Suğur, S.(2013). İşlevciliğe karşı eleştirel gelişmeler: çatışma teorisi ve sosyolojik imgelem, İçinde S. Suğur (Edt), *Modern Sosyoloji Tarihi* (ss.58-87). Eskişehir: Anadolu Yayınları.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi* (Çev: O. Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şavran, G. T. (2013). *Fenomenoloji ve fenomenolojik sosyoloji*, İçinde S. Suğur (Edt), *Modern Sosyoloji Tarihi* (ss.116-142). Eskişehir: Anadolu Yayınları.
- Şavran, G. T. (2012). Nicel ve nitel araştırmalarda kullanılan araştırma teknikleri. İçinde Ş. G. Temmuz (Edt.), *Sosyolojide araştırma yöntem ve teknikleri*. (ss.64-104). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şenol, D. ve Mazman, İ. (2012). Erken yaşıta evlilik: Çocuk gelinler. *Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ss.500-518, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara, Türkiye, 18-19 Mayıs.
- Şenol, D. ve Alp, Y., E. (2012). Çocuk gelin ve çocuk dul kadınlara Kırıkkale örneğiyle sosyolojik bir bakış, *Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ss.248-260. Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara, Türkiye, 18-19 Mayıs.
- Şenol, D. (2017). *Sembolik etkileşim*. Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık.
- Şenol, D., Erdem, S. (2017). Türk toplumda hegemonik erkekliğin inşasında toplumsal Süreçlerin Rolü. *TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 9(33), 290-299.
- Şenol, D. ve Kaya, H. E. (2018). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi*, İstanbul: Lisans Yayınları.
- TBMM (2006). *Töre ve namus cinayetleri ile kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetin sebeplerinin araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan (10/148, 182, 187, 284, 285) esas numaralı meclis araştırması*

komisyonu raporu. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/2784>,
İndirilme Tarihi: 05.04.2023.

TBMM (2009). *Kadın erkek fırsat eşitliği komisyonu erken yaşta evlilikler hakkında inceleme yapılmasına dair rapor.* Ankara, TBMM.

TBMM (2010a). *Kadın erkek fırsat eşitliği komisyonu faaliyet raporu*, 23. Dönem 4. Yasama Yılı, Ankara: TBMM Basımevi.

TBMM (2010b). *Kadın erkek fırsat eşitliği komisyonu, erken yaşta evlilik hakkında komisyon raporu*, Ankara: TBMM Basımevi.

TBMM (2011). *TBMM kadın erkek fırsat eşitliği komisyonu çocuk cinsiyeti nedeniyle kadın üzerinde oluşturulan psikolojik şiddet, başlık parası ve geleneksel evlilikler hakkında komisyon raporu.* Ankara: TBMM Basım Evi.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2006*, Ankara: Uzerler Matbaacılık.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2011*, Ankara: Afşaroğlu Matbaası.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014) *Türkiye aile yapısı araştırması 2011*, Ankara: Uzerler Matbaacılık.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014), *Türkiye aile yapısı araştırması TAYA 2006*. Ankara: Uzerler Matbaacılık.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014). *Türkiye aile yapısı araştırması: Tespitler, öneriler.* İstanbul: Çizge Tanıtım ve Kırtasiye.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2015). *Türkiye 'de evlilik tercihleri.* Ankara: Araştırma ve Politika Serisi 20.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016). *Türkiye aile yapısı araştırması 2016*, Ankara: TDV Yayın ve Matbaacılık.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2018). *Türkiye aile yapısı ileri istatistik analizi 2018*, Ankara: TDV Yayın Matbaacılık.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve TÜİK (2022). *Türkiye aile yapısı araştırması 2021.* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı.

T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatfcoay-Depremleri-Raporu.pdf>, İndirilme Tarihi: 12.04.2023.

- TCK (2004). Türk ceza kanunu, Genel hükümler, <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>, İndirilme Tarihi: 21.05.2023.
- Tezcan, M. (2000), *Türk Ailesi Antropolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Tezcan, S. ve Adalı, T. (2012). Marriage characteristics and reproductive health of adolescents in Turkey: Findings from demographic and health surveys 1998 and 2008. *The Turkish Journal of Pediatrics*, 54, 273-282.
- The World Bank (2016). The role of identification in ending child marriage: identification for development (ID4D), *World Bank Publications*, USA: Washington.
- Tolson, A. (1977). *The limits of masculinity*, London: Tavistock.
- Tuna Uysal, M., Tan Eren, G. ve Şimşek, E. (2019). Toplumsalın doğallaştırılması: erken evliliklerde toplumsal cinsiyet algısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (47), 196-220.
- Tunç, A. İ. (2009) Kız çocuklarının okula gitmeme nedenleri Van ili örneği, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 237-269.
- Turner, B. S. (1999). *Klasik sosyoloji* (Çev: İ. Çetin). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, B. S. (2006). *The Cambridge dictionary of sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TÜİK (2017) *İstatistiklerle Çocuk*, file:///C:/Users/Asus/Downloads/pu_eta0gx8bnoe2foslgrem9_qwpkm_z9jausrc t56coxcnznahmyecec7e9zvfqszrhx0osmmpemr qwg4rybldqsjtp7ej9n.pdf, İndirilme Tarihi: 08.09.2022.
- TÜİK (2020), *İstatistiklerle Aile*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2020-37251>, İndirilme Tarihi: 01. 04. 2022.
- TÜİK (2022). *İstatistiklerle Çocuk*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674>, İndirilme Tarihi: 19.05.2023
- TÜİK (2022). Van'da Toplam Evlenme Sayısı <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, İndirilme Tarihi: 19.05.2023
- TÜİK (2022). Evlenme İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674>, İndirilme Tarihi: 19.05.2023
- Türk Medeni Kanunu (2001), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, İndirilme Tarihi: 05.04.2023

- Türk ceza Kanunu (2004). *Genel hükümler, temel ilkeler, tanımlar ve uygulama alanı* <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>, İndirilme Tarihi: 05.04.2023.
- Türk, H., B. (2011). Hegemonik erkek(lik) ve kültürel temsil: 'çirkin kral, kurtlar vadisi'nde yürüyor, İçinde İ. Erdoğan (Edt.), *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil* (ss. 163-211). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Kılıç ve Tütüncü'nün (2021). Gelir ve eğitim düzeyinin erken yaşta evlilikler üzerine etkisi: Kuzeydoğu anadolu bölgesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 28 (4), 815-831.
- United Nations (1948). *Universal declaration of human rights*.
- United Nations (2015). *Resolution adopted by the human rights council, strengthening efforts to prevent and eliminate child, early and forced marriage*, file:///C:/Users/Asus/Downloads/A_HRC_RES_29_8-EN%20(1).pdf, İndirilme Tarihi: 21.04.2023.
- UNFPA (2012), *Marrying too young end child marriage*, New York, USA: United Nations Population Fund.
- UNFPA (2013). *Motherhood in childhood: Facing the challenge of adolescent pregnancy*. Richard Kollodge (Edt.).
- UNFPA ve UNICEF (2019). *Global programme to accelerate action to end child marriage*, New York, USA. <https://www.unicef.org/sites/default/files/2019-06/GP-2019-Evaluation.pdf>, İndirilme Tarihi: 13.07.2020.
- UNFPA (2020a). *Çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin sağlık riskleri ve sonuçlarına çok sektörlü bir yaklaşım*, Ankara: Odak Ofset.
- UNFPA (2020b). *Türkiye'de çocuk yaşta, erken ve zorla evlilikler: 1993-2018 Türkiye nüfus ve sağlık araştırmaları veri analizi*, Hacettepe Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Nüans Kitabevi
- UNFPA (2020c). *Dünya nüfusunun durumu 2020 raporu*, https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa_swop_2020_highlights_turkish.pdf, İndirilme Tarihi: 03.05.2023.
- UNFPA (2021). *Çocuk yaşta erken ve zorla evliliklerin önlenmesi: Temel bilgiler rehberi*. https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa_temelbilgilerrehber.02.07.21.rev1_.pdf, İndirilme Tarihi: 02.04.2023
- UNICEF (2001). *Early marriage, child spouses*. New York. <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest7e.pdf>, İndirilme Tarihi: 19.03.2019.
- UNICEF (2003a). *Çocuk haklarına dair sözleşme uygulama el kitabı*. USA.
- UNICEF ve MEB (2003b). *Haydi kızlar okula, kız çocukların okullaşmasına destek kampanyası raporu*, <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/haydi-kizlar->

okula-kiz-%C3%A7ocukların-okullula%C5%9Fmasına-destek-kampanyası,
İndirilme Tarihi: 13.04.2023.

UNICEF (2004). *Çocuk haklarına dair sözleşme*. UNICEF Türkiye.

UNICEF (2007). *Progress for children: A world fit for children statistical review*.

UNICEF (2011) *Türkiye’de çocukların durumu raporu*.
<https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/t%C3%BCrkiyede-%C3%A7ocuk-ve-gen%C3%A7-n%C3%BCfusun-durumunun-analizi-2011>, İndirilme Tarihi: 24.06.2021.

UNICEF (2015), *Progress for children beyond averages: Learning from the MDGs*, USA: New York.

UNICEF (2017). *The prevention of child marriage in montenegro challenges, Lessons Learnt And A Theory Of Change*, USA: New York.

UNICEF (2018). *A profile of child marriage in the middle east and north Africa*.

UNICEF (2019), *Around 23 million boys have married before reaching 15; ‘we can end this violation’ says UNICEF chief*,
[https://news.un.org/en/story/2019/06/1039971#:~:text=An%20estimated%20115%20million%20boys,UN%20Children's%20Fund%20\(UNICEF\)](https://news.un.org/en/story/2019/06/1039971#:~:text=An%20estimated%20115%20million%20boys,UN%20Children's%20Fund%20(UNICEF)), İndirilme Tarihi: 22.09.2021.

UNICEF (2019). *çocuk damat raporu*, <https://tr.euronews.com/2019/06/07/unicef-in-cocuk-damat-raporu-115-milyon-erkek-kucuk-yasta-evlendi>, İndirilme Tarihi: 03.05. 2022.

UNICEF (2021). *COVID-19 A threat to progress against child marriage*, New York, USA.

UNICEF (2022). *Child marriage in the middle east and North Africa*.

Uzun, Z. ve Şafak, A., M. (2017). Değerin yeniden inşası: Askerlik mesleğinde değer eğitime dair kuramsal bir yaklaşım önerisi, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 63, 503-520.

Yetiş, E. Ö. Ve Kolluoğlu, P. (2022). *Toplumsal cinsiyet temelli şiddetin çözümünde erkekler*, Ankara: Nika Yayınevi.

Yıldırım, E. (2011). Aile ve evlilik türleri. İçinde K. Canatan ve E. Yıldırım (Edt.). *Aile sosyolojisi* (ss. 65-80). İstanbul: Açılım Kitap.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldırım, İ. (2022). Kuma olmanın cazibesine kapılmak: Doğru bilinen yanlışlar, *Pearson Journal of Social Sciences Humanities*, 7 (22), s.106-119.

- Yıldız, N. ve Avcı H. (2014). *Erken evliliklerin toplumsal meşruiyeti: Nitel bir çalışma*, https://www.raporlar.org/wp-content/uploads/2018/04/Erken_Yasta_Evlilik_Raporu.pdf İndirilme Tarihi: 06.02. 2021.
- Yıldız, D. (2018). Sosyo-kültürel faktörler bağlamında erken evlilikler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Yılmaz, S. (2018). Toplumsal cinsiyet rollerinin günlük hayattaki yansımaları: Çorum/Alaca örneği, *İmgelem*, 2 (2), 59-79.
- Yılmaz, Z. (2019). Taşrada kadın olmak: Van örneği. İçinde E. Çağlayan (Der.), *Dünyada Van* (ss. 355-375). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yikebali, M. (2018). Sembolik etkileşimcilik ve çağdaş sosyal teori: Topluma yeni bakışlar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi*, İstanbul.
- Yiğit, T. (2016). Erken evlilikleri (çocuk evlilikleri) yeniden düşünmek: erken evliliklerin kavramsallaştırılmasına yönelik nitel bir araştırma, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (36), 386-412.
- Yücedağ, İ. (2013). Bir sentez girişimi olarak gerçekliğin sosyal inşası, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 15-26.
- Yüksel, H. ve Yüksel, M. (2014). Çocuk ihmali ve istismarı bağlamında Türkiye’de çocuk gelinler gerçeği, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 1-24.
- Yüksel-Kaptanoğlu, İ. ve Ergöçmen, B. (2012). Çocuk gelin olmaya giden yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15, 129-161.
- Kardam, F. ve Yüksel-Kaptanoğlu, İ. (2011). Kadına yönelik şiddet konusunda erkeklerin görüşleri/ deneyimleri/ algıları. *Kadın/Woman 2000*, 10 (1), 55– 78.
- Wallace R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları, klasik geleneğin iyileştirilmesi* (Çev: M. R. Ayas ve L. Elburuz). Ankara Doğu Batı Yayınları.
- Whitehead, S. M. and Barrett. F., J. (2004). *The masculinities reader*, Stephen M. Whitehead and Frank J. Barrett (Edt.), ss. 1-26, Cambridge and Oxford: Polity Press.
- World Health Organization (2016). Fact sheet, maternal mortality.
- World Bank Group (2016). The role of identification in ending child marriage: Identification for development (ID4D), Lucia Hanmer and Marina Elefante. Washington.
- World Health Organization (2021). *Violence against women prevalence estimates*.

EKLER

EK-1: Bilgilendirme ve Onam Formu

Sayın katılımcı,

Bu formun amacı katılım sağlamayı kabul ettiğiniz araştırma hakkında sizi bilgilendirmek ve katılımınız ile ilgili izin almaktır.

Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisi Yasemin Gezer Tuğrul'un Prof. Dr. İbrahim Mazman danışmanlığında "Erken Yaşta Evlendirilen Erkeklerin Evlilik Deneyimleri: Van İli Örneği" başlıklı doktora tezi için yapılan bu araştırmaya katılım sağlamayı kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. Bu araştırmanın amacı, erken yaşta evlendirilmiş erkeklerin evlilik deneyimini ve evlilik içerisinde erkekliğin nasıl inşa edildiğini ve yeniden üretildiğini ortaya koymaktır. Bu amaçla görüşmeye başlamadan önce bilmeniz gereken hususlar aşağıda belirtilmiştir.

Öncelikle vereceğiniz bilgiler yalnızca bilimsel araştırmalarda, ulusal/uluslararası akademik toplantılarda veya yayınlarda kullanılacaktır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Yapılacak yüz yüze görüşme için sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplarınız gizli tutulacak ve yalnızca araştırmacı tarafından değerlendirilecektir. Araştırmada gerçek adınız değil bir *kod* isim kullanılacaktır.

Araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz durumda sizinle yapılacak olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilecektir. Görüşmenin yaklaşık 45 dk. sürmesi beklenmektedir. Görüşme izniniz alındığı takdirde ses kaydına alınacak, bu kayıtlar araştırmacı tarafından araştırma kapsamı dâhilinde kullanılacaktır. Görüşmenin ses kaydına alınması kabul edilmediği durumda ise görüşmeyi araştırmacı o esnada el yazısı ile kayda geçmeye çalışacaktır.

Görüşmelerin katılımcıların kendilerini rahat hissettikleri mekanlarda ve katılımcı ile bire bir ve yüz yüze yapılması talep edilmektedir. Bu nedenle katılımcıların en uygun oldukları zaman diliminde görüşmenin yapılması oldukça önemlidir.

Görüşme sorularına verilecek olan yanıtlar arasında veri olarak değerlendirilmesi istenmeyen konuşmalar, katılımcı istediği takdirde yazıya dökülecek olan kayıtlara dahil edilmeyecektir. Katılımcının istediği zaman ses kaydının kapatılmasını veya araştırmacının elle yazmasını istememesini talep etme hakkı bulunmaktadır. Görüşme sorularına verilecek yanıtların samimi ve içten şekilde verilmesi, araştırmanın analizi ve sonuçları açısından oldukça önemlidir.

Görüşme sonrası hem görüşme ile ilgili talepleriniz hem de araştırmanın sonuçları ile ilgili bilgilendirilmek istiyorsanız araştırmacıyla iletişime geçebilirsiniz. Araştırmacının iletişim bilgileri aşağıda verilmiştir.

Araştırmacının

Adı-Soyadı: Yasemin GEZER TUĞRUL

Bu araştırmaya gönüllü olarak katılmayı ve verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayımlarda kullanılmasını kabul ediyorum.

KABUL EDİYORSANIZ LÜTFEN YANDAKİ ALANI İMZALAYINIZ ()

EK-2: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu 1 (Erkekler İçin)

1. Sosyo-Demografik Sorular

1. Yaşınız
2. Doğduğunuz yerleşim birimi
3. Eğitim durumunuz
4. Ailenizdeki kişi sayısı
5. Ailenizin aylık ortalama geliri
6. Ücretli çalıştığınız herhangi bir işiniz var mı
7. Herhangi Bir Sosyal Güvenceniz Var Mı?
8. Çalışıyorsanız ne kadar süredir çalışmaktasınız?
9. Çocuğunuz var mı varsa kaç çocuğunuz var?
10. Askerliğinizi yaptınız mı?
11. Herhangi bir aşirete mensubiyetiniz var mı, varsa hangi aşiret?

2. Evliliğe İlişkin Sorular

1. Ailenizden/kendinizden biraz söz eder misiniz? (Aile yaşamları, Ekonomik durumları, Eğitim/çalışma yaşamları nasıl?)
2. Kaç yaşında evlendiniz?
3. Nasıl evlendiniz? (görücü usulü, tanışarak vb.)
4. Eşiniz akrabanız mı?
5. Evlilik kararınızda kimler etkili oldu? Evlilik kararını alırken size danışıldı mı?
6. Neden erken yaşta evlendiniz ya da evlendirildiniz? Evlenmenizde etkili olan faktör neydi/kim(ler)di?
7. Nişanlılık ve düğün süreciniz nasıl oldu?
8. Başlık parası alındı mı?
9. Evlendikten sonra nerede, kimin(ler) ile yaşayacağınıza kim(ler) karar verdi?
10. Şuanda kimler ile yaşamaktasınız?
11. Erken yaşta evlenmiş olmanızın olumlu sonuçları oldu mu?
12. Erken yaşta evlenmiş olmanızın olumsuz sonuçları oldu mu?
13. Erken yaşta evlendiğiniz için hukuki bir sorun yaşadınız mı?
14. Ailenizde ya da yakınlarınızda erken yaşta evlilik yapan birey(ler) var mı? Cevabınız evetse bu kararı alanlar genelde kimler olmaktadır
15. Resmi nikah yaptınız mı? Yaptıysanız evlendikten kaç yıl sonra yaptınız?
16. İkinci kez evliliğe (kumalık) bakış açınız nasıl?
17. Ailenizde erkeğin birden fazla kadın ile evlenmesi durumu yaşanmakta mıdır? Buna bakış açınız nasıldır?
18. Erkeğin birden fazla kadın ile evlenme hangi koşullarda gerçekleşebilir?
19. Erken yaşta evlilik bir sorun olarak adlandırılabilir mi?
20. Erken yaşta evlilik ile ilgili düşüncelerinizde geçmişe göre değişim var mı?
21. Erkek ve kadın için uygun görülen ilk evlenme yaşı sizce kaç olmalıdır?
22. Aşiretin erken yaşta evliliklerin gerçekleşmesinde ne derece etkisi olmaktadır.
23. Evli çocuğunuz var mı varsa kaç yaşında nasıl evlendi? Cevabınız evet ise;
 - Çocuğunuzu evlendirirken kaç yaşındaydı? Ona danıştınız mı?
 - Çocuğunuz istediği için mi evlendirdiniz yoksa siz istediğiniz için mi evlendi?

2. Erkeğin Aileye İçi Kararlardaki Etkisine İlişkin Sorular

1. Kaç yaşında baba oldunuz? Çocuk sahibi olmaya nasıl karar verdiniz?
2. Aile planlaması ve üreme sağlığı ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip miydiniz?
3. Erkek ya da kız çocuk sahibi olmanın aile içinde karar alma süreçlerinde nasıl bir etkisi vardır?
4. Ailede çocukların eğitimi ve gelecekleri ile ilgili karar almada kim/ler etkilidir?
5. Çocuklarınızın okula devam etmesi ve meslek sahibi olmaları konusunda görüşleriniz nedir? Bu konuda kız ve erkek çocuklarınız arasında bir fark gözetiyor musunuz?
6. Çocuklarınızın evlilik süreçlerine ilişkin kararlarda kimler etkili olmaktadır (kız isteme, düğün, yeni çiftin nerede oturacağına, gelin ya da damat adayının seçiminde)
7. Eşinizle birlikte ortak karar aldığınız konuların başında hangi konular gelmektedir?

3. Erkeklik Rollerinin Nasıl İnşa Edildiğine ve İşlediğine İlişkin Sorular

1. Sizce bir erkeğin ev içerisindeki ve dışarındaki rolleri nelerdir?
2. Sizce erkeklik nedir? Erkekliği nasıl tanımlıyorsunuz?
3. Erkek olmanın göstergeleri sizce nelerdir?
4. Erkekler, erkekliğin onlara sunduğu imtiyazlara nasıl erişmektedirler?
5. Erkekler, erkekliklerine ulaşmak için bedensel ve toplumsal hangi aşamalardan geçmek zorundadır.
6. İş, güç, evlilik, çocuk sahibi olma, başarı, sorumluluk erkekler için ne anlama geliyor?
7. Erkeklik evlilik aracılığıyla nasıl inşa edilmektedir? Aile içinde bir erkek olarak konumunuzu nasıl elde ettiniz ve bunu korumaya çalışıyor musunuz?
8. Hem erkeklerin kendi ilişkilerinde, hem de erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan hiyerarşi ve şiddet, erkekler arasında nasıl üretiliyor ve gündelik yaşamda nasıl doğallaştırılıyor?
9. Erkekliğin yaratmış olduğu hayal kırıklıklarınız ve kriz anlarınız var mıdır? Bunu nasıl deneyimlediniz?
10. Ataerkil sistemin erkeklere vermiş olduğu ayrıcalıklı konumları her zaman için bir avantaj olarak görüyor musunuz?
11. Bir erkek olarak ataerkillik sistemin erkeğe yüklediği rollerden kaçmak istediğiniz oldu mu ya da oluyor mu?
12. Aile içinde erkek ya da kız çocuk sahibi olmanın erkeklikle ilişkisi önemi sizce nedir?
13. Erkek olmanın bedeli sizce nedir? Erkekler “erkek” olmakla ne kazanıyor ya da ne kaybediyorlar?
14. Erkekler arasında farklı erkekliklerin olduğunu düşünüyor musunuz? Bunun evliliğe yansımaları nasıl olmaktadır.
15. Evlilik içerisinde erkeklik algısını gelecek nesillere nasıl aktarıyorsunuz?

EK-3: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu 2 (Kadınlar İçin)

Sosyo-Demografik Sorular

1. Yaşınız
2. Doğduğunuz yerleşim birimi
3. Eğitim durumunuz
4. Ailenizdeki kişi sayısı
5. Ailenizin aylık ortalama geliri
6. Ücretli çalıştığınız herhangi bir işiniz var mı
7. Herhangi Bir Sosyal Güvenceniz Var Mı?
8. Çalışıyorsanız ne kadar süredir çalışmaktasınız?
9. Çocuğunuz var mı varsa kaç çocuğunuz var?
10. Herhangi bir aşirete mensubiyetiniz var mı, varsa hangi aşiret?

Evliliğe İlişkin Sorular

1. Ailenizden/kendinizden biraz söz eder misiniz? (Aile yaşamları, Ekonomik durumları, Eğitim/çalışma yaşamları nasıl?)
2. Kaç Yaşında Evlendiniz?
3. Nasıl evlendiniz? (görücü usulü, tanışarak...)
4. Evlilik kararınızda kimler etkili oldu? Evlilik kararını alırken size danışıldı mı?
5. Neden erken yaşta evlendiniz ya da evlendirildiniz? Evlenmenizde etkili olan faktör neydi/kim(ler)di?
6. Nişanlılık süreciniz oldu mu?
7. Düğün töreniniz nasıl oldu? Düğün töreninizin nasıl olacağına kim(ler) karar verdi?
8. Başlık parası alındı mı?
9. Evlendikten sonra nerede, kimin(ler) ile yaşayacağınıza kim(ler) karar verdi?
10. Şuanda kimler ile yaşamaktasınız?
11. Kayınvalide, kayınbaba, elti, görümce ile ilişkileriniz nasıl?
12. Erken yaşta evlenmiş olmanızın olumlu sonuçları oldu mu?
13. Erken yaşta evlenmiş olmanızın olumsuz sonuçları oldu mu? (herhangi bir madde bağımlılığı gelişti mi, evlilik ile yüklenen sorumlulukların ağırlığı nasıl etkiledi, şiddet davranışı ortaya çıktı mı, herhangi bir sağlık problemi yaşadınız mı)
14. Erken yaşta evlendiğiniz için hukuki bir sorun yaşadınız mı? Sağlık sorunları yaşadığınızda herhangi bir sağlık kuruluşuna gittiniz mi?
15. Ailenizde ya da yakınlarınızda erken yaşta evlilik yapan birey(ler) var mı? Cevabınız evetse bu kararı alanlar genelde kimler olmaktadır
16. Resmi nikah yaptınız mı? Yaptıysanız evlendikten kaç yıl sonra yaptınız?
17. İkinci kez evliliğe (kumalık) bakış açınız nasıl?
18. Ailenizde erkeğin birden fazla kadın ile evlenmesi durumu yaşanmakta mıdır? Buna bakış açınız nasıldır?
19. Erkeğin birden fazla kadın ile evlenme hangi koşullarda gerçekleşebilir? buna kim/ler karar vermektedir, kadınların bu kararda rolü olmakta mıdır?
20. Çok eşliliğe yaklaşım geçmişle kıyaslandığında değişime uğramış mıdır?

21. Aile içinde yaş ve cinsiyete dayalı hiyerarşi söz konusu mudur?
22. Çocuklarınızın erken yaşta evlilik yapmasını ister misiniz?
23. Erken yaşta evlilik bir sorun olarak adlandırılabilir mi? Cevabınız evet ise erken yaşta evliliklerin önüne geçmek için sizce ne yapılmalıdır?
24. Erken yaşta evliliklerde evlilik kararında sizce evlenecek veya evlendirilecek çocukların rızalarını almak önemli midir? Çocuğun rızasını gözetmek erken yaşta evlilik için yeterli bir gerekçe midir?
25. Erken yaşta evlilik ile ilgili düşüncelerinizde geçmişe göre değişim var mı?
26. Erkek ve kadın için uygun görülen ilk evlenme yaşı sizce kaç olmalıdır?
27. Aşiretin erken yaşta evliliklerin gerçekleşmesinde ne derece etkisi olmaktadır.
28. Evli çocuğunuz var mı varsa kaç yaşında nasıl evlendi?
29. Siz çocuğunuzun erken yaşta evlenmesine izin verir misiniz? Cevabınız evet ise
 - Çocuğunuzu evlendirirken kaç yaşındaydı? Ona danıştınız mı?
 - Çocuğunuz istediği için mi evlendirdiniz yoksa siz istediğiniz için mi evlendi?
 - Çocuğunuzun evlilik yaşına geldiğine nerden kanaat getirdiniz?
 - Çocuğunuz evlendirirken yaşının küçük olmasından dolayı, çevrenizdeki insanlardan tepki aldınız mı?

Kadınların Aile İçi Kararlara Katılımlarına İlişkin Sorular

1. Kaç yaşında anne oldunuz? Çocuk sahibi olmaya nasıl karar verdiniz?
2. Aile planlaması ve üreme sağlığı ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip miydiniz?
3. Aile içinde erkek ya da kız çocuk sahibi olmanın önemi sizce nedir?
4. Soyun devamı için erkek çocuk sahibi olmak önemli midir?
5. Erkek ya da kız çocuk sahibi olmanın aile içinde karar alma süreçlerinde nasıl bir etkisi vardır?
6. Ailede çocukların eğitimi ve gelecekleri ile ilgili karar almada kim/ler etkilidir?
7. Çocuklarınızın okula devam etmesi ve meslek sahibi olmaları konusunda görüşleriniz nedir? Bu konuda kız ve erkek çocuklarınız arasında bir fark gözetiyor musunuz?
8. Çocuklarınızın evlilik süreçlerine ilişkin kararlarda kimler etkili olmaktadır?
9. Eşinizle birlikte ortak karar aldığınız konuların başında hangi konular gelmektedir?
10. Aile içerisinde gelirin nasıl kullanılacağına kim karar verir ya da kimler etkili olmaktadır?
11. Aile içi ve sosyal çevreye dair ilişkilerde kimlerle görüşüleceğine ilişkin kararlarda kim/ler etkilidir?
12. Eve misafirin gelmesi ya da misafirliğe gidilmesi durumunda buna kim(ler) karar vermektedir.
13. Bir sağlık problemi yaşadığınızda sağlık kuruluşuna gidebiliyor musunuz?
14. Eşinize danışmadan ev ve çocukların ihtiyaçları için harcama yapabilir misiniz?
15. Aile bireyleri arasında eğitim ve iş yaşamına katılma konusunda yaş ve cinsiyete göre bir öncelik hiyerarşisi var mıdır? Karar vericiler kimlerdir?

EK-4: Gözlem Protokolü

ALİ BEY

10.03.2022

* Ali beyi görüşme yapmak için ikna etmek çok zor olmadı ama görüşme sırasında oldukça ısrak ve tedirgin olduğu gözlemlendi. Bu nedenle görüşme öncesi yaklaşık yarım saat rahatlatmak için ön muhabbet edildi.

* Ali bey ölen abisinin eşiyile evlendirilmiştir. Onun için evliliğinin en olumsuz taraflarından biri eşinin yengesini olması gerçeğini 12-14 yıllar kabullenemesidir.

* Geçmiş, günümüz, tere vurgusu sık sık yapıldı konuşma sırasında.

* Atatürk'ün baskıya rağmen kendisi de bir erkek olarak stereotip olmayı "erkeklik" olarak nitelenmektedir.

* Sözüne eklisi "Tere" bğün de baskıyı bırakmadır.

ULUSLAR ARASI
KENT VE

EK-5: Etik Kurul Beyanı

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI
ETİK KURUL TOPLANTISI

KARAR TARİHİ : 18/10/2022
OTURUM NO : 09
TOPLANTI SAATI : 12.30

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Şahin AHMETOĞLU başkanlığında gündemdeki maddeleri görüşmek üzere toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.

GÜNDEM 24-Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. İbrahim MAZMAN'ın danışmanı olduğu Yasemin GEZER TUĞRUL tarafından yürütülen "Erken Yaşta Evlendirilmiş Erkeklerin Evlilik Deneyimleri: Van İli Örneği" konulu proje başvurusunun görüşülmesi,
KARAR 24- Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. İbrahim MAZMAN'ın danışmanı olduğu Yasemin GEZER TUĞRUL tarafından yürütülen "Erken Yaşta Evlendirilmiş Erkeklerin Evlilik Deneyimleri: Van İli Örneği" konulu proje incelenmiş olup Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Yönergesinde belirtilmiş olan Etik İlkelere uygun olduğuna karar verildi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı-Soyadı : Yasemin GEZER TUĞRUL
Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim Durumu

Lisans : Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 2004-2008
Yüksek Lisans : Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 2009-2013
Doktora : Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 2018-2023

İş Deneyimi

Görev	Kurum	Yıl
Öğretim Görevlisi	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2014-

Yayımları

1. Gezer Tuğrul, Y. (2018). Erken Yaşta Evlendirilen Kadınların Evlilik Süreçleri, Deneyimleri ve Sonraki Yaşamları Üzerine Nitel Bir Çalışma, *Sosyoloji Notları Dergisi*, 1 (2), 2-38.
2. Gezer Tuğrul, Y. (2018). Dindar Kadınların Annelik Algısı: Reçel Blog ve Müslüman Anneler Blogunun Karşılaştırmalı Analizi, *Fe Dergi*, 10 (2), 70-84.
3. Gezer Tuğrul, Y. (2019). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadınların Annelik Deneyimleri Üzerine Bir Alan Çalışması, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3, 71-90.
4. Gezer Tuğrul, Y. ve Mazman, İ. (2023). Toplumsal Farkındalık ve Bilinçlendirme Çalışmalarının Van'da Erken Yaşta Evlilikler Üzerindeki Etkisi, İçinde S. Sağlık ve U. İnan (Edtç), *Sosyal & Beşerî Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar I* (ss. 337-355). Ankara: Gece Kitaplığı

Sempozyum/Kongre ve Çalıştaylar

1. Gezer Tuğrul, Y. ve Bayındırlı B. (2017). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Aşiret Ailesinde Kadının Karar Alma Süreçlerindeki Rolü, Türkiye’de Aşiret Gerçeği Sempozyumu, 04-06 Mayıs, Sözlü Bildirim Sunumu, Van
2. Gezer Tuğrul, Y. (2017). Dindar Kadınların Başörtüsü ile İmtihanı ve Birey Olma Çabalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, International Conference The West Of The East, The East Of The West 04-06 Temmuz, Sözlü Bildiri Sunumu, Prague / CZECHIA
3. Gezer Tuğrul, Y. (2017). Erken Yaşta Evlendirilen Kadınların Evlilik Süreçleri, Deneyimleri ve Sonraki Yaşamları Üzerine Nitel Bir Çalışma, Türk Sosyal Bilimler Derneği 15. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 29-30 Kasım-1 Aralık, Sözlü Bildiri Sunumu, Ankara
4. Gezer Tuğrul, Y. (2018). Toplumsal Bağlamları ile “Annelik” Söylemleri ve Anlamı Üzerine Sosyolojik Bir Analiz, Bitlis Eren Üniversitesi Kadın ve Genç Girişimcileri Destekleme Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi “Anneler Günü Etkinlikleri” Paneli, Sözlü Bildiri Sunumu, Bitlis
5. Van YYÜ Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Cinsel Taciz ve Saldırıya Karşı Destek Birimi Çalıştayı, 11 Mayıs 2018, Van
6. Doğu ve Güneydoğu İş Kadınları Derneği’nin (DOGÜNKAD) Doğu ve Güneydoğu Kadın STK’lar İle İşbirliği ve Ağ Oluşturma Çalıştayı, 16 Temmuz 2018, Van Ticaret ve Sanayi Odası (VATSO), Van
7. Gezer Tuğrul, Y. (2018). Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın Aktörleri (2011-2018 Van Örneği), 2. Uluslararası Kadın Kongresi, Güçlendirilmek Yerine Güçlenmek ve İlerlemek, 4-5 Ekim, DESEM, Sözlü Bildiri Sunumu, İzmir
8. Gezer Tuğrul, Y. (2018). Gönüllü Annelik Mi Dediniz: Kadınların Annelik Deneyimleri Üzerine Bir Saha Çalışması, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Uluslararası Kültür, Sanat ve Toplum Sempozyumu, 18-20 Ekim, Sözlü Bildiri Sunumu, Van
9. Gezer Tuğrul, Y. (2021). Suç Unsuru Olarak Dizilerde Kadına Yönelik Şiddet Olgusunun Analizi: Sen Anlat Karadeniz Örneği, International Interdisciplinary Violence Conference, April, 15-16, Sözlü Bildiri Sunumu, Ankara